

141

Литературно-революційний

ЖУРНАЛ
ІСПИТІВ
ЦККПБ

№ 4

РІК ВИДАВЛЕННЯ СЬОМИЙ
1928
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
У К Р А І Н

ІСТПАРТ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (БІЛЬШОВИКІВ) УКРАЇНИ

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТ-
НЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 4 (31)

ЛИПЕНЬ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1928

ЗМІСТ

Стор.

ДО 25-РІЧЧЯ ІІ З'ЇЗДУ РСДРП

Тезиси Истпарта и АППО ЦК ВКП(б)	III
--	-----

ДО 10-РІЧЧЯ І З'ЇЗДУ КП(б)У

М. Майоров.— На путях к І с'езду КП(б)У	7
Д. Фрід.— Таганрозька нарада	25
М. Волін.— Перший з'їзд КП(б)У	44
В. Авер'їн.— До боротьби „лівих“ та „правих“ на І з'їзді КП(б)У	63

I. СТАТТІ

В. Сухино-Хоменко.— З приводу особливостей пролетарської революції на Україні	79
---	----

II. СПОГАДИ

А. Сідоров.— Підпільна ЧК в Одесі (1918 — 1919 р.р.)	123
--	-----

Г. Михайлов.— Гетманский переворот в Житомире	134
---	-----

І. Котигорошко й А. Козаченко.— З історії боротьби за владу Рад-робітників в заводу „Серп і Молот“ (кол. Гельферіх-Саде) в Харкові	137
--	-----

В. С. Євтушенко.— „Цар Глинський“	140
---	-----

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Некоторые новые данные о Таганрогском совещании	145
---	-----

К попытке созыва в 1912 г. конференции большевистских организаций Украины (переписка Н. К. Крупской с Д. Шварцем; примечания М. Майорова и Д. Шварца)	148
---	-----

Із історії ставлення більшовиків до Центральної Ради	158
--	-----

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії: В. Манілов.— Ленинский сборник. VII. М. Острогорський.— К. А. Пажитнов. Очерки по истории рабочего класса на Украине. М. Иванов.— IV з'їзд КСМУ. В. Медзинський.— К. А. Попов. Марксизм и вопрос о крестьянстве в пролетарской революции. М. О.— М. Балабанов. Царская Россия XX столетия. Г. Коф.— Материалы к библиографии рев. движения в Одессе. 171	
По журналах: В. Манілов.— „Историк - Марксист“, № 7	191

V

Додаток: Хронологія революційних подій на Україні в 1917 р. (продовження)	
---	--

ДО 25 РІЧЧЯ ІІ З'ІЗДУ РСДРП

(1903 — 1928)

ТЕЗИСЫ ИСТПАРТА и АППО ЦК ВКП(б)¹⁾

1. Значение II съезда в истории нашей партии и в истории интернационального рабочего движения чрезвычайно велико.

I съезд РСДРП, формально провозгласивший создание партии, не осуществил практического слияния разрозненных с.-д. кружков в единую централизованную организацию. Значение II съезда заключается прежде всего в том, что он завершил работу „Искры“ по созданию централизованной рабочей партии и положил начало оформлению большевизма, „как течения политической мысли и как политической партии“ (Ленин, XVII, стр. 118). Разрешение стоявших перед партией программных, тактических и организационных проблем, данное Лениным на II съезде и противопоставленное всякого рода оппортунизму и соглашательству, было наиболее четкой формулировкой принципов революционного марксизма во всем интернациональном рабочем движении того времени.

2. Как идейное течение, российская с.-д. возникла в 1883 г., когда впервые были систематически изложены группой „Освобождение Труда“ с.-д. взгляды в применении к России. На фоне промышленного подъема 90-х г.г. и растущего рабочего движения создаются элементы для массовой рабочей политической партии. Уже в 1894—95 г.г. деятели марксистских кружков и особенно „Союзы Борьбы“ руководят массовым стачечным движением рабочего класса. I съезд РСДРП (1898 г.) создает партию и формально.

3. Но с 1898 г. в истории русской с.-д. начинается третий период — „период разброда, распада, шатания“. Ярким выражением этого разброда и шатания и явился так называемый „экономизм“, теоретическим источником которого были русский „легальный марксизм“ и западно-европейский ревизионизм (бернштейнианство).

Сущность экономизма, как и западно-европейского оппортунизма, сводилась к отрицанию революционного марксизма и к подмене его реформизмом. Вместо пролетарской революции — мирное вращение капитализма в социализм; вместо революционного низвержения самодержавия — борьба за копейку

¹⁾ 25-летию II съезда партии будет посвящен специальный номер „Лит. Рев.“, который выйдет в августе.

на рубль и постепенное „попутное“ реформирование царского режима; вместо борьбы за интересы рабочего класса в целом — борьба за цеховые интересы его отдельных групп, — таковы основные положения той системы взглядов, которая получила название „экономизма“. И в полном соответствии с этими взглядами, — вместо централизованной и действенной революционной партии, руководящей классовыми боями пролетариата, — разрозненные и автономные кружки и группы, плетущиеся в хвосте самых отсталых слоев рабочего класса и создающие не политическую организацию пролетариата, а лишь кассы взаимопомощи, стачечные комитеты и т. п. чисто экономические об'единения рабочих.

Отказываясь от политического воспитания рабочего класса и развития его классового самосознания, соглашаясь в лучшем случае лишь на борьбу за либерально-политические реформы, всячески тормозя дело создания централизованной партии, — экономисты тем самым передавали политическое руководство рабочим движением в руки буржуазии, подчиняли пролетариат буржуазному влиянию и делали невозможной его гегемонию в предстоящей России буржуазно-демократической революции. Они являлись предшественниками будущего меньшевизма.

4. Начало XX века в России характеризуется быстрым нарастанием революции. Промышленный кризис 1899—1903 г.г., превратившийся во многих отраслях промышленности в длительную депрессию, способствовал усилению и обострению стачечной борьбы. В то же время союз буржуазии с самодержавием и использование ею полицейского аппарата для борьбы с рабочим движением приводят к быстрому перерастанию экономической борьбы в борьбу политическую.

Политическая активность пролетариата влияет и на остальные классы населения: она будит их, толкает на политическую борьбу с самодержавием. Под влиянием роста хлебных цен и усиливающейся капитализации деревни разгорается крестьянское движение. Растет движение демократической интеллигенции, студенчества. Оживляется и движение либеральной буржуазии, в первую очередь земское движение. В 1902 г. под редакцией Струве за границей начинает издаваться либеральный журнал „Освобождение“, распространяемый в России нелегально.

В этой обстановке быстрого нарастания революции идеологическая беспомощность пролетарской партии, ее организационная слабость и неоформленность, обусловленные господством экономизма, ставили под угрозу возможность осуществления пролетариатом его общедемократических и классовых задач в предстоящей борьбе. Основная задача движения заключалась в преодолении экономизма и создании централизованной, дисциплинированной партии, способной руководить пролетариатом и отстоять его гегемонию в приближающейся революции.

Только разбив на голову реформистские шатания руководителей отдельных кружков с.-д. и уничтожив влияние экономистов в с.-д. организациях, пролетарская партия создавала базу для проведения четкой классовой линии в нарастающей революции. Эта задача — „ликвидация периода разброда, распада, шатания“ — выпала на долю ленинской „Искры“. Она включала в себя борьбу с реформизмом по линии программной, тактической и организационной. Заслуга старой „Искры“ в борьбе с реформизмом заключается в том, что она:

а) выработала программу РСДРП, наиболее ортодоксальную и марксистски - выдержанную из программ всех партий II Интернационала;

б) наметила основы последовательной революционной пролетарской тактики, парализующей нерешительность буржуазии и завоевывающей на сторону пролетариата крестьянство, как союзника в буржуазно - демократической революции;

в) формулировала и обосновала организационные принципы, обеспечивавшие нелегальной пролетарской партии возможность гибкого и уверенного руководства своим классом;

г) своей практической работой по объединению с.-д. кружков подготовила базу для создания такой партии на основе выработанных программных, тактических и организационных принципов.

„ИСКРА“ (1900 — 1903 Г.Г.)

1. Главным организатором и руководителем „Искры“ был Ленин, приступивший к подготовительной работе по ее созданию еще в сибирской ссылке. По возвращении из ссылки на совещании в Пскове в мае 1900 г. в редакцию были назначены — Ленин, Мартов и Потресов — все трое работники питерского союза борьбы 1894 — 96 г.г. Приехав за границу, Ленин привлек к изданию „Искры“ группу „Освобождение Трудя“, резко выступившую в лице Плеханова, Аксельрода и Засулич против экономизма. Таким образом, „Искра“ являлась преемником крупнейших организаций первых двух периодов РСДРП — группы „Освобождение Трудя“ и „Союзов Борьбы“.

2. В области программной „Искра“ вела самую беспощадную борьбу с оппортунизмом и ревизионизмом. Первая принципиальная часть выработанной ею программы содержала ортодоксально - марксистское изложение основных законов развития капитализма и неизбежности его гибели. Категорически отвергая все „поправки“ бернштейнцев и экономистов к марксизму, программа — единственная из всех программ партий II Интернационала — прямо утверждала необходимость диктатуры пролетариата, т. - е. завоевания рабочим классом политической власти и подавления эксплуататоров, как необходимого

условия социалистической революции. Вторая часть программы — программа - минимум — содержала ближайшие требования партии, направленные к уничтожению крепостнических пережитков в России, мешавших развитию капитализма и расширению классовой борьбы пролетариата. Здесь на первый план выдвигалось: уничтожение самодержавия и замена его демократической республикой, введение свобод, осуществление 8-часового рабочего дня и революционное разрешение аграрного вопроса.

3. При выработке программы внутри редакции „Искры“ выявились значительные разногласия, которые едва не привели к расколу.

Сущность этих разногласий заключалась в том, что часть „искровцев“ предлагала при выработке программы такие формулировки и поправки, которые, по существу, означали уступки реформизму и экономизму. На обсуждение редакции поступило 2 проекта программы: Ленина и Плеханова.

С наибольшей остротой разногласия развернулись вокруг вопроса о взаимоотношениях между пролетариатом и „мелкими производителями“, т. е. крестьянством, в ходе подготовки и проведения социалистической революции. Указывая, с одной стороны, на известное положение „Коммунистического Манифеста“, что „пролетариат один только есть действительно революционный класс“, отмечая колеблющийся, неустойчивый характер возможного союзника пролетариата — крестьянства, с другой стороны, Ленин настойчиво подчеркивал и требовал в программе четкого указания на историческую роль пролетариата как гегемона, ведущего за собой своих союзников, рекрутируемых из массы „мелких производителей“, т. е. в первую очередь из трудящегося и эксплуатируемого капитализмом крестьянства.

Наоборот, в проекте Плеханова борьба за социализм об'являлась борьбой всей „трудящейся и эксплуатируемой массы“, а „международная социал-демократия“ из классовой партии пролетариата превращалась в партию всех трудящихся и эксплуатируемых. Не случайно поэтому во втором проекте, Плеханова, был „пропущен“ пункт о необходимости диктатуры пролетариата, восстановленный в окончательном проекте программы по настоянию Ленина (Ленинский сборник, II, стр. 78—86, 130—134).

Далее проект Плеханова давал ряд формулировок, смягчавших теоретические положения революционного марксизма о судьбах мелкого, особенно сельскохозяйственного производства при капитализме в сторону реформистских взглядов. Ленин в своей критике этого проекта подчеркивал недопустимость таких формулировок.

Наконец, плехановский проект отличался известным академизмом. Плеханов начинал проект с общей характеристики

капитализма, а Ленин считал, что „программа РСДРП должна начинаться характеристикой (и обвинением) русского капитализма“. Плехановский проект Ленин охарактеризовал как „программу для учащихся... и притом учащихся первого курса, на котором говорят о капитализме вообще, а еще не о русском капитализме“ (Ленинский сборник, II, стр. 65 — 66).

Автором аграрной программы РСДРП был Ленин. Основной ее идеей была мысль о необходимости союза рабочего класса с крестьянством и использования революционной энергии последнего в буржуазной демократической революции против царизма и пережитков крепостничества. Высказываясь принципиально за требование национализации земли, заявляя, что „в известный революционный момент мы не откажемся, разумеется, его выдвинуть“, — Ленин предложил, в виду того, что крестьянское движение еще не развернулось во всю ширь, ограничиться на первое время требованием возвращения крестьянам „отрезков“, т. е. земель, отобранных у крестьян в 1861 г. Предложение об „отрезках“ было принято редакцией „Искры“: большие споры, однако, вызвало положение о принципиальном признании национализации. Здесь сказалось, несомненно, общее всем меньшевикам непонимание революционного характера крестьянского движения и боязнь широкого размаха крестьянской революции, которая должна была пройти под лозунгом национализации земли.

Разногласия внутри „Искры“ едва не привели, благодаря неуступчивости Плеханова, к расколу. В целях сохранения единого фронта против экономистов и чтобы избежать раскола, решено было принять проект Плеханова за основу и вычеркнуть место о национализации земли из программной статьи Ленина. Ряд поправок в проект программы партии, по настоянию Ленина, был внесен специальной комиссией. В окончательном, уже приемлемом для Ленина виде проект был опубликован как проект всей редакции „Искры“.

4. В вопросах тактики „Искра“ в противовес беспринципному хвостизму экономистов отстаивала гегемонию пролетариата в революционном движении и подчеркивала, что рабочий класс должен вести всестороннюю политическую деятельность, воздействовать на все классы общества в революционном направлении.

Тактику „Искры“ по отношению к либералам можно разделить на два периода. До 1902 года, когда либеральное движение было крайне слабо, „Искра“ призывала рабочих „будить“ либеральную буржуазию и, непрерывно разоблачая половинчатость и нерешительность либералов, толкать их влево, на более решительную борьбу против самодержавия и в частности на организацию нелегальной либеральной партии.

По мере того, как буржуазное либеральное движение оформлялось, „Искра“ усиливала его критику и разоблачение.

Когда либералы выступили со своим нелегальным журналом „Освобождение“ (1902 г.) и с самостоятельной политической программой, „Искра“, естественно, поставила во главу угла не „расшевеливание“ оппозиционного духа проснувшейся уже либеральной буржуазии, а революционную критику ее оппозиционной дряблости и нерешительности.

5. В связи с этим необходимо подчеркнуть, что внутри самой редакции „Искры“ существовали не только разногласия программные, но и намечались две тактические линии по отношению к либеральной буржуазии: большевистская и меньшевистская, основанные на разной оценке роли либеральной буржуазии в революции. Аксельрод еще в 90-х г.г. утверждал, что „ход исторического развития России подготовил гегемонию буржуазной демократии... в борьбе с абсолютизмом“, и предостерегал рабочих от увлечения стачечным азартом, „чтобы не отпугивать буржуазии от революции и не толкать ее в объятия самодержавия“.

Споры об отношении к либералам разгорелись в редакции „Искры“ в связи со статьей Ленина „Гонители земства и аннибалы либерализма“. Утверждение Ленина, что в земстве „нельзя видеть ни „крупного“, ни вообще сколько-нибудь самостоятельного фактора политической борьбы“, точно так же, как и резкий бичующий тон статьи вызвали возражения со стороны Мартова, Аксельрода и Плеханова. Плеханов, присоединяясь к мнению Мартова, настаивал на том, чтобы Ленин смягчил тон статьи. „Смягчайте, голубчик,—писал он Ленину.— „Либерализм не надо теперь гладить против шерсти. Это большая ошибка... Не следует теперь ругать либерала вообще. Это не тактично, надо от плохого либерала апеллировать к хорошему...“. Аксельрод, не возражая против печатания статьи Ленина, в то же время утверждал, что под энергическим и систематическим воздействием с.-д. революционной агитации „конституционные зародыши“ — земства могут превратиться в живую революционную силу“ (Ленинский сборник, III, стр. 203, 204, 210). Зародыш меньшевистского плана земской кампании 1904 г. — налицо.

Однако, эти зародыши меньшевизма не выносились за пределы редакции и не портили общего революционного тона „Искры“. Руководимая Лениным, „Искра“ в общем давала безусловно выдержанную марксистскую оценку буржуазного либерализма.

6. Отношение „Искры“ к крестьянскому движению было четко сформулировано в статьях Ленина. Исходя из программной установки на громадную роль крестьянства в русской буржуазной революции, Ленин подчеркивал необходимость поддержки пролетариатом крестьянского движения против пережитков крепостничества. Настаивая на использовании

революционной энергии всего крестьянства в борьбе против царизма и помещиков, он вместе с тем указывал, что в борьбе против буржуазии прочной опорой и постоянным союзником городского пролетариата в деревне может быть только сельскохозяйственный пролетариат и деревенская беднота. Отсюда вытекала вторая сторона тактической линии „Искры“ в крестьянском вопросе: внесение классовой борьбы в деревню, организация сельского пролетариата и сельской бедноты для борьбы с сельской буржуазией.

7. Отстаивая гегемонию пролетариата в революционном движении, „Искра“ вела беспощадную борьбу с возникшей в начале 900-х годов под влиянием оживления крестьянского движения партией „социалистов-революционеров“. Претендуя на руководство крестьянским движением, отрицая классовую самостоятельность пролетариата и растворяя его в бесформенном блоке „трудящихся“, — с. - р. эклектически соединяли в своей программе ревизионистское искажение марксизма с пережитками народнических идей и проповедывали тактику индивидуального террора, скатываясь таким образом к „революционному авантюризму“.

„Искра“, отстаивая революционную теорию ортодоксального марксизма, разоблачала мелкобуржуазный характер эсеровской партии, выдававшей свой буржуазно-демократический радикализм за социализм, — и вела беспощадную борьбу против тактики индивидуального террора, как тактики, распыляющей силы революции и мешающей массовой борьбе рабочих и крестьян.

8. В области организационной основной задачей „Искры“ было создание крепкой централизованной нелегальной партийной организации, объединяющей всех русских с. - д. и состоящей из профессионалов революционеров.

Однако, такое объединение нельзя было просто декретировать или ввести по решению какого-нибудь съезда или конференции. Его необходимо было выработать. Базой для такого объединения должно было быть прежде всего прочное идейное объединение, размежевание с оппортунистами внутри партии. Только очищенная от оппортунизма и реформизма, партия могла вести пролетариат по действительно революционному пути. Наоборот, объединение без такой предварительной борьбы и размежевания с оппортунизмом и реформизмом узаконило бы их существование в новой объединенной организации.

Организационный план Ленина, развитый им в „Искре“ и в „Что делать“, сводился в основных чертах к следующему:

Первоочередной задачей Ленин считал постановку общерусской политической газеты. „Газета не только коллективный пропагандист и коллективный агитатор, но и коллективный организатор“, — писал он. Умело проводя эту линию, руководя местными организациями путем посылки спе-

циальных „агентов“, „Искра“ вскоре стала тем центром, вокруг которого об'единялась и спланивалась партия.

Вместо обособленных, друг с другом не связанных кружков, на основе которых ранее выступала партия, Ленин предлагал создать в каждом городе партийные комитеты, руководящие всей работой. Вокруг комитетов, состоящих из профессиональных революционеров, по мысли Ленина должны были строиться низовые организации (ячейки) на предприятиях. Вокруг нелегальных организаций должны были складываться разнообразные, более широкие организации рабочих, действующие под контролем и руководством партии.

Сами партийные комитеты должны были строиться на началах строгой централизации и четкой дифференциации функций. В противовес экономистам с их фетишизацией демократии, Ленин считал, что в условиях полицейского самодержавия совершенно недопустима выборность партийных комитетов, ибо эта выборность привела бы просто к подготовке кандидатов в тюрьмы и на каторгу. Комитеты, по мысли Ленина, должны были подбираться из наиболее активных работников партии, с максимальным включением в их состав наиболее подготовленных рабочих, и утверждаться высшей партийной организацией.

9. Этот организационный план Ленина, по самому своему существу направленный к созданию партии — авангарда пролетариата, осуществляющего роль гегемона революции, не встретил полного признания внутри редакции „Искры“. Аксельрод, издавна отстаивавший гегемонию буржуазии и в борьбе с абсолютизмом, в то же время был и принципиальным противником централизма в построении партийной организации и особенно резко выступал против „якобинских идей“, составлявших, по его мнению, сущность ленинского организационного плана.

Насколько сильны были разногласия внутри „Искры“, показывает заявление Аксельрода об „отставке“ в июне 1902 г., уже после ликвидации всех споров о программе: Плеханов, уговаривая его взять назад эту „отставку“, писал ему в письме, что во всем виновато „упрямство Фрея (Ленина), которое может наделать много вреда. Но твой выход ослабит для нас возможность такой борьбы. Поэтому выходить неудобно“ (Переписка Плеханова и Аксельрода, т. II, стр. 181). Раскол, которого удалось избежать в 1900, 1901 и 1902 г.г., произошел в 1903 г. на II съезде. До него и организационные разногласия внутри „Искры“ не выносились наружу. По организационным вопросам так же, как по программным и тактическим, „искровцы“ выступали единым фронтом.

10. Деятельность „Искры“ встречала ожесточенное сопротивление экономистов, доходившее порой до прямого раскола комитетов. Но после упорной работы „искровцам“ удалось

завоевать подавляющее большинство партийных комитетов на свою сторону. Попытка экономистов сорвать работу „Искры“, перехватив инициативу созыва съезда в свои руки, не удалась. По настоянию „Искры“, съехавшиеся в Белосток делегаты объявили себя конференцией, ограничившись избранием организационного комитета для подготовки съезда. Комитет этот был, впрочем, скоро арестован.

Подготовку съезда взял на себя новый организационный комитет, образованный в начале 1903 г. из сторонников „Искры“ и под ее руководством и признанный большинством местных организаций. Деятельность О. К. увенчалась успехом. 30 июля 1903 г. в Брюсселе уже открылся II съезд РСДРП, на котором были представлены 21 местный комитет и 5 зарубежных с. - д. организаций.

II СЪЕЗД (30 ИЮЛЯ — 23 АВГУСТА 1903 Г.)

1. Основной задачей II съезда было закрепить ликвидацию „периода разброда, распада, шатания“ и создать „действительную партию на тех принципиальных и организационных началах, которые были выдвинуты и разработаны „Искрой“ (Ленин, V, стор. 310). Но состав съезда оказался далеко не однородным. Ярких оппортунистов — бундовцев и экономистов — на съезде было несколько человек; было еще около десятка „средних оппортунистов“, формально признававших руководство „Искры“, но на деле еще не отрешившихся от кружковой узости и отличавшихся неустойчивостью в принципиальном отношении (группа „Южный Рабочий“). Победа искровского направления — при условии дружного выступления всех искровцев против оппортунизма — была обеспечена их большинством на съезде (они имели 33 голоса из 51); однако, шатания „мягких“ искровцев, во главе с Аксельродом и Мартовым, создавая оппортунистам большинство, грозили срывом принципиальной линии съезда. Вот почему съезд должен был стать ареной ожесточенной и драматической борьбы за подлинную реализацию искровских принципов и победу искровского направления.

2. Крупнейшим достижением II съезда было принятие выработанной „Искрой“ программы партии. При обсуждении программы искровцам пришлось защищать ее от оппортунистических поправок бундовцев и экономистов, пытавшихся в своих возражениях отстоять реформистскую теорию и практику.

Экономист Акимов предлагал вычеркнуть из программы диктатуру пролетариата и отрицал обострение противоречий между трудом и капиталом вместе с ростом капитализма; Мартынов защищал старые экономические положения о том, что рабочее движение само по себе, без руководства партии, пойдет по верному пути; отсюда вытекала у него недооценка

роли партии как авангарда рабочего класса. Особенно резко и сплоченно выступили неустойчивые элементы съезда против аграрной программы „Искры“. В основе их возражений лежало непонимание революционной роли крестьянства и отказ от использования его революционной энергии в борьбе с крепостничеством.

Некоторые делегаты считали, что с.-д. не надо иметь никакой аграрной программы и вообще ей „нечего делать в деревне“. Один из них прямо заявил, что „крестьянская революция — это не революция, а реакция, которая отбросит нас лет на 20 назад“. Другие, по существу предлагая точно так же выкинуть из программы требование уничтожения крепостнических пережитков, мотивировали это „мизерностью“ такого требования и тем, что партия должна заботиться только об интересах деревенской бедноты и предоставить эсерам „защищать интересы всего крестьянства“; „левые фразы“ прикрывали таким образом оппортунистическое содержание: отказ от гегемонии пролетариата и руководства крестьянской революцией.

3. Борьба революционного марксизма с оппортунизмом и реформизмом сказалась и при обсуждении съездом вопросов тактики. Важнейшим из тактических вопросов II съезда был вопрос об отношении к либералам, по которому были приняты две резолюции Плеханова и Старовера (Потресова).

В виду того, что съезд затянулся, детального обсуждения этих резолюций не было, поэтому и тактические разногласия между большевиками и меньшевиками не развернулись в полной мере. Однако, в резолюциях, естественно, отразились те разногласия, которые существовали уже в старой „Искре“. Линию старой „Искры“ продолжала плехановская резолюция, заранее согласованная им с Лениным, внесшим в нее свои поправки и поддержанная на съезде большею частью большевиков. Эта резолюция подчеркивала антиреволюционный и антипролетарский характер либерального движения, возглавляемого Струве и „Освобождением“. Не переоценивая оппозиционного духа либеральной буржуазии, резолюция призывала пролетариат бороться с ее непоследовательностью, с ее неизбежными колебаниями между революцией и царизмом, принципиально не отказываясь в то же время от возможности частичных с ней соглашений.

Резолюция Потресова представляла дальнейшее развитие взглядов Аксельрода и других „мягких искровцев“. Не упоминая конкретных представителей либерализма и не давая общей его оценки, резолюция не призывала к борьбе с непоследовательностью буржуазии и не подчеркивала необходимости разоблачать либералов. Она заставляла „верить либералу на слово“ в предположении, что либералы могут в своих программах не выставлять таких требований, которые идут в разрез с интересами рабочего класса. Резолюция Старовера фактически шла

по линии передачи гегемонии в революционном движении буржуазии. Из этой резолюции вытекает последовательно вся меньшевистская тактика в революции 1905 года. Наоборот, резолюция Ленина и Плеханова давала точную и четкую формулировку тактики большевиков.

4. В центре работ II съезда стоял вопрос о ликвидации кустарничества и построении централизованной партии. В начале съезда сплоченному фронту искровцев противостояли открытые защитники кустарничества: бундовцы и экономисты. Протестуя против создания централизованной партии, настаивая на ее превращении в федерацию отдельных национальных отрядов рабочего класса, бундовцы требовали признания за ними права на монопольное представительство еврейского пролетариата. Съезд дружно отверг предложение бундовцев. Так же дружно все искровцы провалили попытки „болота“, сблокировавшегося с бундовцами и экономистами, защитить кружковщину и отстоять самостоятельность и независимость своих организаций, их обособленность от остальной партии.

Но в разгаре работ съезда, по вопросу об организационном закреплении ликвидации кустарничества,— чему должен был служить выработанный Лениным устав партии,— и с к р о в ц ы раскололись. Этот раскол именно по организационным вопросам был не случаен. Дело было, конечно, не в той или иной формулировке отдельного параграфа устава. Суть дела заключалась в том, что устами Мартова—Аксельрода интеллигентски-оппортунистическая часть партии открыто восстала против того пролетарского централизма, которым был проникнут ленинский устав.

Отстаивая необходимость расширения рамок партийной организации так, чтобы „каждый стачечник, каждый демонстрант мог назвать себя социал-демократом“ (Мартов), чтобы в партию мог попасть всякий желающий: и „профессор“ и „гимназист“ (Аксельрод), меньшевики, с одной стороны—растворяли партию в классе, с другой—широко открывали мелкобуржуазным и буржуазным элементам дверь в партию и тем делали ее совершенно неспособной к отстаиванию гегемонии пролетариата в революции и маневренному руководству его борьбой.

Наоборот, Ленин настаивал на необходимости ограничить доступ в партию для недостаточно сознательных рабочих, не говоря уже о гимназистах и профессорах. Соц.-дем. партию он определял по-прежнему, как тесно связанную с рабочим классом организацию профессиональных революционеров, окруженную целым рядом широких беспартийных организаций, работающих под ее руководством.

При голосовании параграфа 1 устава все оппортунисты отдали свои голоса будущим меньшевикам, и только благодаря

этому их формулировка была принята съездом. (На собрании же делегатов - искровцев ленинская формулировка собрала подавляющее большинство голосов).

5. После принятия устава съезд перешел к выборам центральных учреждений партии. Партийная посуда оказалась расколотой. Надо было связать ее двойным узлом. Весь вопрос заключался в том, чтобы при выборах центральных учреждений партии обеспечить такой их состав, который гарантировал бы дальнейшую беспощадную борьбу с партийным кустарничеством и реформизмом.

Сложность борьбы в условиях полицейского режима усложняла структуру руководящих организаций партии. По плану, еще до съезда разработанному Лениным, II съезд должен был избрать: ЦК — практического руководителя работы в России, ЦО — идейного руководителя партии, выходящего за границы, и совет партии, координирующий работу обоих органов.

Ленин и большевики предложили избрать в ЦК только искровцев и притом в большинстве „твердых“, а в редакцию ЦО — трех членов старой редакции „Искры“ — Ленина, Мартова и Плеханова, вместо старой шестерки, неспособность которой обнаружилась уже задолго до съезда.

Наоборот, Мартов предложил состав ЦК, обеспечивавший большинство блоку „мягких“ искровцев и болота, т. е. делавший неизбежной „зигзаговую линию ЦК“. На собрании искровцев предложение Ленина победило. Тогда Мартов пошел на раскол внутри искровской организации и перенес споры на съезд. По вопросу о составе ЦО меньшевики настаивали на утверждении всей старой шестерки.

Мартовцы рассчитывали, что при поддержке бундовцев и экономистов их предложение о составе ЦК и ЦО пройдет на съезде. Однако перед выборами в резолюции „о месте Бунда в партии“ съезд отверг предложение о федерации, вследствие чего бундовцы покинули съезд, а вслед за ними ушли и представители „заграничного союза русских с.-д.“ — Мартынов и Акимов. Мартовцы оказались на съезде в меньшинстве, и съезд принял предложение большинства искровцев о составе ЦО и ЦК. Тогда Мартов пошел на раскол и отказался подчиниться решению съезда и работать в ЦО.

Разногласия между „мягкими“ и „твердыми“ искровцами переросли в раскол.

БОЛЬШЕВИЗМ И МЕНЬШЕВИЗМ ПОСЛЕ II СЪЕЗДА

1. Раскол между большевиками и меньшевиками на II съезде был продолжением борьбы между марксистами и реформистами до съезда. Большевики, защищая программные, тактические и организационные принципы революционного марксизма, продол-

жали традиции старой „Искры“, меньшевики скатывались в болото оппортунизма, в объятия экономистов и бундовцев, с которыми они еще в начале с'езда вели борьбу. Сколько ни кричали потом меньшевики, что „никаких принципиальных разногласий между ними и большевиками на II с'езде не было“ и что „отношение ленинских сторонников к нам, по существу, основано на недоразумении“ (Аксельрод в № 68 „Искры“) — несомненно, что здесь столкнулись два течения в социал - демократии — революционное и оппортунистическое — с разными организационными, тактическими и отчасти программными взглядами.

На II с'езде и непосредственно после него на первый план выступали организационные разногласия между большевиками и меньшевиками; разногласия же тактические и программные, несомненно, существовавшие уже тогда, выявились вполне несколько позднее, в конце 1904 года.

2. После с'езда меньшевики продолжали свою раскольническую тактику: они заявили о полном бойкоте ЦО и ЦК партии. Одновременно ими было послано в Россию несколько человек для завоевания местных партийных комитетов.

Наоборот, большевики считали необходимым принять все меры для того, чтобы избежать раскола, и согласились даже „кооптировать в редакцию всех четырех бывших членов редакции“, но с условием, что в совете партии у большевиков будет большинство. Это предложение было меньшевиками отвергнуто. Вслед за тем они, опираясь на заграничную лигу соц. - дем., повели борьбу против Центрального Комитета. Лига на своем с'езде 26 — 31 октября 1903 г. отказалась подчиниться Центральному Комитету, и представитель ЦК принужден был объявить ее распушенной.

Но резолюция с'езда лиги, поддержанная большинством проживавших за границей соц. - дем. интеллигентов, сильно повлияла на Плеханова, решившего после этого пойти на уступки меньшевикам. Ленин заявил, что он уходит из редакции (1 ноября 1903 г.), Плеханов единолично кооптировал в редакцию ЦО четырех меньшевиков (26 ноября 1903 г.). „Поганая заграничная склока, вот что осилило решения большинства русских работников“, — писал Ленин (Ленинский сборник, VII, стр. 225). ЦО перешел в руки меньшевиков. Ленин и большевики, „забрав свою маленькую артиллерию, покинули крепость, комендант которой открыл ворота неприятелю“, и ушли в другой форт — ЦК.

Вскоре меньшевики подчинили своему влиянию и Центральный Комитет, занявший примиренческую позицию. К этому времени несколько большевиков, членов ЦК, было арестовано, одного из них (Землячку) без всяких оснований объявили выбывшим из ЦК, оставшиеся кооптировали в ЦК несколько „примиренцев“, а затем прямых меньшевиков.

Между тем, подавляющее большинство партийных комитетов в России (20) в своих резолюциях целиком солидаризировались с позицией большевиков. За меньшевиков высказалось только 5 комитетов. Опираясь на местные партийные организации, большевики повели агитацию за созыв III съезда партии. Меньшевики, захватившие центры (совет партии и ЦО) в свои руки, не только сами отказались от созыва съезда, но и провели в ЦК резолюцию порицания Ленину за его агитацию.

Подготовка к III съезду и борьба за него легли целиком на плечи большевиков. В августе 1904 г. в Женеве происходит собрание 22-х „твердокаменных“, которое обращается к партии с декларацией о необходимости созыва очередного съезда партии. По соглашению с несколькими русскими комитетами „твердокаменные“ создают бюро комитетов большинства, выступающее в роли организатора III съезда. В ноябре 1904 г. бюро было утверждено рядом подпольных русских партконференций: северной, южной и кавказской. В начале января 1905 г. стала выходить и большевистская газета „Вперед“.

Весной 1905 г. усилиями большевиков III съезд был созван.

3. Организационные взгляды новой „Искры“ были дальнейшим развитием хвостизма экономистов. Их роль проводников буржуазного влияния на рабочий класс заключалась, прежде всего, в борьбе против централизации партии, ее организационного укрепления и очищения от оппортунистов и именно тогда, когда это укрепление было особенно важно, — накануне и во время революции 1905 года.

Статьи П. Аксельрода в новой „Искре“ и брошюра Л. Троцкого „Наши политические задачи“... дают в законченном виде меньшевистское учение о партии, ее задачах и организационных принципах.

В то время, как большевики считали особенно важным в обстановке нарастающей революции укреплять партийную организацию, — меньшевики весьма пренебрежительно относились к партийным организационным задачам. По формулировке Троцкого — „Вся наша задача лежит целиком в области политической тактики. Мы... не выставляем самостоятельных организационных задач и думаем, что самые неотложные из них разрешаются попутно в процессе политической борьбы. В этом смысле мы действительно оппортунисты в организационном вопросе“ („Наши политические задачи“).

В представлении меньшевиков партия должна была быть не централизованной организацией пролетариата, отсекающей все шатания оппортунистов и реформистов, а представлять собой „сумму всех оттенков и течений партийной мысли“ (Троцкий). Ленинский централизм в построении партии новая „Искра“ вообще отрицала, утверждая, что Ленин устанавливает в партии „осадное положение“ и подготавливает не диктатуру

пролетариата, а диктатуру над пролетариатом. „Идея централизма вообще паразитально нищенская мысль“, — подхватывал Троцкий. Дальше меньшевики, в первую очередь Аксельрод, настаивали на том, что партия должна „учиться“ у рабочего класса, „способствовать развитию его самостоятельных классовых организаций“, а не руководить им, мотивируя это преобладанием интеллигентов в парторганизациях.

4. Политические взгляды новой „Искры“ заключались прежде всего в игнорировании крестьянского революционного движения, которому в ней не было посвящено почти ни одной статьи. Далее идет переоценка революционного значения буржуазно-либерального и в частности земского движения. Новая „Искра“ утверждала, что недалеко время, когда „русская буржуазная демократия... выступит, как революционная партия“, а Мартов полагал даже, что „ход исторического развития России выдвинул на первый план и поставил в первые ряды революционного движения... земства“. Отсюда вытекало отрицание гегемонии пролетариата в революции и признание гегемонии буржуазии.

Из этих взглядов логически вытекал „план земской кампании“, предложенный редакцией новой „Искры“ всем местным парторганизациям осенью 1904 г. Меншевистская „Искра“ предложила всем парторганизациям развить широкую кампанию в рабочем классе: организовать демонстрации и делегации от рабочих к земцам, чтобы „придать им побольше храбрости и пробудить их присоединиться к тем требованиям, с которыми выступит руководимый с.-д. пролетариат“. Таким образом, пролетариат, по плану новой „Искры“, приспособлял свою тактику к тактике буржуазии и отказывался от проведения своей классовой линии, ограничиваясь только декларациями и агитацией среди буржуазии в надежде, что она благодаря этому поведет более революционную тактику.

Тактические и организационные взгляды меньшевиков представляли, как видим, сплошную измену линии старой „Искры“, ставшей после II съезда линией партии. Сами новосковцы подчеркивали, что „между старой и новой „Искрой“ лежит пропасть“ (Троцкий). Наоборот, большевики продолжали дело старой „Искры“. „Экономизм видоизменился в „меньшевизм“; отстаивание революционной тактики старой „Искры“ создало большевизм“ (Ленин, XIII, стр. 124).

ДВЕ ТАКТИКИ С.-Д. В БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

1. III съезд созывался в обстановке уже начавшейся революции, вплотную поставившей перед обоими течениями российской с.-д. все основные вопросы стратегии и тактики.

и каждое из этих течений могло и должно было дать на них свои особые, непримиримые друг с другом ответы. Меньшевистская конференция и большевистский III съезд своими резолюциями показали всю сумму разногласий между большевизмом и меньшевизмом.

В понимании характера революции и ее движущих сил лежала теоретическая основа расхождения большевиков и меньшевиков в период 1905—1907 г. г. Те и другие называли эту первую русскую революцию буржуазной, но вкладывали в это слово совершенно различный смысл. Меньшевики „отделялись“ все время „общим, абстрактным, шаблонным понятием буржуазной революции“, представляли себе русскую революцию начала XX века такой же буржуазной революцией, как западно-европейские революции конца XVIII и первой половины XIX века.

Не понимая аграрного характера русской революции, скидывая со счетов крестьянство, как одну из решающих сил этой революции, меньшевики не могли не притти к отказу от гегемонии пролетариата в революции, к провозглашению буржуазии ее гегемоном, к стремлению принизить размах революции до уровня либерально-буржуазного движения.

Большевики же, учитывая все своеобразие начавшейся революции, ее основным содержанием считали разрешение аграрно-крестьянского вопроса. Победу революции они мыслили не только как низвержение царского самодержавия, но и как полное уничтожение помещичьего землевладения. Такую революцию мог возглавить только пролетариат, действительно заинтересованный в свержении и царизма и помещиков — для дальнейшего развития своей классовой борьбы с буржуазией. Буржуазная революция в России должна быть революцией крестьянской, руководимой пролетариатом. От такой революции неизбежно должна отшатнуться буржуазия, неспособная пойти перед лицом двух революционных классов — пролетариата и крестьянства — дальше либерально-монархических стремлений. Плестись в хвосте либерально-монархической буржуазии — звали пролетариат меньшевики. Итти во главе крестьянства к полному низвержению царизма и помещиков — звали большевики.

2. Из этого различного понимания характера и движущих сил буржуазно-демократической революции вытекало у обоих течений различное понимание и характера той власти (временное революционное правительство), которая должна возникнуть в ее результате. Если революция возглавляется буржуазией, то и власть в ее результате может быть только буржуазной, и по отношению к этой власти пролетариат и его партия может занять лишь одну позицию: не участвовать в ней, а составлять крайнюю оппозицию, подталкивая этим буржуазную власть к революционным шагам. Так рассу-

ждали меньшевики. Если же это революция крестьянская, руководимая пролетариатом, то и власть, возникающая в ее результате, не может быть иной, как властью союза рабочих и крестьян, как „революционно-демократической диктатурой пролетариата и крестьянства“. Так утверждали большевики с В. И. Лениным во главе, видя в советах 1905 года зародыш этой диктатуры.

Установление этой диктатуры могло произойти только в результате всенародного вооруженного восстания рабочих и крестьян; большевики выступают поэтому в роли организатора этого восстания, ведут его техническую подготовку. Наоборот, меньшевики, идущие в хвосте буржуазии, считали, что буржуазное временное правительство может возникнуть и без восстания, и энергично боролись против большевистской тактики его подготовки.

3. Ставя своей непосредственной задачей решительное доведение до конца буржуазно-демократической революции, завоевание „революционно-демократической диктатуры пролетариата и крестьянства“, большевизм видел уже в 1905 г. в этой диктатуре ее „прошлое“ и ее „будущее“: прошлое — в низвержении самодержавия и помещиков в союзе со всем крестьянством при нейтрализации буржуазии; „будущее“ — в „непрерывной революции“, в борьбе за социалистический переворот в союзе с беднейшим крестьянством при нейтрализации среднего крестьянства и мелкой буржуазии вообще.

Эта „непрерывная революция“ рисовалась В. И. Ленину, как революция „многих лет“, как длительный „ряд революционных испытаний“. В ее результате, в борьбе с гнетом капитала и с неизбежным контр-революционным наступлением буржуазии на завоевания победившей революции среднее крестьянство от позиции, враждебной социализму, перейдет к позиции нейтральной. Тесный союз пролетариата с деревенской беднотой при нейтрализации среднего крестьянства создает относительную гарантию прочности социалистического переворота, абсолютную же гарантию его, его совершенную непобедимость сможет дать лишь совершение этого переворота вместе с социалистическим пролетариатом Запада, уже созревшего для социализма.

Так уже в эпоху первой революции сложились основы ленинского учения о соотношении между буржуазно-демократической и социалистической революциями и о перерастании одной в другую, которые были тогда и остаются до сих пор непонятными ни для русского меньшевизма, ни для всех разновидностей оппортунизма (в том числе и троцкизма) вообще.

4. Лозунг непрерывной или „перманентной“ революции раздавался в период 1905—07 г.г. и из среды меньшевиков

(Парвус и Троцкий). Именно в этот период „теория“ перманентной революции Троцкого получила уже свое законченное выражение. Целиком покоясь на меньшевистском непонимании решающего значения аграрно-крестьянского вопроса в русской буржуазно-демократической революции, на меньшевистском отрицании крестьянского характера этой революции и на меньшевистском отрицании лозунга революционно-демократической диктатуры пролетариата и крестьянства, — эта теория в то же время заимствовала у большевиков отрицание революционности русской буржуазии, признание ее неспособности возглавить буржуазно-демократическую революцию в России. У тех же большевиков она заимствовала „призыв к решительной революционной борьбе пролетариата и к завоеванию им политической власти“ (Ленин, XIII, стр. 213). Это обычное для троцкизма сочетание позаимствований из „идейного багажа“ двух непримиримых течений сделало теорию Троцкого безжизненной, авантюристской теорией, мимо которой, как констатировал Ленин в 1915 г., „жизнь шла целых десять лет“ и идет до сих пор. Из „перманентной революции“ Троцкого выпадало важнейшее зерно — перерастание буржуазно-демократической революции в революцию социалистическую. Пролетариат, по этой теории, захватывал власть непосредственно в результате свержения царского самодержавия, не имея за собой даже в перспективе опоры в беднейшем крестьянстве. Перепрыгивая через голову крестьянства (в том числе беднейшего), перепрыгивая через „революционно-демократическую диктатуру пролетариата и крестьянства“, „теория“ Троцкого лишала диктатуру пролетариата какой-либо основы в сочувствующем ей и поддерживающем ее большинстве трудящегося населения. Этим она разрывала с марксистским учением о пролетарской диктатуре. Отрицая всякую возможность союза с какой-либо частью крестьянства с того момента, как вставший у власти пролетариат приступает к социалистическим мероприятиям, теория Троцкого обрекает пролетариат на неизбежный конфликт со всей крестьянской массой и на неизбежное поражение, если не придет на помощь социалистическая революция на Западе. История русской пролетарской революции зло насмеялась над этой теорией Троцкого, сумевшего большевистское отрицание революционности русской буржуазии и большевистский „призыв пролетариата к завоеванию политической власти“ превратить в пустозвонные революционные фразы благодаря меньшевистскому отрицанию революционной роли крестьянства и крестьянского характера буржуазной революции в России. Никакого сколько-нибудь серьезного течения в русском рабочем движении своей „теорией“ перманентной революции троцкизму создать не удалось. „Троцкий, — писал о нем Ленин в 1911 г., — представляет только свои личные колебания и ничего больше“ (XI, ч. 2, стр. 307).

5. Годы первой революции (1905—1907) дали первую проверку большевистскому и меньшевистскому пониманию характера и движущих сил буржуазно-демократической революции в России. Несмотря на поражение революции, ее ход подтвердил правильность большевистской установки на гегемонию пролетариата в революции. „Своей геройской борьбой в течение трех лет (1905—1907), — писал Ленин, — русский пролетариат завоевал себе и русскому народу то, на завоевание чего другие народы потратили десятилетия. Он завоевал освобождение рабочих масс из-под влияния предательского и презренно-бессильного либерализма. Он завоевал себе роль гегемона в борьбе за свободу, за демократию, как условие для борьбы за социализм. Он завоевал всем угнетенным и эксплуатируемым классам России умение вести революционную массовую борьбу, без которой нигде на свете не достигалось ничего серьезного в прогрессе человечества“ (Ленин, XI, ч. 2, стр. 304).

Благодаря большевистскому руководству, благодаря борьбе Ленина и ленинцев с меньшевистским оппортунизмом, с меньшевистским „приспособлением рабочего движения к либерализму“, достиг пролетариат этих завоеваний первой революции, ибо „рабочие массы, как это признавали неоднократно сами меньшевики, шли во время революции с большевиками при всех крупнейших выступлениях“ (Ленин, XIII, стр. 124).

Благодаря этим завоеваниям первой русской революции она смогла оказаться „генеральной репетицией“ Октябрьской революции.

ГОДЫ РЕАКЦИИ И НОВОГО ПОДЪЕМА РЕВОЛЮЦИИ (1907—1914)

1. Первая революция была сломлена. Декабрьские восстания пролетариата, слишком поздно (лишь весной 1906 г.) нашедшие отклик в крестьянском движении, оказались моментом высшего подъема революции, и с их поражением волны революции начали спадать. Наступили годы жесточайшей реакции, годы „упадка, деморализации, расколов, разброда, ренегатства, порнографии на место политики“ (Ленин, XVII, стр. 121). Все революционные и оппозиционные партии разбиты, „переживают кризис“.

Кризис переживает и большевистская фракция РСДРП. Из ее рядов бежит интеллигенция, отпадают от марксизма и социал-демократии „мелкобуржуазные попутчики“, и, отпадая, стремятся увлечь большевистскую партию на путь мелкобуржуазного революционизма. Это — отзовисты, ультиматисты и „передовцы“. Они не понимают, что новые условия обязывают к новой тактике, к новым приемам борьбы. Они не понимают, что теперь, в условиях

поражения революции и наступившей реакции, „науку наступления“ необходимо дополнить „наукой отступления“. Они отрицают революционное использование легальных возможностей и этим на деле служат либерализму и меньшевизму, покидая без боя те участки новых фронтов борьбы, на которых либерализм и меньшевизм стремятся утвердиться. Большевики-ленинцы ведут с этими революционерами фразы и чувства ожесточенную борьбу, шаг за шагом усваивая „науку отступления“. Из всех разбитых революционных и оппозиционных партий большевики отступают в наибольшем порядке, с наименьшими расколами, с наименьшей деморализацией, с наибольшей способностью возобновить работу наиболее широко, правильно и энергично. И достигли этого большевики потому, что беспощадно разоблачили и выгнали вон революционеров фразы, которые не хотели понять, что надо отступать, что надо уметь отступить, что надо обязательно легально работать в самых реакционных парламентах, в самых реакционных профессиональных, кооперативных, страховых и подобных организациях (Ленин, XVII, стр. 121—122).

Используя легальные возможности, большевики видели свою центральную задачу в сохранении и укреплении старой нелегальной партии и в собирании сил для неизбежного подъема революции. Между тем, главное русло меньшевизма, вопреки протестам некоторых лучших его представителей, породило ликвидаторство, означавшее примирение со столыпинским „режимом“, отречение от борьбы за новую революцию, ликвидацию нелегальной организации и работы.

2. По своему существу ликвидаторство с совершенной последовательностью вытекало из позиций меньшевизма в первой революции. То „приспособление рабочего движения к либерализму“, которое характеризовало эту позицию, не могло стать ничем иным, как ликвидаторством нелегальной партии и „всякой революционной борьбы в той новой пореволюционной обстановке, когда либеральная буржуазия начала становиться прямо контр-революционной, а царизм вынужден был революцией ускоренно разрушать остатки добуржуазного патриархального быта в России и делать „первые шаги“ по пути превращения в буржуазную монархию“ (столыпинщина). Приспособление либеральной буржуазии к победившему царизму должно было, в свою очередь, породить приспособление к нему и меньшевизма, превращение его в „столыпинскую рабочую партию“, как называл ликвидаторов В. И. Ленин. Буржуазная революция об'являлась ими законченной; революционные лозунги — демократическая республика, конфискация помещичьей земли и 8-час. рабочий день — свертывались и заменялись лозунгами либеральных реформ. Нелегальная партия тем самым становилась ненужной. Основной ареной деятельности оказывались думские комбинации, сделки и со-

глашения с либералами, в свою очередь вступавшими в сделки с самодержавием через получерносотенную партию крупной торговой и промышленной буржуазии — октябристов.

3. Когда усилиями исключительно одних большевиков-ленинцев первые слабые признаки нового под'ема стачечного движения стали оформляться в нарастание новой революции, когда созданные большевиками-ленинцами и поддержанные силами и средствами рабочих газеты „Звезда“ и „Правда“ превратились в могучих организаторов этого под'ема революции, меньшевики превратились в простых агентов буржуазии — гасителей поднимавшейся революции. Они активно, в угоду буржуазии и царскому самодержавию, боролись против „стаечного азарта“ рабочего класса и пытались подменить разгоревшуюся революционную борьбу пролетариата „петициями“ в Госуд. Думу о „свободе коалиций“ и иных либеральных милостях. Это окончательное превращение меньшевиков в агентов буржуазии сделало невозможным их пребывание в партии. В январе 1912 г. пражская партийная конференция объявила ликвидаторов исключенными из партии и положила начало самостоятельному существованию большевистской партии. На эту конференцию меньшевики всех оттенков ответили своей августовской (того же года) конференцией, на которой сделана была попытка объединения в общий блок всех врагов большевизма до впередовцев включительно. Одним из активнейших инициаторов и вдохновителей этого беспринципного блока, просуществовавшего несколько месяцев и вставшего на ликвидаторскую платформу, прикрытую революционными словечками, оказался Троцкий, совершивший за период реакции и первые годы нового под'ема головокружительный прыжок с высот „перманентной революции“ в болото ликвидаторства. Такова была цена его ультра-революционной „теории“.

ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКАЯ ВОЙНА (1914 — 17)

1. Новый под'ем революции, приведший от экономической стачки через политическую к баррикадам, был прерван империалистической войной. Она дала всем европейским, а также русским с. - д. „возможность проверить их тактику на кризисе всемирного масштаба“ (Ленин, XIII, стр. 126).

Десятилетиями нараставший в эпоху империализма оппортунизм превратился в социал-шовинизм. Реформистская рабочая политика превратилась в национал-либеральную рабочую политику, в „союз части радикальных мелких буржуа и ничтожной доли привилегированных рабочих со „своей“ национальной буржуазией против массы пролетариата“ (Ленин, XIII, стр. 120). По этой наклонной плоскости скатилось огромное большинство с. - д. партий, в том числе и русский меньшевизм. И это несмотря на то, что „реакционный грабительский

характер войны со стороны царизма был еще несравненно нагляднее, чем со стороны других правительств“ (Ленин, XIII, стр. 126).

Рядом, бок о бок с прямым, явным, откровенным социал-шовинизмом, в каждой из партий II Интернационала в период империалистической войны стояли социал-шовинисты, скрытые, прикрывавшие свою измену пролетарскому интернационализму марксистскими словечками, революционно-марксистской фразеологией. На словах отрицая защиту своей буржуазии, на словах объявляя себя интернационалистами и противниками войны, высокопарно толкуя о борьбе за „демократический мир без аннексий и контрибуций“, они на деле боролись против всяких лозунгов и действий, способных повредить защите „своей“ буржуазии, нарушить классовый мир с буржуазией, привести к разгару классовой борьбы, свержению или даже ослаблению „своего“ правительства, „своей“ буржуазии. Выступая на словах противниками социал-шовинизма, они в то же время оправдывали его, не порывали организационной связи с ним, покровительствовали ему и, наоборот, вели неустанную борьбу с действительными интернационалистами, видевшими подлинный выход из войны только в гражданской войне против буржуазии, только в ее свержении. Во главе этой центристской разновидности шовинизма во II Интернационале стоял Каутский, а среди русских социал-демократов — Мартов с одной стороны, Троцкий — с другой.

2. В то время как меньшевики вместе с западно-европейскими оппортунистами „делали себя соучастниками империалистского бандитизма“, большевизм в союзе с немногочисленными подлинно-интернационалистскими элементами среди западно-европейских с.-д. выступил в роли последовательного, непримиримого борца за свержение империалистской буржуазии, за превращение империалистической войны в гражданскую, за решительный разрыв с социал-шовинистами, за создание нового III Интернационала, способного взять на себя решение этих задач. Вместо защиты „своего“ отечества — поражение „своего“ правительства и „своей“ буржуазии, вместо гражданского мира — гражданская война, вместо „программы мира“ — программа пролетарской революции.

Эти основные лозунги большевизма вытекали из того ленинского понимания империализма как „кануна“ пролетарских социалистических революций, которое сложилось за период войны, и которое является ныне основой программы и тактики Коммунистического Интернационала.

В период же войны сложились основные моменты ленинской теории пролетарской революции, целиком вытекавшие из применения учения Маркса к условиям эпохи империализма. В период войны был четко вскрыт Лениным закон неравномерности развития капитализма в империалист-

скую эпоху и на основе этого закона установлено положение о возможности победы пролетарской революции и успешного социалистического строительства в одной или немногих, отдельно взятых, странах.

В период войны было разработано Лениным учение о национальном и колониальном вопросе, ставшее теоретической основой для Коммунистического Интернационала в его руководстве освободительным движением рабочих и крестьян Востока и для нашей партии и нашего пролетарского государства в его национальной политике.

В период же войны под руководством В. И. Ленина заложены основы III Коммунистического Интернационала, боевого штаба международной партии ленинизма.

3. В полном соответствии с общетеоретическими и тактическими позициями, занятыми во время войны, велась и работа меньшевиков и большевиков внутри России. Основная часть меньшевиков сотрудничала в обороне „своего“ отечества с буржуазией и царизмом, „работая“ в военно-промышленных комитетах („гвоздевы“), ведя пропаганду оборончества в печати и по-прежнему выступая в качестве агентов буржуазии — гасителей всяких попыток рабочего класса к борьбе с буржуазией и царизмом. Другая — меньшая часть (в частности меньшевистская думская фракция), стоя на центристской позиции, занималась прикрыванием и затушевыванием этой предательской роли откровенных социал-шовинистов. Большевистская же партия, продолжая использовать все до чрезвычайности сужившиеся легальные возможности (Гос. Думу, страховые кассы и т. д.), в неслыханно тяжелых условиях, подвергаясь граду репрессий со стороны царизма, упорно вела подпольную работу, претворяя в жизнь лозунги Ленина и подготавливая в рабочем классе руководящие кадры для предстоящей революции. Единственными пропагандистами, агитаторами и организаторами развернувшегося со второй половины 1915 г. широкого рабочего движения были только большевики, шедшие за эту работу, как и большевистская фракция Гос. Думы, в „Сибирь вместо дорожки, ведущей к министерским портфелям в буржуазном правительстве“ (Ленин), по которой шли меньшевики.

4. Ставя на очередь дня вопрос о социалистической революции для стран, прошедших этап революций буржуазно-демократических, большевизм оставался верен своему старому положению, что прямо, непосредственно, минуя буржуазно-демократическую крестьянскую революцию, перейти к революции социалистической Россия не может.

Но, считая первоочередной задачей партии борьбу за свержение царизма, за участие в ней пролетарских народных масс и исчерпание до дна революционной энергии крестьянства, Ленин предвидел, что русская буржуазно-демократическая

революция в условиях, созданных расцветом мирового империализма и империалистической войной, должна будет быстро перерасти в революцию социалистическую.

ОТ БУРЖУАЗНОЙ РЕВОЛЮЦИИ К ПРОЛЕТАРСКОЙ (1917)

1. С самых первых дней Февральской революции, еще „издалека“ вождь большевизма дал оценку особенностей этой революции, уверенно наметил ее перспективы, создал стратегический план для работы пролетарской партии, определил тактику предстоявшей борьбы. Это революция буржуазная, она передала власть в руки буржуазии, но она рядом и одновременно с буржуазной властью создала Советы, своеобразно осуществила в лице Советов революционно-демократическую диктатуру пролетариата и крестьянства. В обстановке обострившихся противоречий мирового империализма, в обстановке империалистической войны и глубочайшего хозяйственного кризиса неизбежно превращение этой своеобразно реализовавшейся революционно-демократической диктатуры в диктатуру пролетариата — класса, единственно способного вывести страну из империалистической войны, преодолеть экономическую разруху, разрешить аграрный вопрос. Это перерастание не только неизбежно, оно уже началось, налицо уже не только „прошлое“ революционно-демократической диктатуры, налицо и ее „будущее“. Закончена буржуазная революция „обычного типа“, передающая власть в руки буржуазии, но именно „двоевластие“ — рядом с властью буржуазии существующая власть Советов — будет исходным моментом для того, чтобы дальнейшее развитие этой революции, процесс ее завершения как революции крестьянской слился с ее перерастанием в революцию социалистическую. От двоевластия к диктатуре буржуазии — лозунг буржуазии. От двоевластия к диктатуре пролетариата, к республике Советов — лозунг пролетариата и его партии.

Никакой поддержки буржуазному правительству. Решительное и полное отмежевание от его агентуры — меньшевиков и эсеров, непримиримая борьба с этой агентурой во имя перехода от первого — буржуазного — этапа революции ко второму — пролетарскому. Но в то же время и не троцкистское перепрыгивание через крестьянскую революцию, не троцкистское „долой царя, а правительство рабочих“, не троцкистский авантюризм, не немедленное введение социализма. Терпеливое разъяснение рабочим массам задач революции и действительной роли меньшевиков и эсеров. Терпеливая организация пролетариата в самостоятельную классовую силу, терпеливое соби́рание вокруг него сил беднейшего крестьянства и отвоение от эсеров руководства крестьянской революцией против помещиков. Терпеливое завоевание Советов для превращения

из органов своеобразно осуществленной революционно - демократической диктатуры пролетариата и крестьянства в орган диктатуры пролетариата. Неизвестно, придется ли революции пройти через „этап особой, оторванной от буржуазного правительства революционно - демократической диктатуры пролетариата и крестьянства“, пойдет ли на это мелкая буржуазия, или революция минует этот этап. Но и на тот и на другой случай тактика решительного отмежевания пролетарской партии от партий мелкобуржуазных, тактика консолидации вокруг нее сил пролетариата и беднейшего крестьянства, „терпеливого раз'яснения“, терпеливого завоевания Советов и руководства крестьянской революцией, — это тактика одинаково должна привести к последнему этапу революции — передающему власть в руки пролетариата, к пролетарской республике Советов. С таким пониманием революции и ее перспектив, с таким стратегическим планом и тактикой пошла большевистская партия в бой, и под знаменем Ленина она провела пролетариат и руководимое им крестьянство через все этапы революции от Февраля к Октябрю.

Октябрь осуществил стратегический план Ленина. Он слил крестьянскую революцию против помещиков с пролетарской революцией против буржуазии. Октябрьской революцией пролетариат завоевал власть, совершил социалистический переворот, установил свою диктатуру, попутно разрешив и задачи буржуазно - демократической крестьянской революции.

2. Идя этим путем во главе пролетариата, партия окончательно отбросила от руководства пролетариатом меньшевиков, оттеснила от руководства крестьянством эсеров, вобрала в свои ряды наиболее революционные элементы этих партий и преодолела доходившие в Октябрьские дни до штрейкбрехерства колебания отдельных товарищей в своих рядах.

Колебания отдельных большевиков, выражавшиеся наиболее ярко в борьбе против стратегического плана и ленинских перспектив революции со стороны Каменева и других в апреле и в штрейкбрехерстве того же Каменева вместе с Зиновьевым в октябре 1917 г. — эти колебания отражали собой влияние мелкобуржуазной стихии на ряды нашей партии. В их основе по существу лежало меньшевистское непонимание взаимоотношений между буржуазно - демократической и пролетарской революциями в период величайшего обострения противоречий империализма, меньшевистская недооценка сил пролетариата и значения деревенской бедноты для пролетарской революции и меньшевистское же отрицание возможности соглашения между ставшим у власти пролетариатом и средним крестьянством. Об'ективно же эти колебания лили воду на мельницу меньшевистского стремления затормозить революцию на ее буржуазном этапе, на мельницу меньшевистского оборончества и прислужничества буржуазии.

3. Отбрасывая от пролетарского движения меньшевиков, преодолевая колебания штрейкбрехеров в своих рядах, с оружием в руках совершая пролетарский переворот и после него проводя неслыханную в истории революций гражданскую войну против буржуазно-помещичьей контр-революции, против контр-революции мировой буржуазии, выходя победительницей из этой борьбы, большевистская партия в то же время в лице Ленина выковывает новые элементы пролетарской теории, завершая оформление ленинизма, как революционного марксизма эпохи империализма и пролетарских революций. Она очищает от оппортунистических наслоений учение Маркса о государстве и диктатуре пролетариата и обогащает его учением о советской государственной форме этой диктатуры. На другой же день после Октября она в лице Ленина создает план строительства социализма, который ложится потом в основу „новой экономической политики“, как единственно целесообразной хозяйственной политики пролетариата в условиях его диктатуры. В разгар гражданской войны она в лице Ленина обновляет и развивает учение Маркса и Энгельса о взаимоотношениях пролетариата и крестьянства в эпоху диктатуры рабочего класса, выдвигая лозунг союза пролетариата и деревенской бедноты с середняком против кулака. Одновременно она создает штаб мировой пролетарской революции — Коммунистический Интернационал, в основу программы, тактики, организации которого кладутся проверенные опытом трех революций в России и послевоенных революционных боев пролетариата на Западе идейные программные, тактические и организационные преобретения ленинизма. Выраженные в тезисах и резолюциях конгрессов Коминтерна, либо написанные рукой Ленина, либо выработанные под его непосредственным руководством, они окончательно превращают знамя ленинизма в знамя международного революционного пролетариата. Под этим знаменем наша большевистская партия продолжает свою неустанную, многолетнюю борьбу с международным оппортунизмом, соединяя ее с такой же неустанной борьбой против мелкобуржуазных влияний на ее собственные ряды и на ряды братских коммунистических партий, отстаивая ленинизм от его мелкобуржуазных и анархо-синдикалистских извращений.

БОРЬБА ЗА ПАРТИЮ И ЛЕНИНИЗМ В ПОСЛЕОКТЯБРЬСКИЙ ПЕРИОД

1. На долю нашей партии выпала труднейшая задача руководства диктатурой пролетариата в стране с огромным численным преобладанием мелкого крестьянства, мелких хозяев и хозяйчиков. В условиях мелкохозяйственного окружения внутри, еще не сокрушенного господства империалистской буржуа-

жизни вовне, интересы сохранения пролетарской диктатуры и социалистического строительства требуют особого напряжения в деле сохранения дисциплины, единства и идейной выдержанности пролетарской партии. Между тем неизбежные для мелких хозяев колебания между капитализмом и социализмом, между пролетариатом и буржуазией, усиливаясь особенно в труднейшие, переломные моменты борьбы и строительства, получают свое отражение и в отсталых, связанных с деревней слоях рабочего класса, и в наименее устойчивых прослойках его партии, прежде всего среди выходцев из мелкобуржуазной среды, просачиваясь оттуда частично и в пролетарское ядро партии. Отсюда как раз в труднейшие, переломные моменты рождаются в партии оппозиционные течения и течения, группировки и группировочки. Политический кризис в период выхода из империалистической войны порождает группировку „левых коммунистов“, зараженных „детской болезнью левизны“, родственных „революционерам фразы“ периода реакции. Трудность перехода от гражданской войны к хозяйственному строительству, экономический и политический кризис 1920 — 1921 г. сопровождается оппозиционной работой трех группировок — „рабочей оппозиции“, „демократического централизма“ и „троцкистов“, объединившихся затем в „буферную“ группировку с частью бывших „левых коммунистов“. Хозяйственные затруднения 1923 — 24 года снова вызывают к жизни троцкистскую оппозицию. Трудности перехода от восстановительного к реконструктивному периоду рожают новую („ленинградскую“) оппозицию 1925 года, которая затем вступает в „опозиционный блок“ с троцкистами и с обломками всех прежних оппозиционных группировок под гегемонией троцкизма.

Этот блок стал возможным благодаря единству социальных корней всех существовавших за период диктатуры пролетариата оппозиционных группировок.

У всех них один общий источник — влияние мелкобуржуазной стихии, усиливаемое непрекращающимся давлением мировой буржуазии на СССР, элементами бюрократизма в нашем госаппарате и не изжитыми цеховыми настроениями отдельных слоев рабочего класса. Вот почему у всех у них при всех их оттенках и оттеночках есть общие, объединяющие их черты.

1) Все они подрывали партийную дисциплину, подрывали единство партии, а стало быть и диктатуру пролетариата, в труднейшие моменты борьбы и строительства и тем самым объективно служили буржуазии и мелкобуржуазным врагам пролетариата;

2) все они считали, что ведут свою работу во имя спасения революции от опасности перерождения пролетарской партии в мелкобуржуазную, перерождения пролетарской диктатуры в диктатуру мелкой буржуазии, и все неизменно сами

оказывались в мелкобуржуазном болоте, скатываясь то к „левым эсерам“, как левые коммунисты, то к анархо-синдикализму, а от него к меньшевизму, как „рабочая оппозиция“, то прямо к меньшевизму, как „новая оппозиция“ 1925 года и как оппозиционный блок 1925—27 г. г.;

3) действуя во имя спасения революции против Ленина, против испытанной и проверенной ленинской линии партии, все они после смерти Ленина прикрывали свою разрушительную работу именем Ленина и знаменем ленинизма, на деле ревизуя ленинизм, на деле отказываясь от основных положений ленинизма и в программной, и в тактической, и в организационной области.

2. В этом последнем отношении до крайних пределов, до невозможности пребывания в ВКП(б) дошел „опозиционный блок“ 1925—27 г. г., до конца обнажив действительную социально-политическую сущность объединившихся в нем оппозиционных групп и группочек, сущность социал-демократическую — меньшевистскую. Троцкий оппозиционный блок внутри ВКП(б) в период диктатуры пролетариата оказался таким же „видоизменением“ меньшевизма, каким „видоизменением“ экономизма оказался в свое время самый меньшевизм, и каким „видоизменением“ меньшевистского оппортунизма являлся на протяжении всей истории партии прежний, „исторический“ троцкизм. Как меньшевизм, продолжая ревизию марксизма, начатую на русской почве „легальным марксизмом“ и экономизмом, скатился вместе со всем II Интернационалом в лагерь буржуазной контр-революции, так и троцкий оппозиционный блок, ревизуя ленинизм, пошел по этому наклонному пути. Как меньшевизм на II съезде партии, начав с ревизии организационных принципов революционного марксизма, окончил отказом от его революционной программы и тактики, так и троцкистская оппозиция, начав с ревизии организационных принципов ленинизма, кончила отказом от основ ленинской теории пролетарской революции, от основ ленинской тактики Коминтерна на Западе и Востоке и от основ ленинской политики партии в деревне и в хозяйственном строительстве. Наконец, как меньшевизм кончил борьбой против пролетарской партии и пролетарской революции, так троцкий оппозиционный блок кончил организацией контр-революционных выступлений против ВКП(б) и пролетарской диктатуры.

Наша партия, выпестованная Лениным в непрерывной борьбе с „врагами внутри рабочего движения“, научившаяся под его руководством безошибочно опознавать этих врагов под каким бы прикрытием они ни выступали, с легкостью распознавала истинную мелкобуржуазную — то меньшевистскую, то анархо-синдикалистскую — сущность оппозиционных группировок внутри ВКП(б). Нанося им удар за ударом, разбивая их железной когортой своего основного пролетарского ядра, она

терпела их в своей среде, пока они не переходили грани, отделяющей революцию от контр-революции, и — как в свое время ликвидаторов — выбрасывала их из своих рядов, когда они переходили эту грань, залезая в болото меньшевизма. Так было с мясниковщиной, так было с рядом членов группировки „рабочей оппозиции“, так было и с троцкистским оппозиционным блоком 1925—27 годов. Из борьбы с оппозиционными группировками, так же как из борьбы с меньшевизмом, партия вырастала каждый раз еще более сплоченной, еще более единой, еще более крепкой для продолжения того дела, которому они мешали, дела строительства социализма в первой стране пролетарской диктатуры, дела борьбы за мировую пролетарскую революцию.

3. На опыте руководства революционным движением пролетариата в качестве его авангарда в тягчайших условиях царизма, в многолетней непримиримой борьбе с программным, тактическим и организационным оппортунизмом всех видов и оттенков, со всеми и всяческими попытками ревизии революционного марксизма, с его опошлением и извращением II Интернационалом, в борьбе с мелкобуржуазными оппозиционными группировками, со всеми и всяческими извращениями ленинизма в своих собственных рядах, — большевистская партия достигла таких приобретений, которые делают ее авангардом братских компартий всего мира.

Эти приобретения: Железная дисциплина в своих рядах на основе строжайшего централизма и широкого развития внутрипартийной демократии.

Строжайшее единство на основе идейной выдержанности и суровой чистки своих рядов от реформистов и революционеров фразы всех видов и оттенков.

Умение строить свои программные, тактические и организационные лозунги на строгом сочетании интересов и целей движения в целом с марксистским учетом особенностей каждого исторического момента, свойственных ему противоречий, свойственных ему соотношения классовых сил.

Умение вести беззаветно решительную тактику в полосы под'ема и такое же умение маневрировать, отступать и собирать новые силы для нового наступления в полосу поражений и спада революции.

Строгое руководство в этой тактике революционной теорией ленинизма, выросшей в борьбе с врагами внутри рабочего движения, очистившей марксизм от извращений и опошлений, вносимых в него этими врагами, и обогатившей его на основе опыта революционной борьбы российского и международного пролетариата в новую империалистскую эпоху развития капитализма.

Основанное на этой теории правильное понимание взаимоотношений между буржуазно-демократической, национально-колониальной и пролетарской революциями.

Основанное на ней же установление правильных взаимоотношений между пролетариатом и остальной массой трудящихся и эксплуатируемых, между пролетариатом и крестьянством в буржуазно - демократической, национально - колониальной и пролетарской революциях.

Опираясь на эти завоевания, являясь руководящим отрядом Коммунистического Интернационала, ВКП(б) может с гордостью сказать, что под ее руководством пролетариатом СССР теперь завершается „самое важное и самое трудное дело“, о котором Ленин к 4-й годовщине Октября говорил, как о „самом недоделанном“ : успешно подводится „фундамент для нового социалистического здания“. ВКП(б) может уверенно сказать, что хотя в этом „самом важном и самом трудном деле у нас было всего больше неудач, всего больше ошибок“, — она научилась на своих ошибках строить здание социализма в мелкокрестьянской стране. Она его строит, она его построит, она свое дело доведет до конца, „ибо она — партия закаленных большевиков - ленинцев“, привыкших бороться с необъятными трудностями и их побеждать, ибо она и руководимый ею пролетариат — авангард непобедимой мировой пролетарской революции, ибо за ней союз пролетариата и деревенской бедноты с основной массой крестьянства внутри страны и поддержка зреющей пролетарской революции во всем мире.

ДО 10-РІЧЧЯ І З'ЇЗДУ КП(б)У

10 років тому 5-12 липня 1918 р. відбувся I з'їзд КП(б)У.

КП(б)У складалася з більшовицьких організацій України, які почали розвиватися, як більшовицькі з періоду II з'їзду РСДРП, 25-чця якого ми будемо незабаром святкувати.

В міру розвитку й зміцнення гегемонії пролетаріату в пролетарській революції на Україні, в міру розвитку й перемог КП(б)У, остання відсовувала з історичної арени різні дрібно-буржуазні соціалістичні партії, розбиваючи їх і приєднуючи до себе їх кращі, найбільш революційні елементи, які приставали до поглядів пролетаріату, до погляду лєнінізму й які, цілком зрікаючись своїх попередніх поглядів, вливались до лав КП(б)У.

В процесі свого розвитку КП(б)У прийшлося перемогти чимало труднощів, своїх помилок і внутрішньої боротьби різних течій та поглядів.

I з'їзд КП(б)У остаточно оформив існування КП(б)У. В той же час на ньому розгорнулася внутрішня боротьба різних течій, які існували тоді в партії — т. зв. „ліві“, „праві“, центр. I з'їзд був одним з етапів цієї боротьби.

Він відіграв величезну роль в процесі утворення, зміцнення й консолідації нашої партії й увійшов в історію КП(б)У, як один з найважливіших її з'їздів¹⁾.

¹⁾ У статтях, спогадах та матеріалах, що присвячені I з'їздові КП(б)У, а також особливостям пролетарської революції на Україні які вміщені в номері цього журналу, зачеплені в дискусійному порядку, в порядку обговорення й освітлення основні питання, що стояли в той час перед партією й навколо яких точилася внутрішня боротьба.

Редакція гадає й надалі звернути на обговорення й освітлення цих питань певну увагу.

М. МАЙОРОВ

НА ПУТЯХ К I С'ЕЗДУ КП(б)У

К ТАГАНРОГУ

Революция 1917 года на Украине во всей своей остроте поставила наряду с прочим вопросы крестьянский и национальный.

Однако наши организации на Украине, будучи по преимуществу организациями городского пролетариата, не сразу наметили правильную линию как в том, так и в другом вопросе.

Мне не помнится, например, чтобы на заседаниях Киевского партийного комитета того времени был хотя бы раз поставлен вопрос о работе среди крестьянства. Отсюда вытекала не только недооценка роли крестьянства в революции, но и непонимание того, насколько крестьянское движение связано с национальным вопросом на Украине.

Несмотря на то, что апрельская Всероссийская партконференция обсуждала национальный вопрос и стала на точку зрения ленинской формулы права наций на самоопределение вплоть до отделения, Киевский партийный комитет и его тогдашние руководители — Ю. Пятаков и Евгения Бош, бывшие делегатами на этой конференции, не поддерживали ее решений в этой области. Они считали, что в условиях пролетарской революции национальный вопрос теряет свою остроту, что революция не должна считаться с ним, отменяя всякие национальные перегородки. На такой же точке зрения фактически стояло огромное большинство организаций. Естественно, что при таком положении вещей в работе Киевского комитета большевиков не могло не быть ошибок по национальному вопросу, а также по вопросу о крестьянстве.

Киев в то время являлся политическим центром Украины. Киевский комитет большевиков должен был играть роль политического центра нашей партии на Украине; в Киев для связи с парторганизацией приезжали не только из губерний Правобережья, но и Левобережья. А Киевский комитет, несмотря на это, ограничил свою работу главным образом только пределами самого Киева.

Остальные партийные организации Украины летом 1917 г. в одинаковой мере были оторваны от крестьянства и также игнорировали национальный вопрос. Они занимались организацией рабочего класса, создавали профсоюзы, фабзавкомы, а крестьянство все более подпадало под влияние главным образом украинских эсеров.

Национальные украинские партии и группы очень скоро стали крупной политической силой не только в деревне: одновременно они начали укрепляться и в городе, найдя отклик и опору в мелкобуржуазных слоях городского населения.

Между тем наши парторганизации были малочисленны. В целом ряде мест они только в июне-июле начинали оформляться, как самостоятельные большевистские организации. Так, например, Одесская организация на апрельской Всероссийской конференции вовсе не была представлена, как большевистская организация, а была объединенной с меньшевиками. Кроме того, Украина была театром военных действий, и вопросы военного характера, вопросы войны занимали большое место в деятельности наших организаций. Эта работа шла за счет другой работы и, в частности, за счет работы в деревне.

В печати встречается критика деятельности Киевского комитета большевиков в период 1917 года. Комитету приписывается, что он занимал какую-то правую позицию в нашей партии, что неизбежно привело к целому ряду политических ошибок. О некоторых ошибках, как, например, о недооценке роли крестьянства в украинской революции и об игнорировании национального вопроса, мы уже говорили выше, но эти ошибки никак нельзя связать с какими-то правыми уклонами Киевского комитета. Нужно учесть, что Киевская организация с первых же дней революции попала в чрезвычайно сложное положение. С первых же дней революции Киев стал объектом воздействия всех политических партий. Их виднейшие представители — Гучков, Керенский, Церетелли, а также социалист — Тома, Вандервельде и др. — не переставали наезжать к нам. Там же формировались польские легионы во главе с контр-революционным генералом Мусницким и находились многочисленные отряды чехо-словацких войск под командованием нынешнего президента Чехословакии — Массарика — и полковника Гайды, который сыграл впоследствии контр-революционную роль в русской революции и в оккупации Сибири.

Таким образом, Киевская организация, состоявшая главным образом из рабочих, встретила с самого начала с хорошо организованными враждебными политическими партиями на фоне сложного социального и национального переплета, в каком находился Киев.

Другие города Украины, особенно Левобережье, жили своей собственной жизнью и меньше всего чувствовали, или, вернее, хотели чувствовать нарождающееся национальное дви-

жение, не понимали его значения и смысла, занимались организацией рабочих масс и не ставили перед собой задачи организации крестьянства.

Когда началась вооруженная борьба между большевиками и Центральной Радой, на стороне большевиков был рабочий класс, его вооруженная сила в лице Красной гвардии и солдатских частей. главным образом русских по национальности. На стороне Центральной Рады было „вільне козацтво“ и украинизированные части старой армии, которые, правда, в момент решительной борьбы к концу 1917 г. почти целиком отказались от поддержки ЦРВ. то время большевистским организациям не удалось еще проникнуть в деревню и завоевать ее на свою сторону. Это сыграло решающую и печальную роль в поражении первого Октября на Украине. Этим также объясняется легкость оккупации немцами Украины. Пролетариат не в состоянии был противопоставить достаточных сил германскому империализму, так как украинское крестьянство еще не было готово к поддержке и союзу с рабочим классом Украины. Националисты - петлюровцы „самоопределялись“ с помощью германских штыков. Предательство социалистов Центральной Рады совершено было так быстро, что через 2 недели после занятия большевиками Киева в город пришли немецкие войска.

Все это было большой неожиданностью для тогдашних руководителей Киевской партийной организации. За день до занятия города комитет и Народный Секретариат — тогдашнее украинское советское правительство, — узнали от Нарсекретаря тов. Коцюбинского, что в 40 верстах от Киева появились немецкие раз'езды. Немцы стремительно наступали на город, не задерживаясь нигде, т. к. никто не мешал им. Кое-где, истекая кровью, геройски погибали красногвардейцы, рабочие киевского арсенала, железнодорожники, рабочие Брянского завода. Крестьянство в этой борьбе большевикам не сочувствовало оставаясь пассивным. Украину защищали от вторжения в нее иностранных войск пролетарские отряды. Пролетариат в этой борьбе за власть Советов на Украине был, таким образом, изолирован, не имея поддержки со стороны крестьянства.

У отдельных товарищей появились тогда уподобные настроения, начались колебания. Так, например, после занятия немцами Киева один из крупных работников нашей организации, член Киевского и областного комитетов тов. Зарницын считал, что нашей партии нужно пересмотреть свое решение о захвате власти рабочим классом на Украине, так как пролетариат без поддержки крестьянства власть в стране не удержит, а крестьянство настроено против диктатуры пролетариата. Отсюда вывод — пролетарской революции на Украине предостoit участь Парижской Коммуны.

В Полтаве, куда эвакуировались киевские большевики, на одном из большевистских совещаний, на котором присутствовали

члены Народного Секретариата, члены Киевского к-та большевиков и члены эвакуированных исполкомов Подолии, Волыни и Черниговщины, был поставлен вопрос о дальнейших задачах партии.

Докладчиками выступали т.т. Скрипник и Евгения Бош, которая приехала с фронта и присутствовала на совещании вместе с Пятаковым, только что вернувшимся из Питера. Тов. Скрипник развивал ту мысль, что на Украине есть все предпосылки для существования советской власти и осуществления диктатуры пролетариата и поэтому нужно организовать дальнейшую борьбу за власть Советов. Эту борьбу должно возглавлять правительство в лице Народного Секретариата. Надо организовать рабочие массы на борьбу с немецким империализмом. Его поддерживали члены Киевского комитета: А. Иванов, М. Майоров, Гамарник, Дора Иткин, И. Клименко¹⁾.

Это совещание постановило созвать украинский съезд Советов в Екатеринославе для избрания правительства, задачей которого была бы борьба с немцами и Центральной Радой за советскую власть на Украине. Ю. Пятаков и Е. Бош высказывались за сосредоточение всего внимания исключительно на фронте для борьбы с оккупантами и предлагали всем членам правительства пойти на фронт. Их поддерживал Ю. Коцюбинский. Это предложение не было принято. Тогда эти товарищи уехали на фронт из Полтавы, где были Ауссем, Примаков и др. На фронте они вместе с товарищем Зарницыным организовали фронтową газету под названием „На Штурм“, и работали в качестве комиссаров боевых участков, Зарницын был редактором газеты. Газета велась в духе левого коммунизма, так как Пятаков и Бош были против заключения Брестского мира. Надо определенно сказать, что в нашей группе, кроме вышеназванных товарищей — Пятакова, Бош и Крейсберга — противников Брестского мира не было.

В то время, как в Полтаве происходил спор между различными большевистскими группами, немецко-гайдамацкие войска оккупировали Украину при сопротивлении немногочисленных красногвардейских отрядов.

Как мы уже указывали, в нашей группе не было противников Брестского мира, однако все мы считали, что за Украину нужно бороться с немцами до конца. Но мы понимали при этом необходимость передышки для русской революции, вытекающей из Брестского мира, и поэтому были за него.

Полтавское совещание сформулировало наши взгляды в духе сторонников Брестского мира и беспощадной борьбы с немцами на Украине. С таким же настроением Народный

¹⁾ Т.т. Исаака Крейсберга и Затонского тогда не было. Затонский был послан в Брест-Литовск, как представитель украинского советского правительства в делегацию по мирным переговорам, а Крейсберг выехал на IV съезд Советов в Питер.

секретариат и члены Киевского комитета большевиков поехали в Екатеринослав на Всеукраинский съезд Советов.

Полтавские товарищи в лице тов. Алексева и других продолжали организовывать сопротивление немецким войскам, формировали из разрозненных красноармейских частей отряды, направляя их на фронт.

* * *

II Всеукраинский съезд Советов собрался в Екатеринославе в марте 1918 года, в момент, когда все Правобережье Украины было занято немцами. Несмотря на это, съезд был многолюдным. Прибыло около 500 делегатов, в том числе и представители оккупированных мест Украины.

Большое количество участников съезда состояло из крестьян. Левые эсеры имели за собою значительную часть съезда. Это затрудняло положение большевиков, затрудняло организацию советского правительства. Пришлось создавать его путем коалиции: из большевиков, эсеров и левых украинских социал-демократов. Но, с другой стороны, массовое участие в съезде советов крестьянства еще больше убедило нас в правильности нашей позиции в отношении возможности вовлечения крестьянства в борьбу за советскую власть на Украине, показало, что в будущем оно будет играть не малую роль в этой борьбе. Для нас уже было ясно, что крестьянство неизбежно должно будет пойти на помощь рабочему классу в его борьбе за диктатуру пролетариата, так как петлюровское „самоопределение Украины“ при помощи немцев не в состоянии разрешить наболевших вопросов, стоящих перед украинским народом, так же, как оно не могло разрешить и аграрного вопроса на Украине. Беднейшее крестьянство не захочет терпеть помещиков и кулаков, батраки, работающие в экономиях и на сахарных заводах, будут бороться за лучшие условия жизни.

Мы надеялись, что пролетариату удастся увлечь за собою основную массу села.

Мы вплотную подошли, таким образом, к практическому вопросу об организации широких крестьянских масс под знаменем нашей партии, и это не могло не вызвать разногласий в нашей собственной среде, при чем некоторые товарищи считали это сползанием с пролетарско-классовой линии в сторону крестьянства.

Мы уже говорили, что остальные города Украины, главным образом, на Левобережье, стояли далеко от борьбы за советскую Украину. Они не думали о возможности создания единого фронта большевистских организаций Украины против общего врага не говоря уже о создании Всеукраинского партийного объединения. В этом отношении характерна идея образования Донецко-Криворожской республики, возникшая

в Харькове, а затем и самая организация ее во главе с товарищами — Артемом, Рухимовичем, Межлауком и другими, несмотря на то, что харьковские товарищи участвовали во II съезде Советов в Екатеринославе, принимали активное участие в I Всеукраинском съезде и вошли даже в первое советское правительство.

Харьковские товарищи, организовав Донецко - Криворожскую республику со своим правительством, предложили екатеринославцам присоединиться к ней, но среди екатеринославцев идея создания Донецко - Криворожской республики не находила сочувствия. Ни Квириг, ни Яковлев не поддерживали ее.

Для каждого коммуниста было ясно, что дробить свои силы в тот момент нельзя было, не говоря уже о принципиальном вопросе о советской Украине и об отношении к ней Донбасса.

Враг силен, он бешено наступает, и надо организовывать защиту. Но, к сожалению, часть товарищей была заражена местничеством, хотела обособиться, замкнуться, не понимая, что раздробление пролетарских сил было только на руку врагам.

Экономической предпосылкой для образования Донецко - Криворожской республики служило главным образом то, что Донбасс, Криворожье, Екатеринослав и Харьков являются промышленными центрами „Юга России“. Сторонники образования такой республики считали, что эти промышленные города нужно отделить от Украины и, таким образом, крепче связать хозяйственные нервы „Юга России“ с русской пролетарской революцией, так как промышленность этого района тесными узами связана со всей экономикой России и меньше всего с хозяйством крестьянской Украины.

Создание Донецко - Криворожской республики мыслилось ее сторонниками, как укрепление пролетарской диктатуры в России, которая будет, мол, обеспечена, таким образом, углем и железом. Это стремление казалось очень революционным и „интернациональным“, но на деле выходило совершенно другое. Неправильная постановка этого вопроса объяснялась, несомненно, недооценкой роли крестьянства в пролетарской революции, недооценкой национального вопроса и изоляцией пролетариата Левобережья от крестьянства Украины. Отсюда и вреднейшая политика по формуле: „Моя хата с краю“, пусть будет, что будет с Украиной, а мы, мол, промышленный центр, отделяемся и образовываем свою Донецко - Криворожскую республику в то время, как против украинской пролетарской революции, против советской Украины в целом выступал международный капитал в лице немецкой империалистической армии — в союзе с внутренней украинской контр - революцией.

К сожалению, руководители Донецко - Криворожской республики этого не понимали, не понимали органической связи

Донбасса с Украиной, не понимали той опасности, какую несет создание обособленной пролетарской республики, оторванной от остальной Украины, изолировавшей себя от всей ее крестьянской части, в то время, когда нужно было использовать промышленный пролетариат для укрепления диктатуры пролетариата в непромышленных районах Украины.

Эта республика существовала, кажется, около двух месяцев, пока не вмешался Вл. Ильич Ленин, предложив распустить ее и объединить под единым руководством все большевистские силы на Украине. Военному командованию вместе с тем предстояли большие трудности по объединению всех разбросанных боевых отрядов, боровшихся под знаменем Советов.

Недооценка роли крестьянства в пролетарской революции, имевшая место вначале в Киеве, была характерна и для других большевистских организаций — в Харькове, Екатеринославе, Донбассе и т. д. Киевские большевики на печальном опыте поражения революции на Киевщине начали исправлять свои ошибки. Организации Левобережья продолжали их. В основном это было непонимание ленинской постановки вопроса о взаимоотношениях между рабочим классом и крестьянством и роли последнего в эпоху пролетарской революции. С национальным вопросом также было не лучше. Если „киевляне“ понимали хотя бы необходимость борьбы за советскую Украину, то левобережцы не понимали и этого.

Возможно, если бы эти ошибки не были совершены, контр-революционным силам гораздо труднее было бы так быстро радушить молодую Украинскую советскую республику и вместо нее выдвинуть гетмана Скоропадского.

ТАГАНРОГ

Почему именно Таганрог стал столицей советской Украины? Этот вопрос решался в Екатеринославе сейчас же после второго съезда советов. До занятия немцами Полтавы, казалось, что можно будет на некоторое время укрепиться в Екатеринославе и что советское правительство сумеет там работать. Помнится, что во время пребывания еще в Полтаве екатеринославские товарищи в ответ на запрос тов. Скрыпника об их отношении к переезду Народного Секретариата в Екатеринослав в лице товарища Квиринга ответили положительно.

Но не успел закончиться II съезд Советов Украины, как Екатеринославу уже грозила опасность быть оккупированным немцами. Кроме того, внутренняя контр-революция все больше и больше поднимала голову. В городе во время II съезда Советов состоялась внушительная демонстрация украинских шовинистов, направленная против советской власти, с плакатами и лозунгами: „Да здравствует Украинская Народная Республика“. Совершенно ясно было, что правительство

не будет иметь в Екатеринославе спокойной обстановки для работы, и на одном из заседаний большевистской части ЦИКУК с участием екатеринославских товарищей тов. Скрипник внес предложение перевести правительство в Таганрог или в Белгород, ближе к Курску. Но так как Белгород мог быть вскоре занят неприятелем, то было принято решение перенести столицу Украины в Таганрог. Таким образом, маленький городишко, стоящий на берегу Азовского моря, под натиском немецко-гайдамацких сил сделался столицей украинской революции. Донская советская республика была очень недовольна переездом украинского правительства в Таганрог, который находился в 60 верстах от Ростова. Выставлялся наивный мотив: так как немцы стремились занять только Украину, то, следовательно, если Таганрог будет находиться в ведении украинского правительства, немцы могут занять Таганрог, а затем чего доброго и Ростов.

Донское правительство делегировало даже своих представителей, которые предложили в течение 24 часов оставить Таганрог. Конечно, украинцы отказались выполнить это требование, и Таганрог начал наполняться вооруженными отрядами украинских революционеров.

Сюда стекались не только большевистские силы, но и левые эсеры. Вскоре после заключения Брестского мира в Таганрог приехали Камков, Карелин, Саблин и другие, которые ставили перед собой задачу срыва Брестского мира посредством использования для этого обстановки, сложившейся на Украине. По приезде в Таганрог они сразу повели отчаянную борьбу с большевиками. Однажды, воспользовавшись тем, что комендантом города был левый эсер, они произвели ночью переполох, произведя обыски у членов украинского советского правительства.

Они пытались также было захватить вагоны с ценностями, но охрана, состоявшая из чехо-словацкого отряда под командованием коммуниста Муны, обстреляла их, и они принуждены были уйти ни с чем.

При таких-то условиях приходилось организовывать сопротивление немецкому империализму, совершавшему победоносное наступление, занимавшему все новые и новые украинские земли и приближавшемуся в своем стремительном напоре к Таганрогу. Стало ясным, что советская власть, боровшаяся за социализм, за диктатуру пролетариата на Украине, не устоит против неравных сил внутренней и международной контр-революции, стало ясным, что борьба должна быть перенесена в подполье. Тогда был поставлен вопрос о дальнейших методах борьбы на Украине. Этому и было посвящено Таганрогское совещание, состоявшееся в апреле 1918 года.

Таганрогское совещание состоялось в средних числах апреля, когда Украина была полностью занята немцами.

В занятых немцами местах уже кое-где начинались брожения среди крестьянства против оккупантов, энергично приступивших к вывозу хлеба из Украины. Крестьянство начинало понимать и чувствовать, что Петлюра и Голубович привели на помощь немцев за дорогую плату и что прежде всего приходится платить крестьянским хлебом. Хотя от оккупированной Украины мы были оторваны, но до нас доходили отдельные слухи, что среди крестьянства начинается недовольство немцами.

На Таганрогском совещании участвовали все руководители большевистских организаций Украины: Пятаков, Бош, Квиринг, Скрыпник, Затонский и др. Кроме того, приехала группа товарищей из Питера во главе с Бубновым и С. Коссиором. Они были левыми коммунистами в вопросе о Бресте и специально приехали для организации борьбы с немцами.

Таким образом, среди присутствующих на совещании была группа левых коммунистов. Однако споры шли не о Брестском мире. Был поставлен вопрос о дальнейших наших задачах и тактике на Украине. Обнаружились большие разногласия. Совещание разделилось в основном на два лагеря — левых и правых. Левые изложили свою платформу (докладчиком был Ю. Пятаков), которая сводилась к тому, что победа Центральной Рады при помощи иностранного вмешательства непродолжительна. Петлюра не сумеет разрешить ни земельного, ни рабочего вопроса. Таким образом, неизбежна крестьянская революция на Украине. Что касается рабочего класса, то хотя он и обескровлен в борьбе за советскую власть, но он сумеет в короткое время оправиться от ударов и выступить снова на борьбу, ведя за собой широкие крестьянские массы.

Собственно говоря, на Таганрогском совещании левыми впервые был поставлен вопрос о крестьянстве, о совместной борьбе с ним, об организации партизанского движения среди крестьянства, об создании партийных подпольных организаций как среди пролетариата, так и среди крестьянства, об организации революционных комитетов под руководством большевистской партии.

Правая группа иначе оценивала положение. Во главе правых стояли Квиринг, Яковлев и другие, главным образом екатеринославцы. Правые считали, что поражение пролетарской революции на Украине есть явление длительное, пролетарские силы ослаблены, что много энергии и времени требуется для того, чтобы пролетариат окреп и повел борьбу за советскую власть на Украине, а на крестьянство они не рассчитывали. Центральная Рада сумеет, по их мнению, удовлетворить частично крестьянство, оно успокоится и бороться за советскую власть на Украине не будет. Поэтому не надо, мол, увлекаться революционной партизанской борьбой, которая может привести к вырождению нашей партии, как

массовой пролетарской организации. Надо ждать вызревания новых пролетарских сил и ждать международной пролетарской революции. Для этого правые в развитие своей общей точки зрения предлагали признать возможным временно, до пролетарской революции на Западе, отказаться от лозунга „власть Советам на Украине“, пойти в украинское Учредительное собрание, созываемое Петлюрой, легализоваться, как оппозиционная партия в стране, иметь свою фракцию в парламенте (так выступил, например, Квиринг в период II Всеукраинского съезда Советов).

На требование левых организовать партию большевиков Украины со своим самостоятельным центром, правые отвечали предложением оставить РКП (большевиков) на Украине под руководством Центрального Комитета РКП(б).

На тезис об организации революционно-партизанских комитетов для организации широкого партизанско-крестьянского движения под руководством пролетариата и нашей партии правые отвечали требованием кропотливой агитационно-пропагандистской работы среди пролетариата, создания пролетарско-классовых организаций, профсоюзов, клубов, кооперативов и т. д.

Таким образом, стало ясно, что между левыми и правыми имеются серьезные и принципиальные разногласия и что на этом совещании их не изжить. Мы уже говорили выше, что Таганрогское совещание было довольно многолюдным; в нем участвовали большевики Правобережья и Левобережья Украины. И получилось так, что левые возглавляли Правобережье и во главе их были киевляне — Пятаков, Бош, Затонский, Гамарник, Майоров, Крейсберг, А. Иванов, Смирнов и Рафаил. (К ним присоединились также приехавшие из Питера Бубнов и С. Коссиор).

Правые же возглавляли Левобережную Украину, Донбасс и Екатеринославскую губернию и во главе их были Квиринг, Яковлев, Гопнер, Дробнис, Богуславский и др.

Правые упрекали левых в крестьянском уклоне именно потому, что левые представляли Правобережье — районы крестьянской Украины. Между прочим, группировки складывались именно по территориальному признаку. Но это совершенно не означало, что упрек правых левым в том, что они заражены крестьянским настроением, был правилен.

Позиция левых основывалась на том богатом революционном опыте, который был приобретен партией за время революционной борьбы во время тяжелых поражений Октябрьской революции на Украине.

Поражения заставили большевиков Правобережья пересмотреть всю партийную тактику. Было совершенно ясно, что без вовлечения крестьянства в борьбу за советскую власть на Украине победы пролетарской революции не будет, тем

более, что предпосылки для активного участия украинского крестьянства в пролетарской революции, как экономические, так и политические, были налицо.

Петлюра не в состоянии был разрешить аграрного вопроса. Таким образом, крестьянская революция на Украине не была завершена. Немецкая оккупация, выкачка хлеба из Украины, сразу настроили крестьянство не только против оккупантов, но и против тех, кто пользуется иностранной помощью.

Оценка политического состояния Украины, данная левыми, была абсолютно правильна. Отсюда вытекали следующие выводы: образование КП(б)У со своим Центральным Комитетом и образование Всеукр. Центр. Революционного Комитета, который должен был продолжать борьбу за советскую власть на Украине.

Помимо левых и правых была и третья точка зрения — тов. Скрипника — точка зрения так называемого центра. Позиция центра по существу была очень близка к позиции левых. В результате горячих дискуссий и ухода правых с совещания была принята большинством голосов резолюция центра (на несколько голосов больше, чем собрала резолюция левых).

Мы возвращаемся к старым спорам и разногласиям в КП(б)У потому что до сих пор никто еще не ответил с достаточной основательностью на вопрос: чьи взгляды исторически оправдались — левых или правых, чья тактика была правильнее и вернее в пролетарской революции на Украине. Этому вопросу партией уделялось мало внимания. Этот вопрос до сих пор мало освещался в партийной печати.

Пишущий эти строки в данном случае не претендует на объективность в изложении исторических фактов, так как он сам принадлежал к одному из этих течений. Но некоторые товарищи в устных выступлениях и в печати преподносят иногда явные небылицы и неверно квалифицируют левых, как крестьянскую группу или левых по вопросу о Брестском мире. Это совершенно неверно. Большинство левой группы принадлежало к сторонникам Брестского мира. Подтверждением этому служит тот факт, что тов. Затонский еще до занятия Киева немцами был послан в Брест-Литовск с решением Киевского комитета и Главного Комитета большевиков о присоединении к нашей мирной делегации от имени Украины. Затем такое же заявление тов. Затонскому было поручено сделать на Всероссийском Чрезвычайном съезде Советов от имени украинского правительства и большевиков Украины.

Кстати, искажают также и позицию Вл. Ильича в этой фракционной борьбе, заявляя что, он целиком поддерживал правых. Мы утверждаем, что это также неверно — Ильич об этом нигде не говорил.

Пишущий эти строки был в делегации, посланной к Вл. Ильичу по вопросу о разногласиях. Накануне I съезда

КП(б)У Ленин, насколько нам помнится, утвердительно ответил на вопрос о создании Центрального Революционного Комитета на Украине по вопросу о партизанской войне и образовании КП(б)У. А эти вопросы ведь были основными вопросами разногласий между левыми и правыми. По всем этим вопросам Ленин поддерживал тактику левых.

Что касается партруководства, то Ленин ни одной из этих групп полностью не доверял. Правых он считал оппортунистической группой, а что касается левых, то из бесед с ним, какие были у нас, мы вынесли впечатление, что он подозревал левых в симпатиях к русским левым коммунистам, поскольку отдельные лидеры украинских левых были противниками Брестского мира. Это были — Пятаков, Бубнов и Коссиор. Бош уже тогда фактически отошла от украинского движения.

Очевидно, именно поэтому Вл. Ильич предлагал всегда смешанный ЦК из правых и левых.

Две линии, наметившиеся на Таганрогском совещании, вытекали из той сложной революционной обстановки на Украине, которая привела к разногласиям в нашей партии и расколола другие социалистические партии. Так, например, к периоду Таганрогского совещания раскололась украинская социал-демократическая партия. Лучшие ее элементы все более приближались к большевикам. В Таганроге уже совсем близко к нам стояла группа укр. левых социал-демократов во главе с т. т. Буценко, Нероновичем, Слинько, С. Врублевским.

Они к этому времени бросили уже свои колебания и твердо стали на путь признания диктатуры пролетариата на Украине. Эта группа левых украинских социал-демократов в спорах между левыми и правыми в КП(б)У стояла ближе к левым. Она отражала настроение полупролетариев деревни и сельскохозяйственных рабочих, что было очень ценно для нашей партии в условиях борьбы на Украине. Их переход на нашу сторону означал дальнейшие шаги в направлении закрепления отношений рабочего класса города с полупролетариями деревни.

Таганрогское совещание не только положило начало оформлению двух течений в КП(б)У, оно, вместе с тем, положило начало существованию самой КП(б)У. На этом совещании был разрешен кардинальный вопрос об образовании КП(б)У. Это означало победу не только левых, но и победу всего рабочего класса Украины. Потребовалось немного времени для того, чтобы молодая КП(б)У стала руководительницей гражданской войны и массовой партией на Украине. Силы ее росли, влияние ее все более и более распространялось, охватывая широкие рабоче-крестьянские массы.

ОТ ТАГАНРОГА К I СЪЕЗДУ КП(б)У.

После занятия немцами Украины украинское советское правительство (ЦИК и НС) объявило себя распушенным, и

вместо него был организован Народный Секретариат („девятка“, куда входили левые эсеры). По партийной линии Таганрогским совещанием был выделен временный партийный центр — организационное бюро по созыву Всеукраинской партийной конференции.

В центр вошли левые и тов. Скрыпник.

Местом пребывания Временного Укр. парт. центра (Оргбюро) была избрана Москва. С половины мая 1918 года Оргбюро приступило к нормальной работе. Его штаб-квартирой была московская гостиница „Люкс“ на Тверской. Отсюда направлялись подпольные работники на территорию оккупированной Украины. Вспоминается, как отправлялась на Украину первая партия подпольщиков. Никакого опыта перехода демаркационной линии тогда еще не было. Мы совершенно не знали, что делается в оккупированной Украине. План поездки разрабатывался центром и был разработан таким образом, чтобы не всем ехать вместе и не в одном направлении. Одни должны были ехать на Оршу, другие — на Курск-Белгород и станцию Зерново.

Первыми отправились на Украину я и тов. Реут — через Оршу. Границу перешли благополучно. Немецкая охрана за то, что пропустила нас, взяла три рубля. И вот мы с глазу на глаз встретились с завоевателями, с нашими заклятыми врагами. Они нас очень интересовали, мы знали их по войне, о них создавались фантастические сказки, как о победителях. Но наша взятка подкупила офицера этой непобедимой армии. Нам было ясно, что это признак разложения.

Тянуло на Украину, которую мы оставили два с половиной месяца тому назад. В тот самый Киев, за который было пролито столько крови, где каждый из нас положил столько энергии в борьбе за власть Советов.

Мы сели в вагон, легли на полки и не сходили до Гомеля, где была пересадка на Киев. Рано утром показался Киев. Я глядел в окно, осматривая мосты. Все было цело. Показалась Печерская лавра, пороховые погреба. При отступлении из Киева мы обсуждали вопрос — взорвать ли их. Хотя это было связано с разрушением всего города, но был момент, когда хотелось взорвать погреба, несмотря на то, что все мы были коренными киевлянами, оставили там свои семьи. Однако вера в то, что мы вернемся, победила это желание.

Я и тов. Реут должны были направиться в Екатеринослав для восстановления парторганизации. По личным делам я заехал на день в местечко Чернобыль. На другой день ко мне явился незнакомый молодой человек с мандатом, подписанным временным Центральным Комитетом украинских большевиков, и заявил мне, что он послан Центральным Комитетом предложить мне немедленно выехать в Киев, т. к. я являюсь членом этого Центрального Комитета.

— Какой это Центральный Комитет? — спросил я.

Он объяснил, что состоялась конференция украинских большевиков, был избран Центральный Комитет и меня избрали заочно. Приехав в Киев, я узнал подробности от тов. Лаврентия-Картавишвили. Оказалось, что, когда советская власть оставила Киев, некоторые товарищи не успели эвакуироваться и остались там. Связанные с профсоюзами, они снова начали принимать участие в профработе.

Во главе совета профсоюзов Киева после нашего ухода стали меньшевики — Смирнов, Бриллиант, Аптекарь и другие. Во главе некоторых же союзов попрежнему остались большевики. В союзе портных секретарем был Я. Хотимский, у кожевников работал Арон Мирецкий, Блимен, Лукьянец, у печатников — Лучанская и Ильин, в союзе поваров — Лаврентий-Картавишвили. В самом совете профсоюзов работал Борис Каган, имевший отношение к союзу булочников.

Меньшевики в то время подняли вопрос о созыве Всеукраинского с'езда профсоюзов для создания Всеукраинского центра — Центропрофа. Большевики не возражали против созыва с'езда и повели большую подготовительную к нему работу.

На с'езде профсоюзов образовалась большевистская фракция. Всего участников было 400, а большевистская фракция состояла из 100 человек. На с'езд приехали представители из всех мест Украины и в их числе много большевиков, главным образом из Киева, Харькова, Екатеринослава, Кривого Рога и Одессы. Донбасс тогда входил еще в Екатеринославскую губернию. Буржуазная печать подняла крик о большевистской опасности, „о большевистских агентах“, оказавшихся на с'езде. Еще больше кричали об этом меньшевики и эсеры.

От большевиков на с'езде открыто выступал тов. Пирогов — рабочий-портной и Филиппов (Женя Эдельштейн). Большевистская фракция сконструировалась под названием сторонников последователей классовой борьбы. Во время с'езда, на одном из заседаний фракции, она признала себя правомочной назваться партийной конференцией украинской организации и избрала Центральный Комитет партии, которому было поручено восстановить разрушенную парторганизацию и созвать партс'езд.

ЦК был избран в составе 5 членов и 2 кандидатов: Пирогов, Лаврентий-Картавишвили, Майоров, Степан Хлевный (Екатеринослав) и один товарищ из Кременчуга (фамилии не помню, расстрелян, кажется, петлюровцами в 1918 году).

На заседании ЦК я сделал информацию о Таганрогском совещании и о временно выделенном Оргбюро в Москве. Они ничего об этом не знали, вообще не знали, что делается в России, и, конечно, не знали и о разногласиях, обнаруживавшихся в Таганроге. Что касается вопроса об образовании

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КЛФУ

Обрані на I-му з'їзді в липні 1918 року

ФАРБМАН

ЗАТОНСЬКИЙ

П'ЯТАКОВ

КВІРІНГ

КРЕЙСБЕРГ

БУБЕНОВ

ЛАВРЕНТІЙ

ШВАРЦ (СЕМЕН)

ТАРСЬКИЙ

КОСІОР СТ.

БУЦЕНКО

РОВНЕР АКИМ

ЛУТОВОШІНОВ

КИЇВСЬКА
Це то виставити
БІБЛІОТЕКА
М. В. К. П. (6.)

До складу ЦК входили також т.т. АМОСОВ (Точилин) і ГРУЗМАН Олександр, фотографії яких випадково не вміщені

КП(б)У, они целиком солидаризировались с решениями Таганрогского совещания, т. к. они, не зная об этом решении, уже фактически стали на тот же путь, избрав свой Украинский Центральный Комитет.

Это меня еще больше убедило, что линия левой группы по вопросу создания КП(б)У целиком оправдывается в практической партийной работе на Украине.

Создалось до некоторой степени ненормальное положение — два временных партийных центра. Один в Москве, другой здесь — на Украине. „Заграничный“ центр был, без сомнения, авторитетнее и возглавлялся общеизвестными в партии товарищами. Но я понимал, что нельзя было ставить вопрос о роспуске местного центра, так как он все-таки был избран несколькими десятками товарищей, работающих на Украине и успевших проделать большую работу по восстановлению разгромленных парторганизаций.

То обстоятельство, что я был представителем и заграничного, и местного центров, облегчило разрешение вопроса о партийном руководстве. Нужно отдать справедливость товарищам из временного местного центра, — они сами стремились общими силами повести энергичную работу по созыву первого съезда КП(б)У. Вопрос о названии партии, как вопрос большой принципиальной важности, в то время перед нами не стоял. Мне не помнится, чтобы местный украинский центр обсуждал его.

Центр назывался — „Центральный Комитет Большевистской организации Украины“. От его имени я поехал в Екатеринослав (Днепропетровск). Реут должен был отправиться в Донбасс разыскать тов. Буценко, который выехал туда раньше.

В первую же ночь по приезде в Днепропетровск мы были обысканы полицией, но не арестованы. Сейчас же пришлось переехать на другую квартиру, к тов. Бахану.

Реут уехал в Донбасс, а я остался работать в Днепропетровске, где оказались старые знакомые, они меня связали с местной парторганизацией, которая к тому времени уже восстановилась. Интеллигентских сил в организации не было, кроме одного молодого студента — редактора „Звезды“. Газета выходила непостоянно, пока ее не закрыли окончательно.

Днепропетровская организация также не знала о заграничном центре, и на первом же собрании большевистского актива развернулись споры между левыми и правыми. Я, как представитель центра, пытался объективно изложить существующие разногласия. Не знаю только, действительно ли это выходило объективно. На собрании, я помню, участвовали т. т. Кузнецов, Амосов, Бохам, Быченко, Брегман. Собрание одобрило платформу Таганрогского совещания (большинства). В Днепропетровске условия для партработы были лучше, чем в Киеве. Хотя промышленность была разрушена и пролетариат

был распылен, но все-таки это был рабочий город. Даже Совет Рабочих Депутатов существовал еще, хотя, правда, заседания его происходили в присутствии полиции. Вспоминается одно заседание, на котором я присутствовал. Докладывала о „текущем моменте“, кажется, бундовка Сарра Фукс. Она была великолепным оратором. Против нее мы выпустили тов. Филиппова (Женя Эдельштейн, Евгений).

Днепропетровская организация была восстановлена очень скоро. В июне она насчитывала уже свыше двухсот членов партии. Немедля мы приступили к организации Революционно-Повстанческого Комитета.

Работа эта была поручена тов. Кузнецову и еще кому-то (фамилии не помню). Кузнецову удалось связаться с крестьянством и организовать партизанские отряды.

Перед самым созывом первого с'езда КП(б)У, когда я собирался уже уезжать из Днепропетровска, я узнал, что из Москвы приехал тов. Тевелев (впоследствии был расстрелян немцами в Харькове). Тевелев имел поручение от руководителей правой группы информировать Днепропетровскую организацию о разногласиях в КП(б)У.

Я разыскал его на Харьковской улице, у наших общих знакомых по работе до революции 1917 года. Я попросил его пред'явить мандат от временного Всеукраинского центра, так как без мандата нельзя было допустить его к работе. Мандата у тов. Тевелева не оказалось. Узнав, что организация настроена в духе большинства Таганрогского совещания, он, передав кое-кому личные письма от Квирина, уехал.

Днепропетровская организация выбрала на с'езд тов. Филиппова-Эдельштейна, Амосова и Бахана с совещательным голосом. Был ли избран еще кто-нибудь, не помню.

Подготавливаясь к I с'езду КП(б)У, мы ставили перед собою задачу привлечь на с'езд побольше местных работников. Степан Хлевный отправился в Кременчуг и Кривой Рог для подготовки к с'езду местных организаций, но где-то по дороге был арестован.

На последнем заседании временного украинского большевистского ЦК, состоявшемся в июне месяце в Пуше, присутствовали Пирогов, я, Реут и Лаврентий, а в качестве гостей — Б. Каган, Хотимский, Врублевский и Шлихнадзе. Последний был командирован от нас в Ростов для связи с Ростовской организацией.

На заседании были заслушаны мой доклад о состоянии парторганизации на Екатеринославщине и доклад Реута о состоянии парторганизации в Донбассе. Затем Лаврентий информировал нас о положении дел на Подтавщине, Черниговщине и Подолии. Пирогов, ездивший в Харьков, обрисовал положение в нем. Из докладов было видно, что наши парторганизации быстро восстанавливаются, что мы готовы к с'езду КП(б)У.

Центральный Комитет избрал меня на I съезд КП(б)У и постановил сложить с себя полномочия, передав их законно-избранному первому съезду КП(б)У.

Каждый из членов временного ЦК чувствовал важность проделанного нами дела и оптимистически смотрел на будущее. Не только рост партийных организаций, но и широкой волной разлившееся революционное движение крестьянства были налицо. Кое-где наши парторганизации начали уже руководить этим движением.

Первый съезд КП(б)У собрался в Москве. Казалось, что он должен был положить конец нашим разногласиям, так как совершенно было ясно, что платформа Таганрогского совещания целиком себя оправдывает. Но съезд не положил конца существовавшим течениям в нашей партии, а вызвал новый взрыв фракционной борьбы. Во время съезда происходили фракционные собрания левых и правых по каждому вопросу; заранее имелось решение фракции как с одной, так и с другой стороны. Таким образом, съезд еще больше укрепил существование двух течений в партии — левых и правых. Обособленно стоял Н. Скрипник, представляя линию центра.

Как относились к этим разногласиям в ЦК РКП? — Дать правильный, добросовестный ответ на этот вопрос, по-моему, нельзя, так как это до сих пор нигде не зафиксировано.

Украинскими делами занимался Вл. Ильич Ленин. Интересовался ими и тогдашний секретарь ЦК тов. Крестинский и народный комиссар по национальным делам тов. Сталин. Часть членов ЦК РКП симпатизировала левым, часть правым.

Об отношении Ленина к нашим разногласиям уже сказано выше. Он был за образование КП(б)У, за существование Центрального Ревкома, за создание революционно-повстанческих комитетов и за партизанскую борьбу против немцев и гетмана.

Когда мы приступили к партизанским выступлениям и когда потребовалось оружие, наркомвоен Троцкий воспрепятствовал нам в получении оружия, исходя из той же оценки украинской революции, которую давали наши украинские правые, придет, мол, международная революция и разрешит вопросы диктатуры пролетариата на Украине, а пока что нужно вести длительную пропагандистскую работу среди украинского пролетариата и незачем заниматься партизанскими выступлениями. Раковский, близкий друг Троцкого, бывший в то время послом на Украине, на II Украинском партсъезде в Москве также защищал правых, обвиняя левых в крестьянском уклоне.

Теперь, когда Украина прошла через большие испытания, когда следов от старых течений КП(б)У не осталось, когда выросшая и окрепшая КП(б)У празднует свой юбилей, мы с полным спокойствием возвращаемся к истории создания КП(б)У, вспоминаем пройденные ею этапы внутрипартийной борьбы и

политические зигзаги, которыми различные партийные оттенки и течения пришли к образованию партии.

Давно минула надобность спорить по вопросу об образовании КП(б)У. Сейчас перед нами стоят новые задачи — задачи хозяйственного и культурного строительства, строительства социализма на Украине.

Сюда должно быть обращено все наше внимание.

Однако в нашу партию влились новые кадры молодежи; она воспитывается на старых традициях партии, она должна изучить прошлое своей партии, знакомиться с разногласиями, имевшимися в ее рядах, знать, в каких горнилах выковывались кадры нашей партии.

Молодая КП(б)У победила. Все те политические партии, которые боролись с нею, разбиты и уничтожены. Они уничтожены вихрем пролетарской революции, они политически выродились.

Лучшие элементы влились в КП(б)У, худшая часть прозябает в лагерях белой эмиграции, а могучая партия украинского пролетариата все больше крепнет на базе хозяйственного и культурного социалистического роста нашей страны.

ТАГАНРОЗЬКА НАРАДА

І. ОРГАНІЗАЦІЯ НАРАДИ

10 років тому 19—20 квітня 1918 р. на партійній нараді у Таганрозі зроблено було перший рішучий крок до заснування КП(б)У, дано партії її назву, вирішено було скликати її перший з'їзд, і по суті (формально — через кілька місяців лише на першому з'їзді КП(б)У) завершено цілий період, спочатку спроб, а потім і боротьби за всеукраїнське партійне об'єднання, за більшовицьку партію на Україні.

У тяжких боях наприкінці 1917 й на початку 1918 р., які велися проти дрібнобуржуазної, куркульської контр-революції в особі Центральної Ради та проти поміщицької реакції в особі календіщини, Україна в перший раз стає радянською.

Характерна особливість того періоду — це розпорошеність України, існування цілої низки окремих країв, що як республіки самостійно входили до складу РСФРР — УНР з ЦВК України й Народнім Секретаріатом на чолі, Донецько-Криворізька Республіка, Одеська область і т. ін.

Поате, якщо на представників двох останніх не впливали інші аргументи, то початий наступ австро-німецького війська й війська Ц. Р. примусив їх переглянути своє ставлення до України. Під ударами революційної дійсності й німецького війська загинула одна з основних позицій лівобережних більшовицьких організацій, представників „катеринославського“ погляду, т. зв. „правих“.

Намагання спочатку обґрунтувати свою позицію тим, що, мовляв, вони проти утворення республік за національною ознакою, а виходять лише з принципу економічного, так само як і спроба резолюціями переконати Німеччину й Центральну Раду, що Донецько-Криворізький басейн не входить до складу України й тому не підлягає окупації¹⁾ — всі ці штучні побудови розпалися при першій серйозній сутичці з живою дійсністю.

¹⁾ Див., наприклад „Радіо РНК Дон.-Кривор. Республіки: „Київському урядові (цеб-то Центральній Раді — Д. Ф.) повинно бути відомо, що ми — окреме (від України — Д. Ф.) об'єднання... що на з'їзді Рад 12. II — 18 р. населення області оголосило область автономною...“ („Донецький Пролетарий“ 7.IV — 18 р. н. ст.).

Переломним моментом що до цього був II Всеукраїнський з'їзд рад (17—19.III 1928 р.), на якому й після якого питання про окреме існування окремих частин України вже ніхто серйозно не порушував.

Характерна й цікава та внутрішня боротьба, що провадилася в цьому питанні серед провідних товаришів Дон.-Криворізького краю. Частина з них, не навчившись нічого й нічого не забувши (Васильченко, Жахов, Філер), подала. 29. III 1918 року навіть заяву про вихід із складу РНК Дон.-Криворізької Республіки. Цей крок мотивували вони тим, що тов. Артем, голова РНК, змінив свій погляд на вхід до складу України, що вони розцінюють як поступку дрібнобуржуазним і націоналістичним тенденціям Народнього Секретаріату.

Тов. Філов у статті, присвяченій цьому питанню, писав: „Попервах серед членів РНК Донецької Республіки була цілковита одноставність у цьому питанні З розвитком наступу німецько-гайдамацьких банд углиб України, з пригодами ЦВК України, його переїздами збігся початок розходжень між окремими комісарами в питанні про те, чи належить Донецька Республіка до України... Голова РНК Донецької Республіки тов. Артем, бувши... на II Українському радянському з'їзді у Катеринославі, зайняв там позиції, що суперечать позиції РНК Донецької Республіки, схиляючись до потреби вступу Донецької республіки до Української...“

Але II Всеукраїнський з'їзд рад не лише був поворотним пунктом що до об'єднання України, він виголосив також самостійне її від РСФРР існування. Цей крок, як відомо, викликали ті обставини, що згідно з Берестейським миром РСФРР визнавала відокремлення України й визнала за її уряд уряд Центральної Ради.

Визнаючи за правильне укладення Берестейського миру, більшовикам України нічого іншого не залишалось, як визнати самостійність України й цим самим розв'язати собі руки для боротьби з німецькою окупацією, не ризикуючи зірвати Берестейський мир і тим поставити під загрозу РСФРР, як цитадель світової революції.

Тимчасова окупація України вже закінчувалась. Австро-німецьке та гайдамацьке військо зайняло вже майже всю українську територію, і уряд України—ЦВК на чолі з тов. Затонським, і Народній Секретаріат на чолі з тов. Скрипником змушені були переїхати до Таганрогу. Розпорошені й нечисленні червоногвардійські загони відступали перед набагато дужчим ворогом.

Радянський уряд України залишився без території.

І 18 квітня 1918 р. ЦВК України ухвалив розпустити себе й утворити так звану „дев'ятку“, що під назвою Народнього Секретаріату мусила репрезентувати собою уряд України, будучи по суті повстанським штабом (до „дев'ятки“ увійшли

4 більшовики — Скрипник, Затонський, П'ятаков і Бубнов, 4 лівих есери — Одоевський, Терлецький, Мстиславський, Сьомушкін і один лівий у. с. - д. — Врублевський¹⁾.

Такі, в основному, характерні риси тих умов, що висунули перед більшовиками, які з'їхалися до Таганрогу, дві основні групи питань: 1) питання партійного об'єднання у всеукраїнському масштабі і 2) питання про тактику, про завдання партії на найближчий період.

* * *

З чия ініціативи була скликана Таганрозька нарада?

З цього приводу є дві версії. Перша — ініціатива належала групі робітників Народного Секретаріату на чолі з тов. Скрипником (див. Ерте „Революція на Україні“, ст. 11).

За спогадами ж Євгенії Бош — скликати партнараду постановила була група робітників, які зосереджувались навколо Краєвого Комітету, що фактично не існував, обраного ще на грудневій конференції в Києві.

За словами тов. Бош, перед тим, як залишити Україну, члени президії Краєвого Комітету з керовничими робітниками Ю. П'ятаковим, А. Бубновим, Ст. Касіором²⁾ та інш. зняли питання про створення справжнього партійного центру на Україні.

Партконференцію скликати було неможливо: з одного боку, майже вся Україна була вже окупована, а з другого — Краєвий Комітет не мав для цього досить авторитету.

Тоді „14.IV в Таганрозі президія Краєвого Комітету з участю т. т. П'ятакова і Бубнова, обмінявшись думками, постановила, не маючи змоги спішно створити Краєвий Комітет, і через те що були наявно присутні нові активні робітники, які брали керовничу участь в роботі радянського уряду з моменту війни з Німеччиною, скликати партнараду активних робітників України, де висунути на обговорення два питання: про розпуск ЦВК Рад України і про організацію бюро в справі скликання партконференції комуністів України. Повідомлення про скликання партконференції розіслати від імени Краєвого Комітету та активно керовничих робітників за підписами Є. Бош (Краєвий Комітет) і А. Бубнова (керівничих робітників“³⁾).

На цьому т. Бош ставить крапку, не згадуючи, чи було розіслано таке повідомлення. Цілком ясно, що його не було.

¹⁾ Кандидатами до них: 1) від більшовиків — Косіор Ст., Коцюбинський, Гамарник і Рафаїл; 2) від лів. есерів — Штейнберг, Корелін, Качинський та Ярош; 3) від у. с. - д. — Буценко або Слинько.

²⁾ Тов. П'ятаков, як відомо, повернувся на Україну в період боротьби з німецьким наступом. Незабаром слідом за ним приїхали на Україну т. т. А. Бубнов та Ст. Косіор. Всі вони були лівими комуністами в питанні про Брест.

³⁾ Єв. Бош. „Год борьбы“. ГІЗ, 1925 р., ст. 217 — 218.

Виходить, отже, що ідея скликання партнаради, так би мовити, літала в повітрі, потребу цього розуміли всі. Скликано ж її було, мабуть, судячи з наведених даних та з дальшого її ходу, з ініціятиви не „президії Краєвого Комітету“, що мітичність його визнає і сама т. Бош, а зробила це група робітників Народного Секретаріату, більшовистка фракція ЦВК разом з „керівничими робітниками“, за виразом т. Бош, — П'ятаковим, Бубновим та ін. Т. Затонський, наприклад, прямо називає Таганрозьку нараду останнім засіданням більшовицької фракції ЦВК України¹⁾.

В нараді взяли участь переважно фракція ЦВК та активні партробітники Києва, Катеринославу, Полтави й інших міст, які були евакуювались до Таганрогу.

Були репрезентовані такі організації — Київська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, Чернігівська, Полтавська; з повітових — Черкаська, Кремінчуцька, Єлисаветградська, Вінницька, Вознесенська, Проскурівська, Хорольська та з районів Донбасу — Луганськ, Горлівка, Щербинівка, Варваропольський.

На грудневій партконференції в Києві в 1917 році було репрезентовано, як відомо, всього 7 організацій — Київську, Чернігівську, Подільську, Полтавську, Волинську, Херсонську, (Єлисаветград) Катеринославську.

Отже, доводиться визнати, що на Таганрозькій нараді українські організації були репрезентовані краще, ніж на Київській конференції.

Що до самого характеру представництва, то тут, як і на Київській конференції, спадає на очі рішуча перевага Київщини, Правобережжя та тих районів Лівобережжя — Чернігівщини і Полтавщини, що близькі до них; характерна відсутність і в грудні 1917, і в квітні 1918 р. Одеси, Миколаєва.

Але разом із тим в квітні в Таганрозі вже можна констатувати, по-перше, геть не тільки формальну участь Катеринослава, як це було в Києві, і, по-друге, наявність низки представників організацій Донецького і Криворізького басейнів. Це знаменувало собою, безперечно, значний крок наперед до всеукраїнського партійного об'єднання.

При цьому представників Донецько - Криворізького Краєвого Комітету на нараді не було. Равич - Черкаський пояснює відсутність їх негативним ставленням до наради взагалі. Проте треба гадати, судячи з їхньої дальшої поведінки, що не останню роль у відсутності їх на Таганрозькій нараді відіграло й те, що саме в цей період всі активні представники Донецько - Криворізької області героїчно боролися з німецько - гайдамацьким військом і відбували свій знаменитий похід на Царицин.

¹⁾ В. Затонський. „До II З'їзду Рад“. „Л. Р“, № 21, 1928 р.

Велике значіння має також участь у Таганрозькій нараді лівих українських соціал - демократів.

З різних організацій УСДРП, переважно Лівобережжя — Харків, Полтава, Донбас, а також і в Києві, в період 1917 р. відколювались ліві елементи, які ставали де - далі більше на радянську платформу. Наприкінці 1917 року вони вже виступають разом з більшовиками, переважно з „лівими“. На чолі цієї групи стають товариші Неронович, С. Врублевський, П. Слинько (всі загинули в боротьбі за пролетарську революцію на Україні), А. Буценко й інші.

На II Всеукраїнському з'їзді і по ньому в ЦВК лів. укр. соц. - дем., ідучи весь час разом з більшовиками, давали нашій партії переваги в рішучі моменти. На момент Таганрозької наради вони вже так близько підійшли до більшовиків, що їхня участь в суто партійній нараді ні в кому не викликала ані найменшого протесту, хоч формально вони ще до партії не вступили.

Лівим укр. соц. - дем. на час Таганрозької наради залишалося зробити лише остаточний крок, остаточно оформити свою еволюцію.

Це по суті й було зроблено на Таганрозькій нараді, яка з цього приводу була ухвалила постанову:

„Доручити Організаційному Бюро розпочати переговори з лівими українськими соціал - демократами в справі про об'єднання“ (п. 6 порядку денного).¹⁾

Це, як відомо, здійснилось між Таганрозькою нарадою і I з'їздом КП(б)У, на якому ліві українські соц. - демократи вже офіційно вступили до КП(б)У.

У нараді брали участь майже всі провідні працівники більшовицьких організацій України: т. т. Скрипник, Затонський, П'ятаков, Квірінг, Бубнов, Яковлев, Станіслав Косіор, Коцюбинський, Гамарник, І. Крейцберг, Майоров та інші. З видатних робітників не було т. т. Євг. Бош, Аусема і В. Примакова. Т. Бош на цей час не витримала надзвичайного нервового напруження фронтової боротьби, що в ній вона брала безпосередню активну і гарячу участь, Аусем був в Головному Штабі, а В. Примаков виїхав на фронт у Ростов (див. Бош. „Год борьбы“).

Що до числа делегатів на нараді, то називають звичаєм дві цифри — 69 (Євг. Бош, Скрипник, Равич - Черкаський) і 71 (Д. Ерде). Справді учасників було 71, як видно із списку делегатів, що його оголошено в лівокомуністичній газеті в

¹⁾ Протокол Партійної наради більшовиків у Таганрозі „Повідомлення про скликання до конференції парторганізацій комуністів - більшовиків України“. Видання Орг. Бюро в справі скликання конференції парторганізацій ком. (більшовиків) України. Москва, 1918 року.

РСФРР „Комуніст“¹⁾. Все це разом узятє на тлі тієї обстанови, що склалася, надавала Таганрозькій нараді виключного характеру, але це проте була нарада, що мала до певної міри характер випадковий. Однієї з важливіших умов, що надавала б авторитету партнараді-конференції — виборности делегатів — тут хоч-не-хоч, а бракувало. Крім того, не було і двох областей — Донецько-Криворізької (якщо не лічити окремих організацій) і Одеської.

Цим пояснюється, що за першим пунктом денним — „завдання і правомочність наради“ — було ухвалено таку резолюцію:

„Нарада має організаційний характер. Її постанови не є обов'язкові для організацій. Але вони правлять за матеріал підчас обговорення в партійних організаціях організаційних і тактичних питань партійної роботи на Україні. Завданням наради є також створити тимчасовий центр, щоб підготувати з'їзд партійних організацій комуністів-більшовиків України“²⁾. (Перший пункт порядку денного).

Отже, постанови партнаради, яка відіграла таку важливу роль в організації КП(б)У і в організації боротьби за радянську Україну, не були навіть обов'язкові для парторганізацій, які були репрезентовані на ній, не кажучи вже про тих, кого не було в Таганрозі (Дон.-Крив. бас і Одеса). Постанови Таганрозької наради мали бути правити лише за „матеріал підчас обговорення в партійних організаціях організаційних і тактичних питань партійної роботи на Україні“.

І тільки 1) обстановка, яка невідкладно потребувала всеукраїнського партійного центру, єдиного керівництва в боротьбі за пролетарську революцію, 2) політична правильність постанов наради і 3) безперечна авторитетність її учасників забезпечили перетворення в життя „необов'язкових“ постанов Таганрозької наради.

Таганрозька Нарада продовжувалась 2 дні — 19 й 20 квітня 1918 р.

Перший день головував Ю. П'ятаков, другий — Н. Скрипник. Секретарював т. Исааков-Крейсберг.

На нараді був ухвалений такий порядок денний:

1. Завдання і правомочність наради.
2. Утворення самостійної партії комуністів-більшовиків України.
3. Тактика партії на Україні.
4. Про вибори до різних представничих установ на Україні.
5. Організаційні справи.

1) Див. „Л. Р.“, № 4, 1928 р. „Деякі нові дані про Таганрозьку нараду“.

2) Протокол партнаради „Извещ. о созыве конференции“ (там саме).

6. Про взаємини з лівими українськими соціал-демократами.

7. Партійна програма.

Що до порядку денного Таганрозької наради, то в цьому питанні існують протирічиві вказівки.

Так, т.т. Кулик та Яворський в своєму нарисі, зазначаючи основні питання, що ними займалася Таганрозька нарада, першим відмічають питання про „Дальніше існування Радянського Уряду України“¹⁾.

І дійсно, це питання руба стояло якраз підчас Таганрозької наради: окупація майже всієї України вимагала вирішення питання про дальші форми Радянського Уряду України.

Як відомо, це питання було розрішено тоді ж 19 квітня на пленумі ЦВК України, коли ЦВК був оголошений розпущеним, а замість ЦВК і Нарсекретаріату було утворено невеликий орган — Нарсекретаріат — із 9 членів, себ-то „дев'ятка“ з 4 б-ків, 4 лів. есерів й 1 лів. укр. соц.-дем. (див. вище).

Пропозицію цю було внесено більшовицькою фракцією, як і „Маніфест рабоче-крестьянского Правительства Украины“.

Але чи було це питання попередньо розв'язане на Таганрозькій нараді, як це пишуть Кулик та Яворський?

Ось що пише з цього приводу Бош:

„Положение на фронте к 19 апреля значительно ухудшилось ... и до открытия работ совещания в срочном порядке был внесен вопрос о дальнейшем существовании Советского Правительства. После краткого обсуждения принято решение о роспуске ЦИК Сов. Украины с тем, что Нар. Секретариат сохраняется и переезжает временно в Москву. После этого решения собравшиеся на совещание разошлись, так как фракция ЦИК должна была торопиться на пленум ЦИК Советов Украины. Вечером того же дня совещание начало свою работу“²⁾ (Курсив наш — Д. Ф.).

Таким чином виходить із слів Бош, що нарада почалася 19 ввечері після того, як було розв'язане питання про Радянський Уряд. Про це ж свідчить і те, що в порядку денного наради, оголошеного в протоколі, такого пакту зовсім немає (див. вище).

Треба гадати, таким чином, що вранці 19 квітня „до открития совещания“ засідала фракція ЦВК, що Таганрозька нарада почалася, коли „радянське“ питання було вже розв'язане й зоставалося розв'язати питання партійне й тактичні.

Так за два дні до залишення України 1918 р. під натиском німецько-гайдамацького війська відбулася партійна нарада, яка увійшла в історію КП(б)У як один з найважливіших етапів в її утворенні й розвитку.

¹⁾ Кулик та Яворський. „Нарис історії КП(б)У.“, ст. 47.

²⁾ Бош. „Год борьбы“. ГИЗ, 1925. г., стр. 218

Три погляди, три лінії боролися між собою на нараді: так звана ліва — „кияни“ на чолі з т. т. П'ятаковим, Бубновим, Станіславом Косіором, права — „катеринославці“ на чолі з т. т. Квірінгом, Яковлевим і центр на чолі з тов. М. Скрипником.

II. ПИТАННЯ ПРО УТВОРЕННЯ КП(б)У

Тодішня ситуація перш за все висувала невідкладне питання про утворення партії комуністів-більшовиків України. Аж надто були ясні накладні видатки від того, що пролетарська революція на Україні, вся боротьба від 1917 року й до початку 1918 р. відбувалися без проводу єдиної пролетарської партії, що охоплювала б усю Україну. Ясно було, що дальше розпорощення сил не дасть можливості проводити успішну боротьбу з німецькою окупацією, що не можна йти з України без єдиної пролетарської більшовицької партії, без єдиного проводу.

Потреба існування всеукраїнського партійного об'єднання, потреба утворити його в масштабі України, а не в масштабі окремих її частин впливала органічно з усіх умов України й з умов революційної боротьби на ній, з умов української революції; вона була за обов'язкову передумову перемоги української пролетарської революції.

Проте 1917 і 1918 р. р. це не для всіх було цілком ясно. Представники промислових районів України, так звані „праві“, довго й рішуче боролися проти всеукраїнського радянського й партійного об'єднання. Нежиттєвість і вся штучність цього погляду виявилися надзвичайно швидко у перебігу революційної боротьби. Проте прихильники його вважали, що прагнення „киян“, „лівих“ до всеукраїнського партійного об'єднання — це наслідок селянського й національного впливу Правобережжя. Історія давно в цьому питанні заперечила такий погляд.

Ми хотіли б навести лише один, здається, поки що невідзначений факт, що ще раз свідчить про те, як питання про потребу всеукраїнського партійного об'єднання виростало безпосередньо з умов революційної боротьби на Україні, з факту самого існування України як такої, не зважаючи, що царат „скасував“ її. Ми маємо на увазі надзвичайно характерну з цього погляду спробу скликати після Празької конференції нашої партії, що відбувалася у січні 1912 року, „краєву конференцію або нараду, зважаючи на те, що відчувається гостру потребу краєвої конференції й утворення центру“ (курсив наш Д. Ф. ¹⁾).

Мова йде тут про організацію наради тих організацій, що стояли на платформі Празької конференції, щоб-то головним

¹⁾ З листа Д. Шварцмана до Н. К. Крупської 10 квітня 1912 р. (справа П.-С. району охор. від. 1912 р. ЦАС, № 940). „Літопис Революції“, № 4, 1928 р.

чином організацій більшовицьких. Ініціатива належала Київському комітетові, на чолі якого стояли Юрій П'ятаков, Євгенія Бош, В. Чернявський, Зарніцин і ін.

Дуже цікаве, якщо воно правильне, свідчення т. Шварца, що ця ідея належала В. І. Ленінові, який ще в Празі дав відповідну директиву (див. спогади Д. Шварца до свого листування „Л. Р.“ № 4, 1928 р.).

Хто ж мусив брати участь у цій „краєвій“ конференції? „До наради ми сподіваємося притягнути, — пише далі тов. Шварцман, — Київ, Харків, Одесу, Миколаїв, Катеринослав, Полтаву, Луганськ, Юзівку... Для цього ми з Серго ¹⁾ вирішили об'їхати південні організації...“ (з того самого листа).

У дальшому листі тов. Н. Крупській від 5 липня того самого року Шварцман уже повідомляє про наслідки своїх зусиль.

„Був у Єнакіїві, Харкові, Полтаві. Скрізь наша позиція зустрічає цілковите співчуття. У краєвій конференції вирішили взяти участь названі організації і, крім них, Катеринослав, Запоріжжя, Кам'янська група й Одеська група“. При чому т. Шварцман тут же повідомляє, що „підготовчу роботу до скликання краєвої конференції майже цілком закінчено“ ²⁾.

Конференцію скликати не пощастило, бо Київ до цього часу був дуже „послаблений“, тому „теперішнє становище в в Києві, — повідомляв Шварцман, — не дозволяє сподіватися на шкоре скликання“.

Отже, виявляється, що 1912 року Харківська, Катеринославська, Луганська, Єнакіївська, Юзівська та інші організації Лівобережжя не вважали прагнення до всеукраїнського партійного об'єднання за прояв дрівнобуржуазності й націоналістичності.

Те, що організації, які прагнули до краєвого об'єднання, між ними й київська, не розуміли в усьому обсязі й в усій глибині потреби його, як об'єднання партійних організацій України, ні в якому разі не зменшує всього значіння цього факту. Це ще раз лише свідчить: 1) про настирливу потребу партійного об'єднання на Україні і 2) про органічний зв'язок і нерозривність Лівобережжя з Правобережжям.

Адже характерно, мова йде лише про організацію України, не просто півдня Росії з Доном, Кубанню й ін., а якраз України в її теперішніх межах. Потреба такого об'єднання, „обласного“ об'єднання партійних організацій в межах

¹⁾ На Україну після Празької конференції приїхали для інформації й інструктування. Орджонікідзе (Серго) і Воронський А. (Валентин).

²⁾ Справа П.-С.Р.С.О. Цар, № 1 — 1030. Там саме.

України, очевидно, „носила в повітрі“. Вона відчувалася і „знизу“, і „зверху“. Невипадковий звісно й той факт, що за ініціативний і організаційний центр у цьому питанні в 1912 р., як і 1917—18 р.р., був саме Київ.

Тут найконцентрованіше виявилися всі особливості України, як єдиного цілого, тут найгостріше відчувалася потреба єдності з пролетарським сходом України, тут найвиразніше видно було ролю й значіння селянства в революції та потребу пролетарського проводу ним, тут, нарешті, найближче партійні організації стикалися з українськими націоналістичними партіями, з Центральною Радою, з національним питанням.

Але революцію 1917 року більшовицькі організації України почали розрізненими, і вже в процесі боротьби за пролетарську революцію їм довелося провадити внутрішню боротьбу серед себе й між собою спочатку за краєві об'єднання, а потім і за всеукраїнське (низка краєвих конференцій, Київська груднева конференція, Головний Комітет Соціал-Демократії України й т. ін.).

Цей процес проходив через свої етапи, звязані з загально-революційною боротьбою й ситуацією.

Таганрозька нарада й була одним з найважливіших етапів боротьби за КП(б)У, поставивши по суті крапку над і та поклавши фактичну основу партії. По суті—тому, що формально утворення КП(б)У треба вважати від першого її з'їзду (5 липня 1918 року).

На Таганрозькій нараді це питання порушено було гостріше: „утворення самостійної партії комуністів-більшовиків України“ (див. § 2 порядку денного).

Два погляди, що боролися в цьому питанні протягом всієї боротьби за пролетарську революцію 1917—18 р. на Україні, зіткнулися й тут — „праві“ й „ліві“ й спільно з останніми у даному питанні й „центр“ Таганрозької наради. Кожна з цих позицій випливала, безперечно, з різного керунку „лівих“ і „правих“ що до української революції, її рухомих сил і перспектив розвитку.

Стара позиція так званих „катеринославців“ що до радянського та партійного об'єднання України — пряме заперечення останнього — виявила себе й в Таганрозі. У цій позиції зроблено було великий пролім на II Всеукраїнському з'їзді рад фактом утворення всеукраїнського радянського об'єднання й фактичним визнанням його „правими“ (ми не говоримо тут про відтінки серед них).

Це повинно було змусити „правих“ здати й решту їхніх позицій, бо за наявності радянського об'єднання само собою потрібно було й об'єднання партійне. З матеріалів, що є про Таганрозьку нараду, неясно, чи заперечували в Таганрозі „праві“, „катеринославці“, взагалі потребу утворювати партію на Україні,

чи лише сперечалися проти самостійності останньої від РКП¹⁾.

Тов. Ерде твердить, що праві у Таганрозі висловлювалися проти утворення партії взагалі, продовжуючи, як і раніше, обстоювати „погляд про потребу зберегти колишній порядок, щоб-то безпосередній зв'язок кожної організації на Україні з Московью“²⁾.

У той же час цього не видно зі спогадів багатьох інших товаришів. Навпаки, у наслідок дебатів тов. Квірінг від імені „катеринославців“ запропонував таку резолюцію:

„Утворити автономну партію зі своїм центральним комітетом і зі своїми з'їздами, але яка підлягає загальному центральному комітетові й з'їздам партії“³⁾.

Отже, ця резолюція, в усякому разі, визнає потребу всеукраїнського партійного об'єднання, потребу утворити партію й порушує лише питання про взаємини з РКП. Цим самим лівобережні товариші остаточно здавали свої позиції в питанні про всеукраїнське радянське та партійне об'єднання, уперше зійшовши з них на II Всеукраїнському з'їзді рад у питанні про радянське об'єднання.

Отже, висловившись за потребу утворити партію, катеринославці вимагали, щоб КП(б)У існувала як частина РКП.

Це рішуче заперечували „ліві“. Для них питання про потребу утворити партію на Україні було давно розв'язане. Ще на київській грудневій конференції 1917 р. саме вони утворили Головний Комітет Соціал-Демократії України, що нічим себе, правда, пізніше не виявив і навіть ні разу не збирався.

Та на Таганрозькій нараді „ліві“ пішли далі. Якщо „праві“ говорили про автономію партії на Україні що до РКП, зате „ліві“ вимагали політичної самостійності і зв'язку з РКП через III Інтернаціонал, тоб-то як з братерською партією.

У резолюції цю вимогу було виразно й одверто сформульовано:

„Утворити самостійну (курсив наш — Д. Ф.) комуністичну партію, що має свій центральний комітет і свої партійні з'їзди й зв'язана з російською комуністичною партією через міжнародню комісію (III Інтернаціонал)⁴⁾“.

¹⁾ Бракує і стенографічного звіту, і докладного протоколу Таганрозької наради. Є лише короткий протокол, що схематично перелічує питання, порушені на нараді й ухвалені постанови. (Його наведено в „Извещении о созыве конференции парторганизаций ком. б - ков Украины“. Изд. Оргбюро по созыву конференции, Москва, 1918 г., а також у тов. Бош у її книжці „Год борьбы“). Крім того, є лише уривчасті спогади про Таганрозьку нараду.

²⁾ Эрде. „Революция на Украине“. Пролетарий, 1917 р., стор. 257.

³⁾ Див. протоколи наради.

⁴⁾ Див. протоколи наради. Там саме.

У суперечці з „катеринославцями „кияни“ так до Таганрозької наради, як і на ній самій підкреслювали особливості України, що вимагали своїх метод і організаційних форм боротьби¹⁾.

Перші ж здебільшого це дуже погано сприймали. Ми спробували вже з'ясувати причину такої позиції в Києві. Отже, не важко зрозуміти (що зовсім не означає виправдати) і причини таких позицій представників Лівобережжя. Вони не відчували так гостро особливостей України, не почували себе досить дужими у своїх пролетарських районах і мали перед собою „свого“ ворога — каледінщину; проблема про союз і провід селянством, проблема національна і т. ін. перед ними стали пізніше, тоді, коли вони опинилися перед безпосередньою загрозою, перед спільним ворогом, перед фактом загибелі радянської влади на Лівобережжі й на Правобережжі й перед перемогою дрібнобуржуазної, куркульської контр-революції та німецького імперіялізму на Україні.

Треба сказати, що представники правого погляду поволи вчилися в цьому питанні у житті, завжди запізнюючись і хрестячись після грому.

Тимчасом вони не переставали й на Таганрозькій нараді обвинувачувати „лівих“ в дрібнобуржуазному утопізмі, в селянських настроях, в націоналізмі і в інших „якостях“ Правобережжя.

Але в чому причини такого кроку „вперед“, в чому причини вимоги самостійності партії, що її висунули „ліві“ на Таганрозькій нараді?

Деякі товариші мають намір відповідати на це в деякій мірі спрощено, посилаючись на те, що мовляв, усе це пояснюється просто лівокомуністичною суттю українських лівих, що „ліві“ намагалися зірвати Берестейський мир і їм потрібна була для цього незалежна від РКП і від Леніна партія.

В такому твердженні є правда, але не вся.

Безперечно, у „лівих“ товаришів, що мали безпосередні стосунки і брали активну участь в загальнопартійній берестейській дискусії на боці „лівих комуністів“, як Ю. П'ятаков, А. Бубнов, Ст. Косіор, можливо було прагнення вийти з-під впливу ЦК РКП, щоб легше можна було застосовувати лівокомуністичні методи боротьби на Україні.

Але, по-перше, значна частина українських лівих не були лівими в загальнопартійному розумінні слова і були за Берестейський мир на боці Леніна. Наприклад, такі „ширі кияни“, як т. т. Затонський, Майоров і ін., і, по-друге, разом із лівими за самостійність КПУ на Таганрозькій нараді рішуче висло-

¹⁾ Див., наприклад, ст. т. Затонського в „Коммунисте“ (орган Оргбюро), № 3—4, 1/VII, 1918 р., де прямо підкреслюється своєрідність України взагалі й ролі українського пролетаріату що до російського, зокрема.

ОРГБЮРО

для скликання партій-
ної конференції і розроб-
ки проекту програми
КП(Б)У, що його виділяла
Таганрозька партійна

нарада
в квітні 1918 року

ЗАТОНСЕВА В. В.

БУБНОВ А.

КОСЛОВ С. І.

СКРІННИК Н. А.

ПЯТАКОВ Г. Л.

КРЕЙСБЕРГ І.

ТАМАРЧУК Я.

вився і тов. М. Скрипник, який, як відомо, рішуче боровся з лівим комунізмом взагалі і зокрема на фракції II Всеукраїнського з'їзду рад, і на самому з'їзді, і на I з'їзді КП(б)У і т. ін.

Цікаво тут буде додати, що тов. Скрипник не закривав очі на те, що відокремлення КП(б)У від РКП можуть використати ліві комуністи в своїх „загальних“ інтересах. Це ясно, хоча б з його заяв на засіданні Оргбюро (що було обрано Таганрозькою нарадою) від 8 червня 1918 року.

„Можливо,— говорив він,— що на з'їзді треба буде дивитись інакше на відокремлення в особливу партію... коли на з'їзді (мова йде про I з'їзд КП(б)У—Д. Ф.) утвориться ліво-комуністична більшість, яка намагатиметься це відокремлення... зробити засобом боротьби з РКП та її політикою“¹⁾.

Отже, пояснення цього питання тільки лівим комунізмом слід вважати за поверхове.

І кожен, хто спробує обмежитися цим поясненням, неминуче суперечитиме сам собі. Так, приміром, трапилося й з тов. Квірінгом, який дуже бажав повернути все на лівий комунізм, але, добросумлінно ставлячись до фактів, він сам собі заперечив.

„Боротьбу „лівих“ за самостійність партії на Україні тов. Квірінг намагається подати як „спробу киян, цеб-то лівих комуністів (бухарінців, антибрестський лівий комунізм), організаційно забезпечити себе від лєнінської більшости РКП“²⁾. Але далі Квірінг сам змушений визнати, що „до кінця послідовні „бухарінці“ на з'їзді являли невелику кількість, коли питання порушувалося одверто в напрямі російських суперечностей (курсив, як і далі, наш—Д. Ф.—Є. Квірінг, там саме, стор. 8), мова йде про I з'їзд КП(б)У, та річ у тім, що ті ліві, які керували „лівою“ на Таганрозькій нараді, керували нею й на I з'їзді). У другому місці тов. Квірінгові доводилося констатувати, що в цьому ж питанні, в питанні про те, чи бути КПУ самостійною партією, чи частиною РКП, на I-му з'їзді „від групи П'ятакова відкололася частина товаришів, що підтримували ліву політику на Україні, але не підтримували російського лівого комунізму“.

Очевидно, річ була не лише в лівому комунізмі. Ми гадаємо, що у вимозі самостійности для КП(б)У певну роль відіграло те становище, в якому опинилася тоді Україна, формально віддана на свою власну долю в боротьбі з німецькою окупацією і внутрішньою контр-революцією за відновлення радянської влади і за пролетарську революцію.

¹⁾ „Коммунист“. Орган Оргбюро. № 1 — 2, 15/VI 1918 р., 25 стор. (курсив наш—Д. Ф.).

²⁾ Е. Квірінг. „Наши разногласия“ Передмова до звіту про I з'їзд КП(б)У. ГИУ, 1923 г., 6 ст.

Ця резолюція була, треба гадати, ніби логічний висновок із утвореного становища після II Всеукраїнського з'їзду рад, становища, коли Україну було оголошено формально за самостійну республіку в зв'язку з Берестейським миром¹⁾.

Проте, безперечно, і на питання тактичні, і на питання про взаємини КП(б)У і РКП(б) чималий вплив мала та обставина, що на чолі української лівої стояли ліві в загально-партійному розумінні.

Дійсне ставлення до цього питання різних течій, які боролись на Т. Н., виявилось, на нашу думку, підчас суперечок про назву партії.

Разом із лівими і центром в питанні про утворення партії виступили також і українські ліві соціал-демократи.

Равич-Черкаський навіть з приводу утворення самостійної партії заявляє, що „последний штрих, отдающий УКАП'измом позднеейшей формации, был допущен под давлением вышеупомянутой группы независимых левых с.-д.“²⁾. Проте він аж ніяк не доведе це; всі ж обставини Т. Н. протирічать цьому твердженню.

В наслідок за резолюцію правих при поіменному голосуванні голосувало 21, а за резолюцію киян 35 (утримався 1). Отже, ухвалено резолюцію лівих і центру проти правих, — резолюцію про самостійність партії на Україні, резолюцію, яку, що - правда, фактично ніколи не було здійснено.

* * *

Тенденції, що виявилися в суперечках про те, бути, чи не бути партії на Україні і про її ставлення до РКП, найбільш яскраво відбилися, як ми казали, у жвавій дискусії в питанні про назву партії (тезис 2 п. порядку денного) Ці суперечки мали, отже, подвійнополітичний характер і виявили суть суперечливих течій. Три пропозиції, три „назви“ фігурувало на нараді :

- 1) Комуністична Партія (більшовиків) України;
- 2) Російська Комуністична Партія на Україні;
- 3) Українська Комуністична Партія.

Остання пропозиція належала українським лівим соціал-демократам і групі більшовиків-полтавців на чолі з Шахраєм Г. і Лапчинським. Другу пропозицію подали катеринославці (Т. Квірінг). Першу пропозицію подали ліві та центр, від імени якого її вніс і боронив М. Скрипник.

¹⁾ Це підтверджується, між іншим, прямою заявою т. М. Скрипника на Оргбюро (після Таганрозької наради), що питання про самостійність партії треба буде переглянути на з'їзді „в разі зміни політичних умов“ („Коммунист“), № 1 — 2, 8/IV 1918, 25 ст.

²⁾ Равич-Черкаський „История“, ГИУ, 1923 г., 56 стр.

Друга пропозиція (РКП на Україні) — пропозиція „катеринославців“, повнотою відбила їхню ідеологію, їхні позиції навіть на Таганрозькій нараді, де вони пішли на утворення всеукраїнського партійного об'єднання. В цьому формулюванні згучали старі, лише поволі звироднювані нотки, помітні були старі тенденції.

Така спрямованість питання показує, що чимало кроків, що їх товариші, „катеринославці“ робили назустріч правильним позиціям у питанні всеукраїнського партійного об'єднання, були викликані головною небезпекою перед загальним ворогом, а не виходили із розуміння конечної потреби всеукраїнського партійного об'єднання, із усвідомлення всієї потреби боротися за українську пролетарську державу. Та й не легко було одразу, натурально за тих умов, за яких відбувалася боротьба в Донбасі, Харкові, Катеринославі, відійти так швидко від своїх колишніх поглядів.

Позицію правих у цьому питанні на Таганрозькій нараді можна було б порівняти до тих, хто ладен тепер визнати українізацію з метою конкурувати з петлюрівщиною і лише в цьому вбачає для українізації виправдання. Та русотяпські вуха останньої позиції стирчать досить виразно, як виразно виявлялася недооцінка і недоурахування національного питання на Україні та нерозуміння всього значіння і всієї ваги утворення партії на Україні із пропозиції т. з. „правих“ про назву партії.

Ріжниця між пропозицією лівих укр. с.-д. і полтавчан („УКП“) і пропозиціями іншої частини лівих і центру („КП(б)У“) також не випадково, безперечно, відбиває різний підхід обох цих груп до питання про самостійність КП(б)У, до питання про взаємини КП(б)У, і РКП. Якщо для прихильників назви КП(б)У питання про самостійність, очевидно, було питанням тимчасовим і тактичним, питанням, що було поєднане з тимчасово утвореними обставинами (оголошена самостійність України, потреба боротися з Німеччиною за наявністю Берестейського миру і т. ін.), то для прихильників назви УКП питання про самостійність більшовицької партії на Україні було, очевидно, питанням принципіальним, питанням, яке вони поєднували головно з питанням національним.

Для розуміння цього питання не зайве буде підкреслити, що трохи пізніше ЦК РКП виніс постанову про припустимість відокремлення комуністів України від РКП в особливу комуністичну партію¹⁾.

Та неправильно було б думати, що ліві, „кисяни“, повнотою розуміли все значіння своєї позиції. У національному питанні, наприклад, вони робили найгрубіші помилки, ігноруючи його

¹⁾ Див. „Коммунист“ Орган Оргбюро по созыву конференции парторганизаций ком. (б) Украины, № 1 — 2, 15/VI 1918 р., 24 стор. (протокол Оргбюро). Звичайно, тут малося на увазі тактичні міркування.

і т. ін. (про це далі). Не розуміли вони і зв'язку між питанням про утворення партії на Україні і питанням про боротьбу за українську пролетарську державність.

Проте, не зважаючи на низку помилок і недоліків у цьому питанні і в інших (про інші питання далі), треба визнати, що в питанні про утворення партії, так само як і в питанні про потребу радянського об'єднання України, кияни були, безперечно, значно ближче до істини, ніж праві, відогравши в здійсненні того й іншого чималу роль.

Отже, дискусія про назву партії була щільно, органічно поєднана з дискусією про утворення партії, і напевно виразніше відбила справжні тенденції різних груп на Таганрозькій нараді.

І другу і третю пропозицію було відхилено.

Голосами лівих і центру ухвалено першу пропозицію („КП(б)У“).

Вона зібрала 34 голоси, цеб-то майже стільки, скільки й пропозиція про самостійність КП(б)У (35 голосів.).

За пропозицію Квірінга за Куликом та Яворським було подано 23 голоси¹⁾, цеб-то приблизно стільки, скільки було подано за катеринославську пропозицію в питанні про самостійність партії (21 голос), хоч, правда, Кулик та Яворський не доводять, відкіля вони взяли свою цифру.

І з'їзд КП(б)У цю назву ствердив, і таким чином саме на Таганрозькій нараді наша партія дістала свою назву.

Праві після того, як їхні пропозиції в питанні про партію не ухвалено було, залишили нараду, що - правда, під якимось приводом (потреба негайно виїхати). Проте тов. Квірінг і не приховував демонстративного характеру свого вибуття з Таганрозької наради, заявляючи, що, „коли ці настрої цілком виявилися... катеринославці (можливо, не всі) виїхали з Таганрогу²⁾“.

Та обставина, що вони пішли без галасу й одвертої демонстрації, свідчила про протест, а не про відмовлення від спільної участі в наступній конференції комуністів - більшовиків України, від участі у І з'їзді КП(б)У.

Та й важко було б відмовлятися, коли нізові організації Лівобережжя до цього прагнули. Про це свідчить хоча б той факт, що залишило нараду всього 9 представників Катеринославської організації. На нараді ж, крім правобережців — киян то що — і близьких до них лівобережців - полтавчан, чернігівців — залишилося 5 катеринославців та 11 представників різних організацій Лівобережжя — Елисаветграду, Херсону й зокрема з Донбасу (Луганськ, Горлово - Щербівка й інші).

¹⁾ Кулик та Яворський. „Нарис історії КП(б)У“, ст. 51.

²⁾ Е. Квірінг — там саме, стр. 6.

Таганрозька нарада не лише прокламувала потребу утворити партію, але вжила до цього заходів, і найважливіші з них — це утворення спеціального партійного центру для проводу партійною роботою на Україні і для скликання конференції „партійних організацій комуністів-більшовиків України“ (першого з'їзду КП(б)У).

Подаємо резолюцію із 5-го пункту порядку денного Таганрозької наради („Організаційні питання“) цілком:

„1. Нарада визнає за конче потрібне утворити центр, якому доручити організацію партійної роботи на Україні.

2. Обрати центр на даній нараді із сімох чоловіка, запросити до центру по одному представникові від Краєвого Комітету Донецько-Криворізького басейну і від головного комітету соціал-демократії України.

3. Надати центрові права кооптувати.

4. Назвати центр: „Організаційне бюро в справах скликання конференції партійних організацій комуністів-більшовиків України“.

5. Списку членів центру не оголошувати.

6. Скликати конференцію партійних організацій комуністів-більшовиків України на 20 червня ц. р., про що доручити організаційному бюро щоденно публікувати по всіх російських легальних виданнях і українських нелегальних газетах. За місце скликання конференції призначити Москву“¹⁾.

До Оргбюро ввійшли т.т. Скрипник М., П'ятаков Ю., Затонський В., Ян Гамарник Крейсберг І., Бубнов А., Косіор Ст. Таким чином, крім т. Скрипника, всі останні були лівими або скоро стали ними.

Праві до Оргбюро не ввійшли. Та зате через деякий час до Оргбюро ввійшов, крім представника українських лівих соціал-демократів, представник Донецько-Криворізького Краєвого Комітету, який (Д.-Кр. К-т), до речі сказати, у Таганрозькій нараді участі не брав і до питання про всеукраїнське радянське і партійне об'єднання ставився скептичніше, ніж власно катеринославці і більш неподатливо, ніж останні, ставав у цих питаннях на правильні позиції.

Вступ представника Донецько-Криворізького басейну в Оргбюро є довершення позиції „катеринославців“, правих на Таганрозькій нараді. Він багато сприяв усуненню всіх перешкод до скликання з'їзду всіх більшовицьких організацій України, і з'їзду КП(б)У.

Таким чином, доводиться констатувати, що тверда, рішуча лінія прихильників утворення партії на Україні — на Таганрозькій нараді і після неї — привела до позитивних наслідків.

¹⁾ Див. „Протокол партсовещания“. Там саме.

Не дивлячись на низку несприятливих обставин (залишення катеринославцями, Т. Н. відсутність представників Дон.-Криворізького Областного комітету, тоб-то другими словами, відсутність представників до Оргбюро для скликання з'їзду майже $\frac{4}{5}$ партійних організацій України і що особливо важливо — її пролетарського району), не дивлячись на все це, рішучість Таганрозької наради, загалом і в цілому правильні постанови її привели до успішних наслідків і зламали хитання та нерішучість частини товаришів. Вони забезпечили, таким чином, реалізацію постанов Таганрозької наради про утворення Комуністичної Партії (більшовиків) України.

До цієї ж групи питань (про партію) стосуються і постанови наради про програму партії і про взаємини з лівими українськими соціал-демократами.

На перше питання Організаційному Бюро доручено було „виробити проект програми партії та доставити його партійній конференції“ (п. 7 порядку денного¹⁾) ця пропозиція Оргбюро, як відомо, не була виконана, бо окремої програми для КП(б)У не потребувалося.

На питання про взаємини з лівими уседеками ухвалено, як ми вже відзначали вище, „доручити Організаційному Бюро розпочати переговори з лівими українськими соціал-демократами в справі об'єднання“ (п. 6 порядку денного; цю пропозицію було виконано, і швидко представник лівих уседеків увійшов до Оргбюро, а ліві уседеки вступили до КП(б)У на її першому з'їзді).

Подібно до того, як II Всеукраїнській з'їзд рад ліквідував суперечки про те, чи утворювати Українську Радянську Республіку і чи включати до неї Донецький Басейн, Харків Катеринослав, Одеську область та ін., знявши таким чином суперечки про всеукраїнське радянське об'єднання, подібно до цього через місяць під впливом тих самих по суті обставин Таганрозька партійна нарада зняла фактично питання про те, чи утворювати партію на Україні.

II з'їзд рад, і нарада відбувалися під ударами німецьких багнетів та внутрішньої контр-революції. Це наклало відбиток на їхню роботу, їхні постанови і насамперед — на прискорення того процесу, який привів супротивників утворення Радянської України та утворення Комуністичної Партії (більшовиків) України на протилежні позиції.

В цій справі Таганрозька нарада підвела підсумки й закінчила цілий період боротьби за утворення партії. Партія більшовиків була по суті організованою і одержала свою назву. Довгий процес кристалізації, росту, консолідації, організаційного оформлення та об'єднання більшовицьких організацій України, процес, що відбувався паралельно (відносно) з про-

¹⁾ Див. протоколи наради. Там саме.

цесом боротьби пролетаріату за його гегемонію на Україні, одержав на Таганрозькій нараді своє фактичне завершення, а через декілька місяців, 5—12 липня 1918 року, і своє офіційне завершення та оформлення. В цій галузі, правда, фактично оставалось нерезрішеним питання про взаємини КПУ й РКП, хоч офіційно воно й було вирішено; остаточне розрішення це питання найшло на I з'їзді партії. Але все не основне, головне було вирішено.

Залишалися інші питання, питання стратегії та тактики боротьби за пролетарську революцію на Україні. Ці питання ще довго притягували до себе увагу партії, викликаючи жорстоку боротьбу різних течій в КП(б)У — тих же киян (лівих), катеринославців (правих), центру та ін.

Це й була друга група питань, що обмірковувалися на Таганрозькій нараді (п.п. 2 і 3 порядку денного).

(Далі буде)

ПЕРШИЙ З'ЇЗД КП(б)У

(Продовження)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Перший з'їзд засідав підчас крутого перевалу в розвитку так російської, як і української революції.

Імперіалістичний захід перебував на етапі загострення війни, вступав в останню фазу її. Одночасно росло революційне обурення мас, вимучених 4-річною бойнею. Характеристика, що її дав Володимир Ілліч перед сьомим з'їздом партії становищу міжнародної революції, залишалась вірною і до липня 1918 року: „Міжнародня соціалістична революція в Європі виспіває що - дня, хоча вона не виспіла ще тепер“. Іде, але ще не прийшла, виспіває, але ще не виспіла — так можна і треба було характеризувати становище світової пролетарської революції. Цим визначалася основна лінія політики радянської Росії, „тактика вичікування, використання конфліктів та суперечностей між імперіалістами, повільного нагромадження сил і зберігання оази радянської влади серед бурхливого імперіалістичного моря“ ¹⁾.

Такими були загальні рямці становища радянської республіки. А становище було важке, дуже важке. „Перед нами тепер, влітку 1918 року, може бути, один із найтрудніших, найважчих і найкритичніших переходів нашої революції“ ²⁾, — це положення в десятках своїх промов і статей твердив і обстоював Ленін. Основа цих труднощів та, що на радянську Україну насунувся голод. В країні в цей час розпочалася розгортатися класова боротьба на селі, боротьба з куркульством, організація на основі і під впливом цієї боротьби комітетів бідноти. Російське село почало „переживати само Жовтневу, тоб - то пролетарську революцію“ ³⁾. Це був основний визначальний факт. Становище загострювалося тим, що до куркульських повстань „припав“ початок громадянської війни та інтервенції „союзників“: бунт чехословаків, висадка англійців у Мурманську і т. ін.

¹⁾ Ленін. „О международном положении“ Т XV, стор. 268.

²⁾ Ленін. „Борьба за хлеб“, т. XV, стор. 288.

³⁾ Ленін. „Пролетарская революция и ренегат Каутский“, Т XV, стор. 465. курсив Леніна — М. В.

А „доповнювалось“ все це тяжким внутріпартійним становищем. У своїх листах та відозвах ЦК з тривогою відзначав занепад у партії дисципліни, зріст конфліктів між партійними та радянськими організаціями та інші негативні явища, кваліфікуючи їх, як „гострий критичний період“ в житті партії і навіть просто як „криза партії“. Лівий комунізм також відграв свою роль в цьому партійному неуртої. „Виділення в партії окремої течії, так званого „лівого комунізму“, діє в тому ж напрямку“ — говорить ЦК в своїй постанові від 18 травня, перелічуючи фактори, що послаблюють діяльність і розвиток партії¹⁾. Тільки до червня „ліві комуністи“ були остаточно переможені в московській обласній парторганізації і лише в червні новообране московське обласне бюро закрило фактичний центральний орган „лівих комуністів“ — „Коммунист“ (що був формально органом обласного бюро, яке було до обласної партконференції „ліво-комуністичним“. Таке було становище в РСФРР.

На Україні, за час, що минув між Таганрозькою нарадою та першим з'їздом також сталися величезні історичні події.

На Україні почався рух „назад“. Робітничий рух та його організації було розгромлено. Робітнича класа задихалася від локавтів та безробіття — до червня 1918 року за офіційними даними гетьманського міністерства праці, без сумніву зменшеними, на Україні налічувалося 180.600 чоловіка безробітних.

Захоплюючи всю Україну, австро-німці енергійно розпочали здійснювати одне із своїх основних завдань — викачувати із країни хліб і взагалі основні продукти харчування. Це їх привело до проблеми встановлення „порядку“ на Україні. „Внесення порядку тому і в цю галузь (мова йде про земельне питання) повинно бути головним завданням не тільки Ради, але й німецької влади“ — писала північно-німецька вселюдна газета²⁾ 30-го квітня, тоб-то через день після гетьманського перевороту, не знаючи, очевидно, ще про нього. До цього ж, тоб-то до проблеми „порядку“, підводив і внутрішній розвиток процесу контр-революції на Україні. В наслідок цього розгон Центральної Ради 29-го квітня, проголошення влади гетьмана Скоропадського. Класові взаємини стали яскравішими і оголенішими, класові суперечності — гостріші й різчі. Перед австро-німецьким імперіалізмом виявилася вся „нечува натрудність боротьби за підлеглисть цілого народу“³⁾. Революційний рух, скерований проти реставраційних тенденцій

¹⁾ Сорин. „Партия и оппозиция“. Ч. 1 „Фракция левых коммунистов“, стор. 24 — 25.

²⁾ Цитуємо за „Коммунистом“, № 1 - 2, 1918 р., стаття „Трагедия Украины“, стор. 7.

³⁾ Ленин. „О международном положении“. Т. XV, стор. 266.

контр-революції, став бурно зростати. Повстанський рух набрав величезних розмірів. Барометр революцій показував неминучість бурі. Такі були обставини на Україні, така була та атмосфера, в якій доводилося працювати партійним організаціям України, зокрема в селянських губернях.

Дуже бурхливі й насичені були і безпосередні обставини в Москві в ті дні, коли працював з'їзд. Ці обставини дуже легко схарактеризував тов. Скрипник, розпочавши свою доповідь на з'їзді з зауваження, що „засідання з'їзду були перервані доповіддю про поточний момент, що його прочитали на вулицях Москви ліві есери, повставши проти радянської влади¹⁾).

Такий був об'єктивний „стан речей“, на підставі і під впливом якого відбувався і розгорявся на з'їзді „хід ідей“.

А „хід ідей“ по суті був сутичкою ідей, досить гострою й жорстокою. Ті дві основні політичні групи, які склалися в період між першою всеукраїнською партконференцією та Таганрозькою нарадою, що дали один одному жорстокий бій в Таганрозі, переживши деяку еволюцію, прийшли на перший з'їзд із своєю окремою політичною лінією та тактичною платформною. Це ті дві політичні течії в більшовицьких організаціях України 1918 року, що увійшли в історію КП(б)У за назвою „правих“ та „лівих“, „катеринославців“ та „киян“, „лівобережців“ та „правобережців“.

Крім них, був ще „центр“, що одержав перемогу в Таганрозі, але вже на першому з'їзді стратив у значній мірі своє значіння і вплив, а потім в дальшому зник, як самостійна політична течія.

Основні бої на з'їзді сталися з приводу таких питань порядку денного з'їзду: політичне становище та завдання партії, повстання на Україні, про Народній Секретаріат, організаційні питання. Ставлячи собі завдання дати аналізу політичних ліній, що боролися на з'їзді, взятих в цілому, ми не будемо обмежувати себе формальними рямцями питань порядку денного з'їзду.²⁾

В основних рисах концепція „лівих“ полягає ось у чому.

На Україні з поразкою радянської влади встановився режим військової диктатури. „Ця диктатура повністю здійснює панування імперіялізму центральних держав в Європі, за якого значіння буржуазної ради не може не бути другоряд-

¹⁾ Первый съезд КП(б)У. Протоколы съезда. ДВУ, 1923 р., стор. 74.

²⁾ Ті матеріали, що ми маємо в себе, дозволяють нам з більшою повнотою дати виклад і аналізу еволюції „лівої“ та „центру“. Значно гірше стоїть справа з „правою“. Ні від періоду Таганрозької наради, ні від періоду Оргбюро у нас не залишилось (або в усякому разі поки ще не знайдено) документів, щоб говорили про їхні позиції. Ми маємо тільки ті проекти резолюції, що вони їх доставили на з'їзд, засенографовані та запротокольовані виступи „правих“ та їхніх супротивників. Це дає нам змогу проаналізувати їхню позицію на з'їзді, але значно утруднює вияснення еволюції „правих“ від Таганрогу до першого з'їзду.

ним¹⁾. Відповідно цій характеристиці режиму до гетьманського перевороту дається характеристика режиму після цього перевороту. Так в тезах Оргбюро, ухвалених 18 травня, де викладено було позицію „лівих“, говориться, що „державний переворот, що стався в Києві, є цілком природним продовженням процесу проглинення України фінансовим капіталом німецької групи“²⁾. Ця ж характеристика повністю повторюється в тезах, що їх „ліві“ доставили на з'їзд. Як бачимо, „ліві“ цілком відкидали з рахунку сили внутрішньої контр-революції. Для них „справа уже не у внутрішній контр-революції, а у військовій диктатурі німецького імперіялізму“³⁾. Німецький імперіялізм головний і основний ворог української революції. Але німецький імперіялізм головний ворог не тільки української, але і міжнародної революції. „Головним ворогом російської та міжнародної робітничої класи є тепер німецький імперіялізм“ — стверджував в своїй передовій „Коммунист“⁴⁾.

Таким чином, головним ворогом революції на Україні є ворог зовнішній — німецький імперіялізм. Чи були на Україні внутрішні сили, що могли йому протиставитися, що протиставилися, вели боротьбу за перемогу революції? Так, були — відповідали „ліві“. Ще в своїх таганрозьких тезах вони зазначали, що:

„Воєнний режим та грабіжницька господарча політика завоєвників робітничо-селянської України будуть в надзвичайній мірі погіршувати становище трудящих, викликати зріст незадоволення та обурення проти ярма імперіялістів, загострювати боротьбу робітників проти капіталістів, селян проти поміщиків та куркулів і тим самим посилювати повстанський рух на Україні“⁵⁾.

А після гетьманського перевороту в тезах Оргбюро від 18 травня вони писали, що „політичний режим... буде сприяти що - найшвидшому розвитку повстанського руху на Україні“⁶⁾. Ще різче і чіткіше перспективи революції та революційність ситуації на „сьогодні“ зформульовано в проєкті тез „лівих“ до першого з'їзду. В них ми читаємо, що „класова боротьба робітників та селян обертається на жорстоку громадянську війну, на справжнє як - найграндіозне повстання трудящих мас проти їхніх гнобителів... Переворот 29 - го квітня... не міг не загострити і без того

1) Тези „лівих“ в Таганрозі. „КП(б)У в резолюціях ее с'єздов и конференций“, стор. 12.

2) Тези Оргбюро „в справі розгону Ради, установлення гетьманства та тактики комуністів (більшовиків) на Україні“ (ухвалені на засіданні О. Б. 18 травня 1918 року всіма голосами проти одного і один утримався). „Коммунист“, № 1 - 2, 1918 р., стор. 20.

3) Г. Пятаков. „Надгробное слово тезисам тов. Скрипника“. „Коммунист“ № 3 — 4, стор. 1918 р., 18.

4) „Авангард мировой революции“. „Коммунист“, № 3 — 4, 1918 р., стор. 2.

5) „КП(б)У в резолюціях“, стор. 11.

6) „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 20.

загострену боротьбу клас і в значній мірі прискорив, поглибив та поширив повстанський рух на Україні... За тих обставин міжнародніх, що склалися, і внутрішньої ситуації переможне повстання можливе¹⁾.

В основу можливості перемоги „ліві“ клали необхідність спілки робітників та селян, необхідність для пролетаріату оволодіти селянським повстанням і стати на чолі його, застерігаючи, що в противному разі селянським рухом зможуть оволодіти праві есери та меншовики, що були агентами англо-французького імперіялізму, або українські дрібно-буржуазні партії есерів та есдеків, для відновлення влади Центральної Ради. Особливо ліві підкреслювали другу небезпеку — небезпеку оволодіння рухом з боку українського націоналізму.

Таким чином, на Україні розпочалася жорстока громадянська війна між робітниками та селянами України, з одного, та німецьким імперіялізмом — з другого боку. Це підводило лівих до питання про міжнародне значіння тієї революційної боротьби, що розпочалася на Україні, та зв'язку української революції з міжнародньою. Ще в таганрозьких тезах вони писали, що повстання на Україні „є лише окремим моментом боротьби експлуатованих клас проти світового імперіялізму“. Цюж характеристику „ліві“ повторюють слово в слово і в тезах Оргбюро і в проекті тез до з'їзду. З цим було тісно зв'язане питання про взаємини української та світової революції. Свій погляд „ліві“ виклали ще на таганрозькій нараді в такій тезі:

„Ця обставина (тоб - то те, що повстання на Україні є окремим моментом боротьби проти світового імперіялізму — М. В.) ставить розвиток та кінець повстання на Україні в тісний зв'язок з долею міжнародньої робітничої революції. Разом з тим повстанський рух пролетарів та напівпролетарів України буде сприяти розвитку революції в міжнародньому масштабі і не може не вплинути позитивно на зміцнення центральної радянської влади на півночі Росії“²⁾.

Зв'язати повстання на Україні з долею міжнародньої революції, за одночасного сприяння розгортанню цієї революції та зміцненню радянської Росії — так був цей погляд. Еволюція „лівих“ в цьому питанні (коли взагалі тут можна говорити про еволюцію) полягала в тому, що формуловки стали ще більш виразніші і різчі. Коли в Таганрозі вони характеризували повстання на Україні лише як „окремий момент боротьби проти світового імперіялізму“, то до моменту першого з'їзду вони стали уже говорити про те, що „об'єктивним ходом розвитку Україну висунуто на передні позиції світової революції“. Саме повстання на Україні вони стали розглядати як „скла-

1) „Первый съезд КП(б)У“, ДВУ, 1923 р., стор. 107.

2) „КП(б)У в резолюциях“, стор. 11 — 12.

дову частину“ австро-німецької революції. Найрізче ці думки були сформуловані в передовій статті „Коммуниста“ — „авангардом європейської революції є не центральна Росія, а Україна“¹⁾. Надаючи все більшого значіння українській революції, обертаючи її на „авангард європейської революції“, ліві в той же час все тісніше звязували її розвиток та кінець з долею світової революції. Коли в таганрозьких тезах вони говорили лише про звязок, то в тезах Оргбюро вони говорять більш певно, що „доля повстання пролетарсько-селянських мас України залежить від найтіснішої залежності, від розвитку міжнародної пролетарської революції...“²⁾. Ще різче цю думку висловлено в тезах до з'їзду.

„Розвиток та кінець повстання на Україні попадає... в особливо тісну та непосредню залежність від долі міжнародної революції, взагалі, і від найшвидшого розвитку революції в Німеччині та Австро-Угорщині, зокрема³⁾).

І трохи далі в тих же тезах: „довга перемога радянської влади на Україні можлива тільки з умовою перемоги робітників на Заході“⁴⁾.

Така одна сторона взаємин української та міжнародної революції — залежність першої від останньої.

Як бачимо, „ліві“ розуміли цю залежність подвійно. По-перше в тому значінні, що „перемога надовго... можлива тільки з умовою перемоги робітників на Заході“. По-друге, в тому, що безпосередня перемога повстання забезпечується наявністю певного ступеня розвитку революції на Заході (за думкою „лівих“, як побачимо далі, уже досягнута).

Залишається розглянути і другий бік — вплив української революції на розвиток міжнародної. Тут „ліві“ також проробили деяку еволюцію у бік збільшення значіння впливу української революції на революцію на Заході. В Таганрозі вони просто говорили, що „повстанський рух... буде сприяти розгортанню революції в міжнародньому масштабі“. Напередодні першого з'їзду і на самому з'їзді вони уже говорять, що цей рух „буде значно сприяти розгортанню міжнародної революції, впливаючи особливо сильно позитивно, як складова частина, на повстання пролетаріату в Австрії, Угорщині та Німеччині“⁵⁾.

Від розгляду повстання на Україні, як „окремого моменту боротьби проти світового імперіалізму“, до проголошення України „авангардом європейської революції“, до установлення звязку між українською та міжнародною революцією до встановлення „тісної та непосредньої залежності“ першої від

¹⁾ „Коммунист“, № 3 — 4, 1918 р., стор. 2.

²⁾ „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 21.

³⁾ „Первый съезд КП(б)У“, стор. 107.

⁴⁾ Там же, стор. 107.

⁵⁾ Там же, стор. 107. Курсив авторів резолюції.

другої, від заяв, що рух на Україні „буде сприяти розгортанню“ міжнародної революції, до заяви, що цей рух „буде значно сприяти“ світовій революції, і робити „особливо сильний позитивний вплив“ на революцію в центральній Європі — такий шлях „лівих“ в питанні про взаємини української та світової революції.

Та формула „лівих“, що ми її вище навели, — „авангардом європейської революції є не центральна Росія, а Україна“ — складається із двох половин, поділених поміж собою комою. Ми тільки-що розглянули другу половину. Розгляньмо тепер і першу. В цілій низці своїх виступів „ліві“ стверджують, що „радянський уряд, над яким знущується німецький імперіалізм, який не підіймає кинуту йому рукавички, який поступається крок за кроком, він перестав бути активним фактором європейської революції“¹⁾. Тут, як бачимо, цілком виразно видно обличчя російського „лівого комунізму“²⁾. Звідси випливає, що нема чого говорити про залежність перемоги на Україні від становища справ у Росії. Навпаки, можна і слід говорити про зворотню залежність, про вплив руху на Україні на зміцнення радянської Росії. „Україна стала вихідним пунктом відродження російської революції“, „Україна допомагає радянській Росії утворювати (напевно, мова йде про відновлення — М. В.) її розкладений організм і зробиться знову фактором міжнародної революції“, „радянська влада Федеративної Радянської Республіки крєвно зацікавлена в найтіснішій спільці з повстанським робітничо-селянським урядом України“ — такі засади „лівих“, що їх вони багато разів повторювали в статтях, промовах та резолюціях.

Залишається розглянути ще одно питання — як оцінювали „ліві“ найближчі перспективи, ситуацію теперішнього дня на Україні. Скидаючи з рахунку Радянську Росію та внутрішню контр-революцію, вони ставили віч-на-віч дві сили — робітників та селян України, з одного боку, австро-німецький імперіалізм — з другого. Чи не засуджувало це на невдачу повстання на Україні до перемоги революції в Австро-Угорщині та Німеччині? На це „ліві“ відповідали рішуче „ні“. Виходячи із аналізу становища країн Центральної Європи (загострення боротьби на західному фронті, зріст революційного руху із середини) ліві робили висновок, що „все це... не дозволяє

¹⁾ „Коммунист“, № 3 — 4, 1918 р., стор. 2.

²⁾ Так, в своїй статті „Надгробное слово тезисам тов. Скрипника“ П'ятков писав: „Ми не стоїмо за залишення радянської влади за всяку ціну і надаємо їй значіння лише остільки, оскільки трудящі маси можуть творити через неї свою волю. Більш за те, в кайданах німецького імперіалізму вона неминуче виживає себе“. В цій же статті він говорить про формальне залишення радянської влади в Великоросії. А ось що писали з приводу цього-ж питання російські „ліві“ комуністи: „Складання угоди про „мир“ ставить російську революцію у бік від міжнародного руху Радянська влада стає тепер чисто формальною“.

їм дати туди (тоб-то на Україну — М. В.) достатніх розмірів і сили окупаційної армії“¹⁾. Звідси вони робили два висновки. Перший, що „з тим же військом, яке перебуває зараз на Україні, і це... є плодом найпильнішого воєно-стратегічного обліку сил так з того, як і з другого боку, — є всі шанси на те, що за достатньої організованості та вселюдного повстання радянська влада на Україні переможе“²⁾. І другий, що „відносно України міжнародна обстановка для справжнього моменту... склалася остільки сприятливо, що є шанси на перемогу повстання в найближчий час“³⁾. Як бачимо, „ліві“ вирішення питання переносили виключно в площину воєнно-технічну та організаційну. Особливо яскраво це виявилось у відповіді П'ятакова Епштейнові (Яковлеву), що вказав на необхідність, коли цього вимагатимуть інтереси розвитку міжнародній революції „відтягнути повстання“. Наводимо найхарактерніше місце в цій відповіді: „І коли тов. Епштейн гадає, що селянство на Україні остільки дисципліноване, що послухається наказу нашої партії — відкласти повстання на 2—3 місяці, то і касувати повстання не треба, тому що коли селянські маси так зорганізовані й дисципліновані, то можна дати з успіхом бій хоч сьогодні, тому що за такої організованості перемога забезпечена“⁴⁾.

Протилежні їм позиції в цілій низці питань революції на Україні мали „праві“. І „праві“, як видно, проробили від Таганрозької наради до першого з'їзду еволюцію, еволюцію, в наслідок якої вони ближче підійшли до поглядів „центру“, тоб-то, іншими словами, ліворуч — в бік деякого наближення до „лівих“. В Таганрозі „праві“ заперечували наявність яких-будь революційних перспектив на Україні, вважали повстання авантюрою, закликали до органічної роботи, для будування парторганізацій та профспілок. На першому з'їзді вони вже не заперечували повстання, а, навпаки, заявляли, що „селянське повстання є факт, це треба пам'ятати, і з цього треба виходити“⁵⁾. Але все таки ще залишилася ціла низка дуже великих і дуже серйозних розходжень, що стали основою жорстокої боротьби на з'їзді між „лівими“ та „правими“.

„Праві“ на першому з'їзді відстоювали той погляд, що „на Україні за допомогою багнетів німецького імперіялізму... відновлено владу поміщиків та капіталістів“ і що ми маємо „в основі поміщицький характер контр-революції“⁶⁾. Тут ми маємо певне розходження з оцінкою режиму, що її давали „ліві“, як „воєнної диктатури австро-німецького імперіялізму“.

1) „Протоколы первого съезда КП(б)У“, стор. 104.

2) Там же, стор. 64. Курсив П'ятакова.

3) Там же, стор. 63.

4) Там же, стор. 102.

5) Там же, стор. 70.

6) Там же, стор. 109.

Але неправильно було б гадати, що в протилежність „лівим“ „праві“ скидали з рахунку німців і на перший план висували внутрішні сили контр-революції поміщиків та капіталістів. Також неправильно було б звідси виводити всі розходження між цими двома основними групами на з'їзді. Що це так, про це досить красномовно говорить таке місце з доповіді Квірінга:

„Яка тепер сила стоїть перед селянським рухом на Україні, що виспіває і розгортається? Коли б перед нами стояли лише місцеві сили скоропадщини, тільки сили української буржуазії, українських поміщиків, то розуміється, це (тоб - то їх скинення — М. В.) було б цілковитою дрібницею. Тоді і без організаційного центру, без міцних організацій переворот був би зроблений дуже просто і цілком легко. Але, товариші, ви чудово знаєте, що на Україні наш ворог — німецький та австрійський імперіялізм — сила, яку в усякому разі з рахунку скинути не можна“¹⁾.

Розходження починалося там, де зважувалися сили української революції та її ворогів, визначалася революційність в ситуації і оцінювалися перспективи революції. Роблячи наголос на „переважно поміщицькому характері контр-революції“ „праві“ підкреслювали „переважно селянський характер повстання“. Селянство ж на Україні вони характеризували як переважно „десятидесятинне“, тоб - то середняцьке. Із цього вони робили висновок про потребу обережного підходу до цього руху, його ненадійність, як союзника пролетаріату. Праві зазначали, що разом з пролетарськими та напівпролетарськими елементами села в повстанні беруть участь і його міцні столипінські елементи, які повернуться від Рад, як тільки буде поставлено питання про хлібну монополію і порівняльне землекористування“²⁾. Тут у „правих“ куркуль („міцні столипінські елементи“) та середняк зливалися в одно. Так „праві“ в момент підйому селянського повстання, не маючи змоги заперечувати його „як факт“, підкреслювали не необхідність спілки з ним, з тим, щоб стати на чолі його, зазначили на ненадійність цього союзника, попереджали про небезпеку, яку він собою несе після перемоги. В наслідок „праві“ стверджували: „Цілком певно, що в тій побудові, що його роблять зараз нові ліві комуністи, ми бачимо перетворення нашої партії в партію середнього селянства“³⁾. Треба сказати певно, що на такий підхід до селянського руху значно вплинули процеси класової боротьби в російському селі, що розгорнулися там на весні і влітку 1918 року, тоб - то після Жовтня.

Говорячи, що „німецький та австрійський імперіялізм — сила яку в усякому разі з рахунку скинути не можна“, „праві“ також

¹⁾ „Протоколи первого с'їзда“, стор. 128

²⁾ Там же, стор. 110.

³⁾ Там же, стор. 71.

Будинок, де відбувся І з'їзд КП(б)У

Центр Львівської
БІБЛІОТЕКА
Ін-Д.К.Б.107

підходили до проблеми взаємин української революції з міжнародною, з одного боку, з радянською Росією — з другого. Тільки вони інакше цю проблему розв'язували; незаперечно зросту революційного руху в Австро-Угорщині та Німеччині, вони разом з тим зазначали, що у нас немає жодних підстав стверджувати, що німці не мають змоги кинути ще кілька корпусів на Україну й задушити повстання.

Звідси „праві“ робили такий висновок про залежність перемоги повстання на Україні від міжнародної революції та РСФРР:

„Міжнародне становище України дає змогу розраховувати на успіх повстання тільки, погодивши це повстання з розвитком революційного руху в Австрії та Німеччині та розкладу їхніх армій, з одного боку, і ростом матеріальних та воєнних сил радянської Росії — з другого“¹⁾.

Як бачимо, по-перше, „праві“ встановлювали залежність української революції від „зростання матеріальних та воєнних сил радянської Росії“, по-друге, вони цілком інакше, ніж „ліві“, визначали залежність повстання на Україні від світової революції. Висуваючи завдання „погодження“, вони вкладали, без сумніву, в це слово необхідність чекати до перемоги революції в середній Європі.

Тісно ув'язана була з усією концепцією правих оцінка ними ступеня революційності ситуації на Україні. Всі їхні побудови, всі їхні виступи били в одну точку — „не переоцінюйте близькості революційного вибуху, до цього ще далеко, треба чекати революції на Заході“. Особливо яскраво виявив це в своїй промові один із „правих“ — Аверін. Він „вважає, що переворот в настроях робітників та селян України почався тільки після гетьманського перевороту, але ще й зараз маси не готові до повстання. Та й міжнародня обстановка така, що вона куди не буде сприяти повстанню. Від експериментів треба ухилитися, бо вони обходяться дуже дорого“²⁾.

Як бачимо, „праві“ та „ліві“ репрезентували собою дві протилежні одна одній політичні течії, що різно розв'язували основні проблеми революції на Україні.

Крім цих двох груп, на з'їзді була ще третя — „центр“, що виступала самостійно ще на Таганрозькій нараді. „Центр“ в Таганрозі давав таку характеристику режимові, що установився на Україні. В своїх тезах він стверджував, що ми маємо „утворення на Україні диктатури контр-революції“, що висловлює „волю та інтереси української буржуазії і союзного з нею, що захопив Україну, німецького імперіялізму“³⁾. Цю ж характеристику він („центр“) повторив в своїх тезах, доставлених на Оргбюро 18 травня. Як бачимо, суть розходження

1) Протоколи першого с'їзда, стор. 109.

2) Там же, стор. 86.

3) „КП(б)У в резолюціях“, стор. 9.

з „лівими“ в характеристиці соціального змісту режиму полягала в різній оцінці ролі внутрішньої контр-революції та німецького імперіялізму. Ось як її виклали сами „ліві“: „Справа вже не у внутрішній контр-революції, а в военній диктатурі німецького імперіялізму“¹⁾). Звідси випливала й різна оцінка гетьманського перевороту; для „лівих“ це було „цілком природне продовження процесу захоплення України фінансовим капіталом німецької групи“. Для „центру“ — „гетьманський переворот став лише дальшим ходом наростання контр-революції, і уявлення, ніби цей переворот викликано лише завойовницькими намаганнями німецького імперіялізму, є лише ґрунтом, на який дрібнобуржуазні партії та групи пробують з шляху класової боротьби за соціалізм потягти робітників та селян України, на шлях загальнонаціональної боротьби проти чужоземних завойовників“²⁾). Остання частина тези скерована була не стільки проти „дрібнобуржуазних партій та груп, що пробують... і т. ін.“, скільки проти „лівих“. Таку ж характеристику режиму вносить „центр“ до проєкту своїх тез на перший з'їзд, викинувши лише її полемічну загостреність проти „лівих“. Подивімося тепер, як „центр“ оцінював революційні перспективи на Україні. Ще в своїх таганрозьких тезах він стверджував, що „перемога контр-революції є цілком воєнна, але не політична, і перед пролетаріатом знову утворюється ґрунт для успішної боротьби за соціальну революцію: ця боротьба на Україні неминуче набирає форми інсурекційного повстанського руху“³⁾).

Після гетьманського перевороту цілком природно ця оцінка загострюється і ми вже читаємо, що „повстанський рух має, що розгорявся в різних місцях України, неминуче набирає все грізніших розмірів і зливається в загальну пожежу повстання“⁴⁾). Повторивши цю ж оцінку в своїх тезах на з'їзді, „центр“ додав до неї характерне для нього положення:

„Широкі маси пролетаріату та селянської бідноти ставлять за своє завдання соціалістичну революцію, але разом з тим до революційної боротьби стають різні шари заможного селянства, сільської буржуазії, зацікавлені лише в демократичному перевороті, і під керівництвом угодовських партій — правих українських соціалістів-революціонерів та соціал-демократів, — намагаються скерувати революційну боротьбу трудящих мас на шлях націоналізму, під гаслом самостійности України, за відновлення Центральної Ради, за Установчі Збори або за ще більш невизначені гасла, як, наприклад: вся влада трудящим“⁵⁾).

1) „Коммунист“, № 3 — 4, 1918 р. Стаття П'ятакова „Надгробное слово тезисам тов. Скрипника“, стор. 18.

2) „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 22.

3) „КП(б)У в резолюциях“, стор. 10.

4) „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 22.

5) „Протоколы первого съезда, стор. 112.

Ми говоримо, що цей уривок характерний для центру, бо в ньому перша половина про участь в рухові заможного селянства (одно із центральних положень правих) поєднана з другою — небезпека стягнення боротьби на націоналістичні рейки (одно із положень лівих та „центру“).

Обставини, в яких розгортався рух на Україні, ставили також і перед центром питання про взаємини української революції з міжнародньою та РСФРР, цим „оплотом мирової пролетарської революції“, як визначав „центр“. Відповідь на це питання, що її вони дали в Таганрозі, і яка полягала в тому, що партія „повинна з'ясувати масам всю залежність успіху цього повстання від залишення й зміцнення радянської влади в російській федерації і від дальшого розвитку світової соціалістичної революції“¹⁾, було цілком повторено і в тезах перед з'їздом. Тези, що їх запропонував центр на самому з'їзді, вносять лише декілька уточнень до цієї відповіді і таким чином його формулюють:

„Це неминуче в самому ході класових відносин повстання на Україні наростає підчас 4-літньої імперіялістичної світової бійки, підчас пролетарської революції в буржуазних країнах, що все наближається, зростання обурення, очайдушности та протестів широких робітничих та селянських мас України за наявности майже повного їх озброєння, за наявности втоми, незадоволення, розпаду, що все збільшувався серед австрійських та німецьких салдатів, та все більшого обурення з катівської діяльності їх на Україні. Все це, і взагалі міжнароднє становище України, ставить успішність громадянської війни на Україні, яка продовжується і наближається до загального повстання, в найтісніший зв'язок і залежність від розвитку пролетарського революційного руху у Німеччині та Австрії, з одного боку, і від залишення та зміцнення радянської влади в Росії, з другого боку“¹⁾.

Говорячи про залежність, „центр“ намагався в цьому питанні відгородитися так від „лівих“, як і від „правих“. Ставлячи проблеми залежності і навіть, подібно правим, погодження, сам „центр“, таким чином, зазначав на різницю цієї постановки від постановки інших груп. „Ми повинні — заявляв в своїй доповіді тов. Скрипник — однаково відкинути і розуміння тов. П'ятакова, що підготовлюване нами повстання на Україні буде обумовлено ступенем організації бойових сил робітників та селян в самій Україні (і перш за все буде попереду революції в Німеччині та Австрії“. Ми повинні також відкинути і пропозиції Епштейна — провадити свою підготовчу роботу, виходячи із того розуміння, що ми повинні будемо виступити, лише відповідаючи на виступи австрійського та німецького

¹⁾ „КП(б)У в резолюціях“, стор. 11.

²⁾ „Протоколи першого с'їзда“, стор. 11 — 112.

пролетаріату, це положення є шкідливим. „Погодити“ наш виступ з виступом в інших країнах, звичайно, необхідно; але було б безглуздо звязати себе заздалегідь гадкою про те чи інше часове відношення цих виступів“.

Отакі три погляди на основні проблеми української революції, що боролися на з'їзді.

Резюмуємо й повторюємо:¹⁾ „Ліві“ загалом і в цілому правильно ставили питання про можливості революції на Україні, про її внутрішні сили, про необхідність стояти на чолі селянського руху. Разом з цим їм властива була деяка недооцінка внутрішніх сил революції та темпу виспівання світової революції, значна переоцінка ступеня революційності ситуації на Україні, переоцінка сил німецького імперіялізму та те, що вони заперечували значіння зміцнення Радянської Росії для успіху революції на Україні. „Праві“ правильно зазначали на залежність перемоги революції на Україні від зміцнення Радянської Росії. В той же час у них дуже яскраво проступала недооцінка внутрішніх сил української революції, зокрема й особливо селянська, і недооцінка темпу виспівання революції на Україні. Поміж цими двома концепціями була лінія „центру“. В оцінці значіння Радянської Росії „центр“ зближався з „правими“. З „лівими“ ж його зближала загальна оцінка перспектив пролетарської революції на Україні.

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ПАРТІЇ

Різний підхід тих течій, що боролися на з'їзді до основних питань революції, визначив собою й різне формулювання тактичних завдань, що стояли перед більшовиками на Україні.

„Ліві“ ввесь час з усією настирливістю й силою підкреслювали як основне завдання партії—збройне повстання. Ще в Таганрозі вони заявили, що „основним завданням партії пролетаріату є організація збройного повстання пролетарсько-селянських мас України проти гнобителів“¹⁾. Ще більше різко „ліві“ формулювали це завдання в травневих тезах Оргбюро, зазначаючи, що „перед партією пролетаріату з ще більшою силою, ніж раніш, до перевороту постає завдання організації збройного повстання“²⁾. Таку ж формуловку основного завдання партії вони повторюють у своїх з'їздіських тезах. В цьому питанні ми ніякої еволюції у „лівих“ знайти не можемо.

Але цілком безперечно, що сам підхід „лівих“ до проблеми повстання, розуміння ними повстання від Таганрогу до першого з'їзду мали деякі зміни. І цілком правий був тов. Скрипник, коли констатував на з'їзді „Відмову найлівішої течії від пропозиції негайних бойових дій, на чому так обстоювали

¹⁾ „КПБУ в резолюціях“, стор. 12

²⁾ „Коммуніст“ 1918 р., № 1—2 стор.

П'ятаков і Бубнов у квітні¹⁾. На з'їзді „ліві“ вже говорили про підготовку повстання, про його організацію. Вся тодішня література „лівих“ повна була вказівок на потребу організації повстання. „Організуйте повстання! Це — гасло дня. Це — знак, під яким ми переможемо²⁾ — такий основний лаятмотив всіх їхніх виступів.

Наголос на організаційно-технічному готуванні повстання, що його робили „ліві“, був, як ми вже зазначали, найтісніше ув'язаний з оцінкою революційної ситуації, що її вони давали. Сприятливі обставини, на думку „лівих“, були вже „дані“. Залишалося „тільки“ одно — організація сил у всеукраїнському масштабі.

Навколо проблеми повстання був зв'язаний вузол цілої низки питань — роля й значіння партії в повстанні, роля й значіння воєнно-революційних комітетів, зокрема Народнього Секретаріату, так званої „дев'ятки“. Запропоновані „лівими“ в Таганрозі тези явно зменшували ролю й значіння партійних організацій у повстанні. В них ми знайдемо вказівки на необхідність з боку парторганізацій „зміцнення масових організацій“, „розвитку широкої агітації“, „організаційно-технічна допомога дієвим партизанським загонам, прагнучи до внесення найбільшої організованості в їхню політичну роботу“, „координування своїх дій з повстанською діяльністю робітничо-селянського уряду України“. Як бачимо, в них ми знайдемо все, крім „одного“ — підкреслювання провідної ролі партії. Не керівництво, а координація — ось що пропонують „ліві“.

Ще більш різко таке розуміння ролі партії і взаємин партійних організацій з воєнно-революційними комітетами зформулювано було напередодні з'їзду в статті одного із керівників „лівих“ тов. Бубнова. В ній він писав, що воєнно-революційні комітети (органи політичні), і тільки вони сами дають загальний напрям боротьби, координують збройні дії з іншими засобами боротьби (страйк, демонстрація та інше)³⁾, тоб-то по суті заміняв партійні організації воєнно-революційними комітетами.

Правда, треба сказати, що не всі „ліві“ добалакувалися до такого. Так, в статті другого вождя „лівих“ П'ятаківа ми знайдемо і вказівки на провідну ролю партії⁴⁾. Як видно, під критикою „з права“ „ліві“ внесли в цей пункт своєї платформи поправку, і вже в їхніх з'їздівських тезах є вказівки, що „партія повинна домагатися провідного становища в усіх повстанських органах“⁵⁾.

¹⁾ „Протоколи первого с'їзда КП(б)У“, стор. 78.

²⁾ „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 12.

³⁾ Стаття Бубнова „Организационные задачи повстанческого движения“ „Коммунист“, № 1 — 2, 1918 р., стор. 14.

⁴⁾ Дивись статтю П'ятаківа „Надгробное слово тезисам тов. Скрипника“ „Коммунист“, № 3 — 4, 1918.

⁵⁾ „Протоколи первого с'їзда КП(б)У“, стор. 109.

Більше за те. Якщо в таганрозьких тезах „ліві“ писали, що вся воєнно-технічна робота пролетарських організацій має переводитись під керівництвом Народнього Секретаріату¹⁾, то у з'їздівських тезах вони вже вказують, що „партія мусить взяти в свої руки і воєнно-технічне керівництво повстанням²⁾. Здви́г безперечний.

Проте, в основі „ходу ідей“ у „лівих“ було утворення могутньої і витриманої системи воєнно-революційних комітетів з Народнім Секретаріатом на чолі, що вони її (цю систему) вважали за „особливий апарат влади, апарат насильства, апарат, що в ході повстання перетворюється на апарат панування, апарат унідлеглення волі пролетаріату ворожих йому клас“³⁾. Це було в основі їхніх міркувань вже в Таганрозі. Визнавши свої таганрозькі формуловки за „недостатньо чіткі“, „ліві“ в тезах Оргбюро ставлять питання „ще ясніше“, кажучи про те, що „боротьбу... мають провадити під знаком робітничо-селянського уряду України, що ним є Народній Секретаріат України; основним завданням його є організувати повстанський рух на Україні“⁴⁾. Цю ж таки формуловку вони повторюють у своїх з'їздівських тезах (випускаючи тільки кінець її, де говориться про основне завдання Народнього Секретаріату). Звідси випливає й те, що „ліві“ підкреслюють роль і значіння Народнього Секретаріату та пристрасна боротьба навколо нього, як пражу.

На протилежній тактичній платформі стояли „праві“. Розходження починалися з центрального питання — про основне завдання партії. В своїх з'їздівських тезах „праві“ вважають, що „передовсім треба з'єднати нашу зруйновану організацію в могутню, дисципліновану, централізовану, що об'єднує всі активні елементи робітничої класи і найбіднішого селянства, комуністичну партію“⁵⁾. Виходить, у „лівих“ — озброєне повстання, „правих“ — відтворення партійної організації. Що-правда, треба зазначити, що „ліві“, які обминали на початку мовчанкою цей пункт, потім, відповідаючи на критику „правих“ і „центру“, переходять у наступ і вказують, що „саме будівництво партії завжди відбувалось і відбувається в процесі боротьби. Так і тепер, процес створення нелегальної партії відбуватиметься разом з процесом організації повстання“⁶⁾. Цю ж таки думку вони повторюють у своїх з'їздівських тезах, загострюючи її полемічно проти „правих“.

¹⁾ „КП(б)У в революциях“, стор. 12.

²⁾ „Протоколи первого с'їзда КП(б)У“, стор. 108.

³⁾ „Коммунист“, № 3 і 4, 1918 р., ст. Пятакова „Надгробное слово тезисам тов. Скрипника“, стор. 20.

⁴⁾ „Коммунист“, № 1 і 2, 1918 р.

⁵⁾ „Протоколи первого с'їзда КП(б)У“, стор. 110.

⁶⁾ „Коммунист“, № 3 і 4, 1918 р. зазначена ст. Пятакова, стор. 21. Підкреслив П'ятаков.

Це, загалом кажучи, правильне зауваження „лівих“, як видно, дало підставу тов. Затонському через 5 років по першому з'їзді — в 1923 році — запевняти, що „суперечка у лівих з правими суттю була не в тому, чи треба зміцнювати парт-організацію, а в тому, як і на чому її будувати, чи розраховувати на забарний період назбирування сил, повільного зміцнення парторганізацій, шпиталевих кас, кооперативів то - що, чи на озброєну боротьбу, що має статися найближчим часом“¹⁾. Ми з цим цілком не можемо погодитись. Правильно, що „праві“ не орієнтувались „не орієнтувались на озброєну боротьбу, що мала статися найближчим часом. Правильно, що і „ліві“ на першому з'їзді ставили собі завданням зміцнити парторганізацію. Але звідси ще далеко до перетворення цього завдання на центральне. „По суті“ все-таки питання йшло не стільки про зміцнення партії, скільки про озброєне повстання та його перспективи.

Подібно до того, як „ліві“ весь час від Таганрогу до першого з'їзду висували за основне завдання партії озброєне повстання, подібно до цього „праві“ весь цей час, очевидно, обстоювали, як головне завдання — відтворення партійної організації. Кажемо — „очевидно“, бо вичерпних, „цілком надійних документів про позиції „правих“ на Таганрозькій нараді і після неї, повторюємо та підкреслюємо ще раз, немає. Таганрозьку позицію „правих“ та їхню еволюцію до першого з'їзду доводиться відтворювати за окремими зауваженнями“ й запевненнями в пізніших документах (зокрема за матеріалами першого з'їзду), на зразок того, як палеонтологи відтворюють якусь давнозниклу тварину за кількома найденими кістками. А через те, що історична наука все ще менш точна наука, ніж природничі науки, то і до її „відтворювальних“ операцій доводиться підходити значно обережніше, із значно більшою поправкою „на верооятність“.

Проробивши повну еволюцію в питаннях стратегії боротьби, „праві“ проробили більш певну еволюцію і в питаннях тактики. В Таганрозі вони заперечували саму можливість повстання, на першому з'їзді вони вже висувають організацію повстання, як одне з основних завдань партії. Але різниця між „правими“ і „лівими“ була не тільки в тому, чи вважають вони організацію повстання за одне з основних, чи за центральне завдання партії. „Ліві“ підкреслювали потребу повстання; їм, не зважаючи на їхні вказівки на потребу підготовки і організації повстання, властиво було до деякої міри все ще „вспышкопускательство“ (що-правда, вже менше, ніж у період таганрозької наради). „Праві“ підкреслювали і н щ е. По-перше, як ми вже вказували, вони вважали за потрібне „зв'язати його (цеб-то повстання — М. В.)

¹⁾ „Протоколи первого с'їзда КП(б)У“, ст. Затонського „До п'ятиріччя КП(б)У“, ст. 15.

організаційно і тактично¹⁾ з міжнародньою революцією та зміцненням Радянської Росії. По-друге, вони висували як основне тактичне завдання — не дати розбити себе по частинах²⁾, висловлюючись вельми рішуче проти окремих місцевих повстань. Тут видно цілком чітко два різні підходи до повстання, два різні розуміння його. Перший (особливо у найкрайніх „лівих“) міг спричинити передчасний виступ (згадаймо наказ № 1), другий — відставання від головокрутного бігу революції.

Розходження не обмежувалось тільки цим. Різний був підхід і до воєнно-революційних комітетів, до їхньої ролі і значіння. В Таганрозі „праві“ заперечували потребу воєнно-революційних комітетів, на першому з'їзді вони вже вказували на потребу організувати ці комітети. Але для них воєнно-революційні комітети були не апаратом влади, а органами „технічного керівництва і провадження повстання³⁾“. У своїх тезах і виступах „праві“ підкреслюють, що „партія мусить забезпечити собі фактичне керування і упідлеглити ці комітети“⁴⁾, що воєнно-революційний комітет має бути воєнним органом комуністичної партії, а не урядом⁵⁾. Така постановка була зв'язана з тим, що „праві“ за гасло руху вважали „гасло відтворення радянської влади“, водночас, як „ліві“ вказували, що „боротьба... має провадитись під прапором робітничо-селянського уряду України, що за нього є Народній Секретаріат України“⁶⁾. Звідси випливало й те, що „праві“ були за ліквідацію Народнього Секретаріату і за організацію Центрального Воєнно-Революційного Комітету, як технічного органу, упідлегленого ЦК партії. З усієї установки „правих“ випливало те, що вони коло завдань, які стояли перед партією, не обмежували завданнями, зв'язаними з повстанням. „Праві“ підкреслювали, що перед партією „стоїть важливіше, важке і складне завдання відтворити класову організацію пролетаріату, і в першу чергу його професійні організації“⁷⁾.

Між цими двома тактичними платформами лежала лінія „центру“. В Таганрозі „центр“ виступив проти крайностей обох течій, відмежовуючись так від „меншовицько-угодовських тенденцій“, як і від „течії есерівського чистого інсурекціонізму“⁸⁾. В період між Таганрогом і з'їздом, що його можна назвати періодом Оргбюро, „центрові“ довелось спільно практично працювати тільки з „лівими“ („праві“, як відомо, до середини червня не брали участі в роботі Оргбюро). Цілком натурально з цього випливало, що головне вістря своєї полеміки в цей

1) „Протоколи першого с'їзда КП(б)У“.

2) Там саме, стор. 110.

3) Там саме, стор. 110.

4) Там саме, стор. 110.

5) Там саме, стор. 148.

6) Там саме, стор. 108.

7) Там саме, стор. 110.

8) „КП(б)У в революціях“, стор. 10.

період „центр“ скерував проти „лівих“, також, як і вони проти „центру“. Тим-то ми й находимо в тезах тов. Скрипника, запропонованих на травневому засіданні оргбюро, крім повторення таганрозької тези про відмежування від обох течій, кілька тез, спеціально скерованих проти „лівих“. Зокрема „центр“ гостро критикує погляд „лівих“ на роль партії у повстанні та її взаємини з воєнно-революційними комітетами. По-перше, він у своїх тезах вказує, що партія мусить гостро відкинути пропозицію інсурекціоністської течії упіддеглити роботу партії в справі підготовки повстання Народньому Секретаріатові і революційним комітетам, але, навпаки, треба всю діяльність Народнього Секретаріату, як повстанського центру і революційних комітетів, як місцевих центрів, упіддеглити політичному керівництву партії¹⁾. По-друге, „центр“ вважає воєнно-революційні комітети і Народній Секретаріат за організації, що „координують діяльність радянських партій, які обстоюють повстання“²⁾. Що до Народнього Секретаріату, то він може і мусить стати урядом повстання, а не взагалі робітничо-селянським урядом України³⁾, може й повинен, але таким (урядом повстання) тепер ще не є.

Якщо в період Оргбюро „центр“ переважно боровся з „лівими“, то на I з'їзді він значно міняє напрям свого вогню, спадаючи на голову „правим“. Тимчасом, коли вчитуєшся в тези „центру“, то бачиш, що вони в дуже багатьох пунктах значно ближчі до „правих“. „Центр“ також, як і „праві“, з деякими характеристичними для нього поправками, зазначає завдання партії. Те, що тези „центру“ ближчі до тез „правих“, ніж „лівих“, цілком зрозуміло. Бо „праві“ в своєму русі ліворуч повинні були значно ближче підійти до „центру“.

Проте „центр“, провадячи „боротьбу на два fronti“, в основному боровся з „правим фронтом“. І це також цілком зрозуміло. „Центр“ споріднював з „лівими“ заклик до революційної боротьби, заклик до повстання. Вельми характеристичне ставлення „центру“ до місцевих повстань, що його сформульовано так: „За основну фактичну директиву де-далі ширшого робітничо-селянського руху є розвиток повсюди військових дій у формі масового терору проти поміщиків, капіталістів та окупаційного війська і, разом з тим, уникання від відкритого бою, щоб не дати розбити себе по частинах“⁴⁾.

„Центрові“ чужі були в цьому питанні — питанні про повстання — опортуністичні тенденції „правих“. Це розв'язувало справу. В наслідок „центр“ „непропорційно“ розподілив був свої сили, зазнаючи низку помилок „лівих“, в основному виступав проти правих.

1) „Коммунист“, №№ 1 і 2, 1918 р., стор. 23.

2) Там саме.

3) „Протоколи первого с'езда КП(б)У“, стор. 81.

4) Там саме, стор. 112.

Такі були три тактичні платформи, що боролися на з'їзді. „Ліві“ цілком правильно висували на перший план озброєне повстання. Поруч цього вони зменшували роллю і значіння парторганізації в цьому повстанні і, не зважаючи на низку вказівок про потребу підготувати та організувати повстання, захопились стихією повстанського руху. „Праві“, вказуючи, що одним з основних завдань партії є організувати повстання, водночас підкреслювали потребу спершу відтворити партію, і виступали проти „довчасного“ повстання. Якщо „ліві“ вважали „п'ятий місяць вагітності за дев'ятий“, то „праві“ вважали „п'ятий місяць за другий“. Проте, треба констатувати, що суперечності між „правими“ і „лівими“ стали менш гострі, ніж у період Таганрогу, і що обидві течії за цей період зробили кілька кроків в напрямі одна до одної. Особливо це стосується до „правих“, що відмовились від низки своїх основних таганрозьких тез. „Центр“, що намагався позбутися крайностей обох течій, в цілій низці пунктів своєї тактичної платформи був ближчий до „правих“, що не заважало йому, проте, в основному скеровувати свій удар не стільки проти „лівих“, скільки проти „правих“.

Визначити політичну лінію партії — вияснити основні проблеми революції на Україні, її перспективи і тактичні завдання партії — було, поруч з організаційною справою, за об'єкт досить значної боротьби на з'їзді. Цю боротьбу розгорнуто по двох питаннях порядку денного, щільно між собою зв'язаних: 1) політичне становище і завдання партії, 2) озброєне повстання. У процесі боротьби визначено питому вагу тих течій, які боролися між собою, і той „тон, що зробив музику з'їзду“. Виявлено незначність „центру“, який виступав із самостійною позицією тільки з першого питання. Незначною більшістю в один голос перевага була на боці лівих, які провели свої резолюції по обох пунктах порядку денного з'їзду. Всі численні поправки „правих“ (крім двох) відкидається.

Ставши „лівим“, з'їзд водночас показав, що він не поділяє деяких окремих крайностей „лівих“. Приміром, по-перше, було ухвалено додаток „правих“ про потребу працювати у профспілках. По-друге, з'їзд ухвалив резолюцію „правих“ про розпуск Народнього Секретаріату.

Ухваливши основні політичні резолюції, з'їзд чітко був сформулював, що курс на повстання, практична робота над підготуванням та організацією цього повстання, є перше й основне завдання всієї партії, в цілому, і кожної її організації, зокрема.

(Далі буде)

ДО БОРОТЬБИ „ЛІВИХ“ ТА „ПРАВИХ“ НА І З'ЇЗДІ КП(б)У

Комуністичній партії більшовиків України в липні місяці вийде 10 років від часу її офіційного організаційного оформлення й утворення українського партійного центру, першого ЦК КП(б)У, початок якому було покладено на І партійному з'їзді, що відбувся в Москві.

Само собою розуміється, що історія більшовизму на Україні куди не вичерпується цим 10-тиріччям, але до нашого завдання зараз не входить спинятися на історії дореволюційного періоду 1917 р., ми спинимося лише на тих специфічних умовах, в яких відбувалася діяльність наших партійних організацій на Україні, від Жовтневої революції до окупації України австро-угорсько-німецькими імперіялістами, і на тих розходженнях, які були в більшовицьких організаціях так до з'їзду, як і на самому з'їзді.

* * *

Заснувавши свій штаб у Києві, Центральна Рада оздоблюючи свою політику самостійно-націоналістичними формами, шукала підтримки своїй контр-революційній політиці, переважно, серед куркульських шарів села та різночинної інтелігенції вороже настроєної проти пролетарської революції. Серед широких пролетарських мас на цю підтримку вона розраховувати не могла, і тому цілком не випадково те, що Центральна Рада своєю основною базою обрала Правобережжя України. Вона свої головні збройні сили концентрувала в Києві, Одесі і, в декілька менших розмірах, в Катеринославі. В Харкові з Донбасом їх майже зовсім не було.

Центральна Рада не обмежувалась закріпленням свого впливу в Києві. Вона прагла до цього в Одесі, пробуючи використати в своїх цілях Румчерод, цю худорляву організацію, яка і після II грудневого з'їзду 1917 року не зуміла стати центром об'єднання революційних сил румунського фронту.

Рада намагалася всіма способами підкорити своєму впливові один з найбільших пролетарських центрів України Катеринослав. На перших порах після Жовтневої революції частина

катеринославських більшовиків не хотіла бачити в особі Центральної Ради бойового штабу контр-революційних сил України. Через цю групу радівці пробували поширити свій вплив на робітничі маси. Однак, успіх був вельми незначний, коли не рахувати резолюції, що її ухвалив пленум Ради, за якою крайовою владою визнавалася Центральна Рада.

Наведемо останній пункт цієї резолюції:

„Ми визнаємо найвищою крайовою владою виділений Ц. Р. Київський Революційний Комітет і пропонуємо Катеринославському Губерніяльному Революційному Комітетові відрядити свого представника до зазначеного Комітету“.

Далі цієї постанови справа не пішла, і ми на цьому спинаємося тільки тому, що ця група катеринославських більшовиків у дальшому в партійних суперечках відіграла так до з'їзду, як і на з'їзді, дуже видатну роль. Петлюрівські соціал-демократи, намагаючись підтримувати на перших порах зовнішню гарні відносини з цією групою, в той же час, розуміли, що без збройної бійки з робітниками Катеринослава, вони не можуть здійснити свого верховенства.

Рада розраховувала, що у неї не вистачить сил для того, щоб захопити владу в свої руки на всьому Правобережжі. Вона ставала до збройної боротьби з радою та робітничою класою не одночасно по всіх містах Правобережжя, сподіваючись тим самим розбити революційні сили частинами. Вона урахувала також і те, що українські більшовицькі організації не були зв'язані між собою і не координували своїх революційно-бойових дій. Роз'єднані бойові дії рад проти радівської контр-революції полегшували їй використати свої збройні сили, і коли ради одержали перемогу над Ц. Р., то ця перемога була б куди легша, коли б до цієї боротьби було внесено елемент спільних дій.

Коли утворення окремих республік, як Одеської та Донецько-Криворізької, було продиктовано інтересами охорони пролетарської революції Росії, то роз'єднані дії окремих міст, зменшували активні сили революції і полегшували контр-революційні сили та боротьбу з радами. Цю хибу відчували багато товаришів, і це спричинилося до того, що в протигагу єдиному центрові української контр-революції, була спроба утворити єдиний радянський центр.

Утворення українського радянського центру на першому з'їзді в Харкові, перемогло його керівників в тому, що цей центр став центром на словах, а не на ділі¹⁾. Другий україн-

¹⁾ Не торкаючись цього питання в цілому його обсягові, ми зазначаємо лише, що факт повалення влади Ц. Ради, взяття Києва й т. ін. під безпосереднім керівництвом першого радянського Уряду — суперечить цьому твердженню. — Ред.

ський з'їзд Рад, майже нічого не додав до авторитету першого центру, якого не було й так. Він залишився таким же не дієздатним центром, без яких-будь серйозних спроб з його боку надати організаційності революційно-оборончій боротьбі з окупантами.

Вся оборонча боротьба з окупаційним та радівським військом провадилася місцевими органами, без якого-будь керівництва з боку Народнього Секретаріату. Він міг би виконати своє призначення тільки за одної обов'язкової умови, коли б існував український партійний центр.

За тодішніх умов його не можна було утворити, а значить утворений радянський центр неминуче повинен був бути відірваний од місць, а цей відрив позначився на авторитетові Народнього Секретаріату.

Мимохідь, належить ще відзначити те, що першої чверти 1918 р. перед українськими партійними організаціями стояли різні завдання. Так, наприклад, Київська більшовицька організація на початку 1918 року всю свою увагу зосереджувала на боротьбі з Центральною Радою, Одеська організація з Румчородом звернула свою увагу до румунських кордонів, а організації Катеринославу, Донбаса з Криворіжжям та Харковом майже всю свою увагу звернули на Дін, звідки нависла велика загроза калединської контр-революції. За таких умов цілком не можна було ставити завдання орієнтації всіх партійних організацій на Київ, а не на багато пізніше на Народній Секретаріат, який не став проводирем і не міг ним стати через зазначені вище причини в боротьбі з внутрішньою та зовнішньою контр-революцією.

* * *

Розходження серед верхівки українських більшовиків загострилися після II українського з'їзду Рад. З'їзд відбувався в Катеринославі і треба відзначити, що цей з'їзд для широких робітничих мас Катеринославу пройшов майже непомітно. Організатори II з'їзду не зуміли мобілізувати навколо цього з'їзду думки широких пролетарських верств, а про селян і говорити нема чого.

Кампанію скликання з'їзду, як і самий з'їзд пролетаріят та селянство майже не помітили.

Не зайвим буде два-три слова сказати і про самий з'їзд. Лінія більшовицької фракції на початку з'їзду не зовсім була витримана. Вона, намагаючись схоронити спілку з українськими лівими еседеками, не посміла в ухваленій резолюції про поточний момент, дати належної характеристики соціальної природі контр-революційної Центральної Ради. Вона не посміла на користь українським лівим еседекам, коли тільки на користь, назвати Центральну Раду її належним ім'ям. Неправильність лінії більшовицької фракції другого з'їзду цілком безперечна

(? — Ред.¹). Слідом за з'їздом 17 березня, відбулося засідання Народного Секретаріату, на якому було заслухано доповідь тов. Антонова.

Обмірковувалося також питання про ставлення до Центральної Ради. Про це засідання тов. Скрипник в своєму прикінцевому слові на першому з'їзді КП(б)У на питання „про політичне становище та завдання партії“ розповів з'їздові таке:

„Тов. Квірінг багато забув. Відновлю те, що він виклав неправдиво. В Катеринославі на засіданні Народного Секретаріату було заслухано доповідь тов. Антонова, а потім обмірковувалося питання про ставлення до Центральної Ради. Резолюція т. Мироновича, яку на початку було ухвалено більшістю голоса т. Квірінга говорила: „для того, щоб залишилися ради розпочати переговори з Ц. Р., при чому заявити, що ми цю жертву приносимо на користь робітничого класу“. Так, товариші, 16/III — 18 року на засіданні Народного Секретаріату, чотирма голосами, проти трьох, резолюцію тов. Мироновича було ухвалено і четвертим голосом, і був голос тов. Квірінга. Бувши головою Народного Секретаріату, я тоді заявив, що ця резолюція не може мати сили й значіння, в зв'язку з присутністю надто невеликого числа осіб, але на другий день питання про ставлення до Центральної Ради знову було поставлено. На цей раз т. т. Ліпшиц, Луганський та Квірінг унесли резолюцію, в якій після довгої передмови було сказано: „Для того, щоб не було зайвого кровопролиття ми вважаємо за потрібне заявити, що ми відмовляємося від влади рад на Україні²).“

Нам невідомий погляд „лівих“, що його вони розвивали на цьому засіданні й тому ми на ньому спинятися не будемо. Але погляд „правих“ варто розглянути. Чи було в цьому погляді що-небудь несподіване й нове? Аж нічого.

Для ясности слід відзначити, що лінія тов. Квірінга ні в якій мірі не відбивала лінії величезної більшості Катеринославської більшовицької організації. Невір'я в сили пролетарської революції останній було чуже.

Адже не випадковістю ж можна з'ясувати те, що на пленумі Катеринославської Ради зараз же після перевороту в Петрограді було ухвалено резолюцію, що визнавала краєвою владою радівський Революційний Комітет. Не випадково було й те, що

¹) Див. про це питання статті та матеріали про II Всеукраїнський з'їзд Рад — „Літ. Рев.“ № 2. 1918 р. — Ред.

²) Всі витяги, що їх ми будемо наводити далі, взято із звіту I з'їзду КП(б)У. ГІУ, 1923 р. Харків.

Див. про це питання — Е. Квірінг — „Наши разногласия“ — передмова до звіту I з'їзду КП(б)У. „Пролетарий“, 1923 р. — Ред.

певна частина катеринославської більшовицької верхівки, від Жовтневої революції до самої окупації Катеринослава, виявляла надмірну терпимість не тільки до дрібнобуржуазних партій, але й до різних контр-революційних органів (міських та земських самоуправлінь), де господарювали меншовики з есерами¹⁾.

Все це ланки одної загальної ланки, що дуже часто розривалася то в одному, то в другому місці не витримуючи натиску революційних сил пролетарської революції. Активність революційних мас дуже часто примушувала цю групу товаришів відкривати огонь по дрібнобуржуазних партіях та їх „демократичних“ органах, але далі обстрілу справа рідко йшла, і коли справа доходила до штурму контр-революційних позицій революційних низів, то в такі рішучі моменти відчувалася недостатня рішучість деяких більшовиків.

З'ясувати хитання, а часами занепадницькі настрої певної частини товаришів, що працювали в той період, одною дуже складною українською обстановкою, і тою загрозою, що несли з собою окупанти, не можна. Таке пояснення було б неправильне. Цілком безперечним залишається той факт, що деякі товариші за того періоду помилялися і тепер, як минуло уже більш ніж 10 років, із-за сорому, в кращому випадкові, про це мовчать, а в гіршому, з деякою обережністю, ці помилки відкидають.

Народний Секретаріат, після II з'їзду Рад переїхав до Таганрогу. Організацію оборони проти наступу австро-угорсько-німецького та радівського війська переводили, повторюємо, виключно місцеві органи, без якої-будь участі Народнього Секретаріату. Останній не зумів налагодити зв'язків з місцевими організаціями до переїзду в Таганрог; з переїздом же туди про цей зв'язок в умовах швидкого посування окупантів і нашого відступу не могло бути й мови.

Група товаришів із Народнього Секретаріату, будучи уже на березі Озівського моря, вважала ще себе за всеукраїнський радянський центр, але напевно їх мало тішило таке становище. Вони не хотіли „сидіти біля моря й ждати погоди“. Вони мріяли про те, щоб самим розпочати „робити погоду“. Вони стали мріяти про обернення себе в партійний всеукраїнський центр, та ще й у центр незалежний від партійного центру Росії.

Коли й вище спинявся на помилках „правих“, то „ліві“, так від Таганрозької наради до I з'їзду, як і на з'їзді, в багатьох питаннях зійшли з позиції нашої партії. Ця „лівизна“ на Таганрозькій нараді була виявлена в достатній мірі. „Ліві“ з Пятаковим та Бубновим на чолі, що їх підтримував центр із Скрипником та Затонським, висували питання про потребу утворення комуністичної партії України, яка на їхню думку,

¹⁾ Див. про це питання ст. т. Квірінга: „Некоторые поправки к воспоминаниям о Екатеринославском Октябре“. „Л. Р.“ 1928 р. № 2. — Ред.

повинна була звязатися з РКП(б) через міжнародне бюро для скликання III комуністичного Інтернаціоналу.

Ця маленька групка товаришів із Народнього Секретаріату, мабуть, вважала для себе за можливе проголосити себе партією. Їй не було до того, що значна частина членів українських партійних організацій була під рушницею, що друга частина перебувала „на колесах“, не маючи ніякого звязку з цими товаришами, і що залишені на місцях члени партії для ведення партійної роботи в перший період повинні були йти в глибоке підпілля.

Все це прекрасно знали „ліві“ товариші з Народнього Секретаріату і не дивлячись на все це їм здавалося, що вони одночасно можуть репрезентувати себе, і радянські, і партійні центри України. Ця спроба не могла закінчитися успіхом через опір, так званих „правих“. Самостійні тенденції „лівих“ самою ходою подій були паралізовані, і тому то вони, після невдалих спроб з утворенням самостійної КП(б)У на I з'їзді, різко змінили свій погляд в дальшому.

Оскільки „лівих“, з утворенням незалежної від РКП(б) КП(б)У, настигла невдача, вони надалі аж до самого з'їзду і на з'їзді зайняли різко негативну не зовсім партійну позицію в питанні про утворення українського партійного центру. Вони чіплялися за Народній Секретаріат, протиставляючи його партійним організаціям.

Від часу Таганрозької наради до I-го з'їзду лави центру декілька порідшали. Досить указати тільки на те, що один із „стовбів“ центру тов. Затонський перейшов до табору „лівих“. Розходження поміж „лівими“ та „правими“ дуже набрало гострих форм. На цих розходженнях, що малися на з'їзді ми і спинимось.

* * *

Перший з'їзд КП(б)У відбувався якраз в той момент, коли в наслідок ліво-есерівського повстання, коаліція більшовиків з лівими есерами в Народньому Секретаріаті, була розірвана. Робітничі та селянські маси України, що переживали період „демократичної“ влади Центральної Ради, уже протягом двох місяців перебували під владою Скоропадського. Фактичною владою на Україні і за Ц. Р. і за Скоропадського, були генерали німецької армії.

Революційний рух пролетаріату та селянства України розпочався в різних районах, але він не дійшов ще до таких розмірів, і ним ще не оволоділи в такій мірі наші партійні організації на місцях, щоб можна було говорити про негайне повстання. Окупаційне військо до цього часу ще не встигло остільки революціонізуватися і втратити свою боєздатність, щоб розв'язуючи питання про негайне повстання такого факту, як перебування на Україні австро-угорських та німецьких корпусів, не можна було би взяти до уваги.

Російський пролетаріят та селянство в надзвичайно тяжких обставинах провадили збройну боротьбу з внутрішньою та закордонною контр-революцією. В цих умовах, український пролетаріят та селянство розраховувати на збройну допомогу робітників та селян радянської Росії не могли. До всього цього слід додати й що те, що на Україні не було єдиного партійного центру, відсутність якого до липня місяця 1918 р. давалася в знаки.

Народний Секретаріят, що претендував на керівництво збройною політичною боротьбою пролетаріату та селянства України, для цього абсолютно був непридатний. Він носив лише назву Всеукраїнського центру, але фактично він не відігравав, і не міг відігравати якої-небудь помітної ролі в революційній боротьбі пролетаріату та селянства України. Цього не розуміли й не хотіли зрозуміти товариші, які дуже щедрі були на ліві фрази, за якими видко було цілком іншу суть. Готування до з'їзду відбувалося уже в умовах які виразно виявляли розходження в лавах української організації. Це не тільки позначилося на роботі з'їзду, але й на його складові. Хто не пригадує того, як „ліві“ всіма правдами й неправдами намагалися забезпечити за собою більшість на з'їзді КП(б)У. „Праві“ повинні були прагнути до того ж.

Слід, однак, визнати, що „ліві“ розвивали куди більшу діяльність, ніж „праві“, і тим самим вони посиляли свої позиції на з'їзді.

Все це вносило велику пристрась в роботу з'їзду, і з'їзд, розв'язуючи цілу низку питань, брався до незвичайного порядку, переводячи поіменно голосування. Цю методу голосування було запроваджено для двох питань порядку денного: 1) основні завдання партії на Україні і 2) про Народний Секретаріят. Ці два питання і складали головну суть порядку денного з'їзду. З приводу їх, головним чином, і провадилися суперечки поміж двома угрупованнями з'їзду, бо третя течія „центр“ на чолі з тов. Скрипником становила невелику частину з'їзду, і в питанні про Народний Секретаріят солідаризувалася з „лівими“.

Перейдемо тепер до суті роботи з'їзду і тих розходжень, що були на з'їзді. З'їзд розпочався доповіддю тов. Бубнова про діяльність комуністичної фракції Народного Секретаріату. Говорячи про воєнно-революційні комітети на місцях, тов. Бубнов формулював свою точку погляду так:

„Воєнно-революційні комітети на місцях це є прообраз того, як Народний Секретаріят буде з органу повстання та органу влади, що провадить боротьбу з своїми ворогами, поступово ставати робітничо-селянським урядом, що має всю повноту влади на Україні. Я переконаний, що тут на цьому зібранні, ні одна рука не підійметься за розпуск Народного Секретаріату, за відкликання з.

нього нашої фракції. Народний Секретаріят потрібний для успіху тої великої боротьби, за яку ведуть зараз робітничо-селянські маси на Україні“.

Тепер нема тої особливої потреби розбирати позиції „лівих“ в питанні про ставлення до Народного Секретаріату. Їхня позиція в цьому питанні проходила червоною ниткою у всіх виступах їхніх ораторів. Про це ми змушені будемо вернутися. Відзначимо лише, що самовпевненість тов. Бубнова відносно того, що ні одна рука не підійметься за розпуск Народного Секретаріату була надто сміливою. Делегати з'їзду своїм голосуванням цю самовпевненість, навіть голосуючи по-іменню, не виправдали.

Резолюція „лівих“ збрала 22 голоси при 33 проти та 7 тих, що утримались, тоб-то простіше кажучи, вона збрала всього одну третину голосів делегатів з'їзду... Більшість з'їзду в цьому питанні не пішло за „лівими“. Резолюція „правих“ що її вніс тов. Епштейн, збрала 34 голоси, при 28 проти і 2, що утрималися. Останнє й було ухвалено в такій редакції:

„Зважаючи на те: 1) Що повстання на Україні розвивається не під гаслом відновлення влади Народного Секретаріату, а під гаслом відновлення радянської влади на Україні та об'єднання радянської України з радянською Росією:

2) Що Народний Секретаріат, який не зміг через цілу низку умов стати в період громадської війни на Україні організаційним центром, не є тим бойовим прапором, за яким могли б піти широкі маси;

3) Що існування Народного Секретаріату, як центру радянської влади в умовах відсутности рад, як органів влади на місцях є шкідлива фікція, що сприяє самообманові мас;

4) але визнаючи в той же час, що завдання організації повстання вимагає об'єднання роботи революційних комітетів на місцях, І з'їзд комуністичних організацій на Україні постановляє: 1) оголосити Народний Секретаріат розпущеним; 2) доручити ЦК партії організувати Центральний Воєнно-Революційний Комітет; 3) Члени Центрального Воєнно-Революційного Комітету обираються і відкликаються ЦК партії“.

Із наведеної вище резолюції, про ставлення до Народного Секретаріату й голосування її видно не тільки погляди обох напрямків, але видко також і те, що, не дивлячись на підтримку центру, „ліві“ все ж таки не збрали більшості голосів. Коли, голосуючи резолюцію про поточний момент, ліві одержали 3-ма голосами більше, ніж „праві“, то, го-

лосуючи резолюцію про ставлення до Народнього Секретаріату, для „лівих“ стався несподіваний провал. Чим же можна з'ясувати таку несподівану поразку „лівих“?

А з'ясувати можна тим, що Народній Секретаріат не мав популярності серед партійних організацій України. Він не став, і не міг стати організаційним та керувальним центром революційної боротьби широких мас України. Специфічна особливість тодішнього періоду на Україні не могла сприяти тому, що Народній Секретаріат міг би стати справжнім центром, який міг би керувати організацією повстання.

Крім всього цього, сама ідея залишення Народнього Секретаріату, якому „ліві“ надавали куди більшого значіння, ніж органів технічного керівництва повстанням, була в прямій суперечності з ідеєю боротьби за радянську владу. Все це разом взяте і призвело до того, що значна частина делегатів з'їзду віддала свої голоси резолюції „правих“, яка становила лінію партії, а не лінію лівої фрази.

Про поточний момент генеральним доповідачем виступав тов. Пятаков і співдоповідачами, від так званих, „правих“ — тов. Епштейн і від центру — Скрипник. Установка Пятакова була така:

„Ураховуючи всі шанси боротьби так за, як і проти повстання, так за, як і проти відновлення радянської влади на Україні, нам, передусім, доводилося звертати увагу на пролетарську міжнародню обстановку, яка складалася до сучасного моменту. Надії де яких товаришів на кур'єрський, швидкий розвиток міжнародньої революції не справдилися. В перший період нашої роботи, період часу від Таганрогу до Москви, нам доводилося систематизувати всі факти за те, що повстанський рух на Україні повинен бути розвиватися стихійно. І уже тоді ми найрішуче заявляли, що відновлення радянської влади на Україні можливе й у найближчому часі, а „праві“ говорили, що неможливе. Говорили вони також, що збройне повстання проти німецького імперіялізму є вигадка, авантюра й т. ін.

Коли були повстанські вибухи в окремих місцях, то це нічого не значить. Звідци виходило, що воєнно-технічне готування повстання є дрібниця, а що основним нашим завданням на Україні є утворення партії й т. д., при чому про збройне повстання поки й говорити не можна, бо ми стали перед періодом довгого готування. Нам необхідно утворити організуючий апарат, що складався б з цілої мережі воєнно-революційних комітетів. Потім ці революційні комітети повинні бути об'єднані одним політичним, не воєнно-технічним, а саме політичним центром, яким є, раз ми говорили про радянську владу, Народній Секретаріат України“.

Цей дуже „лівий“ погляд тов. П'ятаков протиставляв поглядові „правих“. Коли „праві“ говорили, що коли б Росія могла дати допомогу робітникам та селянам України, армію, то диктатура Скоропадського упала б негайно, то П'ятаков розраховував на внутрішні сили України; він не зв'язував повстання пролетаріату та селянства України із ростом воєнних та матеріальних сил радянської Росії, він не вірив у розвиток революційного руху пролетаріату Австро-Угорщини та Німеччини.

П'ятаков не зрозумів, як не зрозуміли його друзі „ліві“ та „центр“, що за умов епохи імперіалізму, немислима остаточна перемога пролетаріату над буржуазією, без сильної революційно-класової партії пролетаріату, незараженої ідеями буржуазної демократії. Останні десятиріччя це положення в достатній мірі ствердило. Праві були тоді „праві“, а не „ліві“.

Всі розмови „лівих“ і почасти „центровиків“ на I з'їзді зводились до того, що вони надавали надзвичайно велике значіння Народньому Секретаріатові і, в такій же мірі, мале — утворенню міцних партійних організацій та партійного центру. Тов. П'ятаков, захищаючи Народній Секретаріат вживав самих найвитончених висновків, але не досить переконливих. Він пробував зміцнити ці докази „науковими“ міркуваннями та ін.

Всю аргументацію скеровано було до того, щоб дозести правильність позиції про те, що Народній Секретаріат, на думку „лівих“ повинен був би обернутись з органу технічного керівництва повстанням, в орган політичного центру. Адже не випадково „ліві“ в своїх виступах відводили друге місце партії заслонюючи її Народнім Секретаріатом. В цьому основному питанні КП(б)У у „лівих“ був безперечний факт сповзання з загальної партійної лінії.

Тов. Затонський, який до моменту I з'їзду встиг досить, „полівіти“ розвивав той же погляд, що й тов. П'ятаков. Він як і тов. П'ятаков, говорив про те, що тепер не час провадити мирне будівництво партії та профспілок. Він остільки „увлечся“ лівою фразеологією, що, не називаючи імен, говорив про те, що „в нашому колі є не тільки більшовики, але й „новожизненцы“, а, може, й меншовики“.

Усякий, хто виступав на з'їзді проти Народнього Секретаріату й за його розпуск, в меншій мірі, зачислялися лівими до ліку „новожизненцов“. Історія виправдала не погляд „лівих“, а саме тих, хто, на думку „лівих“, не заслуговував на те, щоби бути зачисленим до числа правовірних більшовиків.

Голова центру т. Скрипник висловлювався за залишення Народнього Секретаріату, що ж до повстання, то він не був згодний ні з „лівими“, ні з „правими“. Його погляд зводився до такого :

„Ми не можемо брати на себе зобов'язання відносно того, що ми повинні будемо повстати після того, як станеться революція в Австрії, як говорять „праві“, але ми не можемо також обіцяти, що ми повстанемо негайно, зараз, як говорять „ліві“. Все буде залежати от багатьох причин, яких тепер урахувати не можемо“.

Свій погляд Скрипник що до „лівих“ в питанні про повстання визначив правильно. Але він неправильно його визначив що до, так званих, „правих“.

Наведемо тому окремі місця промови тов. Епштейна, якраз самі ті, де повстання на Україні звязувалося з розвитком революції на Заході взагалі, і в Австрії зокрема:

„Ми, які прекрасно розуміємо, що коли б в сучасний момент Росія могла дати могутню армію на допомогу робітникам та селянам, що повстали, що диктатура Скоропадського злетіла б моментально, ми повинні визнати нерозривний зв'язок між процесом зросту та розвитком воєнних та матеріальних сил радянської Росії, між процесом використання всієї цієї передишки, яка з такими труднощами далась радянській Росії і процесом наростання переможного повстання на Україні. З другого боку такий нерозривний зв'язок є поміж розвитком революції в Західній Європі, головним чином, тепер у Австрії, і зі зростом повстання на Україні“.

І з цієї установки „правих“, не випливало те, що повстання на Україні ставилося в залежності від переможного повстання пролетаріату Західної Європи взагалі і Австрії з Німеччиною, зокрема. Така установка ставилася лише в зв'язку з розвитком революції в країнах Заходу і ця установка була правильна.

Хіба не в наслідок революції в Австро-Угорщині та Німеччині окупаційні корпуси перестали бути тою збройною силою, на яку поперемінно спиралася протягом десятих місяців українська контр-революція спочатку Ц. Р., потім Скоропадський. Хіба ж не через ці революційні бої пролетаріату з буржуазією цих та інших країн ми так легко закінчили наш переможний наступ на Україні, що його ми розпочали в кінці 1918 року.

Невірно було твердження „лівих“ на з'їзді про те, що „праві“ рекомендують пролетаріатові та селянству України „сидіти біля моря й ждати погоди“, що „праві“ не хотять зв'язати на факти зростання робітничого та селянського повстання на Україні.

Тов. Епштейн далі говорив :

„Селянське повстання є факт, що потрібно пам'ятати і з цього треба виходити. Щодня воно все розвивається, охоплює все більшу територію. Повстання нам викликати

не треба. Нам треба уміти організувати, уміти взяти це повстання в руки партії, треба уміти його запліднити, гаслами пролетарського інтернаціоналу, треба випекти із нього гасло загально-національного характеру, треба надати йому класового характеру...“

Із наведеного вище витягу „правих“ видно, що тов. Скрипник, хотів він того, чи не хотів, але він допомагав „лівим“ заплутувати ті основні питання, що перед ним стояли. Це безперечний факт. Але пристрасна полеміка поміж „лівими“ та „правими“ на кінець з'їзду значно послабла. І доповідь тов. Бубнова „про збройне повстання та завдання партії“ обмірковувалася в спокійнішій обстановці, ніж ті питання, що їх раніш обговорювано. „Ліві“ значно стали спокійнішими під впливом двох факторів: по-перше, тому, що надії „лівих“ одержати більшість голосів не справдилися і по-друге, ще більше тому, що не лінія „лівих“, а лінія „правих“ мала ухвалу і підтримку ЦК РКП(б) в особі покійного тов. Леніна.

Резолюцій ми наводити не будемо, а на останок мені хочеться лише підсумувати найголовніші розходження, що були в лавах, головним чином, верхівок партійних організацій так до з'їзду, як і на самому з'їзді.

* * *

Розходження в лавах невеликого числа товаришів, які загострилися з II-го всеукраїнського з'їзду Рад, можна з повним правом схарактеризувати як відхід „правих“ і „лівих“ од загальної позиції нашої партії.

Позиція тих і других зовсім не означала того, що їхні погляди поділяли партійні низи. Коли б тов. Квірінг спробував би свою капітулянтський погляд запропонувати Катеринославській організації і спробував би одержати підтримку, то цілком певно можна заявити, що ця антипартійна лінія найшла б дуже й дуже небагато прихильників. Погляд тов. Квірінга й ще де кого, не може розглядатися в ніякій мірі як погляд катеринославської партійної організації.

Пропозиція тов. Квірінга 17/III — 1919 року на засіданні Народнього Секретаріату, про відмову від радянської влади, була справою його власної персони, а не Катеринославської організації КП(б)У¹⁾. Остання не склала тоді зброї, вона відступала з боями, а сам тов. Квірінг приймав найактивнішу участь в організації оборони. Висновок ясний.

Великі помилки групки „правих“, це безперечний факт. Київський переворот Скоропадського 29/IV — 1918 р. зробив

¹⁾ Тов. Квірінг останнього не відкидає. — Див. Е. Квірінг „Наши разногласия“ в передмові до звіту про I з'їзд КП(б)У, стор. 10. — Ред.

значний переворот і в позиції „правих“, це також безперечний факт. Вони переоцінили свої цінності, і знову стали надзвичайно швидко ставати на загально-партійні позиції.

Відхід „лівих“ від загально-партійної лінії, що почався з поставлення питання утворити самостійну КП(б)У, на Таганрозькій нараді продовжувався весь час. Палкі суперечки поміж „лівими“ та „правими“, що розгорілися на I з'їзді КП(б)У навколо питання бути чи не бути Народньому Секретаріатові, не вичерпувала всієї суми розходжень. Останні мали глибоку принципіальну суть, а саме: 1) ставлення до Народнього Секретаріату із спробами „лівих“ надати цьому органу не воєнно-технічного, а більш за все політичного значіння.

2) Неправильна оцінка — „лівих“ внутрішнього та зовнішнього становища і уперте їхнє небажання звязувати долю повстання пролетаріату та селянства України, ні з пролетарською революцією радянської Росії, ні з наростанням пролетарсько-революційного руху, що наявно тоді позначалося в країнах Європи, і особливо в Австро-Угорщині та Німеччині.

3) Поставлення „лівих“, в особі тов. Пятакова питання про утворення воєнної спілки України з Доном та Кубанню, що означало б не тільки початок війни з Денікіним на Кубані, Красновим на Дону, але це означало б і початок війни в окупантами України, тоб-то розрив Берестейської угоди тоді, як для цього ще не було належних умов.

4) Переоцінка „лівих“ внутрішніх революційних сил України й небажання зважати на факти неможливості радянської Росії допомогти збройному повстанню, так само як і небажання зрозуміти те, що окупаційні корпуси за того часу ще не в такій мірі розклалися, щоби на них можна було не зважати, як на збройну силу, яку контр-революційна буржуазія не могла б використати проти повстання, що його негайно хотіли розпочати і на ньому настоювали „ліві“.

5) Недооцінка й зменшення ролі партії „лівих“, в революції і спроби з їхнього боку замінити ЦК КП(б)У та місцеві партійні організації худорлявим органом Народнього Секретаріату.

Як не старалися „ліві“ добути більшість на з'їзді, це, більш, ніж надмірне, старання не мало повного успіху. Вони в низці питань голосували в своїй більшості з так званими „правими“¹⁾.

1) Це не зовсім так. Перший з'їзд КП(б)У більшістю (одним голосом) при остаточному голосуванні (спочатку ні одна резолюція не була прийнята) ухвалив резолюцію „лівих“, Пятакова з приводу головного, вирішального питання — „поточного моменту“. Ця лінія й була провідною в тактиці КП(б)У між I та II її з'їздам. До ЦК також було обрано переважно „лівих“. Але з деяких важливих питань про взаємини з РКП та про НС більшість мали „праві“. — Ред.

На I з'їзді КП(б)У було утворено більшовицьку партію всієї України. Розброд і хитання в цій справі, розпорошеність сил і дезорганізація їх закінчилися. Партія намітила свою лінію і ставлення до низки питань, що стояли перед пролетарською революцією на Україні.

У партії були великі суперечки, точилася досить жорстока боротьба „лівих“ та „правих“. Але через помилки, поразки й недоліки КП(б)У привела український робітничий клас та трудяще селянство до перемоги в боротьбі за диктатуру пролетаріату, за пролетарську революцію.

I

CTATTI

З ПРИВОДУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Революційний рух на Україні не можна вкласти у рямці загальноросійського революційного руху. Він має свої особливості, що найяскравіше виявилися в революції 1917 й дальших років. Щоб краще усвідомити собі ці особливості, треба розглянути їх у загальному соціально-економічному комплексі, треба розглянути особливості цього комплексу на Україні.

Яке місце України було в Росії? Колоніальне... На протязі тих сторіч, що Україна була в складі царської Росії, весь час точилася боротьба між російським і українським капіталізмами за все більше і більше поневолення першим української економіки, за знищення української окремішності. Ці змагання наклали свій відбиток на весь організм України. Основна тенденція, від найдавніших і до найостанніших часів, російського капіталізму (раніш торгового, а пізніш і промислового) була в тім, щоб обернути Україну в аграрний додаток до російської економіки, що був би харчовим і сировим продуцентом так північної промисловости, як і російського торгу, а також і ринком збуту для продуктів російського й промислового центру. Російський капіталізм, коли і вкладає капітали в українську економіку, то головним чином на її торговому, а не промисловому секторі. Цілком зрозуміло, що поруч з такою економічною тенденцією проходила, підпорядковувалася їй і фіскально-адміністративна політика уряду. Уряд робив усе можливе, для того, щоб обезкровити місцеву економіку, збесилити її в змаганнях з російським конкурентом. В результаті шляхом податкової системи та ін. велика кількість українського нагромадження (капіталів) перекачується на північ. Не дивно тому, що наслідком цього був занепад і українських міст, і місцевих промислів. Гоголівська Миргородщина — це майже загальне для України явище дикунсько-аграрної обмежености аж до кінця ХІХ ст., а для більшости Правобережжя й на сьогоднішній день. Правда, українська економіка товаризується раніш, ніж у Росії, ростуть, правда, і міста, але лише ті, що були за

штаб-квартири російського торгового капіталу для опанування українським ринком (Харків та ін.), або портові центри Одеса то-що), через які цей же торговий капітал „рубав вікна“ у Європу. В основному ж не через міста обслуговується український ринок, а через періодичні ярмарки — найбільш поширені на Україні — через цю найкращу форму оперування на українському ґрунті російського торгового капіталізму.

Такі були тенденції, що мусили спрямувати розвиток по аграрній лінії української економіки, і коли вони міняються в кінці ХІХ ст., то не через якісь внутрішні або російські метаморфози, а під впливом західного капіталізму. Власне лише західний капіталізм почав перефарбовувати й зовнішнє, й внутрішнє ество України.

З 80-х р.р. минулого сторіччя цей чужоземець породжує на Україні першу модерну промисловість. Російському капіталізові коли і зобов'язані існуванням на Україні, то не більш як пара заводів (Сумський — Пастухова й Олександрівський „Брянського Об-ва“), про що мусив твердити навіть сам офіційний „Вестник Финансов“¹⁾. В результаті цього в 1897 р. коли весь капітал, що був укладений у російську металургію та кам'яно-вугільну промисловість дорівнювався 223.483.361 крб. — чужоземного в його складі було 167.683.554 крб. Нам же відомо, що основні частки західних капіталів, імпортованих до Росії, вкладалися в українську економіку.

Ось хто індустріялізував Україну. Російський капіталізм же не міг стати на перешкоді цьому процесові, що ламав його плани економічного буття. Але російському капіталізові вдалося все ж вплинути і тепер на шляхи розвитку промисловости на Україні — зробити її головним чином продуцентом сировини й напівфабрикату, переносючи остаточну обробку продукту на північ. Тому-то на Україні росте головним чином важка металургія, промисловість же, що працює на широкий ринок по-старому купчиться в Росії (див. табл. стор. 9).

Це картина співвідношення української й російської промисловости на 1914 рік, коли відновляються й ростуть деякі підприємства безпосередньо зв'язані з широким ринком. Коли ж проглянути це співвідношення за даними 1897 р., то розрив між промисловістю й широким ринком ще більш різкий²⁾. Отже ми бачимо, що найбільш розвивається на Україні промисловість, що зв'язана з переробкою сільсько-господарських продуктів і яка радикально зовсім не міняє аграрного характеру країни. З другого боку, на Україні випирає вперед розвиток важкої індустрії та добування кам'яного вугілля.

¹⁾ Туган-Барановський. „Русская фабрика“. Вид. 1926 р., стор. 209.

²⁾ Порш. „Автономія України і соц.-демократія“. Вид. 2-ге, Київ, 1917 р., 49 стор.

Г Р У П А	Вся Росія		У к р а ї н а	
	Число фабрик	Число робітників	Число фабрик	Число робітників
Оброблювання волокна	1596	736.809	98	12.909
Паперові підприємства	1257	92.172	268	13.083
Мех. обробка дерева	1960	106.273	368	13.415
Обробка металу	1977	346.989	486	69.431
Переробка спожив. предметів	4247	330.879	1628	170.388
Обробка твор. продуктів	583	50.450	71	2.685
„ мінер. предметів	1483	174.148	440	38.504
Хемічні підприємства	440	75.767	71	9.047
Інші	156	8.098	31	2.428
Р а з о м	13699	1.921.575	3641	331.890 ¹⁾

Так у 1913 р. було виплавлено чавуну у всій Росії в тис. пудів — 282.398. З цієї кількості одна Україна дала — 189.162. В той же рік кам'яного вугілля добуто у всій Росії в тис. пудів 2.199.952, з того на Україні — 1.683.780²⁾.

Так через колоніальне становище українська економіка сильно розвиває два свої фланги (аграрний і важкої індустрії) і в той же час не створює легкої індустрії, що мусила б обслуговувати широкий ринок. Завдяки цьому склалася й та нерівномірність в географічному розподілі промисловости на Україні. Промисловий схід і аграрний захід при непромисловому дрібнобуржуазному складі міст заходу, півночі й півдня України. Промисловість купчиться гніздами, мало впливаючи на промисловий розвиток більшості країни і в великій мірі живлячи металообробну промисловість метрополії — Росії.

Завдяки тому ж тисненню російського конкурента народилися на Україні й промисли, не дивлячись на дуже вдячний ґрунт для цього: населеність в 10 разів щільніша ніж у Росії в цілому, більша товаризація села. На Україні коли й розвивалися ремесництво й кустарництво, то вони, по-перше, заслабі, і не виходили з рядок обслуговування найвужчого ринку. Характерно, що кустарництво і т. д. на Україні щільно звязане з аграрним сектором господарства і обслуговує головним чином його (бондарство, ковальство, ганчарство, шевці, кравці то - що).

¹⁾ Сухов. „Економічна географія України“. Стор. 145.

²⁾ М. Яворський. „Україна в епоху капіт., т. III, стор. 33 і далі.

В містах був більш поширений дрібний виробник, але й він працював на обмежено вузький місцевий, головним чином сільський ринок. Ці промисли були досить слабенькі, ввесь час руйнувалися під тисненням розвитку промислового капіталізму, а ще сильніше — із за російського конкурента. Не дивно, що на цьому ґрунті не міг вирости міцний національний капіталізм. Коли ж до цього додати ще й те, що нагромадження українського національного капіталу обмежувалося фіском (так, з 1882 до 1891 р. з України було зібрано прибутків більше, ніж витрачено у ній на 701.589.000 крб., а з 1798 по 1910 р. — 2.592.000 крб.¹⁾), то стане цілком зрозумілим чому цей національний капітал не ріс, стане очевидним колоніальний стан української економіки в цілому.

Окреслені процеси найгірше відбивалися на дрібній буржуазії України, розкладали її; зрозуміло цей подвійний гніт промислового капіталізму плюс руського конкурента найгостріше відчував український дрібний буржуа. Відцілія підвищена революційна та й національна активність дрібної буржуазії на Україні, в цілому, на її українському секторі, особливо. Тому не було в країні майже зовсім українського великого капіталу, тому й середня буржуазія українська коли й була, то досить слабою, ледве животіла. Це не значить, розуміється, що не було постійної тенденції до її дальшого розвитку. Головні, командні економічні позиції посідає й національний зайшлий (російський) і західний капітал.

Не дивно, що на такому ґрунті навіть зріст робітництва на Україні носив у великій мірі еміграційний (не тубільний) характер. Промисловість розвивалася головним чином на Лівобережжі в сусідстві з російськими аграрно-перенаселеними (відносно, зрозуміло, районами: Курщина, Воронізька губ. та інші), еміграція робочих рук йде у великій мірі з цих районів. Правобережжя, найбільш перенаселене вже за часів формування робітничої класи на Україні, було в несприятливих (і географічно й історично) обставинах для формування пролетаріату на Донеччині, Катеринославщині то-що. Місцеве ж село було ще в тих обставинах, коли диференціація у ньому зменшилася і не стала гнати вільної робочої сили на фабрику; слаба заселеність так зв. Новоросії теж не сприяла впливові робочої сили з села.

В результаті — робітництво на Україні русифікується: українські елементи, що попадають на фабрику, швидко гублять свою рідну мову, культуру, відриваються від села. Цьому сприяє й руське міщанське оточення міст і політика царату. Культурний зріст мас — тягне їх до газети, книжки, а вони руські. Так пролетаріат на Україні, навіть український з походження, губить свої національні ознаки.

¹⁾ Порш, згадана книжка, стор. 42.

Цей процес остільки глибоко захопив пролетаріят, що навіть у 1927 році в лавах робітничої класи на Україні було лише 49,9⁰/₀ українців, українською ж мовою володіють не більш 33,2⁰/₀ пролетаріату України¹⁾.

На Лівобережжі відсоток робітництва, що вживає української мови, і того менший (в Харкові — 25⁰/₀²⁾.

Коли ж перейти до аграрного сектора, то ми помітимо на Україні сильне аграрне перенаселення, особливо на Правобережжі. Густотою населення Україна займає одне з перших місць у світі. На один кв. кілометр на Україні припадає до 64 (63,9) чоловіка (у СРСР — 6,4). Займаючи 2⁰/₀ території Союзу — Україна має зараз до 20⁰/₀ населення Союзу³⁾. До революції це співвідношення було ще яскравіше тому, що від УСРР у війні відійшли найбільш перенаселені райони. Осілістю ж населення на землі, на сільському господарстві Україна стоїть навіть попереду Німеччини (у Німеччині на 1 кв. км припадає 135 чол., але живуть з сільського господарства лише — 32).

На Україні при 64 мешк. на 1 кв. км живуть з сільського господарства до 52 чол.⁴⁾

Коли ж до цього додати, що селянство посідало до революції 1905 р. лише 45,6⁰/₀ всієї землі, а через 1917 р. — 64⁰/₀, то стане цілком ясным та задушлива густота українського села, що штовхала й живила його революційність. За слабкої техніки, що вживало (та й могло вживати) парцелярне селянське господарство, лишки робочої сили мусили кидати село, але не всіх їх могло прийняти місто. Причиною до цього була недорозвиненість нашої промисловости, зайшлий робітник, а також у деякій мірі й мовно-національна відірваність промисловости від села. Ця мовна відірваність не тільки примушувала пролетаризованого селянина проходити довший „стаж“ чорної роботи на заводі, але частенько тільки й давала йому змогу займати лише місце некваліфікованої робочої сили, що була й фізично обтяжена найбільше і найгірше оплачувалася. Не дивно, що український селянин не дуже долюблював фабрику і швидше йшов на еміграцію до Сибіру, навіть до Америки. Ця справа стояла дійсно так, може підтвердити і те, що саме райони з розвинутою промисловістю давали найбільший відсоток еміграції. Так, з 1886 — 1895 р. виселилося з України 116.766 селян⁵⁾, а з 1897 — 1913 рік — 1,431.908, або з кожних 1000 мешканців

¹⁾ Див. „Комуніст“ № 16, 1927 р.

²⁾ Див. „Комуніст“ № 125, 1927 р.

³⁾ Див. Чубар. „Советская Украина“. 1925 р., вид. „Пролетарий“.

⁴⁾ Всі статистичні матеріали тут і далі, коли не згадується джерело беру з видрукованих матеріалів ЦСУ і роботи А. Хоменка — „Населення України“.

⁵⁾ Порш. „Автономія України і соц.- демократія“. Стор. 46

України емігрувало 59. При чому по губернях еміграція буде мати такий вигляд:

Г у б е р н і	Число емігрантів	
	Абсолютне	На 1000 населення
Волинь	35.015	20
Поділля	68.477	23
Одещина	139.016	43
Київщина	205.662	48
Харківщина	139.447	61
Катеринославщина	225.480	74
Чернігівщина	145.097	78
Донеччина	185.032	83
Полтавщина	298.682	102
Разом Україна .	1.441.908	59

Цей момент впливав певним чином і на загострення взаємин між містом і селом. Національна розірваність міста й села, що була досить реально по кешені (заробітку то - що) селянина, жила ворожість до міста, до „панства“—міщанства—й перекидувалася навіть на робітника.

„Урівноважувалося“ населення села ще й зменшенням приросту населення. Правобережжя тут займає перше місце в зниженні зросту України¹⁾.

Допомагав тут і підвищений процент смертності, за яким вся Росія займала одно з перших місць у світі²⁾.

Але аграрна характеристика України була б неповною й неточною, коли б ми не виділили і не розглянули б її й по районно, бо ж у різних районах—різні системи господарства.

Так, на півдні (стара т. зв. „Новоросія“) панує більш велике господарство (за даними 1905 року, до 14,7 десятин надільної землі пересічно на господарство у Таврії; 9,3—на Катеринославщині і т. ін.) Тут відбулася в ХХ ст. найширша диференціяція села й виділився міцний прошарок заможного селянства—куркулів. Пояснюється це тим, що район недавно колонізований (так на кожен сотню населення збільшилося на Полтавщині, Харківщині, Чернігівщині з 1863 р. до 1897 р.—37, на Київщині, Волині, Поділлі—83, а в Таврії, Херсонщині, Катерино-

¹⁾ Хоменко А. „Населення України“. Стор. 18.

²⁾ Див. „Правда“ № 129 за 1926 р.

славщині аж — 92¹⁾), панує екстенсивне господарство, що вимагає великої робочої сили і вживання машин; пояснюється це також і найглибшою товаризацією села. В цих районах найкраще тому і пройшла столипінська реформа, ніж у якомусь іншому районі не тільки України, але й Росії (один лише північно-західний район обігнав у цьому „Новоросію“²⁾).

В той же час на Правобережжі пересічний розмір селянського господарства доходить до 3,8 дес., на Поділлі — 5,8, на Київщині та в інших губернях панує інтенсивне господарство й не почувається різкої диференціації на селі, в усякому разі за розподілом землі. Куркульське господарство росте головним чином за рахунок не поширення земельної власності, а інтенсифікації господарства³⁾.

Коли взяти середню — чорноземні губ. (Полтавщину, Харківщину, Чернігівщину), то тут при пересічному землеволодінні не набагато вищому за Правобережжя (Полтавська — надільної — 4,9 дес., Чернігівська — 6,3 дес.) кидається в очі гостра диференціація села, виділення сильного прошарку куркульських господарств, яке росте за рахунок купівлі й оренди поміщицької та незаможницької землі (в 1913 р. на Полтавщині до 45^{0/0} поміщицької землі було в оренді у селян).

Слід зазначити, що на Україні більш, ніж у інших районах царської Росії, йде після революції 1905 року перехід поміщицьких земель селянству (до 6.000.000 дес., що дає збільшення селянського землеволодіння щось на 27^{0/0}). Зрозуміло, що головна частина цієї землі пішла до куркуля. Все це творило українське село і більш товароцінним, і деференційованим, ніж у якомусь іншому районі колишньої Росії.

Так само використання під обробку землі на Україні було найсильнішим. Навіть пересічно за 1917-1922 р.р. не використовувалося (із - за негідности то - що) лише 5,6^{0/0} всієї землі. Вся інша земля оброблена: під садибами — 4,8^{0/0}, орної — 70,4^{0/0}, сінокошу 6,0^{0/0}, вигони — 3,8^{0/0}, ліс та кустарники — 7,8^{0/0}, інші й нерозподілені угіддя — 1,6^{0/0}. Разом — 94,4^{0/0}. Як бачимо навіть під вигони відводиться мінімальний відсоток земель, за рахунок збільшення інтенсивних сінокосів то-що, і це вже за часів революційних!

Коли ж спробувати дати загальну характеристику селянського землеволодіння трьом основним районам України, то ми будемо на 1905 рік мати таку картину: (див. табл. стор. 14).

Всі ці статистичні викладки ми навели для того, щоб накреслити тенденції класової боротьби села.

Висновки: 1) українське село більш, ніж яке інше колишньої Росії, гостро ставило на порядок денний знищення

¹⁾ Цитую за І. Куликом і М. Яворським — „Нарис КП(б)У“, стор. 6.

²⁾ Дубровський. „Столыпинская реформа“.

³⁾ Цитую за Качинським „Селянський рух“, стор. 18.

Г У Б Е Р Н І	Відсоток господарств		
	Малоземельні	Середні	Багатоземельні
Катеринославська, Таврія, Херсонщина (кол. „Новоросія“)	35,4	36,6	28
Київська, Подільська та інші (Південно-Захід. кол. Росії)	57,6	33	9,5
Полтавщина, Харківщина, Чернігівщина (кол. „Малоросія“)	44,8	43	12,1 ¹⁾

поміщицького землеволодіння; 2) класово воно остільки диференціювалося, що переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну на селі, з гаслами чорного переділу й розкулачення заможних верхів села мусило початися швидше, ніж у інших районах Росії; 3) найшвидше процес розколу села мусив пройти там, де розподіл поміщицьких земель не міг задовольнити незаможника й штовхав останнього на куркульські землі; 4) розподіл класовий на півдні затримується на довгий час, тому що на першому етапі вимоги незаможника в деякій мірі задовольняє поділ великого поміщицького землеволодіння у цих районах і, по-друге, взагалі великий розмір селянських наділів, що ставить не стільки проблему, землі, скільки проблему робочої сили й машин для обробки цієї землі. Розкулачення тим гостріше мусить виявитися на другому етапі — розкулачення інвентаря й робочої (худоби) сили. Так само відтягується на 2-й етап і боротьба незаможника з куркулем на Правобережжі, дякуючи інтенсивному господарству, коли куркуль бере верх не кількістю землі, а якістю її культури. Зв'язує цю боротьбу на Правобережжі й середняк, що при загальній земельній тісноті, інтенсивному господарстві й великому відсоткові малоземельних (до 60%) дрижить і за господарство; 5) швидше мусив стати класовий бій між селянством в центральній Україні (Полтавщина, Чернігівщина та інші²⁾), що прискорювало й те, що до 45% поміщицьких земель були в оренді села (куркуля головним чином), а тому наступ на поміщицьку землю зразу ж зачіпав інтереси орендаря — куркуля. Середняк тут легше нейтралізувався в цій боротьбі й своєю кількістю й перспективою збереження своїх наділів.

В сукупності все, розглянене вище, робило українську економіку й соціальний склад населення більш капіталістичними, модерними. Та й економічне співвідношення міста й села штовхає до цих висновків.

¹⁾ Маслов. „Крестьянское движение в России“. Т. 11, кн. 1, 1924. 104 стр.

²⁾ Див. п. 3.

Так на 1897 рік було міського населення на Україні 2.784.600 (в цей перепис не ввійшло населення поселків міського типу), а сільського 18.545.600 (тоб-то перших до 16⁰/₀, других — до 84⁰/₀), а в 1926 р. в містах — 5.247.191, на селі — 23.624.594 (тоб-то перших, 18,2⁰/₀, других — 81,8⁰/₀). Коли для порівняння взяти РСФРР, — то на той же 1926 р. співвідношення міста і села буде 17⁰/₀ і 83⁰/₀ (17.125.000 населення міст і 83.058.000 населення села).

Ці 5.247.191 населення міст мешкають :

По окружних центрах — 10,3⁰/₀, інших містах — 2,3⁰/₀, селищах міського типу — 3,0⁰/₀, інших міських селищах — 2,6⁰/₀, тоб-то велика кількість населення живе у тих містечках і селищах міського типу, що на Правобережжі складаються з цілком дрібнобуржуазних елементів (кустар, ремесник, крамар), на Лівобережжі — головним чином з робітничих поселків то-що.

Востаннє, щоб дати картину соціального розпорошення міст, я наведу одну таблицю (правда, з відносними числами), яка диференціює соціальний склад міського самодіяльного населення і по губернях :

Г У Б Е Р Н І	Робітники	Служники	Службовці	Особивільн. профес.	Хазяї	Допомагаючи чл. родини	Інші
Волинська	18,1	1,6	12,7	1,1	27,2	28,0	11,3
Донецька	53,2	3,4	22,9	0,3	9,7	1,1	9,4
Катеринославська	25,3	3,2	22,1	1,3	21,2	7,2	19,7
Київська	19,4	2,5	13,7	1,8	27,5	22,2	12,9
Одеська	19,3	2,6	13,7	1,2	23,8	19,7	19,7
Подільська	21,3	2,3	15,8	1,8	30,4	11,9	16,5
Полтавська	21,9	4,1	17,0	1,0	23,8	13,1	19,1
Харківська	22,5	4,7	24,3	1,4	17,9	13,3	15,9
Чернігівська	18,6	3,1	18,7	1,2	28,9	15,4	14,1
По Україні .	24,4	3,0	17,3	1,3	23,1	15,6	15,3

Ці цифри показують по-перше на гегемоніяльно-дрібнобуржуазний склад міст більшості губернь України (крім Донбасу). Навіть у таких губ., як Харківська й Катеринославська, робітниче населення не складає гегемоніяльного кількісно прошарку і дає своє місце службовцям і дрібному буржуа. В таких губернях, як Волинська, Київська, Подільська, Одеська, Чернігівська та й Полтавська, гегемоніяльним прошарком міст є

дрібний буржуа („хазяїн“) та члени родини. Коли ж до них додати службовця, то ці групи складають абсолютну більшість міського населення. Ці ж цифри показують, в яких тяжких обставинах українському пролетаріатові доводилося провадити свою боротьбу, ураховуючи весь час середовище, та й добре відчуюючи його вплив на собі.

Та й самий пролетаріат міст купчиться головним чином у дрібній та середній промисловості, розпорошено, що значно зменшувало й його сили у боротьбі, і оформлення як класи „для себе“. Подивіться таблицю на 9 стор. і ви побачите, що найбільша кількість пролетаріату на Україні (крім гірничої, добувальної промисловості) працює на виробництві, що виробляє споживчі предмети (тоб-то дрібна та середня промисловість).

Висновок: проходить різке розмежування за участю у виробництві головних кадрів пролетаріату: більшість у великій індустрії, з одного боку, і дрібному виробництві споживчих предметів — з другого, і меншість купчиться у металевій і т. д. легкій індустрії міст. Як бачимо, міський загін пролетаріату слабкий.

І все-таки, коли брати відносне порівняння до всієї Росії, кількістю Україна складом пролетаріату займає одне з перших місць (вище хіба стоїть один центрально-промисловий район), що руйнує традиційний погляд на Україну, як на відсталу частину кол. Росії.

Дійсно, порівняйте кількість пролетаріату України й Росії (без гірничої добувальної промисловості) на 1914 р. — 1.921.575 ч. і 331.890. Коли ж узяти пізніші цифри за 1925/26 р. (а вони дають картину певної єдності), то побачимо: в цензовій промисловості РСФРР зайнято 1.735.892 робітники і службовці з річною продукцією в 7.187,8 міл. крб., а на Україні — 515.822 роб. і служб. з продукцією в 2.047 міл. крб. На 1926/27 р. у РСФРР робітників і службовців — 2.000.830; на Україні — 629 (на 1/І 1927 р.), тоб-то робітнича класа України становить 30% робітників РСФРР, при населенні в 28% до населення РСФРР. В РСФРР відсоток робітників та службовців промисловості до всього населення становить коло 2%, на Україні — коло 2¹/₄ %.

* * *

Наведена вище характеристика залишається й на час війни. Але відбуваються якісні зміни в деяких класових групах і збільшується підмічений вже раніш процес диференціації.

Візьмімо пролетаріат. Промисловість мілітаризується, збільшується навантаження, а тому збільшується й робоча сила. Приплив на заводи й рудні некваліфікованої робочої сили вів до занепаду виробництва, а тому і до ще більшого збільшення робочої сили за рахунок того ж „сіряка“. Пролетаріат

кількісно росте. Так, в Донецькому кам'яновугільному районі 1913 року було 171.590 робітників, а на перше січня 1917 р. вже 291.397 р. Теж і металургія України. В 1913—1914 р.р. було 89.600 робітників, а в 1916—1917 р.р. — 121.600 робітників¹⁾.

Але кількісний зміст ішов за рахунок занепаду якісно-класової свідомості пролетаріату. Коли ж до цього додати ще й те, що на завод пішов — „оборонець“ — класово мало, а то й зовсім не зв'язаний з пролетаріатом, то ще яскравіше буде видно, як багато загубив пролетаріат як класа, у війні. На заводі починає панувати, з одного боку, кваліфікований старий робітник („аристократ“), з другого — „сіряк“, класово-сирий, що стає під великий вплив „стариків“. Відцїля частковий занепад революційної активності пролетаріату як класи. Роки військової дорожнечі, кризи знову оживляють його, а у 1917 році ще й загострюють так, що він мусить піти на революційний вибух.

З другого боку, прискорюється процес розкладу дрібної буржуазії міст по всій країні та особливо на Правобережжі. Між іншим, тут слід відзначити цікавий процес еволюції українських міст.

Порівняння наслідків перепису 1897 і 1926 років приводить нас до висновку, що швидше ростуть міста степового району України, аніж у лісо-степі. Найменше росте населення Чернігівщини, Волини, Поділля. Розкладаються старі міські центри України. Цей процес набирає катастрофічного характеру в часи війни — занепадає сила старих міст і містечок України. Відбувається не тільки відносно, але й абсолютне зменшення міського населення в повітах Старо-Костянтинівському, Кам'янецькому, Летичівському, Брацлавському, Таращанському, Канівському, Чигиринському і т. д. Дрібна буржуазія, пролетаризуючись та павперизуючись, революціонізується і живить опозиційність до царату, до війни.

Коли ж перейти до села, то війна чи не більш за все ударила по селянству. Мобілізація до армії основної робочої сили села найдошкульніше вдарила по незаможницькому й середняцькому господарству. Куркульські господарства легше переносили все це, не тільки тому, що мали більше робочої сили і звикли її наймати зі сторони, а й тому, що заможне господарство легше діставало полонену робочу силу.

З другого боку, від поширення хлібного ринку в зв'язку з війною вигравав найбільше заможний селянин. На цьому ґрунті росте й загострюється диференціяція та класова боротьба на селі серед самого селянства. Поміщицьке господарство в цей час, хоча й терпить брак робочої сили, але від цього не збільшується на багато здача землі в оренду селу і навіть

²⁾ Пажитнов. „Положение рабочего класса“. Т. III.

ростуть орендні ставки. Користуючись більше полоненою робочою силою, поміщик ще більш дратує село, що залишилося без робочої сили. Коли додати до цього ще й національний антагонізм між селом і поміщицтвом, то ясно, що село в цілому єдиною силою стоїть проти поміщика. Слід зазначити, що на півдні України навіть заможний селянин гостро відчував брак робочої сили (великі екстенсивні господарства), а на Правобережжі, де це не так гостро відчувалося, стан військової облоги, прифронтової смуги з усіма відділя тяготами боляче різав село. Все це робило українське село особливо опозиційним, революційним, робило його „пораженським“ під гаслами миру й землі.

Як останній штрих до українських особливостей треба згадати про українську буржуазію та інтелігенцію, які виступають із своїми власними вимогами.

Української буржуазії як солідної зформованої класи, що відігравала б якусь окремішню помітну роль, у нас не було. Окремі представники цієї групи, коли і виступали з якимись своїми особливими вимогами, то майже цілком розтоплювалися в основному українському дрібнобуржуазному таборі. В добу реакції український буржуа був настроений менш опортуністично до царату, ніж руський, але ще мріяв про мирні змагання з російським капіталом, а тому й загравав з кадетами. Війна зачепила болюче його матеріально (він був слабший за такого ж російського буржуа й не одержав в своїх руках промисловости, що багатіла на замовленнях) і національно (розгром східної Галичини й національного руху на Україні), що штовхає його до опозиції царату й відвертає від нього „старшого брата“ — руського ліберала, робить його більш опозиційним до російської буржуазії. Він стає поразенцем, хоча це й не виявляється одверто.

Гостріше й активніше виявляла себе українська інтелігенція, що весь час була найяскравішим представником українських національних змагань. Її активність мала досить прозаїчний ґрунт — боротьба з засиллям російського інтелігента на Україні, боротьба за культурно-адміністративне обслуговування України, за теплі місця. То вона накидає й перша розробляє національні гасла, формує й веде всі українські партії, починаючи від крайніх правих, і до найлівіших. Із-за неї власне в основному так багато крутився український національний рух навколо гасел культурно-національно-автономських, боючись стати у більшості на радикальніший національний програмі.

Складаючи в основі кадр кожної української партії, інтелігенція накидала їм багато спільного до різної соціальної програми кожної соціальної групи. Це, між іншим, і пояснює те братерське співробітництво, що існувало між уседеками й есе-рами й навіть хліборобами.

Підчас війни українська інтелігенція на терені Росії була в цілому (за маленькими винятками) настроєна по-пораженському, а за корд-нами, на еміграції висувала в союзі з західньо-укр. буржуа гасла української незалежності, неважливо якої, чи то в формі монархії, чи республіки, хоча б під чоботом Габсбурга або Гогенцолерна, аби незалежності, за якої вона могла б посісти таке ж місце на Україні, як руська у Росії, або польська у Галичині під Австрією.

Що ж торкається великої буржуазії, то, як відомо, вона вела перед і в імперіялістичній війні, і в русифікаторській політиці. На цьому особливо загострювалися її відносини з українськими елементами.

Поміщицтво українське, в цілому зрусифіковане з „давен“, славилось своєю ліберальністю й цю ліберальність добре виявило і підчас війни, перейшовши в опозицію до Миколи II. Феодальне угруповання серед поміщицтва на Україні було незначне, бо його сьогоднішні гасла — сепаратний мир з німцями — були особливо ворожі українському поміщицтву, для якого Дарданели, як шлях, по якому полетіть хліб з чорноморських портів на Захід, були давніми мріями. Цим пояснюється „лояльність“ у лютому українського поміщика до революції та його „найщиріша“ дружба (Родзянко, Терещенко та ін.) з кадетами, із загальноросійською буржуазією в переведенні політики Тимчасового Уряду.

Таке було розставлення класових сил напередодні лютого на Україні.

II. НА ШЛЯХУ ДО СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(Від лютого до жовтня)

Лютнева революція дуже мало що змінила в розташуванні класових сил, про яке ми говорили вище. Пролетаріят, селянство й армія в тому числі, незмінними перенесли свої соціальні вимоги і на капіталістичний Тимчасовий Уряд, бо ж Лютнева революція — це хоча й буржуазна революція, але лише остільки, оскільки буржуазія прийшла до влади, і тільки. Всі основні соціальні вимоги пролетаріату й селянства залишилися нездійсненими, а тому не тільки не змякшилися, але й загострилися через загострення економічної й політичної кризи у країні.

Робітничий рух підноситься й розвивається на Україні в тому ж напрямку, що й у Росії, з тою хіба різницею, що він тут не набирає таких гострих і широких форм. Це пояснюється тим, що: 1) на Україні кращий був продовольчий стан, менше почувалося кризу; 2) не було такого великого скупчення пролетаріату по містах, а була розкиданість у промислових, позаміських „гніздах“; 3) треба ураховувати розбухання робочих кадрів за рахунок „сирих“ „оборонців“, що відповідним чином прим'якувало класову боротьбу пролетаріату;

4) підвищена активність дрібнобуржуазних елементів, що часто держали революційну ініціативу в своїх руках. В основному ж еволюція робітничого руху й більшовизація його проходить ті ж етапи, що й у всій Росії.

Інакше стоїть справа з селом. Ми вже зазначили, що 36% всієї землі на Україні було на цей час у руках великого землеволодіння. Боротьба за землю набирає тепер гострого характеру. Загострює цю боротьбу ще й велика диференціація села. Аграрна революція в основному розвивається так, як ми вище відмітили, тоб-то перший виступ усього села йде в основному на поміщика і лише на Полтавщині та ін. місцях цей перший виступ села зачіпає й куркульське землеволодіння, оренду. Куркуль тому майже з початку революції в цих районах кидається на союз з великим землеволодінням, поміщиком¹⁾.

Тому-то з цих районів у першу чергу й формується партія „хліборобів“, що на своєму прапорі написала „Боротьба за приватновласницькі землі“. На русифікованій Таврії і т. д. весь куркуль не лякається ще революції й лише велике куркульство, що переростає в поміщицтво, починає галасувати проти революції і йде до „союзів земельних собственников“, „крестьян-собственников“ то-що.

Цікаво, що на Україні аграрний рух у цілому набирає більш поступовних форм розвитку, а тому і вражає своєю організованістю (за окремими винятками, особливо у тих районах, де раніш проходить розкол села). Коли в Росії вже березень — квітень дають цілу низку підпалів і розгромів поміщицьких маєтків (березень — до 38% підпалів і розгромів, до 31% порубки лісу) і лише пізніше набирає більш організованого характеру, щоб у жовтні знов розлитися загальним повстанням, то на Україні цей перший період має характер боротьби селянства з поміщиком за зниження оренди, примусове використання земель, що пустують, і лише почасти перерозподіл орендних фондів у куркулів (головне в центральній Україні).

Другий період (червень — серпень) — це боротьба за врожай, за робочу силу і дальший перерозподіл орендних фондів, поширення примусової оренди (фактично — захоплення) поміщицьких земель і навіть куркульських. Третій період (з вересня) — вже одверте захоплення всіх поміщицьких земель, розгром маєтків, розподіл інвентаря, худоби то-що, що набирає форм широкого стихійного повстання вже після Жовтневої революції.

Таким чином ми бачимо, що буржуазно-демократична революція вже до Жовтня почала переростати на українському селі в соціалістичну шляхом розкулачення села. Це штовхало до швидшого, ніж у Росії, розколу єдиного селянського антипо-

¹⁾ Рубач. „Аграрная революция на Украине“. „Літ. Рев.“ № 5—6, 1927, стор. 11.

міщицького фронту й примушувало до швидшої групово-класової організації селянства.

Як же ставиться до цих вимог буржуа?

Позиція великої та й середньої буржуазії на цей час загальна з російською: обмежити й задавити масовий рух, довести війну до переможного кінця. Буржуа перелякався широкого руху пролетаріату, не виступив уже з власними класовими вимогами й загрожував капіталістичному пануванню; не міг він піти й на розв'язання аграрної революції, бо поміщицьке землеволодіння на цей час уже було щільно зв'язане з фінансовим капіталом і сами українські поміщики були винні банкам до 1.250 мільйонів карб.¹⁾

Український буржуа (середньенький) та його ідеологи, хоча й за лівими фразами, але ховали те саме бажання. У нього, крім того, були ще й національні „клопоти“. Коли раніш він годен був закричати „геть від Росії“, то тепер проходить пом'якшення — і він годен умовлятися з руським буржуа про федерацію, співжиття то-що. При чому він і сам так наляканий класовими вимогами мас, що не дуже настоює на негайній „федерації“ й згоден почекати на це до більш зручного часу горожанського миру.

Поміщицтво, перелякане аграрною революцією, кидається до Тимчасового Уряду, але, бачучи його слабкість навіть і ті елементи поміщицтва, що гралися в лібералізм, вже майже на другий день після революції (весною, а найсильніше в початку літа, кинулися за допомогою до генералітету, до військової диктатури. На цьому ґрунті склався союз поміщицтва й буржуазії, що висунув Корнілова (між іншим, саме з України — південно-західного фронту — Корнілов почав свою кар'єру кандидата у військові диктатори під благання українського поміщицтва).

Шукало поміщицтво порятунку від аграрної революції й в самому селі — в куркулів. В основному літом 1917 р. поміщицтву ще не вдалося потягти за собою українського куркуля, який, особливо на півдні Правобережжя, заходився заорювати й засівати для себе поміщицькі землі, ведучи навіть перед, де-інде в „безпорядках“, але в тих районах, де куркуля вже смикнула аграрна революція, союз цей оформився швидко.

Вже в червні місяці в самому центрі розколу єдиного селянського фронту, на Полтавщині у Лубнях, зібрався з'їзд переляканих куркулів-хліборобів з поміщицтвом, що проголосив: „а) повну суверенність українського народу (це національна декларація, що займала друге місце в сумі причин, через які відбувся з'їзд. Головне йде далі — В. Х.); б) забезпечення приватної власності на землю, як основи народнього господарства; в) парцеляцію за викуп великих земельних маєтків

¹⁾ Див. Рубач — згадана робота, 13 стор.

для забезпечення малоземельних; г) залишення за попередніми власниками цих маєтків такої кількості землі, яку встановить український сойм, взявши на увагу потреби агрикультури та державні інтереси“¹⁾.

Тому цей куркуль вкупі з поміщиком і за його проводом не тільки відходить від слабого Тимчасового Уряду, але ганьбить „соціялістичну“ Ц. Р. і Антанту, що допомагала завірюсі в Росії, і орієнтується на феодальну аристократію старої Пруссії, на програму „союзу визволення“ і т. ін. З другого боку, великий куркуль з б. „Новоросії“ міцніше з'єднується з поміщиком і в липні на Всеросійському з'їзді земельних власників у Москві демонструє проти революції. Це його (вкупі з поміщиком) речником був Корнілов, це він (великий куркуль, напівпоміщик вкупі з поміщиком пізніше настановив військового диктатора Скоропадського разом з поміщиком і всім куркульством всієї України, якого почало трясти розкулачення тепер уже по всій країні.

Позиція дрібної буржуазії на цей час? Тут треба зробити певну диференціацію і дрібну буржуазію треба розглядати окремо — українську й руську та навіть правобережну й лівобережну, бо вони займають різні позиції в цей час. Дрібна буржуазія з міст, містечок Правобережжя (та й дрібних містечок Лівобережжя!) з занепадом цих міст павперизувалася, пролетаризувалася, а тому й займала більш революційну позицію. Але руський сектор дрібної буржуазії в цілому (частково і єврейський) держалися співробітництва з Тимчасовим Урядом. Через зростання національного руху на Україні руська дрібна буржуазія займає навіть більш праву позицію, ніж у Росії, захищаючи старе колоніальне *status quo* України. Український дрібний буржуа, як відомо, займав найменш презентабельне місце навіть в лавах дрібної буржуазії. Він був найактивнішим носієм антагонізму зі своїм чужоземним чужонаціональним конкурентом не тільки (вірніш, не стільки) з великим, як дрібним. Він свою революційну опозиційність до самодержавства, не на багато змякшеного, переніс і на імперіялістичний Тимчасовий Уряд. Його націоналістичні почуття живили й підтримували український національний рух. Але коли в добу реакції він годе́н був „орієнтуватися“ на кого завгодно (на німця, турка і т. д.), аби визволитися від російського конкурента й царя, то тепер він трохи змякшується і годе́н „почекати“ навіть дечого від російської „демократії“, ладен поговорити про „федерацію“ з Росією, ні на хвилину не ховаючи свого недовір'я й опозиційности до неї.

І особливо активно виступає в часи революції українська інтелігенція. Вона має тепер змогу легально й широко роз-

¹⁾ М. Яворський. „Проблема української національно-демократичної революції“. „Червоний. Шлях“, 97 стр., № 4, 1927 р.

крати свої сили і значіння. Її політична активність така висока, що вона заповнює й розлазить по всіх національних партіях. Вона активізує буржуазно-національне гасло „єдиного фронту“ та кругом і всюди випирає на перед вимоги культурно-національні й автономні. Вона з пересердям допомагає націонал-буржуа, щоб залишити фронт, змазує з партійних прапорів соціальні гасла й підмінює їх галасливонаціональними¹⁾. Не без її допомоги „м'ягшають“ крайні націоналістичні прошарки й не так голосно кричать про „абсолютну незалежність“, про курс „на захід“. Треба добитися поки-що хоча змоги культурно й адміністративно обслуговувати „свій народ“ „своєю рідною мовою“, тоб-то розтуркати по теплих місцях свою інтелігенцію в демократичній, хоча б і російській Україні.

І, нарешті, варто згадати армію. Соціальні вимоги українського салдата були ті ж, що й руського — мир у першу чергу, і далі йшли рідні класові вимоги. Ліва фразеологія українських партій і Центральної Ради, приваблювала салдатську масу. До неї й за нею йшли так само, як на певному етапі й за меншовицько-есерівськими партіями й радами.

Але й національний момент у армії виявлявся досить активно. Причиною до цього було те природне тяжіння до служби на рідній землі, в рідному мовному й культурному оточенні, що особливо гостро відчувається за відсутності всіх цих обставин (недивно тому тяга до „українізації“ військових частин так гостро почувалася на фронтах, що були не на українській території).

Українські маси в старих шинелях — в основному селянські — активно вимагали українізації військових частин, при чому під „українізацією“ розуміли вони не тільки комплектування національно свідомих українських загонів з українським комскладом на чолі, але й службу на українській території, фронтах, і можливість попасти на переформування в тил, залишитися — коли й не зовсім, то на довше — далі від фронту і т. ін.

Ми не говоримо вже про те, що всі класові змагання на Україні знаходили свій відбиток і в армії.

Всі оці класові групи між лютим і жовтнем розподіляються на чотири основні класові загони, групи.

1. Пролетаріят (дуже мала частка села — головне через салдатство, та й те у великій мірі — чужонаціональне) та найрадикальніші елементи інонаціональної дрібної буржуазії на Україні об'єднуються навколо рад робітничих та інших депутатів.

2. Елементи руської й інш. буржуазії (середньої й дрібної) — навколо органів Тимчасового уряду то-що.

¹⁾ О. Шумський. „Стара й нова Україна“. „Червоний. Шлях“, № 2 1923 р.

3. Українська дрібна, навіть середня буржуазія міст плюс все село (за винятком згаданих куркульських елементів) і більшість українського селянства (і частина українського робітництва) — навколо Центральної Ради.

4. Поміщицтво, зачеплені революцією елементи куркульства, велика і навіть середня буржуазія, починаючи з літа, виразно держать курс на військову диктатуру, навіть на реставрацію монархії. Руські елементи цього табору орієнтуються на диктатуру ріднонаціонального генералітету, а українські — здебільшого сподіваються на німецько-австрійського юнкера.

На цьому класовому ґрунті розквітли й змагалися всі політичні партії.

Партії великої буржуазії, середньої руської та поміщики вкупі з куркулем — напівпоміщиком півдня України — держали курс на владу, що приборкала б масовий рух, і коли й брали участь у Тимчасовому Уряді, то лише для того, щоб використати і це „безвілля“ для застопорення революції, для підготовки диктатури.

Аналогічні українські елементи плюс куркуль, якого вже чіпало „розкулачення“, одверто готувалися до „самооборони“, встановлення сильної влади й утворювали власні озброєні загони „вільного козацтва“ із куркульсько-буржуазної реакції, на які можна було б опертися в певний час.

Дрібнобуржуазні партії руського сектору весь час ідуть на привіді у буржуазії. Вони ще спираються на більшість мас, вони ще облутали їх і ведуть за собою. Вони не гадають перейти рейки буржуазної революції й по цьому шляху ведуть до Жовтня (а часто і після Жовтня) навіть більшість рад р., с. та інших депутатів. Вони остільки добре служать буржуазії, що та їм віддає інколи в повне розпорядження весь Тимчасовий Уряд, аби тільки не розпалювати мас.

Так зв. „соціалістичні“ партії перетворюються фактично в рупор буржуазно-поміщицької контр-революції.

З перших днів революції сталася дивна картина. Буржуазія, як революційна класа буржуазно-демократичної революції, задовго ще до революції загубила свою революційну роль, а тому програму переведення навіть цієї революції взяли на себе сами маси. Наслідком цього було утворення на початку революції двох органів влади — „двоєвlastія“, як висловлювався Ленін — капіталістично-поміщицької — Тимчасового Уряду і робітничо-селянської — ради депутатів. І, не дивлячись на те, що ради передали офіційну владу Тимчасовому Урядові й увесь час (до Жовтня і пізніше де-інде) тяглися за ним, вони все ж держали у своїх руках всі можливості тієї демократичної диктатури пролетаріату й селянства, чим наділили їх маси в перші дні революції. В Росії до корніловських днів вони санкціонують всю діяльність Тимчасового Уряду аж до розстрілів робітництва (липневі дні), на Україні вони

й пізніш все ще більш-менш лояльні до уряду — Тимчасового Уряду. Сприяло цьому те, що Україна мала сильну дрібну біржуазію в місті, що ця дрібна буржуазія була досить активна й міцно тримала до певного часу у своїх руках навіть ініціативу революційного руху й пролетарських мас, що національний конгломерат українського міста вів до гострої національної боротьби, в якій руському дрібному буржуа доводилося відстоювати (це йому іманентне) імперіялістичну політику руської буржуазії. Тому дрібний буржуа встиг захопити й довше панувати у радах (коли й непосредньо — то через свої партії, с.-д., с.-р. і т. д.), тому пролетаріят був слабший у радах, сам ішов за ними і пізніше переміг, пізніше вплинув на ради й вийшов з-під меншовицького впливу, ніж у Росії. Слід зазначити, таким чином, що таке засилля дрібної буржуазії на Україні не минулося без впливу й на пролетаріят, дезорганізуючи деякі загоны робітничої класи.

Український сектор дрібної буржуазії, село й частина робітництва, тоб-то класово дуже близьке дожовтневим радам депутатів тіло, об'єднується навколо Ц. Ради. За складом політичних партій Ц. Р. теж майже різнилася від меншовицько-есерівських рад СД¹⁾. І так само як меншовики хотіли бачити в радах муніципальний орган, так само українські угодці ніколи не гадали з Ц. Р. зробити орган соціалістичної резолюції, а лише орган націонал-демократичної революції, тоб-то орган буржуазії. При чому слід зазначити, що інколи Ц. Р. займала (не дивлячись на те, що в ній сиділи і буржуазні елементи с.-ф. та інші) значно лівішу позицію, ніж рада РСД (згадай ставлення до Державної наради, позицію, на демократичній нараді, де національна курія була радикальніша за курію рад РСД та ін.).

Це чудесна розумів і відірваний від України Ленін, бачив і Сталін. Тому-то вже навіть після Жовтня Раднарком РСФРР веде переговори з Ц. Р., відтягує збройний конфлікт. Тому-то вживалися заходи зірвати Ц. Р. з середини (переговори з лівими укр. с.-р.), відірвати від неї маси. Ленін бачив, що той єдиний центр, що сіяв ілюзію в масах і тягнув їх на співробітництво з буржуазією в Росії, дожовтнєві угодівські ради — на Україні подвоївся по російській та українській вертикалі — були ради РСД і була Ц. Р. Для того, щоб безболісніше встановити владу рад на Україні, так само як і в Росії, треба було завоювати не тільки ради РСД, а й Ц. Р. Тут була та ж проблема завоювання мас, і хоча ради РСД і переходили до більшовиків, за панування в Ц. Р. есдеко-есерівства, що не мали вплив на українські маси села і навіть міста — брати владу на Україні було важче.

¹⁾ Своєрідність і класовий характер Ц. Р. цілком виключає можливість аналогії її з Р. Р. та С. Д.—Р. е. д.

Ось у чому особливість еволюції мас до більшовизму на Україні — прихід до більшовиків стався пізніш, ніж у Росії — тому треба було швидше виявити всю буржуазно-демократичну суть Ц. Р., тому треба було ураховувати ще ілюзії віри в неї, що була в масах, тому наказ Антонову вгамовувати конфлікти з Ц. Р.¹⁾, щоб відштовхнути від неї маси, локалізувати її вплив. Правда, тут на переведення цієї політики РНК РСФРР впливала й особливо національна, так би мовити, уразливість Ленінова.

Що Ц. Р. стояла дуже близько класово, партійно і ін. до меншовицько-есерівських рад депутатів, можна бачити й з тих метаморфоз, що вона пройшла їх від лютого і до Жовтня. Весь її перший період діяльності аж до І універсалу — це доба хитань, дуже подібних до хитань рад РСД, які передали владу Тимчасовому Урядові. Вона спирається на масовий селянсько-салдатський і частково робітничий рух, але так само боїться перейти до активних дій, як і ради. Лише під впливом безпосередньо масового руху вона робить активний крок уперед (радикальніший, ніж тогочасні ради РСД) і видає І універсал, чим відштовхує згадані елементи куркульства від себе, якого чіпала вже аграрна революція.

Але Ц. Р., як і меншовицько-есерівські ради депутатів, твердо стоїть на програмі буржуазно-демократичної революції й не гадає навіть просоціялістичний переворот. Тому, коли йде наростання революційного руху мас, вона лякається його і подає руку Тимчасовому Урядові, що за цією допомогою (так само як і за допомогою ЦВК Рад, що прикував себе до імперіалістичної колісничі) розстрілює робітництво у липневі дні і т. д.

Це було логічним наслідком політики „соціалістичних“ партій — гегемонів Ц. Р. Всі вони звуть себе соціалістами, але як визнає сам тогочасний проводир їхній Винниченко: „Ми в своїй діяльності були тільки республіканцями й демократами, а не соціалістами“²⁾. І коли це він повторює і в другому томі цієї роботи (див. т. II, 89 стор.), то говорить правду. Всі „соціалістичні“ партії Ц. Р. „були не соціалістами, а тільки демократами, республіканцями й національними революціонерами“, бо стояли на платформі лише буржуазно-демократичної революції й не тільки висміювали, але й кров'ю й залізом давили кожного, хто посмів би „дезорганізувати“ маси гаслами соціалістичної революції, заводив би „анархію“.

Всі ці українські „соціалісти“ були вірними служками своєї буржуазії („сущої“ чи „не сущої“ — це схоластичне питання). Головна справа в тому, що вони („соціалісти“) стояли на буржуазному євангелії приватної власності й капіталістичного визиску мас і тому захищали програму буржуазної революції проти

1) Антонов - Овсенко. „Записки о гражданской войне“, т. I.

2) В. Винниченко. „Відродження нації“. Т. I, 82 стор.

соціалістичної для всієї, незалежно від нації, буржуазії України.

А те що на Україні була українська буржуазія, що зацікавлена була в капіталістичному розвитку країни — це факт. Потенції капіталістичного розвитку країни залежать не від того, чи є велика або середня буржуазія, чи немає їх; сама дрібна буржуазія міст, саме село навіть при відступності міцніших шарів буржуа складають ту потенціальну силу, що проводить програму буржуазної революції, коли немає класи пролетаріату, настільки сильного, щоб перегнати буржуазно-демократичну революцію на соціалістичні рейки і спрямувати всю країну на соціалістичне будівництво.

Капіталістичному майбутньому України слугувала й Ц. Р. зі всіма своїми „соціалістами“, так само як цьому ж російському імперіялізмові служили меншовики, есери, що тягли на цей же шлях до Жовтня (та й тепер охоче потягли б, коли б сила) ради робітничих, салдатських і селянських депутатів, як йому (імперіялізмові) служать німецькі та інші „соціалісти“ в капіталістичних урядах і поза ними і т. ін. Значить, зовсім не треба було Ц. Р. складатися виключно із буржуазії, щоб переводити політику буржуазії: цю роботу вона чудесно виконувала і зі своїм „соціалістичним“ складом¹⁾.

Коли на початку революції ради депутатів у Росії об'єднали всі „соціалістичні“ партії від народніх соціалістів і до більшовиків (останні в меншості; див. § 4 квітневих тез Леніна, т. XIV, Ч. I, 18 стор), що репрезентували робітництво, селянство й дрібну буржуазію (можливо, більш радикальні її елементи), то на Україні проходить розкол носія цього фронту демократичної диктатури. Ради депутатів існують як і в Росії, але майже зовсім без українського села. В цьому було коріння їхньої слабости, довшої гегемонії в них міських дрібнобуржуазних елементів.

Все село переходить до Ц. Р., до неї ж ідуть деякі національні елементи робітництва, вся українська дрібна буржуазія, інтелігенція.

¹⁾ Я мушу трохи докладніше зупинитися на розгляді соціального складу політичної форми Центральної Ради. Дехто буде перечити проти такого порівняння Ц. Р. з меншовицько-есерівськими радами депутатів і говорити, що Ц. Р. — це Гоміндан і т. ін. Невірно порівняння Ц. Р. з Гомінданом, бо ж Гоміндан — це об'єднання і трудових мас, і буржуазії (середньої, навіть великої), до того ж об'єднання партійного характеру, а Ц. Р. — об'єднання представницького характеру. На Україні по групах (по класах) відбувається розкол — буржуазія йде до Тимчасового Уряду, дрібна буржуазія — до Ц. Р. Ц. Р. є масова організація, в якій коли й беруть участь буржуазні ідеологи, то й вони не надалеко були правіші за народніх соціалістів, які сиділи і в радах депутатів. А головне, вони і кількісно, і якісно грали невелику роль: рішучою силою в Ц. Р. були есдеківсько-есерівська більшість.

Єдине порівняння Ц. Р. з Гомінданом можливе по лінії національного фронту — єдиний національний фронт.

Але „лівизну“ Ц. Р. за відсутності пролетаріату компенсує радикальність українського дрібного буржуа, компенсує, зрозуміло, що до тактики, а не програмовості.

На чолі Ц. Р. стоять „соціалісти“, але всі вони ідеологи (як і в Росії) „мелких хозяев, мелких и средних крестьян, мелкой буржуазии, а также части поддавшихся влиянию буржуазии рабочих“ (Ленін, т. XIV, ч. I, 65 стор.), всі вони хочуть „буржуазной парламентарной республики с реформами для рабочих и крестьян“, всі вони „за социализм, но думать о нем и немедленно делать практические шаги к его осуществлению рано“ (там же).

Це приводить до того, що вони не тільки борються з тими, хто хоче зараз вести пролетаріат і маси на соціалістичну революцію, але й як підпору для себе в цьому знаходять лише в буржуазії, тоб-то в силах, що хочуть загальмувати революцію, в контр-революційних елементах. Не зовсім вірно тому пише Винниченко в II томі „Відродження нації“ (96 ст.), що „Наша (Ц. Ради — В. Х.) головна опірня сила була в селянстві, і то не в голоті сільській, а в більш заможному селянстві, як більш розвиненому і національно свідомому“. Головна підпора політики Ц. Р., політика обмеження революції на буржуазній (та й поміщицькій фактично) програмі була в тих елементах, що цього хотіли: буржуа, напівпоміщик-куркуль і т. ін. Ті ж селянські та й дрібнобуржуазні у великій мірі елементи, що фізично провадили цю політику, сидючи в Ц. Р. і поза нею, просто несвідомо пленталися у хвості і власної, і руської буржуазії. Так об'єктивно Ц. Р. підтримувала й живила навіть російську монархічну білогвардійщину, зі своєю буржуазною програмою свідомо допомагала Каледінін, Корніловим і т. д.

Коли ця політика кидається в очі і масам, вони кидають Ц. Р., так само як покинули меншовиків, есерів та ін., і йдуть до того, хто веде їх з рямок буржуазної контр-революції. Для цього потрібне відокремлене існування й незамазана угодовством чиста лінія пролетарської партії, що одна може повести за собою ці зневірені в угодовстві маси. В Росії це зробили більшовики, що чітко відокремили себе від угодовства, на Україні це зробили більшовики „лівобережці“, що утворили ЦВК і Народній Секретаріат України.

Хоча більшовики на Україні наробили багато помилок (про це буде далі), а тому довго й були відірвані від селянських-мас, ще й національно відмежованих від пролетаріату, все таки вони зробили великий, рішучий удар по угодовсько-контр-революційній Центральній Раді, відокремивши себе в Народньому Секретаріаті, ЦВКУ.

„Радисти“ це добре підмітили, недарма Винниченко згадує, що „утворення цього уряду дуже допомогло перемогти більшо-

визмові на Україні: всі невдоволені елементи зразу знайшли собі в ньому організаційний центр і точку опертя¹⁾.

Що боротьба ЦВК і Народнього Секретаріату (з певними, зрозуміло, особливостями, бо ж ми порівняння робимо тут схематично) з Ц. Р. була саме знаком боротьби більшовизованих рад з опортуністичним ЦВК Рад, пожевтневими комітетами порятунку революції, пізнішими комітетами Установчих Зборів і т. ін. підтвердить і те, що Ц. Р. зовсім не воювала з угодовськими радами робітничих, саадатських та ін. депутатів Харкова, Катеринослава, хоч і в них були більшовики. Ці організації були дуже близькими класовими родичами Ц. Ради (так само як Харківська, Катеринославська й т. д. Р. Р. С. Депутатів без усякого сорому для своєї класової незайманости визнавали над собою владу Ц. Р. після Жовтня). Більшовики цих міст не лякали Ц. Р. аж нітрішки тому, що вони продовжували й далі умовлятися з меншовиками, есерами в той час, коли більшовики в Росії та й кияни в Нарсекретаріаті сказали: „Мы рвем с этими партиями окончательно, ибо они изменили революции“²⁾.

Але зріст реакції, а тому й „україножерського“ духу після липня, українська дрібнобуржуазна Ц. Рада відчуває швидше, ніж руські „соціалістичні“ угодовці. І коли Бубліков з Церетелі ще цілуються на Московській нараді, то Ц. Р. вже бойкотує цей передбонопартиский сойм, де умовляється й об'єднується монархічна реакція. Після корніловських днів українське угодовство ще більш лівіє й займає найрадикальнішу (після більшовиків) позицію на Демократичній нараді.

Все це можна дуже просто пояснити: український дрібний буржуа, також і російський, лякалися широкого масового руху, але російський дрібний буржуа міг, хоча тікаючи від революційної стихії, „лобизатися“ з російським імперіялізмом, на що навчений липневою угодою боявся кинутися український. Угодою в липні з Тимчасовим Урядом він побачив, що зміцнює силу свого антипода, який, скориставши з цієї допомоги, рознесе потім і самого союзника, український дрібний буржуа чудесно побачив, що перемога російського імперіялізму веде до Корніловщини, диктатури, від якої йому теж дістанеться, і тому зразу ж робить вольт наліво так сильно, що навіть зовні стикається радикальністю своїх вимог з більшовиками й обганяє далеко меншовицькі ради депутатів. Цими стрибками й метамарфозами Ц. Р. тільки й можна пояснити, чому вона не загубила маси від часу угоди з Тимчасовим Урядом, а ще й тримала їх за собою у жовтні та й листопаді. Не тільки національний момент тут відіграв ролю, але й австрійсько-ліва політика партій Ц. Р. та й самої Ради у цілому.

¹⁾ Винниченко. „Відродження нації“ Т. II,

²⁾ Див. Ленін, т. XIV, ч. II, 139 стор.

Тепер слід розглянути на цей час позиції більшовиків. Ми не зупинялися на розгляді окремих партій — інших таборів, а давали їх сумарно за тим угрупованням, де вони були. Більшовиків слід розглянути окремо, бо вони більший час ведуть відокремлено самостійну лінію й були найкращими виразниками бажань трудових мас, що й здійснили їх потім у соціалістичній революції.

Але для того, щоб відмітити особливості тактики більшовиків на Україні, доведеться торкнутися їх тактики і в Росії.

Більшовики в Росії до приїзду Леніна стояли на позиціях підтримки і співжиття з Тимчасовим Урядом, вони не ставили перед собою завдання негайно ж готуватися до соціалістичної революції.

Такий же стан був і на Україні. Більше за те — багато більшовицьких організацій на Україні існують об'єднаними з меншовиками (Одеса, Миколаїв, у провінції, на південно-західньому фронті то-що). В таких містах, як Харків, увесь час ідуть розмови про об'єднання й блоки на виборах до міської думи то-що з меншовиками.

З приїздом Леніна відбувається перелім. Лише частина партії на чолі з Каменевим і т. д. до Жовтня (та й після його) займає праву, опортуністичну позицію. Каменев виступає і за участь у Стокгольмській конференції міжнародних угодовців, і за участь у передпарламенті. Він галасує за те, що революційні завдання треба розв'язувати не шляхом нової революції, а шляхом утворення „министерства из советских партий“, тоб-то із партій від більшовиків до енесів. Це галасування дуже мало різнилося від лівоменшовицького, „новожизненного“ (гасло „министерства из советских партий“ було й гаслом лівих меншовиків і есерів, більше того: сама Ц. Р. уже в Жовтні стояла теж за „однородно-соціалістичну владу“; логічним завершенням цього опортунізму була й Каменевсько-Зінов'ївська позиція й у Жовтні).

(Перейдімо до стану більшовизму на Україні. Візьмімо найважливішу на той час партійну організацію столиці України — Київську. До квітневих тез Леніна вона проводить загальноросійську лінію більшовиків. В своїй більшості на чолі з т. т. Ю. Пятаковим і Є. Бош організація, не зовсім розібравшись в питанні, висловлюється проти квітневих тез Леніна (на квітневій конференції делегати Києва — Ю. Пятаков, Є. Бош і інші приєдналися до Леніна).

В Київському комітеті увесь час існує права течія, яка скептично, дуже „обережно,“ ставиться до збройного повстання, до захоплення влади радами.

Український національний рух ігнорують і праві і „ліві“, і парторганізація не тільки не змагалася з ним, але мало й знала про нього. Це було наслідком націоналістичної хвороби люксембургіянства (і Пятакова, і Бош).

В результаті хоча більшовики й делегували своїх представників до Центральної Ради в серпні місяці, але це представництво було на папері.

Більшовицька фракція Центр. Ради обмежилася запитанням в серпні Декларації, в якій за лівою фразою був забутий реальний зміст, не була виявлена класова суть Ц. Р., не було критики її роботи, не була проголошена більшовицька програма в національному питанні, а лише заявлено, що „ми отстаиваем для Украины широкую областную автономию“ (те ж, про що галасували і руські угодовці). Ніякої роботи в Ц. Р. не переводилося.

„Ліві“ протестували проти участі в Ц. Р. й настоювали на дальшій повній ігнорації українського національного руху, тоб-то ігнорації боротьби за маси українського селянства, салдатства.

В кінечному — ні праві, ні „ліві“ недостатньо готували маси до бою, не досить добре локалізували ворожі впливи і не викривали українських соціал-угодовців: одні — розмовами про лояльність, другі — ігнорацією.

Праві ж в провідній голівці Київської організації йдуть на утворення вкупі з іншими партіями ради депутатів в перших числах жовтня Ревкому типа Комітета порятунку Революції.

Лише через натиск мас, лише загроза низових партійних організацій ввесь час балансувала й випрямляла лінію провідної голівки, лише під цим натиском більшовики покинули вже напередодні 25-го жовтня й меншовицько-есерівський „Ревком“, і в збройному повстанні проти Тимчасового Уряду скинули його владу.

Так само немає з перших днів в революції чіткої більшовицько-ленінської лінії в парторганізації Харкова. Тут точиться ввесь час боротьба в справі об'єднання з меншовиками (інтернаціоналістами й оборонцями), і коли в партійній організації абсолютна більшість була проти такого об'єднання, то в комітеті лише одним голосом панували вороги об'єднання¹⁾. Сильна була течія в організації й за блок з меншовиками на виборах до міської думи. І коли парторганізація і цей блок провалила, то резолюція на це питання була все ж не певною, не чіткою, залишала багато для криводумок надалі²⁾.

Що ж стосується питання влади, то тут організація теж висувувала неясне гасло: „Вся власть в стране должна принадлежать только Советам Рабочих, Солдатских и Крестьянских и прочих Депутатов, которым надо прибавить Советы железнодорожников и других служащих“³⁾.

1) Див. статтю Буздаліна в збірнику „1917 год в Харькове“.

2) Див. там же, 42 стор.

3) Див. проект наказу депутатам до міськради. Там же, 46 стор.

Український рух, робота в українських масах ігнорувалися.

В Катеринославі теж була сильна течія за об'єднання з меншовиками. Делегація катеринославських більшовиків на першій нараді рад робітничих та салдатських депутатів (Лебедь та інші) займає позицію правішу за Каменевську, відколюється навіть від більшовицької фракції і голосує за оборонську резолюцію Церетелі. В липневі дні більшовики посилають вітальні телеграми ЦВК Рад, що заплямував себе в розстрілі робітників.¹⁾ В корніловські дні більшовицька провідна більшість викидає гасло організації „революційного парламенту із рад, профспілок, фабзавкомів і „прочих організацій революційної демократії“, попереджуючи цим „передпарламент“, із якого більшовики вийшли. На пленумі рад РСД більшовики голосують 1-го вересня за негайне скликання „международной социалистической конференции“ (в липні вони голосували проти), тоб-то за те ж, за що голосував 6-го серпня Каменев у ЦВК і що так ганьбив Ленін у „Пролетарии“ 16-го серпня²⁾.

Взагалі почувається деяке збочення тут більшовицької голівки на парламентаризм і на „єдиний“ фронт із соціал-угодством.

В Одесі аж до осені 1917 р. існує об'єднана з меншовиками - інтернаціоналістами організація, а в Миколаєві лише в липні стався розкол.

На південно-західньому фронті ще й у жовтні існує об'єднана парторганізація³⁾, а в Полтаві—до серпня м-ця.

III. СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ

На такий страшенно заплутаний класовий і національний ґрунт мусила поширитися Жовтнева революція з Росії на Україну. На Україні спершу вона не могла опертися на більшість Рад РСД, бо ці ради здебільшого були ще в руках меншовиків і есерів. Єдина сила, що мусила за таких умов провести і керувати революцією, були більшовицькі організації, до того ж ще у верхах не цілком витримані. Готові були до перевороту маси, але не було в більшості міст певної сили, що оформила б цей рух. Таким чином, проти соціалістичного Жовтня стали і органи Тимчасового Уряду, і більшість рад, і Центральна Рада.

Між іншим, завдяки тому, що Ц. Р. мала багато подібного з меншовицько-есерівськими радами депутатів, вона й не мала тому широкого ґрунту в тих місцях, де соціальна база її була національно-руська або зрусифікована. В містах Лівові

¹⁾ Див. „Л. Р.“ № 5 — 6 за 1927 р., 104 — 105 і 107 стор.

²⁾ Див. Ленін, т. XIV ч. II, 56 — 58 стор.

³⁾ Див. Бош. „Год Борьбы“.

бережжя тому й панував руський угодовець, він же держав у своїх руках ради РСД.

Село українське в більшості було одірване від міста, і в великій мірі не мало тому свого представництва у радах РСД. Ц. Р. хоча й мала своїх представників на Лівобережжі, але реальної влади у неї тут не було. Єдине, на що вона могла спертися (коли не фактично, то хоч офіційно), це військові українізовані частини. Офіційні представники Ц. Р., українські партії мали слабкі маси за собою на Лівобережжі.

Як же розгортається боротьба в жовтні?

Робітництво, як і у всій Росії готове на збройний виступ проти органів Тимчасового Уряду, що безпосередньо здійснювали свою владу на Україні. Вся енергія їхня спрямовується на сили Тимчасового Уряду, на освітлення диктатури буржуа й поміщика. Ц. Р. зовсім не чувається як орган влади ні в одному районі України, повстанський рух її обходить як громадський, масовий орган; та й провідна проти Тимчасового Уряду голівка, що керує боротьбою, дивиться на Ц. Р. як на орган близький, не ворожий. Ц. Р. в усякому разі себе не скомпромітувала ще в очах мас навіть політикою відволікань „до Установчих Зборів“, бо вона не була фактичним носієм влади на Україні, навіть після угоди з Тимчасовим Урядом, за якою Генеральний Секретаріат затверджувався краєвим органом Тимчасового Уряду.

На селі, як ми вище відзначили, вже з вересня, а де - інде й з серпня, селянство починає одверто захоплювати поміщицькі землі, розгромлювати маєтки, хоча все це ще прикривається формулою примусової оренди і т. ін. З жовтня боротьба загострюється і розгортається в могутню аграрну революцію, що чіпляє вже й куркуля. Селянство коли й зустрічає інколи опір, то лише з боку органів Тимчасового Уряду; Ц. Р. не активна в виступах проти аграрної революції. Але маси вже бачать безсилля уряду, тому й не зважають на загрози. Жовтень легко приймається й шириться по українському селу на хвилях повстань.

Дрібна буржуазія міст в більшості держить нейтралітет в боротьбі, а в тих районах, де її найгостріше захопив процес павперизації й пролетаризації, виступає навіть активно проти Тимчасового Уряду (багато з її лав навіть ішло за більшовиками — згадай лише тогочасний склад правобережної парторганізації). Український дрібний буржуа в основі „співчуває“ Жовтню в Росії з умовою, щоб він (Жовтень) лише оминув Україну.

По другий бік барикад у Жовтні виступає на Україні буржуа, поміщик і в одміну від Росії навіть великі групи куркулів районів з загостреним аграрним рухом.

Армія в цілому більшовизована, при чому коли руські частини одверто співчують більшовикам, то українізовані частини, стоячи за Центральну Раду, не виявляють ворожости й од

Жовтня додержуються прихильного нейтралітету. Лише виїмково частини „привілейовані“ з куркульським складом (артилерія то-що) непохитно стоять за Ц. Р.

По окремих містах революційні події набирають різного характеру. В Києві Ц. Рада додержується у жовтні збройного нейтралітету у вборотьбі робітництва й більшовицького війська з штабом Київської округи — органом Тимчасового Уряду. Тут варто знову згадати лінію київських більшовиків на цей час.

Праві в Київському Комітеті, як відомо, весь час ставляться скептично до захоплення влади, беруть участь з меншовиками, есерами в Комітеті порятунку Револуції й т. ін. І скільки б тепер деякі товариші (Кулик—див. „Л. Р.“ № 5 — 6—27 р.) не виправдували це необхідністю „контролювати“ Ревком, Ц. Раду і т. ін. — це було певним опортуністичним ухилом київських правих. Обласний Комітет за словами т. Бош був „лівим“ і протестував проти київської правої, але по суті (об'єктивно) і сами „ліві“ робили все, щоб „допомогти“ Ц. Р. захопити владу до своїх рук, бо вони ізолювали увагу робітничих мас від Ц. Р., ізолювали тим самим робітництво від села й українського салдата; виступаючи проти органів Тимчасового Уряду, вони лише на них зосередили увагу повстання й тим допомогли Раді спокійно взяти владу в свої руки, спираючись на село, на українського салдата. В результаті в жовтні (28, 29) було скинуто владу Тимчасового Уряду в Києві й у жовтні було проголошено владу рад, але... без погодження з необхідним союзником — селом, а тому Ц. Р. без труднощів „одмінила“ всі ці завоювання й проголосила свою владу на Україні. Це було конкретним уроком того, до чого може довести троцькистська ігнорація села: ігнороване „лівими“ село, армія, вирішили в Києві справу вже після перемоги пролетаріату.

Між, іншим слід відзначити, що повстання у Києві відбулося під натиском мас і низових парторганізацій, що локалізувало хитання більшості голівки.

Але праві, а об'єктивно й „ліві“ не тільки допомогли всією своєю попередньою тактикою взяти владу Ц. Р., а праві ще й зміцнювали її своїм вступом у „радиський“ Краєвий Комітет порятунку Револуції. Права більшість Київського Комітету, обравши трьох представників — П'ятакова, Затонського й Крейсберга — до Краєвого Комітету порятунку Револуції, що його утворила Ц. Рада, повели стару лінію змов з дрібною буржуазією, на цей раз вже з національною¹⁾.

Більш за те, Бош твердить, що більшість Комітету навіть прийняла „постанову про визнання Ц. Ради Краєвою владою на Україні“.²⁾

¹⁾ Бош. „Год борьбы“, 45 стор.

²⁾ Там же, 49 стор. від 3-го листопада (постанова Ревкому). — (Ерде-„Револуція на Україні“, 129 стор.

Маси весь час гостро виступають проти опортуністичної лінії правої більшості, але... Ц. Р. стала вже владою й закріпила про це проголошенням 7-го листопада (20 за новим стилем) третього універсалу — Української Народньої Республіки.

Тов. Скрипник вірно стверджує, що в київських товаришів правого напрямку „не було революційного ентузіазму й розуміння революційної потреби боротися з Ц. Р., що в цей час уже цілком виявила свою контр-революційну суть“¹⁾.

„Ліві вживають заходів, щоб повалити Ц. Р., і для цього намагаються використати 2-й гвардійський корпус, що стояв у районі Жмеринки. Вони гадали військовою силою скинути Ц. Р., як якесь чужородне, неприродне тіло, болячку на тілі революції на Україні й установити владу рад. З другого боку, Київський Обласком скликає Всеукраїнський з'їзд рад, щоб на ньому переобрати Ц. Р. І тут, як стверджує т. Скрипник „треба визнати, що ця київська провідна група цілком повторила в Києві помилкову троцькистську лінію, що її так обстоював Троцький в Ленінграді перед Жовтневим повстанням. Пригадайте хоч би й заховану полеміку між Леніном і Троцьким безпосередню перед Жовтневими днями, коли Ленін так виразно говорив, що не саме скликання з'їзду, не сам з'їзд є засіб повалити владу буржуазії, а лише безпосереднє збройне повстання, повалюючи владу буржуазії, наперед визначаючи події для з'їзду рад, що вже після перемоги повстання на базі перемоги його зможуть організувати радянську владу“²⁾.

Цьому протиставляли лінію Троцького, який в той час в тактиці повстання стояв на ґрунті, якщо можна так висловитися, парламентських ілюзій. Для Леніна революційна боротьба, збройна боротьба має повинна була вирішити питання про перемогу пролетаріату. Для Троцького слово, резолюція з'їзду повинна була бути раніш, ніж виступ маси, маси повинні були виступати після резолюції, після урочистих промов керівників, після схвалення резолюції з'їзду.

Ця жалюгідна „троцькистська тактика“ пролетарського повстання як-найяскравіше виявилася в Києві. З'їзд, що його скликали більшовики в Києві, мав 250 чоловіка делегатів, з різних кінців України, переважно із Правобережжя, — делегати рад Харкова, Донбасу, Катеринославу до Києва не приїхали. За ними було співчуття робітників і робітничих мас, але за них була лише не досить організована сила робітничої гвардії

¹⁾ „Комуніст“ № 295, 1927 р.

²⁾ Див. Троцький. „О Ленине“, стор. 71. „Но все же брать власть собственной рукой, независимо от Совета и за спиной его, партия не могла. Это было бы ошибкой. Последствия ее сказались бы...“ й т. ін. Тут у Троцького викриваються ці розходження з Леніном, але він їх тепер приховує за „Советом“, не вживаючи терміну більш певного — „з'їзд рад“, про що говорить т. Скрипник.

Киева. Проти них стояла українська Центральна Рада, що організувала державну владу, мавши значні збройні сили, яка щойно обеззброювала військові частини, що були за більшовиків. Спритним політичним маневром Центральна Рада підірвала всі розрахунки київських більшовиків, запросивши на цей з'їзд рад представників щось із півтори тисячі делегатів од селянської спілки; Центральна Рада, взявши ініціативу до своїх рук і спираючись на свої збройні сили, захопила в свої руки мітинг представників селянської спілки. Прихильники рад вийшли із цього засідання, покинули його¹⁾.

І дійсно, в результаті 2-й гвардійський корпус до Києва не дійшов, а з'їзд рад Ц. Рада обернула на селянський мітинг, який ухвалив резолюцію, що „беручи на увагу, що Центральна Українська Рада, представництво в котрій безперестанно поповнюється, складається з всеукраїнських рад селянських, робітничих і салдатських депутатів, вибраних на всеукраїнських з'їздах, із представництва демократії національних меншостей... з'їзд рад селянських, робітничих і салдатських депутатів (?) України вважає перобрання Ц. Р. невчасним і непотрібним“, тоб-то похвалив і благословив Ц. Р. на дальшу роботу. Так, ще навіть у грудні, запламувавши Жовтневий переворот²⁾ і вже фактично підтримуючи донську контр-революцію, проголосивши стан війни радянській Росії, Ц. Р. ще плутала маси своєю псевдореволюційністю й кваліфікувалася як представництво рад робітничих салдатських й селянських депутатів.

Більшовики та їхні прихильники, не маючи змоги опертися на роззброєний київський пролетаріат і військо, переїзять до Харкова, щоб організувати боротьбу з Ц. Р.

Перед цим одно зауваження. Так само, як вся Україна в цей час ділиться на ряд районів (Одеса, Кривдонбас, Київ), зовсім незалежних один від одного, що існували відокремлено, як самостійні області, так і партійна більшовицька організація ввесь час існує роз'єднано зі своїми окремими центрами (Харків, Київ, Одеса).

¹⁾ „Комуніст“ № 295.

²⁾ Мала Рада так поставилася до Жовтня: „Визнаючи, що влада так у державі, як і в кожному окремім краю повинна перейти до рук усієї революційної демократії, вважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук рад робітничих та салдатських депутатів, які являються тільки частиною зорганізованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання в Петрограді“. Ц. Р., як бачимо, прийняла Жовтень так само, як і меншовики, і есери Росії, як і Викон. Коміт. Рад. Р.С. Депутатів обраних І з'їзд Рад і т. д. Для порівняння цікаво навести ставлення м-ків-інтернаціоналістів (група Мартова) до Жовтня: „Этот переворот грозит вызвать кровополитие и междусобие“, а тому треба „соглашение между восставшей частью демократии и остальными демократическими организациями об образовании демократического правительства, которое было бы признано всей революционной демократией и которому могло бы сдать власть Временное Правительство безболезненно“. (Див. Рябинский. „Рев. 1917 г.“. Т. V. 192 стор.).

В Харкові становище радикально різниться від Києва. Тут Жовтень Росії був прийнятий як неминучий факт і падіння Тимчасового Уряду визнали навіть меншовики й есери. На засіданні Ради РСД ухвалюється постанова утворити Комітет (об'єднаний—демократичний від більшовиків до енесів), який повинен був репрезентувати місцеву владу (щось подібне до Пітерської пропозиції меншовиків - інтернаціоналістів — див. вище), і „большевистское меньшинство, як пише М. Попов, вынуждено было (??) присоединиться к этому предложению, объединившему меньшевиков, эсеров и петлюровцев“¹⁾.

Зовсім слабо почувається відокремлена від „демократії“ лінія більшовиків. Вони зрештою йдуть на те, що додержуються неутралітету, коли есерівсько-меншовицька більшість Ради РСД визнає 3-й Універсал, а тим і владу Центральної Ради над собою²⁾.

А фактично в Харкові — безвластя: нема ні Ц. Р., ні Тимчасового Уряду і ні Ради РСД.

Антонов - Овсієнко добре схаактеризував більшість місцевої більшовицької голівки на той час: „Местные большевики, пише він, в большой нерешительности, ищут коалиции с соглашателями и не решаются ни на какие серьезные меры“³⁾. „Во главе большевистской организации член ЦК Артем (Сергеев) сидит на проводах, разговорился с „центром“. Поменьку соглашается з буржуазией“⁴⁾.

Антонову зі своїм штабом (він тоді з Харкова керував боротьбою з донбаською контр-революцією) доводилось навіть через голосу місцевих органів і більшовиків регулювати відносини між робітниками й капіталістами, підтримувати перших в боротьбі з другими через бездіяльність Ревкому. Характерне ставлення Леніна до цього. Він телеграфував Антонову:

„От всей души приветствую вашу энергичную деятельность и беспощадную борьбу с калединцами. Вполне одобряю неуступчивость и местными соглашателями, сбившим, кажется, с толку часть большевиков... Еще раз приветствую вас за решительность и осуждаю колеблющихся. Ленин“.

Коли взяти Катеринослав, то ми бачимо, що більшість провідної голівки більшовиків визнає в перших числах листопада владу Ц. Р., посилає своїх представників до губерніяльної Ради, ліберальничають і бояться брати владу, бо в Раді РСД, мовляв, сидить угодовська більшість⁵⁾.

Лише під натиском мас, низових парторганізацій та більш витримано більшовицької меншости голівки починається повстання проти гайдамаків, але й в цьому повстанні праві

1) Див. „1917 г. в Харькове“, 56 стор.

2) Ibidem. 58.

3) Записки о гражданской войне, т. I, 56 стр.

4) Ibid. (57 ст.)

5) Див. Квірінг в № 2 „Л. Р.“ за 1928 р., 139 стор.

більшовики хитаються й згодні були йти на компроміс з органами Ц. Р.¹⁾

Лише приїзд „москвичів“—загону від Антонова - Овсієнка,—зірвав угоду й забезпечив перемогу катеринославського робітництва. Після перемоги робітничого повстання у Раді РСД по старому була більшість угодовців, але за допомогою фабзавкомів більшовики одержували там більшість.

В Одесі теж більшовики в Жовтневі дні ліберальничають, входять у „Раду десяти“, де були в більшості руські й українські угодовці.

В цьому були особливості Жовтневого перевороту на Україні. Угодовська більшість сиділа у радах РСД до грудня, січня місяців. Центральна Рада була для мас „тайною за семью печатами“ і більшовики нічого не зробили для розшифрування її—тому вона посідає після Жовтня владу на Україні разом з угодовськими радами РСД на місцях, які в більшості визнають її за свій центр, владу (за своєрідний український Ц. В. К. Рад на цей час). Причина цьому не тільки в тому, що на Україні був сильний вплив дрібної буржуазії та її партії, а й у тім, що руському й українському угодовству не протиставлялося весь час витримано-більшовицької, ленінської лінії парткерівництва, навколо якого можна було б (і слід було б) організовувати маси для боротьби за владу.

А що пролетаріят на Україні був готовий до повстання—показують події—робітничі маси й низові парторганізації штовхають на виступи і проти Тимчасового Уряду і проти Ц. Р., ігноруючи частенько більшість більшовицької голівки, сами розв'язують свої справи з капіталістами (захоплення фабрик у Одесі поза Радою, Ревкомом, вирішення конфліктів у Харкові поза Ревкомом за допомогою Антонова і т. і.).

Ці особливості в тактиці більшовиків сталися не в наслідок просто помилок чи то окремих збочень у окремих товаришів, у окремих організаціях. Не було ще й просто тактикою пристосування до місцевих обставин, а це було наслідком опортунізму більшості провідної голівки деяких місць. В основі цього лежало: 1) недооцінка сил робітничого класу; 2) троцькістське ігнорування села й національної проблеми на Україні²⁾ (люксембургіянство—це не просто недооцінка нацпитання, а хоробливий ухил, зв'язаний з цілою низкою інших

¹⁾ (Див. Аверін „Л. Р.“, № 5—6 за 1927 р., стор. 121—122). Квірінг „Л. Р.“ № 2 за 1928 р., 142, стор.

²⁾ Ленінові ще 1916 р. доводилося виступати проти троцькістського „еклектизму“ в нацпитанні. Він писав: „У Троцького... видим обычный его эклектизм: с одной стороны, хозяйство сливает нации, с другой стороны, национальный гнет раз'единяет. Вывод? Вывод тот что царящее лицемерие остается неразоблаченным, агитация безжизненной, не затрагивающей главного, коренного, существенного, близкого к практике“... т. XIX, 215 стор.

Люксембургіянство й київських правих і навіть „лівих“ має якраз в цьому історичному троцькізмі свій ґрунт.

помилку). І як наслідок цього: 3) боязкість соціалістичного перевороту; кваліфікація виступів за владу з наявністю відносної більшості в радах за угодовцями — авантюрою; шукання союзу, договореності з „революційною демократією“.

Але, не дивлячись на панування угодовства в радах, на владування Ц. Р., визнаної майже одноголосно всіма партіями за єдину краєву владу на Україні, Жовтнева революція з Росії, постановою II з'їзду Рад, Раднаркому коли й не офіційно, то фактично здійснюють на Україні маси. Село з захопленням прийняло Жовтень і розгорнуло широченну аграрну революцію. На Україні аграрна революція проходить поза містом та його владою, яка для села мала на той час лише номінальне значіння. Аграрну революцію не могли затримати ніякі сили, бо Тимчасовий Уряд було скинуто, а Ц. Р. не мала ще необхідного для цього адміністративного апарату. Аграрна революція пройшла поза Ц. Р., а тому остання й не встигла себе повністю скомпромітувати в очах мас; село слабо її класово відрізняло не тільки від угодовських рад, а й від більшовиків, і виділяло лише її національну фізіономію.

Цим пояснюється й те, що Ц. Р. водила за ніс маси. Тому Раднарком РСФРР мусив вести переговори з Ц. Р. і не йшов на збройну боротьбу з нею. Тому Сталін в листі до українців тилу й фронту (12 (25) грудня 1917 року) після того, коли яскраво виявилася контр-революційна роля Центральної Ради, що роззброювала радянські-червоні війська на Україні, ламала фронт і допомагала білогвардійським формуванням на Дону, писав... „що політика Генерального Секретаріату — це політика контр-революційна“, і однак додавав обережно: „Саме тому Рада Народніх Комісарів сподівається, що українські робітники й салдати, які в перших лавах боролися в Росії за революційну радянську владу, зуміють закликати до порядку свій Генеральний Секретаріат або зовсім переобрати його в інтересах миру між спорідненими народами“. І далі знов: „Від свідомості й революційності українських робітників і салдатів залежить закликати до порядку свій Генеральний Секретаріат або зовсім переобрати його в інтересах мирного розв'язання небезпечного конфлікту. Від стійкості й рішучості українських робітників і селян залежить примусити Генеральний Секретаріат певно висловитися, за яку спілку стоять вони тепер: чи за спілку з Каледініним і Родзянком проти революції, чи за спілку з Радою Народніх Комісарів проти кадетсько-генеральської контр-революції“¹⁾.

¹⁾ Дехто намагається опортуністичні ухили деяких б-ків на Україні виправдати тим, що от, мовляв, у Леніна й Сталіна й Раднаркому була така „опортуністична“ лінія. Але вони забувають про одно. Більшовизм у Росії відокремив себе від угодовства і коли й „дипломатичав“ з Ц. Р., то з єдиною метою — перетягти маси до свого табору. Багато-ж більшовиків на Україні

Розриву міста і села, локалізації впливу пролетаріату на село й зміцненню впливу націоналістичних партій Ц. Р. на село сприяв і національний відрив міста й села. Більшовики тим менш могли битися з Ц. Р. за впливи на село, що ігнорували національний рух, не билися всередині нього за опанування ним, а ще й проголошували, що українські трудящі маси не мають своєї партії, яка могла б захищати їхні інтереси. Завдяки цьому частенько національні елементи, дуже близькі до більшовизму, не йшли під прапор більшовиків. Оскільки розв'язування однієї лише мовної проблеми допомагало справі пролетарської революції — можна бачити з Одеського прикладу, коли виділення організацією групи товаришів, що володіли українською мовою, для роботи в українізованих військових частинах неутралізувало багато із них в боротьбі робітників з гайдамаками.

В наслідок цих обставин склався на цьому етапі ніби розрив між масовою революцією на селі, навіть у робітництві, з боротьбою більшовиків з Ц. Радою. На низу йшла бурхлива широка революція, наверху проходили ніби то одні парламентські змагання. Тому коли делегати Всеукраїнського з'їзду рад у Києві, покинувши з'їзд, що його зірвала Рада поїхали до Харкова, щоб організувати боротьбу з Ц. Р., в Києві більшовики по-старому, майже легально продовжували працювати, так само як у Харкові підчас самого з'їзду рад сиділи радиські комісари зі своїми гайдамацькими частинами і т. д.

Парламентський опортунізм правих більшовиків позначився, між іншим, і на грудневій партійній нараді в Києві, де виступали праві кияне з вимогами визнати Ц. Р. владою на Україні й змагатися з нею лише мирними впливами¹⁾ позначилася ця половинчистість і на Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові, де, як пише т. Скрипник, „для радянської України прийняли те ж ім'я, під яким організувала свою державність українська Центральна Рада „Українська Народня Республіка“, щоб-то „Українська демократична Республіка“, хоча цим з'їздом керувала й „ліва“ Бош та інші.

вели „дипломатію“ з Ц. Р. не тільки для того, щоб перетягти маси від неї на свій бік, а й... для того, щоб співробітничати з Ц. Р. в її сьогодинському складі, бо на той час більшовики в більшості не мали свого відокремленого від угодовства табору на Україні, біля якого могли б організовувати маси для боротьби за революційну радянську владу. В цьому-то основна й різниця між „дипломатією“ Леніна і правих більшовиків України. Ленін був не тільки за встановлення революційної радянської влади на Україні, але й був певен, що вона таки встановиться й головним чином силами місцевими на Україні; опортуністичні ж голівки більшовицьких організацій на Україні хотіли то радянської революційної влади, але... зовсім не були певні в тому, що вона перемаже місцевими, внутрішніми силами. (Див. Квірінг „Наши разногласия“ — 1 с'єзд КП(б)У), а тому й угодовствували, займалися парламентаризмом.

¹⁾ Див. Бош. „Год борьбы“, 34 стор.

Під впливом таких вагань і „демократичних“ ілюзій почав існувати навіть уже і відокремлений визнано більшовицький центр — ЦВК України та Народний Секретаріат, що об'єднали навколо себе всі незадоволені і Ц. Р., і угодовськими радами депутатів елементи й готували боротьбу за революційну радянську владу на Україні.

В тім то й основне значіння ЦВК і Народного Секретаріату, що вони стали відокремлено більшовицьким табором проти Ц. Р., проти угодовства за дальше поширення й поглиблення революції.

Цікаво проглянути, з якими труднощами й боротьбою вда-лося утворити цей більшовицький, радянський фортпост на Україні.

Київські більшовики, покинувши з'їзд, що його зірвала Ц. Р., приїхали у Харків. В Харкові тоді, як ми зазначили вище, існувала ніби радянська (з угодовцями й більшовиками на чолі) влада. Вони визнали над собою владу Ц. Ради тому, що угодовці сподівалися під її крилечком відсидітися від пролетарської революції. Що ж торкається більшовиків, то вони: „Перед силами контр-революции, пишет Овсienko (т. I — 171 — 2 ст.), харьковские большевики проявляли полную беспомощность. И это истекало из их политической позиции. Примиренческая в отношении саботажной „демократии“, эта позиция была позицией полнейшей растерянности перед лицом украинского мелко-буржуазного национализма. Большевики были безгласны по отношению к III универсалу Центральной Рады, которым и Харьковская и Екатеринославская губернии объявлялись входящими в „Украинскую Народную Республику“ В Харькове они терпели контр-революционную работу „войсковой Рады“, не препятствовали постепенной украинизации Харьковского гарнизона, никаких мер не принимали для поддержания боеспособности советских частей“.

І, коли чекання Установчих Зборів під егідою Ц. Р. було зірване у харківських угодовців через приїзд до Харкова київських більшовиків, більшовицького центру — Краєвого Головного Комітету і т. д., що, розірвавши з Ц. Р., приїхали втягти Харків у боротьбу з українськими угодовцями за встановлення революційної влади Рад на Україні, киян зразу ж „не влюби-ли“. Той чудесний „вихід“ із більшовицької Росії, щоб почекати „образования коалиционного социалистического правительства в Петербурге“, що прийде на зміну більшовикам — приєднання до Ц. Р.¹⁾, у угодовців гинув з приїздом до Харкова „розкольників“ - більшовиків.

І ця ворожість угодовства до ясно виділеного більшовицького штабу заразила і харківських більшовиків, що весь час співробітничали з опортуністами.

¹⁾ Див. Попов. „1917 г. в Харькове“, 57 стор.

Угодовці по-перше не хотіли ні в якому разі допустити утворення революційного, більшовицького державного центру на Україні, що розпочав би війну з Ц. Р. Тому вони протестують проти об'єднання Обласного з'їзду Рад Кривдонбасу з делегатами Київського з'їзду. Коли ж більшовицька більшість постановляє злитися з київськими делегатами, меншовики відмовляються від участі на з'їзді й залишаються на ньому з „информационными целями“, а есери, „считая с'езд неправильным“, все ж таки беруть участь у з'їзді.

Меншовицька фракція з'їзду оголошує після з'їзду таку заяву: „Наша фракция заявила, что она никакой ответственности за решения большинства совещания, называвшего себя с'ездом, на себя не берет... Наша фракция не считает решения совещания, незаконно назвавшего себя с'ездом, обязательным для себя и для всего донецкого пролетариата.“ І далі, скваліфікувавши з'їзд як нараду, що „стала на путь явной подделки мнения революционной демократии всей Украины“, меншовики проголошують: „Черное дело раскола революционной демократии на Украине, начатое на Киевском с'езде непримиримостью украинских шовинистов с одной стороны и большевиков— с другой, продолжается в Харькове.

Не беря на себя ответственности ни за одно решение незаконного и совершенно неправомочного с'езда, мы с особенной силой и решительностью выступили против тех решений (резолуция по текущему моменту и украинскому вопросу), которые идут в направлении той поддержки братоубийственной преступной войны, которую Совет Народных Комиссаров грозит начать с демократическим правительством Украины (меншовики тут говорят про те, що київські більшовики хотять на Україні почати те, що ленінці і в Росії. Більш за те,— вони ставлять знак рівності між більшовиками, що утворили ЦВКУ й Раднарком РСФРР. Тому-то вони проти цього з'їзду й проти ЦВКУ і т. д.— В. Х.).

Само собою разумеется, что мы самым категорическим образом отказались войти в тот „Центральный Исполнительный Комитет Советов на Украине“, который создан на с'езде для борьбы с Украинской Центральной Радой. Иначе отнеслась наша фракция к тем учреждениям, которые были избраны только с'ехавшимися на донецкий с'езд делегатами без участия посторонних лиц— не для разжигания гражданской войны, а для ведения насущной экономической и политической работы в области (тут мова йде про наради (з'їзд) делегатів Кривдонбасу, що збиралися окремо від киян підчас Всеукраїнського з'їзду рад на своєму областному з'їзді— В. Х.).

Под условием созвания в кратчайший срок правомочного с'езда Советов Донецкого бас-

сейна наша фракція, вважає с фактичним положенням дел, делегировала своих представителів в областній комитет, першая и главная задача которого — созваніе правомочного с'їзда.

Центр тяжести деятельности областного комитета должен лежать, по нашему мнению, в руководстве политической и экономической борьбой пролетариата в прежних рамках с основной целью поддержки Учредительного Собрания и образования социалистического правительства.

Далее мы считаем неотложной задачей областного комитета из представителей Советов и учреждений, избранных на основе всеобщего, равного, прямого и тайного избирательного права, защиту границ Донецкого бассейна от всяких вооруженных посягательств (тоб-то від більшовиків руських, українських — ЦВКУ, від Дону і т. д. Не про німців тут мова йде — бо про них тоді не було і думки — В. Х.). Для ликвидации гражданской войны, губящей Россию и Донецкий бассейн, мы будем добиваться созванія совещанія из представителей социалистических партий русского и украинских советских организаций, Рады и населения Донской области.

Мы будем препятствовать всеми силами превращению областного комитета в орган гражданской войны с Украиной.

Всякая попытка областного комитета проводить в жизнь ту дезорганизацию экономической и общественной жизни, которая проводится в Петрограде и Москве, встретит с нашей стороны самый решительный отпор и уход из областного комитета". (Див. „Л. Р.", № 1 1928 року, 284—5 стор., підкреслення моє — В. Х.).

Ця декларація меншовиків до „робітників і салдатів" після Всеукраїнського з'їзду знаменна річ. Вона викриває цілком ідеологію й „соціалістичного" угодовства й його бажання: зробити все можливе, щоб у Кривдонбасі не панували більшовики, пітерські методи, ЦВК України і т. д. й битися на цьому мирному клаптикові. Кривдонбаської землі за „однородно-соціалістическое правительство от народных социалистов до большевиков ibidem, 283 стор., за Установчі Збори, за скинення більшовицької диктатури в Пітері, Москві і т. д. А оскільки в ЦВКУ й Народньому Секретаріаті вони бачать агентуру „Совнаркома" — тому треба вижити коли й не зо світу, то хоча б з Харкова цих „диктаторів". Це й робиться під галасуванням про те, що ми, мовляв не Україна, ідіть собі відкіль приїхали, а Вам у нас нема чого робити, шляхом систематичного саботажу роботи ЦВК і т. д.

Боязкість Харківської більшовицької голівки порвати з угодами спільною роботою з ЦВК веде й їх до цькування

Нарсекретаріату. „Не проходило того дня, пише Антонов¹⁾ чтобы между ними (харк. більшовиками й ЦВКУ — В. Х.) не было какого-либо острого столкновения. Нарсекретариат настаивал на более решительной политике в отношении капиталистов и помещиков. Он стремился к проведению жесткого режима на железнодорогах и к поддержке нашей боевой работы. Он требовал твердой линии в отношении Рады. Харьковцы создавали бесчисленный ряд конфликтов, не желая признавать Донбасс и Криворожье частью Украинской Советской Республики... и забывая, что до того ни единым звуком не опротестовали притязаний Центральной Рады на Харьковскую и Екатеринославскую губернии“ (підкреслення моє — В. Х.).

Центральному Виконавчому Комітетові Рад України й Народньому Секретаріату важливо було працювати за таких умов у Харкові. Правда, маси, наперекір саботажу верхівки, широко ставилися й вітали перший радянський уряд України, харківські червоногвардійці поза Ревкомом віддали себе в розпорядження Народнього Секретаріату, здобули йому й приміщення й друкарню, а пізніш і пішли за його наказом на Київ. Але верхівка йде навіть на те, щоб відділитися зовсім від радянської України. Ніби точно виконуючи декларацію меншовиків, збирається 4-й з'їзд рад Кривдонбасу (щось через місяць після Всеукраїнського з'їзду рад) і проголошує самостійну від України Кривдонбасреспубліку. На Всеукраїнському з'їздові Рад на його постановах ставиться хрест, більшовицька преса Лівобережжя навіть не згадує про нього, забула, що він колись був²⁾. Історія для Лівобережжя починається від 4-го з'їзду, що проголосив свободний і відділений від горожанської війни Кривдонбас.

Правда, Кривдонбас мусив воювати з Доном, лівобережні більшовики все ж таки пішли, не дивлячись на хникання більшості угодовців, на горожанську війну з Донською контр-революцією і т. ін., але коріння й причини виділення Кривдонбасу треба шукати в тій спілці з угодовством, яку боялася порвати лівобережна керуюча більшовицька більшість, а не в одних національних „ухилах“ і „недооцінках“³⁾.

Неможливі умови роботи у Харкові, а головне під впливом агресивної політики Ц. Р. Нарсекретаріат вже в січні місяці починає боротьбу з Ц. Р. і веде наступ на Київ. Цим більшовицький центр переходив від відокремленого від угодовців існування до прямої боротьби з ними. Характерно, що в боротьбі з націонал-угодовством та його силами радянське військо не тільки не зустрічало солідного опору, а навіть мало прихильний неутралітет від багатьох українізованих частин. Проти

¹⁾ Згадана книжка, 172 стор.

²⁾ Див. „Л. Р.“, № 2, 1928 р., стор. 271 і 275.

³⁾ Див. матеріалів IV з'їзду в „Літопис Рев.“, № 3, 1928 р.

війська Нарсекретаріату Центральна Рада могла виставити дуже мало надійних військових частин і опиралася вона головним чином в цій боротьбі на куркульсько-буржуазні загони „вільного козацтва“, самохорони, на офіцерські кадри то-що. Це наочно показувало, куди еволюціонувала „соціалістична“ Центральна Рада після Жовтня. Вона вже не могла спертися в боротьбі з більшовиками на маси села, що виходили від неї, в усякому разі не хотіли бачити в більшовиках своїх ворогів, проти неї рішуче виступив пролетаріят (київське січневе повстання), а тому Ц. Р. й кинулася до відверто буржуазних елементів по допомогу. В цей час Ц. Р. не тільки своєю політикою, але й всім своїм єством стає органом буржуазної контр-революції. Правда, щоб підсилити свій ґрунт, вона в цей час кидається не неприкриту демагогію (згадай декрет про соціалізацію землі), загравання з масами, але... все ж єдиною її охороною від радянського війська від власних українських частин, що почали повставати проти неї, від київського робітництва були елементи золотої буржуазної та дрібнобуржуазної молоді.

Цікаво проглянути агонію в цей час дрібнобуржуазної влади. Об'єктивно й суб'єктивно вона за буржуазну революцію, за розв'язання всіх соціальних проблем в душі капіталістичного програму. Тому вона й одержує підтримку майже виключно з боку буржуазних елементів. З другого боку, їй хочеться ще спертися й на маси, а тому вона й грає лівими гаслами, демагогією. Це її дворушництво, хитання „і нашим і вашим“ ізолювало Ц. Р. не тільки від мас, але й навіть від капіталістичних правих елементів. Відомо ж бо, що коли Ц. Р. захищала золота молодь від більшовицького наступу на Київ, куркульські - хліборобські загони стояли у Білій Церкві й палець об палець не вдарили, щоб допомогти Ц. Р. Так само рідні есери в Ц. Р. відсахнулися від її політики в цей час і перейшли в опозицію, яку пізніш в союзі з „хліборобами“ оплодотворили гетьманатом.

В агонії Ц. Р., як бачимо, разгубила остаточно свого крайнього правого союзника (під ним ми розуміємо українську буржуазію й куркуля, що вже пізнав єдність своїх класових інтересів з поміщиком — згаданого полтавського куркуля, члена „Союза земельных собственников“ і т. д., все інше куркульство ще міцно тримається за Ц. Р.) і не придбала мас.

Але цікаве в цій боротьбі ЦВК і Нар. Секретаріату з Ц. Радою не масовість сил, що стояли по обох таборах. Змагали лише дві крайні, диференційовані сили — пролетаріят і незнані найсвідоміші елементи села, армії на чолі з Народнім Секретаріатом з одного боку, і буржуазії, деякі елементи дрібної буржуазія, куркуль за винятком згаданих вище груп на чолі з Ц. Р. — з другого боку; основна маса села, армії ще не цілком зрозуміли класову суть українських „соціалістів“, а тому і додержувалися невралітету.

Коріння цього в тому, що більшовицькі організації дуже мало зробили на Україні, щоб відвоювати маси від Ц. Р., також в національній відірваності від села, ігноранції села більшовиками й навіть на перших кроках і Ц. В. К., і Нар. Секретаріатом, і в більш демагогічно-лівій позиції українських угодівських партій Ц. Р.

Між іншим, і після захоплення військом Нарсекретаріату Києва й переїзду уряду до Києва „ліві“ на чолі з Бош мало (а правильніш майже зовсім нічого) зробили для поширення впливу партії й ЦВКУ в масах, головним чином, села. Їхні лівокомуністичні методи, що межували з авантюристичним путчизмом були й причиною розколу Нарсекретаріату після відступу із Києва.

„Ліві“ вимагали кинути всі сили на фронт, згорнути державну роботу та ін., що призвело б до повного відриву і ЦВК, і проти німецького фронту від мас, перетворило б радянську владу на якусь секту, що з невеликими силами робітників протистоїть і німцям, і Ц. Р., що йшла за ними. Тепер „ліві“ кияне вже близько нагадували „лівих“ комуністів загально-російського зразку. Групі т. Скрипника, що по-ленінському підходила до розрішення справ і більш реально оцінювала становище, вдалося тоді перемогти групу т. Бош і реорганізувати ЦВК, Нарсекретаріат так, щоб поглибити зв'язок і вплив на маси, поєднати військову боротьбу й німецьку окупацію з масовою підтримкою цієї боротьби і т. ін. Але не було вже ні часу, ні змоги реалізувати цей програм, бо ЦВК мусив покинути Україну під натиском німецького війська.

Лівобережжя з того часу, як утворився Кривдонбас, існувало ізольовано-незалежно від Правобережжя й ЦВК України. Лише німці показали кривдонбасівським політикам всю штучність цього виділення, окупавши Кривдонбас так само, як і Правобережжя. Правда, донецький пролетаріат в боротьбі з німецькою окупацією показав незрівняно-героїчні приклади самопожертви і лише під значно сильнішими силами ворога мусив покинути рідний край і перейти на територію братньої РСФРР.

Катеринославська провідна більшовицька більшість стояла на харківських позиціях і ніби-то входила в кривдонбасоб'єднання. Вона навіть після перемоги за допомогою „москвичів“ не могла все ще набратися „достаточної решимости“, щоб зміцнити революційну радянську владу в Катеринославі й розгромити контр-революційну агітацію, вона весь час змагала з контр-революційною „демократією“ „обычным парламентским способом“¹⁾. Не дивно тому, що, коли Народній Секретаріат перебрався до Катеринославу, деякі представники цієї голівки, що війшли до складу Н. С., галасували за компроміси і примирення з Центром.

¹⁾ Див. „Л. Р.“ № 5-6 1927 р., 127-9 стор.

Радюю, тоб-то фактично відмовлялися від радянської революційної влади на Україні¹⁾.

Одеса теж була цілком відірвана від України, мала свій власний партійний центр, свій Раднарком і т. д. Революційна радянська влада (я весь час вживаю термін „революційна радянська влада“, тоб-то влада рад за гегемонії в них більшовиків, в одміну від влади рад з гегемонією в них угодовців) в неї встановилася лише в половині січня 1918 р., після переможного повстання одеського пролетаріату (з 13 на 14 січня). Але як і в Катеринославі, Харкові, більшість із провідних більшовиків ввесь час залишалися лояльними до угодовців і масам частенько доводилося йти на рішучі дії (захоплення фабрик, заводів і т. д.) поза Раднаркомом. Оскільки більшість одеських керівників слабо вірила в міцність радянської влади у себе, показує їх доповідь про діяльність Румчероду та Раднаркому Одеської області. Вони стверджують, „що радянська влада не мала достатнього ґрунту з самого моменту народження її“²⁾.

А німці в цей час наступали на Україну. Крім невеличких червоногвардійських загонів з робітництва Донбасу й промислових центрів, вони майже не мали підпори. Село додержувалося „невтралітету“ бо воно встигло в більшості ліквідувати поміщицьке землеволодіння, не встигнувши почути опір з боку Центральної Ради, і тепер перетравлювало ці свої завоювання в надії, що прихід Ц. Р. не змінить нічого в його сьогодиньному стані. Робітництво в деякій мірі теж було дезорганізоване. Його плутала частенько демагогія Ц. Р. й агітація угодовців, що грала на руку німецькому імперіялізмові й ваганням, навіть серед самих більшовиків, а тому воно й виділяло на боротьбу лише найсвідоміші свої елементи. Особливо велику роль в ослабленні пролетаріату грала декласація робітничого класу, що найгостріших форм набрала якраз у важкій індустрії України.

За таких умов вдалося зібрати у Катеринославі II з'їзд Рад. Це була широка демонстрація робітничо-селянської єдності під прапором Соціалістичної Радянської Республіки проти наступу німецького імперіялізму, але... це була пізня демонстрація й реалізувати її в сьогоднішній боротьбі не було уже змоги.

Лише в дальшій боротьбі за радянську владу на Україні реалізувалося й це й усі попередні жертви, що понесли робітники і селяне в боротьбі за соціалістичну Україну.

¹⁾ Див. Скрипник „Історія пролетарської революції на Україні“ 65—66; 1 с'їзд КП(б)У — 10—11 стор., Антонов — „Записки“, т. 11, 79 стор.

²⁾ Див. „Л. Р.“, № 1, 1928, Кіров. „Румчерод і Раднарком Одеської області“.

II

СПОГАДИ

ПІДПІЛЬНА ЧК В ОДЕСІ В 1918—1919 р.р.

(Із передісторії ЧК на Україні)

ЧК - ДПУ на Україні має свою передісторію, що починається з підпілля австро - німецької окупації в Одесі. Одеса, що була тоді багатою на революційний зміст та форми роботи, висунула на кін революційної боротьби підпільну ЧК — прообраз майбутньої славетної Надзвичайної Комісії. За короткий час, після окупації австро - німецьким військом України, в підпіллі, при Обласному Комітеті КП(б)У зорганізували спеціальний апарат, що завданням його являлась боротьба з провокаторами та збирання різних відомостей, зокрема, відомостей військового характеру.

Безпосередньо цією роботою керував Оперативний Штаб Воєнно - Революційного Комітету, що перебував при Обласному Комітеті партії (більшовиків).

В цій галузі працювали кілька товаришів, серед них товариш Северний, Ялов, Якобі та інші. Одначе, вони провадили роботу недовго, бо організацію викрили окупанти й усіх робітників заарештували. Пізніше виявлено, що провал стався завдяки поручникові Алеєву, що якось проліз до нашої контр-розвідки, та за участю провокатора Кольки Щербеліса, якого притягнув до нашої роботи товариш Якобі.

Наша організація за короткий порівнюючи час свого існування зарекомендувала себе, як орган, що без нього революційне підпілля не зможе обійтися. Тому зараз же після її провалу зорганізували нову контр-розвідку (так звали цю організацію). Це завдання — зорганізувати її — доручили товаришам Западному та Янішевському. Задля цього вони влаштували організаційні збори, що відбулись на Трикутній вулиці, в крамниці, що містилась проти заводу А. Рубіна. На зборах були присутні товариші: Западний, Фатер, Вельтман, Сідоров, Савін, Серебрянников, Зельдович та Райтер: вони й утворили пізніше основне ядро та кістяк організації. На цих зборах обговорили завдання організації та її структуру, а також оформили організаційно.

Власне кажучи, тепер і було зорганізовано Одеську міську контр - розвідку й лише через деякий час вона почала функціонувати як обласний орган партійної організації. Контр - розвідка мала два відділи : політичний та військовий.

Політичний відділ на чолі з товаришем Фатером, а потім з тов - шем Вельтманом мав три п'ятірки - підвідділи. Одною з них — для боротьби з провокаторами — керував начальник п'ятірки тов. Сидоров. Керovníк другої п'ятірки — для охорони революційних організацій — була товариш Дуся Зельдович, що її потім розстріляли білі. На чолі третьої п'ятірки — для боротьби з білою контр - розвідкою — був товариш Савін.

Військовий відділ, що ним керував тов. Аркадій Серебрянников, складався з двох п'ятірок; з них одна — для догляду за портом та вокзалами, друга — для догляду за настроями та пересуваннями білих окупаційних частин. Отже, перед організацією були виставлені цілком певні та конкретні завдання, вирішення яких було конче потрібним для всієї роботи партійної організації.

Для виконання кожного завдання призначили відповідний відділ або п'ятірку, що, залежно від її характеру, мала ту чи іншу назву. Одначе, не дивлячись на такий точний розподіл роботи поміж п'ятірками, його не завжди додержувались. Часто й густо робота перепліталась і функції п'ятірок змішувались.

Загальне керівництво роботою здійснювали начальник обласної контр - розвідки тов. Северний, а після його провалу — тов. Южний, секретар тов. Западний та начальник міської контр - розвідки тов. Янишевський.

Робота та відомості, що їх діставала контр - розвідка, мали велике значіння не лише для партійної організації, але й для партизанських загонів та Червоної армії, що провадили свої дії на Україні. Тому всі відомості воєнного Відділу надсилали до штабу Головному тов. Антонова - Овсієнка, де їх і використовувано в належний спосіб.

Ці відомості часто мали актуальне значіння, коли виробляли оперативні плани для Червоної армії та партизанських загонів і не раз, завдяки їм, мінявся стан справ і на фронті сприятливо для нас.

Певний інтерес становлять методи роботи, що їх приміняли тоді. В основному вони полягали в збиранні різними шляхами відомостей, що цікавили революційне підпілля, та виявляли адреси осіб, які інтересували нас.

Часто, підчас конференцій, до цієї роботи притягали майже всю контр - розвідку, яка й оточувала даний район зо всіх боків на декілька кварталів.

Партійну контр - розвідку часто називали також і підпільною „Чека“, бо вона, дійсно, запобігала багатьох ударів, що сипались на організацію та в значній мірі полегшувала револю-

ційну боротьбу. Цю назву товариші приймали з невимовною гордістю та радістю.

Повідомлення білогвардійської преси про „ужаси чрезвычайки“ в Москві підбадьорювали наших товаришів та збуджували в них запал нової енергії та завзяття. Та це й не дивно, бо підпільна „Чека“ вважала себе за частину „ВЧК“.

Всі були певні, що після встановлення радянської влади на Україні ЧК зорганізують із підпільної контр - розвідки. Вірніше, вважали, що ми будемо мати готову ЧК, яку, власне кажучи, і організовувати вже не доведеться. Як виявилось, що до Одеси ці припущення ствердилися.

Для своєї роботи підпільна ЧК мала низку конспіративних квартир. Серед них були: явка обласної контр - розвідки в молочарній крамниці на Тираспольській вулиці ріг Ново - сельської, явка міської контр - розвідки — у квартирі тов. Янишевського на Старо - Різничній вулиці. Явками для п'ятірок були квартири начальників та молочарні — паштетні „Неаполь“, „Одеса“ та інші.

П'ятірки, частіш за все, мали явки в паштетних, бо за їхніми приватними - домашніми квартирами могли стежити. Тому що в Одесі було багато готелів, що мали такі ж назви, як і наші явки, то з метою конспірації замість слова „Молочарня“ вживали слово „готель“. Говорили, приміром, так: „Завтра о дванадцятій годині зустрінемось у готелі „Одеса““.

Не дивлячись на те, що ЧК була організацією законспірованою, в її роботі була низка прогалин саме в цій галузі. Одначе, не дивлячись на це, випадків з арештом кого - небудь з її робітників не траплялось. Навпаки, контр - розвідці вдавалось викривати й виловлювати багатьох провокаторів, серед яких дехто дістав належну нагороду.

Між ними були провокатори: Алєєв, Ройтман (убитий), Щербіліс, Гінзбург (убитий) та інші.

Всім товаришам доводилось дуже багато й напружено працювати, іноді декілька днів під - ряд без відпочинку та сну. Не дивлячись на це, у багатьох було певне незадоволення від того, що вони не сами реалізують добути ними відомості. Так, наприклад, було бажання самим псувати мости та стратегічні шляхи, підготовлювати вибухи ешелонів білогвардійського та окупаційного війська то - що.

Всі ці настрої мали місце, не дивлячись на те, що вже одна робота в ЧК дуже часто позбавляла можливості навіть попоїсти. В таких випадках товариші купували оріхи (що були дешеві, бо у великій кількості їх ввозили греки) та їли їх на ходу, підчас роботи, на нарадах і т. ін. У багатьох від цього з'явилась звичка до оріхів, також, як і до тютюну.

Завдяки такій невтомній праці, з ясною свідомістю та щирою відданістю справі, підпільна ЧК набула в партійних колах дуже великий авторитет. Вона стала незамінним органом.

Авторитет цей був такий великий, що багато з партійних товаришів висловлювали міркування про те, щоб в кожній більш-менш значній організації був її представник, що приймав би участь у всій її роботі та засіданнях. Одно це вже могло, ніби-то, запобігти пролізанню в організацію провокаторів та виловити провокаторів, що вже туди пролізли.

Ройтман, що належав до есерів за Тимчасового Уряду, був ад'ютантом Одеського градоначальника. Підчас окупації він служив у білогвардійській контр-розвідці. В той же час він тримав зв'язок з головою Одеського Обласкому КП(б)У т. Миколою Ласточкіним, якому за гроші передавав різні відомості.

Серед них бували іноді досить цінні відомості й документи, що в революційній боротьбі відіграли велику роль. Однак, як авантюрист по натурі, він виявився справжнім професійним провокатором.

Не дивлячись на те, що він (Ройтман) подавав партійній організації відомості, часом значно цінні, він же видав білогвардійцям і окупантам т. Ласточкіна, якого вони заарештували.

Обласний Комітет запропонував Ройтманові негайно вжити заходів що до звільнення товариша Ласточкіна й погодився заплатити йому за це велику суму грошей.

Ройтман від цього категорично відмовився. Тоді вирішили його вбити. Задля цього п'ятірці товариша Савіна доручили встановити догляд за Ройтманом. Догляд провадили двоє: один — за самим Ройтманом, другий — товариш „Грозний“ — Саша Бодік (убитий підчас відступу з України 1919 р.) доглядав за його квартирою, що містилася на розі Катерининської та Дерібасівської вулиць.

Після того, як всі місця, де він бував, вивчили, товариш Савін передав Ройтмана групі терористів, якою керував товариш „Фрол“. У той же вечір два терористи, вдягнені у офіцерську форму, зупинили Ройтмана на Градоначальницькій вулиці й тут же його забили.

Тимчасом товариш „Грозний“ все провадив свій догляд, бо за нього зовсім забули. І тільки ввечері він прийшов на явку й повідомив, що на квартирі Ройтмана збирається публіка задля його похорону.

На другий день у всіх Одеських газетах повідомили про вбивство Ройтмана, при чому, характерно, що всі вони запевняли, що вбивство трапилось на „політичному ґрунті“.

Трохи невдалішою сталась підготовка до вбивства провокатора Алєєва, що провалив нашу першу контр-розвідку. Вбити Алєєва доручили великій та добре зорганізованій бойовій дружині ім. Петра Старостина, що існувала тоді в Одесі. На чолі її стояв робітник-жестяник тов. Макар Ліпман.

Алєєва, після виявлення його адреси (він жив на Вознесенському провулку), наша ЧК передала дружинниці Лізі, що

її спеціально для цього виділив тов. Макар. Ліза, озброївшись револьвером та бомбою, почала вичікувати на нього.

Першого дня її догляду він не виходив з дому. На другий Алєєв вийшов і зовсім несподівано спрямував просто до Лізи віч - на - віч; в цей же момент її оточили білогвардійські контр - розвідники. Як виявилось, Алєєв помітив Лізу з вікна своєї квартири та, мабуть, телефоном і повідомив про це контр - розвідку.

Лізу заарештували та посадили в Олександрівський поліцейський участок. Трохи згодом білі відступали з Одеси й разом з іншими товаришами звільнили й Лізу.

Партійній організації доводилось провадити роботу в дуже тяжких умовах, бо Одесу переповнювали різні окупанти. Були французи, греки, сенегельці, зуави, грузини, поляки, румуни, білі, бенгальці, індокитайці та інші й майже всі вони мали свої контр - розвідки.

Деякі товариші нараховували в Одесі до 18-ти контр - розвідок, поміж якими значився також і „Союз Русского Народа“. Всі вони вели скажену боротьбу з революційними організаціями. Фізичне винищення, що дорівнювалось, а може й перевищувало середньовічне катування, було, головнішим, найулюбленішим засобом їхньої роботи. Цілком зрозуміло, що ці обставини покладали найсерйозніші завдання на нашу контр - розвідку та разом з тим вони утрудняли їхнє виконання.

Слід зазначити, що в Одесі відбувалися масові розстріли комуністів та робітників, що їх запідозрювали в комунізмі.

Що до цих розстрілів, то одна з ліберальних газет писала: „... Не можна жити. Паралізується свідомість від думки про те, що вбивства, безсудне катування стають звичайним засобом варварського знищення ворога.

Які закони керують наше громадянство? Якись темні сили зводять свої рахунки та вночі клацають затворами й виводять кривавий баланс.“

Бездушний морг провадить неофіційну статистику.

Оці безсудні розстріли провадилися за підтримкою Одеської Міської Думи, що в ній більшість мали меншовики та есери. Про це свідчить запит „гласного“ лідера меншовиків Коробкова та резолюція, що її ухвалила Дума. Коробков у своєму запиті говорить:

„... Серед заарештованих дуже багато таких, що відділяє їх від більшовиків дистанція величезного розміру...“

Отже видно, що меншовики зовсім не перечили проти арештів та розстрілів, якщо вони стосувались комуністів. Постанова ж Думи про це говорить таке:

„... Арешт більшовиків, що відзначились певними злочинними діями, виправдовують вимоги моменту...“

Таким чином, окупанти та їхні контр - розвідки, а також білі, мали добру підтримку з боку Одеської „демократії“ та

„соціалістичних партій“, а це й дало їм можливість легше провадити свою „роботу“. Та й справді, вони „працювали“ на ввесь хід. Стає цілком зрозумілим те явище, що ці контр-розвідки особливо намагалися виловлювати відповідальних робітників та керівників підпілля.

Запільна ЧК одержала відомості про те, що в білогвардійській розвідці працює якась „мадам Курила“, що намагається „зазнайомлюватися“ з такими робітниками. Після довгих численних спроб на „мадам Курилу“ натрапили. За її діяльністю встановили суворий догляд, доручивши його Полі Білій.

Незабаром помітили, що вона зустрічається з одним із наших товаришів, що недавно приїхав з Москви для роботи в Обласному Ревкомі. Можливо, що білогвардійська контр-розвідка його помітила, стежачи за ким-небудь з членів Ревкому та й „підпустила“ до нього „мадам Курилу“. Це „знайомство“ тайло небезпеку цьому товаришеві й значно полегшувало контр-розвідці стежити за Ревкомом.

Тому за пропозицією Обласного Комітету партії, цей товариш поїхав назад у Москву і в такий спосіб зірвав „діло“, що „накльовувалось“ у білих.

Слід зазначити, що робітники підпільної ЧК мали великий авторитет. Випадки, коли до них звертались товариші з різними сумнівами, запитаннями, підозріннями й т. ін. траплялись досить часто.

Міркування, що їх висловлювали товариші з підпільної ЧК, приймалися часто як твердження, що не потребують сумніву. Почуваючи величезну відповідальність, що поклала на них партія, ці товариші ставились до своєї роботи з величезною увагою. Вони зупинялись на різних дрібницях, намагались читати на обличчях і т. ін.

Одного разу трапився такий випадок: на Шпиталевій вулиці, на Молдаванці, перебував у доброму великому помешканні, де був театр, бундівський клуб імени Гросера. В дійсності він був більшовицьким клубом, бо в ньому було справжнє більшовицьке „засилля“. Переважна більшість відвідувачів були комуністи та комсомольці.

Вечорами клуб ставав справжнім штабом, де збирались робітники підпілля — керівники й масовики — обговорювати й вирішувати всі справи, а також поділитися враженнями. Вирішено було влаштувати в цьому клубі зустріч нового 1919 року. Ця зустріч стала справжнім святом революціонерів та революційно настроєних робітників. Промовляли сотні промов, вигуків та тостів за радянську владу, комуністичну партію, за вигнання окупантів і т. ін. Співали революційні гімни та пісні.

Деякі товариші звернули увагу на присутність у клубі нікому невідомого гостя (це у більший, ніж дві тисячі юрбі). Цього було досить, щоб припустити, чи не провокатор ця особа.

Однаке, можливостей та засобів для перевірки цієї небезпеки та з'ясування особи незнайомого гостя не знайшли. Кілька товаришів, які знали, що в клубі є тов. Сидоров, що працює в підпільній контр-розвідці, звернулись до нього з проханням подивитися на цього незнайомого й встановити, хто він є.

Досить було тов. Сидорову казати, що ця персона дійсно йому незнайома та „викликає підозріння“, щоб її зразу ж вирядили з клубу¹⁾.

Цей факт, яких було безліч, свідчить про те, з яким довір'ям ставились товариші до підпільної ЧК та її співробітників.

Обласна контр-розвідка дійсно була незамінним органом партійної організації. Перед нею не один раз ставили питання про надіслання робітників до інших міст, як інструкторів на організацію місцевих контр-розвідок.

Декому з найдосвідченіших товаришів надали звання інструкторів, до них переважно належали начальники п'ятірок. Ось, наприклад, коли у Новоросійському, де сконцентрували білогвардійці свої штаби й де сталась низка провалів, з'явилась потреба організації партійної контр-розвідки та налагодження її роботи, було поставлено питання про відрядження туди товариша. З цією метою й виставили тов. Сидорова, але ж обставини та умови праці в Одесі стали на перешкоді здійсненню цих намірів.

Взагалі не було жодного серйозного заходу в підпіллі, що його запроваджували б без підпільної ЧК. Майже всі бойові організації, групи та дружини в своїй діяльності додержувались даних та відомостей зібраних ЧК.

Якось, пізньої осені 1918 р. вирішили зробити активний виступ. Мобілізували всю ЧК. Кожному із співробітників встановили певне місце, де він мав чекати на відповідні розпорядження. Начальники п'ятірок звязались із своїми товаришами й чекали вказівок з таких місць, звідки найшвидше можна було б подавати потрібні розпорядження.

Основне завдання полягало в тому, щоб у центральній частині міста та в смузі можливого бою виявляти сили ворога, пересування частин та характер зброї, що її будуть вживати. В зручні моменти у них в запіллі слід було „знімати“ білогвардійських командирів та запобігати проходженню білогвардійських розвідачів на територію робітників-повстанців. Прийшлося так, що майже всі місця на чекання та варти були під голим небом.

Дув сильний морський пронизливий вітер, безперестанно йшов дощ. Товариші голодні, легко зодягнені, у драному одязі

¹⁾ Пізніше виявилось, що цей незнайомий дійсно був провокатор, при-
йшло його, здається, Воскобойніков.

та взутті цілком промокли й промерзли. У величезному напруженні вони довгий час чекали сигналу на початок дії. Чекали з нетерпінням.

І раптом... всі розчарувались — одержали розпорядження зняти варту, бо операцію відмінили. Варти поздіймали й опівночі товариші розійшлися.

Після цієї пригоди всі мучились догадками. З якої причини відмінили операцію? Всі подумали, що це була перевірна мобілізація підпільної ЧК.

В-осени 1918 року в Одесі відбувалась нарада кадетів, буржуазії, громадських діячів та представників білогвардійського командування в питанні про боротьбу з більшовиками. Тут виділили делегацію для участі в переговорах і в нараді з „союзниками“ в Ясах.

Всім пам'ятна знаменита нарада, що відбувалась в Ясах, 16—20 листопада 1918 року. На ній уперше Антанта умовлялась з російськими поміщиками, фабрикантами, кадетами та командуванням білої армії про спільні та погоджені дії в Росії та, зокрема, на Україні. Умовлялись також і про ту форму державного ладу, що має встановитись в Росії після придушення революції.

Так, на нараді в Одесі, яка, до речі, відбувалась конспіративно, як і в делегації в Ясах, була низка видатних громадських та політичних діячів. Меж них був і Мілюков.

Обласний Комітет партії одержав відомості про те, що в Одесі відбувається згадана нарада й що вона дуже впливає на делегацію та нараду в Ясах.

Нашій контр-розвідці поставили завдання: за всяку ціну виявити місце перебування цієї наради.

Алеж в неї не було ніякого приводу, ніяких припущень і ніяких звязків, за якими можна було б розпочати шукання. Одначе, два начальники п'ятірок — товариші Сидоров та Савін — взялися цю нараду відшукувати. Місто вивчали з усіма його дрібницями; вже їм стали відомі кожна вивіска, кожний заулок, кожна табличка на дверях, всі штаби та установи.

Шукали, яка частина міста, який будинок змінився, де посилився рух, де жвавіше, де немає звичайного вигляду. Шукали кілька день. Зрештою, побачили...

На Пушкінській вулиці, ріг Скобелівської, перед будинком власника авіаційного заводу Анатра, у певний час стоїть багато автомобілів, чого раніше ніколи не бувало. Почали перевіряти. Зовнішньої варті не було. Спроба пройти в будинок виявила, що з середини двір та всі парадні двері доглядали швайцари.

Для свого догляду зазначені т-ші вибрали молочарню, що містилася напроти будинку Анатра у напівпідвальному поверсі, звідки все було видно. Вибравши момент, коли не було засідання і коли, за зовнішніми ознаками, швайцар відлучився, одному з них вдалося пройти в середину будинку.

П'ять хвилин дослідження, з виглядом бродяги-жебракa й було досить, щоб встановити, що в будинку Анатра дійсно засідає якась таємна нарада та якийсь таємний штаб англо-французького командування. Дальший догляд остаточно підтвердив, що саме тут відбувається нарада. Виявлення цієї наради та штабу мало для партійної організації велике значіння.

Другий випадок так само характеризує в достатній мірі ті способи, з яких підпільна ЧК користувалась у своїй роботі.

Влада петлюрівців. П'ятірка тов. Сидорова одержує завдання: негайно дізнатися персонально та вияснити, де мешкають командувач війська, що його допіру призначили, та начальник штабу.

В п'ятірці працював дуже енергійний хлопець - комсомолец Юрка Юровський; йому й доручили це завдання виконати. Він часто виконував трудні доручення, маскуючись при цьому своєю химерною зовнішністю. Низенький, косий, обірваний, з виглядом забитого підлітка-робітника, він не викликав ніякого підозріння на себе, хоча скоро, завдяки своїй енергійній роботі, він став відомим усім білим контр-розвідникам.

На цей раз Юровський пробирається в штаб округи й заходить у кабінет начальника штабу.

— Ви пан командувач?

З відповіді він довідується, що командувач сидить у кабінеті на другому поверсі. Далі він прямує до цього командувача.

Вартовим, що стояли біля дверей, він заявляє, що нічого не може їм сказати, бо хазяїн, що надіслав його, велів звертатись особисто до командувача війська.

Конфіденційальне повідомлення робочого - підлітка, очевидно, зацікавило командувача. В його кабінет Юровський увійшов з плачем і виглядом убитого горем.

Заспокоївшись, він розповідає „панові командувачу“, що він загубив паспорт, а тому хазяїн виганяє його тепер з роботи. Хазяїн сказав йому, що тільки „пан командувач“ зможе видати йому паспорт або дозволить працювати без нього, бо командувач тепер є найголовніша особа.

„Пан командувач“ дуже розсердився на „жиденя“, що відірвало його від роботи. Нахвалившись, що він накаже відшматувати його, „пан“ одним стусаном примусив його скотитись зі сходів.

Але командувач та начальник штабу вже були відомі персонально. Дальший догляд за ними визначив і місце їхнього мешкання.

В роботі підпільної ЧК траплялись і цікаві курйози. Сенька Штейнберг і товариш Антон (З. Вельтман) були начальниками політичних відділів двох контр-розвідок — нашої та білогвардійської. Вони товариші з гімназії, багато знають один про одного, один одного „обробляють“ і йдуть на побачення,

в супроводі довгих „хвостів“. Одного разу п'ятірка товариша Савина висліджувала Сеньку Штейнберга.

На Гімназичній вулиці, де жив Штейнберг, на варті стоїть тов. Генріх Маслов, що його недавно прийняли до нас. Ми-нуло більше як півгодини з того часу, як мала прийти зміна наглядання, а її ще немає.

Зима. Холодно. Генріх замерз.

Сенька Штейнберг теж мусив уже давно вийти з дому на посаду в контр-розвідку, але не вийшов.

Стоїть Генріх і чекає.

Раптом з воріт виходить Сенька й прямує просто до Генріха. Підійшов у притул та й звертається до нього :

— Ти чого тут так довго стоїш, де твоя зміна?

Генріх Маслов, ще новий недосвідчений робітник розгубився й відповідає.

— Моя зміна ще не прийшла.— Сенька зареготав і заліпив Генріхові в ухо.

— Іди та скажи, щоб удруге акуратніше висилали зміну, а то замерзнеш.

Генріх більше, звичайно, не висліджував Сеньки Штейнберга, але догляда за ним все-таки продовжувався.

Штейнберг був активним контр-революціонером і боровся з радянською владою з самого початку Жовтневої революції. Він був учасником вибуху на відомому в Чорноморському флоті пароплаві „Алмаз“. Правда, вибух цей був незначний.

Відступаючи з білими, він відступив в Крим, і підчас захоплення останнього Червоною армією його, здається, піймали й розстріляли.

Наведені приклади та випадки, являють собою лише незначну кількість фактів, що ілюструють роботу підпільної ЧК.

Але й ці факти свідчать про те, що революційне підпілля знайшло в особі цієї організації сильну й міцну зброю класової боротьби. Ця робота провадилась у найрізноманітніших напрямках і торкалась всього.

Не доводиться говорити про ті тяжкі умови, серед яких цю роботу провадили. Нечуваний білий терор, безмірна кількість окупаційного війська, така ж кількість контр-розвідок, що підогрівались діяльністю Одеської „демократії“ — таке тло, що на ньому ця робота розгорталась.

Якщо на цьому тлі розгорталась робота всіх революційних організацій Одеси, то для підпільної ЧК були й додаткові труднощі. Вони полягали в тому, що їй доводилось : працювати на найнебезпечніших ділянках фронту, безпосередньо зтикались з найсильнішою частиною ворога, що тероризувала, захищати й оберігати революційні організації, допомагати Червоній армії та партизанським загонам і т. д. і т. ін.

Однаке, ця організація в момент найгострішої революційної боротьби зі своєю задачею справилась. Вона подала зра-

зок високої підпільної революційної техніки, ініціативи, мужності та відданості Жовтневій революції.

В процесі роботи до підпільної ЧК притягали нових товаришів. Перед заняттям Одеси Червоною армією її апарат був уже досить значним і нараховував кілька десятків чоловіка.

Прятірка, що мала складатись з п'ятьох чоловіка, мала біля 15 робітників і навіть більше. Крім того, постійні робітники контр-розвідки часто користалися з допомоги своїх товаришів, що приймали участь у підпільній революційній роботі і яким вони доручали певні доручення.

Ту ж мить, як на вулицях Одеси замаячили червоні прапори, а Червона армія наближалась до міста, тоді, як в порту ще навантажувало пароплави окупаційне військо і білогвардійці та буржуазія провадили поспішну евакуацію, ЧК вже працювала насправжнє.

Підпільна ЧК стала одвертою Надзвичайною Комісією.

Її майже не довелось зорганізовувати, бо радянська влада знайшла в ній готовий і міцний апарат. Його довелось лише поширити та реорганізувати.

Мета „підпільних чекістів“ здійснилась — вони стали „чекістами“.

Всі товариші, продовжували працювати в ЧК, багато з них працювали в органах ЧК — ДПУ довгий час, кілька років підряд.

Деякі з них і тепер працюють в органах ДПУ СРСР.

ГЕТМАНСКИЙ ПЕРЕВОРОТ В ЖИТОМИРЕ

Гетманский переворот в Житомире не сопровождался никакими насильственными действиями. Переворот выразился в том, что в типографию „Волянь“ явился толстый помещик (возможно, что это был Беляев) из группы земельных собственников, возглавлявшихся тройкой — Беляев, Пушин, Брожозовский, и заказал грамоту гетмана. Грамота эта потом была расклеена по городу при молчаливом согласии местной милиции, укомплектованной житомирской „демократической“ Думой из офицеров. Волинский губернский комиссар Центральной Рады, Куриленко, преспокойно сдал дела прибывшему из Киева с мандатом от гетманского правительства губернскому старосте Андро. Последний, бывш. ровенский предводитель дворянства при царизме, получил при Центральной Раде назначение председателя губернской продовольственной управы, переменял в один прекрасный день русский язык на украинский, и прослыл за щирого украинца. С такой же легкостью Андро перекочевал от Центральной Рады к гетману.

Для характеристики того, как ставленники Ц. Рады были „обескуражены“ ее разгоном, я приведу следующий документ.

Губернский комендант Волини, Олиференко (некто в роде нашего б. губвоенкома), сдал дела атаману Борковскому, ранее работавшему в Центральной Раде, а потом у гетмана, таким приказом :

„С сего числа должность губернского коменданта Волини сдал полковнику Борковскому. Основание : Приказ Начальника Главштаба от 9 мая за № 378. Атаман Олиференко. Сего числа принял от атамана Олиференко губернскую должность коменданта Волини и приступил к исполнению своих обязанностей. Основание : Тот же приказ Главного штаба. Атаман Борковский“.

Как видим, дела сдавались мирно, как будто никакого переворота не было. Это достаточно характеризует, на каких представителей местной власти опиралось „социалистическое правительство Украины“, как называло себя правительство Центральной Рады в одном из приказов, в том самом, в котором оно давало совет всем комиссарам напечатать земельный

закон в количестве не менее 1000 экземпляров на волость и распространять между населением для того, чтобы доказать, что Центральная Рада не думает „зламати всі завоювання революції“.

Политические взгляды атамана Олиференко и атамана Борковского не очень разнились, так как лозунгами того и другого был грабеж крестьянского населения и террор рабочих. Конные сотни „вільного козацтва“, находившиеся в распоряжении вышеупомянутых атаманов, прослыли по всему округу за самых отъявленных негодяев и башибузуков.

И не напрасно. Например, на перегоне Бердичев - Шепетовка они выбрасывали евреев из окон вагонов на ходу поезда. В деревне расправлялись с крестьянами за малейший вред, причиненный помещику в дни революции. Надо сказать, что к октябрю 1917 года по Волини прокатилось широкое аграрное движение, сопровождавшееся разгромом помещичьих экономий и экспроприацией инвентаря. Гайдамаки, набранные из помещичьих сынков и отбросов города и деревни, взялись ретиво за „восстановление помещичьего хозяйства“. Плохо пришлось от этого „восстановления“ волинскому крестьянству. И к осени 1918 г. слово „гайдамак“ стало самым презираемым и ненавистным словом.

* * *

Первый приказ Андро, от 12 мая, касался установления „священной собственности“. Приказ гласил:

„Грамотой гетмана всей Украины ко всему украинскому народу от 29 апреля 1918 г. права частной собственности восстановлены в полном объеме и все распоряжения бывшего украинского правительства, равно и временного Российского правительства, отменявшие или ограничивавшие эти права, отменены.

Все земельные комитеты со дня издания грамоты упразднены и распущены. В виду возложения на меня ответственности за восстановление спокойствия и порядка в Волинской губернии, в силу предоставленной мне власти приказываю: 1) лица, общества и разного рода организации, во власти которых находятся не сданные еще, расхищенные из хозяйств и предприятий, складов, принадлежащих частным лицам, земствам и различным промышленным лесным предприятиям, предметы продовольствия, фуража, инвентаря, лес, домашняя обстановка, разобранные постройки, сооружения и пр., обязаны сдать эти предметы, независимо от способа их приобретения“ и т. д.

Таков был первый пункт приказа Андро. И в первые же дни возвратившиеся помещики стали проводить в жизнь этот приказ. За всякий предмет, не сданный в экономию, а также за все причиненные убытки во время разгрома помещичьих

экономий, накладывалась контрибуция. При чем, коллективными ответчиками были села, расположенные неподалеку от имений, которым приходилось под угрозой немецко-гайдамацкого штыка коллективно выплачивать контрибуцию, платя и за фронтовые реквизиции империалистической войны и за крестьянский скот, случайно зашедший на помещичью землю...

* * *

Комиссарами по всем уездам были назначены бывшие предводители дворянства или крупные помещики. Члены Волынского губернского земельного комитета были арестованы, но скоро были выпущены, при чем член земельного комитета, украинский эсер, Годзь, сам явился к немецким властям и сдался на милость победителям.

Бежал из Житомира председатель земельного комитета, левый украинский эсер, Шумский (ныне коммунист), напечатавший от имени украинских левых эсеров в своей газете „Молот“ призыв к восстанию. Волынскому крестьянству надо было еще пройти тяжелую школу немецкой оккупации и гетманщины. Надо было еще организовать на Волыни сильной организации коммунистов - большевиков.

Фактически господами положения были немцы. Они держали себя как завоеватели. Выкачивали хлеб, отправляли посылки домой. Цена на хлеб достигла небывалых размеров (2 рубля фунт).

В Житомире разразился целый ряд забастовок. Забастовка пекарей, например, доставила не мало хлопот житомирским властям. В июле забастовали железнодорожники.

Начались волнения крестьян. В мае месяце вспыхнуло восстание против немцев и гетманцев в селах Пятке и Коровницах, которые с того времени стали революционным большевистским гнездом. Все население этих сел хлынуло к зданию волости, где было убито 5 гайдамаков. Такие же волнения вспыхнули и в других уездах Волыни.

Немецкие „железные“ легионы чувствовали себя неважно, и начали выпускать одно за другим грозные воззвания к населению. Приказ житомирского коменданта Эндреса от 9 мая 1918 г. начинался такой характерной фразой: „Так как крестьяне, очевидно, предполагают, что с нашими распоряжениями нечего считаться, то я приказываю последний раз“... и т. д.

Приказом генерала Эйхгорна, от 29 апреля, были введены военно-полевые суды.

Не успев возникнуть, гетманщина и режим германской оккупации оказались вынужденными для своего „утверждения“ пустить в ход штыки и полевые суды... Они столкнулись с основными массами села...

З ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ ЗА ВЛАДУ РАД РОБІТНИКІВ ЗАВОДУ „СЕРП І МОЛОТ“ (КОЛ. ГЕЛЬФЕРІХ-САДЕ) В ХАРКОВІ

Лютий 1917 року. Завод Гельферіх - Саде шумує й клекоче. Всі говорять, жваво обмірковують, сила агітаторів різних революційних партій всіма силами намагаються завербувати якомога більше робітників до своїх партій. Сами робітники іноді не знали, за ким іти, кого слухати й що слухати.

На Гельферіх - Саде ще до лютого особливо позначався вплив меншовиків та ще есерів, за ними йшла більшість робітників.

Після лютого угодовці, маючи попередній вплив, зразу - ж посіли всі місця в завкомі й заводоуправлінні. З лідерів меншовицьких, що мали авторитет серед робітництва, були Веретенников, Купріянов, Чалий та інші. Час від часу приїжджали їхні інтелігенти: Рубінштейн, Сандомірський.

Група членів РСДРП більшовиків, вийшовши з підпілля, мала всього 6 чоловіка т.т. (Пиріг, Кихтенко, Антонов, Сиренко та інші), тому широко розгорнути роботу їй не було змоги. Але, будиши міцною й добре об'єднаною, ця група незабаром розпочала роботу, взявшись агітувати проти угодовства меншовиків з буржуазією, за скинення Тимчасового уряду й за владу Рад.

Свою роботу група провадила здебільшого серед молодшої частини робітників, завдяки чому було організовано ще молодшу групу т.т., які працювали серед молоді. Це були т.т. Височиненко, Канава, Могила, Семенцов, Собінов та чимало інших. Маючи навколо меншовицьке засилля, більшовикам і тим, що стояли за них, доводилося надзвичайно важко працювати.

Що не мітинг, то й запекла боротьба, яка іноді доходила до того, що та чи інша сторона просто стягувала з трибуни промовців. Повсякденне й постійне нацькування меншовиків, особливо на молодь, що була по-більшовицькому настроєна, доводило до надзвичайно гострих, завзятих і злих суперечок між більшовиками й меншовицькою більшістю.

Верх меншовики на перших порах брали ще й тим, що вони випускали прекрасних промовців, людей освічених, або —

як казали ми — начитаних, вони чудово й переконливо виступали на мітингах і могли впливати цим на робітників.

Чимало робітників, не розуміючи сути більшовицької програми, під надхненням велемовних промов і „небесних“ фраз, за винятком невеликого числа свідомих, стояли горою за меншовиків.

Але це було не завжди, це було лише на перших порах „панування“ меншовиків. Робітники, не бачачи нічого реального від блискучих промов і обіцянок меншовиків, де-далі переконувалися на ділі, що за меншовиками йти нема чого. Ставало вже так, що на мітингах з трибун стягали меншовицьких промовців не більшовики, як це було спершу, а сами робітники.

* * *

Напередодні Жовтня на зав. Гельферіх - Саде організувалася дружина для охорони заводу. Дружина складалася здебільшого з молоді. Склад дружини з більшовицько-настроєної молоді і вплив більшовиків на неї посприяв тому, що дружина стала справжнім бойовим робітничим загonom, який потім взяв участь підчас Жовтневого перевороту в Харкові.

Перед Жовтневим переворотом загін став вивчати військову справу. На учобу виходили за завод на поле, в яри. Вже було холодно, брудно, іноді йшов сніг, а дружинники, поганенько одягнені й узуті, вивчалися воєнної справи. Навдивовижу всіх молодь акуратно й точно з'являлася на заняття, почувала себе бадьоро й на заклик ладна була виступити проти ворогів ментально. Командирами загону були т.т. Пиріг, Сілін і Кіктенко.

За декілька днів до Жовтня на Гельферіх - Саде т.т. Пиріг, Кіктенко й Козаченко почали готуватися до виступу. Найголовніше завдання було — дістати якомога більше зброї. Завод за тих часів виробляв бомби. Тому що - дня наші товариші виносили в кешенях бомби й здавали їх партійному комітетові. Готування йшло подвійним темпом і здобували що тільки мали й як могли.

25 Жовтня на заводі тривожний гудок. Вибігли всі.

Дружинники з бадьорим настроєм рушили колонами до центру міста. З усіх заводів сюди прибували загони Червоної гвардії й зараз же почали займати такі установи, як Раду Робітничих Депутатів (теперешній будинок ОВК), пошту, банки й інше. Влада Тимчасового уряду в Харкові впала.

* * *

Як і всюди було після захоплення влади робітниками, так і в Харкові розпочалися контр-революційні виступи. Ледве стався в Харкові переворот, як на Харків виступили з Чугуєва юнкери Чугуївської школи. Харківські робітничі загони, хоч

і озброєні паганенькими берданками з двома - трьома патронами, сіли на потяг і виїхали зустрічати „гостей“. Деякі робітничі загони інших заводів пішли в обход.

Доїхали до ст. Мохнач і спинилися. Нас повідомлено, що юнкери, озброєні артилерією і іншою зброєю, засіли в лісі. Порадившись, загони вирішили зразу не виступати, а повернутися до Харкова по допомогу. Так і було зроблено. На другий день уранці разом з салдатами військових частин, які приєдналися до нас, рушили знову проти юнкерів. Ну, тут нам довелося добре „посваритися“. Всіх юнкерів, які не втікли і було розброєно.

* * *

Загін заводу Гельферіх - Саде потім було поділено на декілька частин. Одні пішли на Каледіна, частина на Київ, друга частина лишилася в Харкові в штабі Антонова.

Така сторінка історії учасників боротьби за владу Рад робітників заводу Гельферіх - Саде.

„ЦАР ГЛИНСЬКИЙ“

Усім відомо, що на Україні за перші роки революції в інших місцях майже щодня мінялися влади. Чого тільки не було. І петлюрівці, і місцеві „отамани“, „батьки“, анархісти, денікінці, так просто бандити і багато інших. Все пройшло, все загинуло — лишилася радянська влада.

Але цікавий факт мабуть нікому невідомий, що 1918 року в одному з медвежих закутків України був обраний на царювання „місцевий“ „цар“.

Було так.

Саме то в Німеччині розпочалась революція.

Непереможне німецьке військо, що тоді „табором“ стояло на Україні, почало розвалюватися.

Розгніване й розлютоване українське село почало виступати за землю й волю, обеззброювало німецькі загони й забивало поміщиків.

На Україні влада перейшла до рук „куркульської“ Директорії.

І от в цей час в глухому, за 50 верстов від міста волосному селі — Глинському (колишнього Зінківського повіту на Полтавщині) селяни забажали „твердої“ влади. Довго думали-гадали, як краще встановити порядок, і, нарешті, вирішили питання просто й ясно: обрати собі царя Глинського. Цю ідею висунули куркулі. Вони ж самі й керували обранням „царя“.

Обрано було ж царя, місцевого селянина Гаврила Гаховича.

Був він на зріст невисокий, смаглий, середніх років. В минулому перебував у засланні, в еміграції у Аргентині й у інших країнах.

Маєтковий стан більш ніяким словом не визначити, як „голота“. А до того він був майже зовсім неписьменний, хоч і бувалий чоловік.

Незаможна й середняцька частина села таку людину, як Гахович, теж не могла не підтримати.

Зрозуміло, що через такого „пройдоху“ глинські куркулі могли правити „свою країною“, новим „глинським царством“.

Обрання на царя Гаврила Гаховича провадилося з церемонією. Коні й люди були перев'язані різнокольоровими стрічками, а інші так навіть вишитими рушниками, як на багатих весіллях.

В церквах з наказу „митрополита“ Глинського, а поки ще простого попа, били в усі дзвони, самогон лився річкою.

І став „цар Гаврило“ правувати. Але не довго процарював.

Прийшли червоні й „цар Гаврило“ моментально зник.

Знову появляється за 5-6 верстов від Глинського в м. Опішні.

„Цар Глинський“, покинувши свою „дружину-царицю“ жениться на другій, відповіднішій його станові й вступає на роботу у Опішнянський виконком.

Чи бажання реабілітувати себе перед радянською владою, чи збуджена класова самосвідомість керувала ним, але ж він настирливо, жорстоко й одверто „выколачивает“ продрозкладку й особливо нещадно тисне куркулів.

Все населення, особливо куркулі, визвірилися проти колишнього „царя“, що тепер служив на користь революції.

Врешті він повернувся до села Глинського і одного дня безвісти зник.

Шапка Гаврила Гаховича, що знайшли коло лісу хлопці-пастухи, свідчила, що його хтось забив.

Народний поговорі говорить, що його забили куркулі за зраду їх інтересів...

III

МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

НЕКОТОРЫЕ НОВЫЕ ДАННЫЕ О ТАГАНРОГСКОМ СОВЕЩАНИИ

(Состав Таганрогского совещания и результаты поименного голосования)

Литература о Таганрогском совещании очень бедна и сведения о нем очень скудны и отрывочны. Мало того, что эти сведения скудны и отрывочны, они вдобавок до известной степени противоречивы, а иногда и неверны.

Особенно противоречивы сообщавшиеся в литературе сведения о количестве участников совещания и о количестве голосовавших за то или другое предложение. Большинство авторов (Равич-Черкасский, Скрыпник, сборник Истпарта „КП(б)У в резолюциях“) определяло количество участников в 69 чел. Тов. Эрде в своей книге „Революция на Украине“ называют цифру 71. Как увидим дальше, утверждение Эрде правильно.

Найденные недавно некоторые материалы дают возможность окончательно установить количество участников¹⁾ и голосовавших, а также персональный состав как всего совещания, так и голосовавших за тезисы о тактике партии на Украине „киевлян“ и „центра“.

Как известно, по постановлению Оргбюро, выделенного на Таганрогском совещании, результаты поименного голосования решено было не опубликовывать. Между тем, в № 3 „Коммуниста“—органе российских „левых“ коммунистов—было помещено подробное сообщение о „совещании украинских коммунистов“, откуда мы и берем помещаемые ниже материалы.

М. В.

1. ПЕРСОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ ТАГАНРОГСКОГО СОВЕЩАНИЯ

1. Н. А. Скрыпник — ЦИК Украины.

2. В. П. Затонский — ЦИК Украины (Киев).

3. Яков Мартыянов — ЦИК Украины (Харьков), на втором заседании отсутствовал.

4. Э. Квириг — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

¹⁾ Список участников совещания приведен Эрде в своей книге, но, к крайнему сожалению, автор совершенно не сообщает, откуда им взят этот список.

5. Б. Ройзман — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

6. Я. Эпштейн — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовала.

7. С. И. Гопнер — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

8. М. Сегал — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

9. Гельков — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

10. Новиков — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

11. Халаявский — екатеринославская организация, на втором заседании отсутствовал.

12. Локоть — ЦИК Украины.

13. Зельдич — киевская организация.

14. И. Кулик — ЦИК Украины (Киев).

15. А. Шарый — черкасский комитет (Киевской губ.).

16. В. Я. Введенский — киевская организация.

17. Я. Ц. Гамарник — ЦИК Украины (Киев).

18. М. Медянский — киевская организация.

19. В. Липшиц — херсонский комитет.

20. Вайнман — ЦИК Украины (Харьков).

21. Ю. М. Коцюбинский — ЦИК Украины (Чернигов).

22. Спренжен — ЦИК Украины (Елисаветград).

23. Сольпов — екатеринославская организация.

24. Маслюк — Киевская организация.

25. П. Белоусов — киевская организация.

26. Петр Черетаев — ЦИК Украины.

27. К. Пориц — прокурорский комитет (Подольская губ.).

28. Куделя — екатеринославская организация.

29. Рейхштейн — харьковская организация.

30. Эрде — ЦИК Украины (Харьков).

31. Губенко — екатеринославская организация.

32. И. Та. ноградский — ЦИК Украины (Винница, Подольской губ.).

33. М. Серх — киевская организация.

34. Р. Серх — киевская организация.

35. Р. В. Гальперин — ЦИК Украины (Киев).

36. Андреев — Хорольская организация (Полтавской губ.).

37. Синяков — ЦИК Украины (Вознесенск, Херсонской губ.).

38. М. Семиков — луганская районная организация.

39. Г. Михайловский — Луганск.

40. Белоцерковский — ЦИК Украины (Киев).

41. К. Гресь — ЦИК Украины (екатеринославская губ.).

42. Г. Воронов — варваропольская районная организация.

43. Р. Фарбман — ЦИК Украины (Киев).

44. Г. Эккерт — киевская организация.

45. Смоляков — Горловско-Щербиновский район (Донецкий бас.).

46. О. Вейланд — киевская организация.

47. О. Бош — киевская организация.

48. И. Н. Лебедев — киевская организация.

49. С. В. Кассиор — ЦИК Украины.

50. А. С. Бубнов — ЦИК Украины.

51. М. В. Реут — ЦИК Украины.

52. Кокошко — киевская организация.

53. Покровский — киевская организация.

54. Уманский — киевская организация.

55. Лисовицкий — кременчугская организация.

56. Георгий Лапчинский — ЦИК Украины (Кременчуг) |

57. Яковицкая — сотрудница ЦИК Украины.

58. Шварцбург — елисаветградская организация.
59. Андрущенко — елисаветградская организация.
60. Остапенко — елисаветградская организация.
61. Замерладский — елисаветградская организация.
62. М. И. Скрыпник — елисаветградская организация.
63. Юлия Яваковская — сотрудница ЦИК Украины, от киевской организации.
64. Карновский — харьковская организация.
65. Уфимов — екатеринославская организация.
66. Денисов — екатеринославская организация.
67. Бык — киевская организация ¹⁾.
68. Ю. Пятаков.
69. И. Крейсберг (Исааков).
70. Приходько.
71. Додиев ²⁾.

2. ПЕРСОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ ГОЛОСОВАВШИХ

а) Персональный состав голосовавших за тезисы, предложенные т.т. Бубновым, Пятаковым, Коссиором, Исааковым и Коцюбинским.

1) Пятаков, 2) Исааков, 3) Шарый, 4) Введенский, 5) Гамарник, 6) Маслюк, 7) Пориц, 8) Губенко, 9) Тарноградский, 10) Серх, 11) Андреев, 12) Гресс ³⁾, 13) Фарбман, 14) Вейланд, 15) О. Бош, 16) Кассиор, 17) Бубнов, 18) Лебедев, 19) Реут, 20) Додиев, 21) Приходько, 22) Коцюбинский, 23) Сняжков.

б) Персональный состав голосовавших за тезисы, предложенные тов. Скрыпником:

1) Скрыпник, 2) Локоть, 3) Зельдич, 4) Вайман ⁴⁾, 5) Спренжен, 6) Белоусов, 7) Черетаев, 8) Райхштейн, 9) Эрде, 10) Гальперин, 11) Белоцерковский, 12) Смеляков ⁵⁾, 13) Кокошко, 14) Покровский, 15) Яковичка, 16) Шварцбург, 17) Андриященко ⁶⁾, 18) Остапенко, 19) Замер - Чацкий ⁷⁾, 20) Скрыпник, 21) Яваковская ⁸⁾, 22) Карновский, 23) Уфимов, 24) Денисов, 25) Бык ⁹⁾.

¹⁾ В „Коммунисте“ приведен только список в количестве 67 человек. Но в числе голосовавших приведено 4 чел., не имеющих ⁴⁾ в списке участников. Это — Пятаков, Исааков, Приходько и Додиев. Все эти товарищи, кроме Додиева, приведены в списке, имеющемся в книге Эрде. У Эрде упоминается В. Лайндо, но его нет ни в составе участников, ни в списке голосовавших, помещенных в № 3 „Коммуниста“. Поэтому под № 71 мы помещаем т. Додиева.

²⁾ Список этот дает возможность выяснить количество покинувших Таганрогское совещание. Их было 9 чел., при чем, как мы видим, не только не все левобережцы, но и не все екатеринославцы ушли с совещания.

³⁾ В списке состава совещания фигурирует как К. Гресь.

⁴⁾ В списке состава совещания назван Вайманом.

⁵⁾ В списке состава совещания назван, Смоляков. Здесь, видно, ошибка или опечатка.

⁶⁾ В списке состава совещания его нет, есть Андрущенко. Здесь, видно, ошибка или опечатка.

⁷⁾ В списке состава совещания его нет, есть Замерладский. Здесь, видно, ошибка или опечатка.

⁸⁾ В списке состава совещания названа Яваковская.

⁹⁾ Поименное голосование вскрывает любопытную картину. Основная масса голосующих за тезисы Пятакова — правобережцы и тяготеющие к ним черниговцы и полтавчане (19 чел. из 21, относительно которых известно, какой они организации). За тезисы Скрыпника преимущественно голосуют пролетарские организации левобережья. (13 чел. плюс 8 киевлян и 4 неизвестных). Можно предполагать, что за тезисы Скрыпника голосовали и оставшиеся на совещании „правые“.

К ПОПЫТКЕ СОЗЫВА В 1912 г. КОНФЕРЕНЦИИ БОЛЬШЕВИСТСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ УКРАИНЫ

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція вміщає в цьому числі „Л. Р.“ листування т. т. Н. К. Крупської й Д. Шварца про скликання „южно - русской областной“ (фактично української) конференції більшовицьких організацій, як характерний доказ того, що потреба утворення КП(б)У була вже давно, ще до її утворення в 1918 році, досить пекуча.

Те, що більшовицькі організації й Правобережжя й Лівобережжя, як свідчить це листування, без усяких заперечень шли на це об'єднання, зайвий раз доводить всю неправильність позиції тих товаришів які 1917 року були проти всеукраїнського партоб'єднання.

Цікаво, що ініціатива в цій справі належала в 1912 р., як і в 1917 — 18 р., Києву.

Ми додаємо до цього листування стислі спомини т. т. М. Майорова й одного з авторів листування — Д. Шварца.

Цікаві, між іншим, спомини останнього про те, що перший, хто висунув думку про вищезазначену конференцію, це був В. І. Ленін.

Д. ШВАРЦ

КИЕВСКАЯ ПАРТОРГАНИЗАЦИЯ В 1911 — 1912 г. г.

Киевская партийная организация в начале 1911 г. работала без какой - либо удовлетворительной связи с Центральным Комитетом партии. Партийная литература из - за границы получалась крайне редко, в виде отдельных листков и разрозненных номеров газет различных направлений, попадавших к нам случайно, большей частью через какую - либо оказию. Мы были вообще очень плохо информированы о внутривнутрипартийных делах, о борьбе различных течений внутри партии и вели свою работу в значительной степени за собственный риск и страх.

В Киевской организации было 12 — 13 нелегальных кружков, при довольно налаженной организационной системе,

состоявшей из Городского Комитета, 3-х районных комитетов (городского, подольского и заводского, куда входили Шулявка и привокзальный район с жел.-дор. мастерскими), организационной комиссии и пропагандистской коллегии.

Вся работа велась в нелегальных кружках, которые еженедельно регулярно собирались. Там велась преимущественно пропаганда основных положений марксизма, изучение партийной программы и освещение текущих политических событий.

Для подготовки пропагандистов из рабочих существовал один кружок повышенного типа (пропагандистский кружок). Периодически, раз в три, четыре месяца, созывались районные и несколько реже общегородские конференции, где обсуждались почти исключительно организационные вопросы.

Параллельно с этим велась интенсивная работа в легальном рабочем клубе, который являлся прекрасным местом для начальной обработки беспартийных рабочих, для вербовки в партию и взаимной информации. Клуб этот, периодически закрывавшийся полицией, вновь открывался под различными названиями („Клуб Трудящихся“, „Литературно-Художественный клуб“ и т. п.). В правлении клуба сидели преимущественно так называемые „Легальные марксисты и ликвидаторы“.

Зато в комиссиях и, главным образом, в лекционной комиссии наши товарищи (М. Реут, Г. Приворотский, Т. Медущенко, Майоров, В. Чернявский, М. Романов, пишущий эти строки и др.) вели самую активную работу, превращая эти комиссии в арену идейной борьбы с ликвидаторами, всячески препятствовавшими использованию клуба для партийной работы.

Внутри же самой партийной организации фракционной борьбы не было. Довольно дружно и солидарно работали и большевики, и меньшевики-партийцы (плехановцы). Этому содействовало, повидимому, то обстоятельство, что все внимание организации было сосредоточено на борьбе с ликвидаторством, а также, вероятно, недостаточная осведомленность в тонкостях фракционных отношений в заграничных партийных верхах. Были также и единичные товарищи, связанные с Венской „Правдой“ Троцкого, но их влияние в организации было чрезвычайно невелико.

Через одного из этих товарищей (Семена) мы узнали, что троцкисты проектируют созыв общепартийной конференции, но платформа, полученная в виде листовки, сразу вызвала у нас большие сомнения; обсудив ее на заседании комитета, мы воздержались от окончательного ответа на нее и предложили свои поправки.

Поправки наши сводились, главным образом, к тому, что мы выбросили все, что касалось борьбы с другими течениями, кроме ликвидаторов. Особенно глубоко в социальную и политическую подоплеку этой борьбы мы не вдавались, и всякую

фракционную борьбу и множественность группировок мы тогда считали исключительно результатом „эмигрантщины“ — оторванности от русских организаций и незнакомства с условиями и нуждами местной работы.

Досталось тогда всем — и большевикам, и меньшевикам, и троцкистам, и тем, о которых мы тогда знали только по наслышке. Впоследствии наша организация заняла другую позицию, но это видно будет из дальнейшего.

Однажды вечером, в апреле или в мае 1911 г., ко мне пришел Михаил Иванов и сообщил, что к нему пришел какой-то человек от М. Романова, работавшего механиком в политехническом институте, который говорит, что он приехал из-за границы и должен меня непременно видеть.

Приехавший товарищ рассказал мне, что виделся в Париже с И. Чугуриным, который за пару месяцев до этого был послан из Киева в партийную школу, что Чугурин ему советовал меня разыскать, но не знал моего адреса, дал ему адрес к М. Романову, от которого он сейчас и пришел.

Он рассказал далее о решении большевистской части ЦК созвать общепартийную конференцию вопреки всем препятствиям, чинимым ликвидаторами и другими течениями, о позиции, занимаемой венской „Правдой“, т. е. Троцким и его группой, о том, что Плеханов относится сочувственно, но неопределенно и пр.

Это был т. Серго (Орджоникидзе), с которым мы потом очень сдружились.

Через пару дней в Пуще-Водице в лесу состоялось заседание комитета, на котором Серго сделал свой доклад, и мы приняли решение не только участвовать в созываемой конференции, но также принять активное участие в подготовке конференции, выделив представителя в русск. орг. ком. (Михаила) и кандидата к нему (Шварцмана).

Серго и Михаил поехали в Баку, где должно было состояться заседание РОК, а я поехал в Екатеринослав и Каменское.

С Екатеринославом мы тогда были связаны через группу киевских товарищей которые туда были высланы (Майоров, М. Реут, Б. Магидов и др.). Это обстоятельство значительно помогло мне связаться с организацией, и моя поездка оказалась вполне успешной. Екатеринославская организация и каменская группа решили участвовать в конференции и передали свой мандат киевскому представителю в РОК.

В течении всего лета наша Киевская организация все больше укреплялась. Было выпущено несколько листовок - прокламаций, которые мы печатали в легальных типографиях, т. к. своей „техники“ мы тогда не имели. Только осенью мы занялись собиранием необходимого материала для устройства своей типографии: добыли достаточное количество шрифта и других

мелких принадлежностей. Все это хранилось у В. Аверкина, служившего техником на электро-технических курсах Перминова. Дело затянулось из-за трудности достать станок, и мы продолжали использовать легальные типографии.

* * *

В течение лета т. Серго посетил нас еще пару раз. Приблизительно в октябре или в ноябре, получив извещение, что конференция должна состояться в ближайшее время, Киевский Комитет созвал общегородскую конференцию для выборов делегата и приурочил к этому времени также и перевыборы Комитета.

Конференция происходила на Жилинской улице, присутствовало человек 18—20. В Комитет были избраны Г. Пятаков, Е. Бош, В. Аверкин, Д. Шварцман и др. Делегатом на общепартийную конференцию был избран Д. Шварцман. Секретарем комитета был избран. Е. Бош (Нина Павловна), которая поддерживала постоянную регулярную связь с большевистским центром.

Вскоре после выборов у нас делегата к нам приехал Семен Шварц и передал подробный маршрут с указанием, что выехать следует в середине декабря. Пришлось опять прислать человека в Екатеринослав, так как до того времени там еще делегата не выбрали и, кроме того, надо было передать маршрут.

В Киевской организации было много товарищей считавших себя плехановцами (м-ками-партийцами). Некоторых смущало, а некоторые возмущались тем, что Плеханов отказался от участия в конференции.

Моя позиция на конференции, а тем более согласие войти в новый ЦК, могла быть подвергнута большой критике со стороны киевских плехановцев.

Дело в том, что до конференции я принадлежал к плехановскому течению (к м-кам-партийцам) и на конференцию был избран как плехановец, но в Праге не последовал директиве Плеханова, требовавшего неприемлимого и непонятного для меня не то отрицательного, не то нейтрального отношения к конференции.

Екатеринославский делегат Савва (Ян Зевин¹⁾) на втором или третьем заседании, после получения директивного письма Плеханова, отказался от участия в конференции и пожелал остаться только для информации. Мне же мой революционный долг и настроение Киевской организации в целом диктовали другое.

Выслушав по возвращении ой доклад, и Комитет, и пропагандистская коллегия единодушно присоединились ко всем

¹⁾ См. о нем в воспоминаниях т. Майорова.

решениям конференции и полностью одобрили занятую мною позицию.

* * *

Мысль о создании „южно-русского“ областного центра возникла перед самой Пражской конференцией и, насколько я помню, она впервые была высказана т. Лениным в частной беседе в Праге еще до открытия конференции. Вначале мы с Серго предложили выделить на самой конференции временный областной центр, но т. Ленин считал это нецелесообразным. Причиной тому было то, что на Пражской конференции было представлено мало южных организаций. Он предложил нам заняться этим делом по возвращении на места.

При прощании после конференции т. Ленин опять напомнил мне о необходимости организовать „южно-русский“ областной центр и высказал мнение, что целесообразно было бы, если бы Киевская организация взяла на себя инициативу.

Нужда во взаимной информации на местах была чрезвычайно велика. Кроме того, областное объединение, которое гарантировало бы руководство со стороны вновь избранного ЦК, было насущной потребностью.

Весною 1912 г. Киевская организация решила взять на себя инициативу по созыву областной конференции и поручила мне для этой цели произвести об'езд южных организаций.

Проезжавший через Киев на обратном пути из Праги Савва, узнав, что мы заняты созывом областной конференции, был очень возмущен: что же, сказал он, вы хотите углубить раскол. Он в известном смысле был прав, так как по существу мы тогда стали на путь организации чисто большевистской партии без компромиссов и фракционных соглашений.

Вскоре в Киев приехал Серго, и мы условились было разделить между собою об'езд разных районов, но Серго пришлось вернуться обратно на север из-за происшедшего в Питере провала, так что об'езд пришлось мне совершать одному.

Перед самым моим от'ездом в Екатеринослав к нам приехал представитель венской „Правды“ (т. Иоффе).

Он сделал на Комитете доклад о созываемой ими общей партийной конференции и предложил нам принять участие в ней. Для большей, очевидно, убедительности он сам сообщил, что Одесская организация приняла его предложение. Мы ответили категорическим отказом, мотивируя его тем, что общепартийная конференция уже состоялась в Праге и что мы можем участвовать лишь в конференции, которая будет созвана избранным там ЦК.

Информация правдовца об Одесской организации и ее решении присоединиться к „Правде“ заставила меня, посоветовавшись с другими товарищами, в первую очередь поехать именно туда, хотя первоначальный план был намечен несколько другой.

В Одессу у меня был адрес от т. Крупской к т. Орловскому (В. Воровскому), через которого я и связался с Валентином (Воронским). Выслушав мой доклад, Одесская организация полностью присоединилась к нашему предложению.

Через некоторое время после посещения Одессы я получил от т. Крупской харьковский адрес. Харьковская организация присоединилась к решениям Пражской конференции и также решила участвовать в областной конференции. Аналогичные решения были приняты Екатеринославской, Полтавской, Енакиевской, Юзовской и др. организациями.

Везде идея создания областного центра встречалась в высшей степени сочувственно, но технически созвать в тех условиях областную конференцию представляло огромные затруднения, пришлось некоторые организации посетить по 2 — 3 раза.

Таким образом, почти все время с марта до июля 1912 г. ушло на подготовительную работу. Почти все было готово. Связи были достаточно прочно налажены. Но в середине или в конце июня в Киевской организации произошли большие аресты. Почти весь Комитет, в том числе Бош, Пятаков, Аверкин и др., были арестованы. Большие аресты были также в районах.

Возвратившись из Харькова, я застал полный разгром организации и через несколько дней я также был арестован на Слободке. Все эти обстоятельства и помешали созыву областной конференции.

М. МАЙОРОВ

К ПЕРЕПИСКЕ Н. К. КРУПСКОЙ СО ШВАРЦМАНОМ

Обнаруженный материал юго-восточного охранного отделения относится к 1912 году. Переписка т. Шварцмана с т. Крупской относится к периоду времени после Пражской конференции.

Шварцман — это Давид Шварц, рабочий печатник (работал в типографии „Прогресс“), делегат от Киевской организации на Пражской конференции. Шварц считал себя в то время меньшевиком-партийцем, разделяя точку зрения Плеханова — за партию против ликвидаторов. Но когда Плеханов отказался участвовать в Пражской конференции и рекомендовал Яну Зевину, делегату от Екатеринослава, и Д. Шварцу также отказаться, — первый принял его предложение и остался присутствовать на Пражской конференции только для информационной

цели, не принимая участия в голосовании; Шварцман же не согласился с Плехановым, указывая на неправильность его позиции, и принимал участие в конференции, поддерживая полностью ее решения.

Мне приходилось в то время принимать участие в подготовке Пражской конференции в Екатеринославе. Одновременно я был связан и с Киевской организацией.

По окончании Пражской конференции, Шварц приезжал к нам в Екатеринослав информировать организацию о решениях конференции, так как делегат Екатеринославской организации, Ян Зевин (по кличке на конференции „Савка“), выступал против решения конференции.

Почему от Екатеринославской организации на конференцию был избран Ян Зевин — меньшевик-партиец? Можно указать следующие причины. Тогда по заводам партийных групп было мало, небольшая группа была на Брянском и трубном заводе; городская же организация состояла из меньшевиков и большевиков.

Фигурировали две кандидатуры: от большевиков — Аркадий, он же Семков (в настоящее время работает в Москве, в ЦКК ВКП), от меньшевиков — Зевин. Последний собрал большинство голосов потому, что его поддерживали примиренцы, группа Б. Магидова и Реута.

В силу того, что делегат от Екатеринославской организации оказался противником решения конференции, пришлось Шварцу и Серго (Орджоникидзе) взять на себя информацию южного района о решениях конференции, для чего они объездили южные организации — Екатеринослав, Николаев и Одессу.

Шварц ставил вопрос о созыве южной конференции и для этого выехал в Одессу. Там же в то время жил Воронский (литературная кличка П. Орловский) (убитый в Швейцарии). Полагаю, что в переписке речь идет не о Воронском, а о Воронском, который, как я уже указал, жил тогда в Одессе и который там же был арестован и выслан в 1912 году¹⁾. Допускаю, что и Воронский, возможно, был там, но не помню.

„Правдовец“ — это представитель „Правды“, заграничной газетки меньшевиков-троцкистов — Иоффе. Был ли он арестован на ст. Бирзула — не знаю, но в июле — августе того же года он был арестован в Екатеринославе, как организатор августовской конференции меньшевиков.

В переписке указано, что в заграничной газете примиренцев-плехановцев был помещен отчет екатеринославского делегата, где особенно критиковали делегата-представителя большевиков. Этим представителем был Серго Орджоникидзе. Он страстно выступал в Екатеринославе на том собрании, где

¹⁾ См. ниже соответствующее место в воспоминаниях тов. Д. Шварца.

делал доклад о конференции представитель меньшевиков. В настоящее время Яна Зевина нет в живых, он умер большевиком (расстрелян англичанами на Кавказе в числе 26-ти комиссаров). Д. Шварц — член партии, находится в Одессе.

ПИСЬМА Н. К. КРУПСКОЙ и Д. ШВАРЦМАНА

(Обнаружены в делах юго-восточного районного охранного отделения¹⁾)

ПИСЬМО ШВАРЦМАНА²⁾ Н. К. КРУПСКОЙ

Одесса, 10 - го апреля 1912 г. — Париж XIII
102 , г-же Шаповаловой.

После Пражской конференции агенты большевистского ЦК стали объезжать организации в целях инструктирования и информации. На юг поехали т. т. Орджоникидзе Григорий Константинович (Серго) и Воронский Александр Константинович (Валентин). Одновременно Киевская организация, насчитывавшая достаточное количество выдающихся большевиков (Пятакова, Бош и др.), решила созвать южно-русскую областную конференцию, для чего послала тов. Шварцмана для переговоров с Харьковской, Одесской, Екатеринославской и др. организациями. В Одессе тов. Шварцман встретился с т. т. Орджоникидзе и Воронским и после взаимной информации послал Н. К. Крупской следующее уведомление:

„Дорогие товарищи. В настоящее время я нахожусь в Одессе, но вероятно скоро отсюда уеду. Мы с Серго решили совершить объезд южных организаций с целью созвать областную конференцию или совещание, в виду того, что чувствуется крайняя потребность в областной информации и создании областного центра. Киевский К., обсудив этот вопрос, высказался в пользу. Здесь вопрос пока еще в группе не обсуждался, но я говорил с отдельными т. т. и высказываются вполне сочувственно. Здесь существует две группы: одна партийная и одна ликвидаторская. Валентин³⁾ здесь, но он до сих пор не мог связаться с товарищами, т. к. ликвидаторы, с которыми он раньше сошелся, не давали ему связи, вследствие этого местная группа не выслушала до сих пор доклада о состоявшейся конференции и выслушает его лишь на-днях. За несколько дней до моего приезда здесь был „правдовец“ и делал доклад о проектируемой конференции⁴⁾). Местная группа вынесла, повидимому, удовлетворявшую его резолюцию.

¹⁾ Дело Ю. В. Р. О. О. по оп. 2, 1912 г.; Ц. А. Р. № 940.

²⁾ Он же Д. Шварц.

³⁾ Валентин — А. К. Воронский.

⁴⁾ Речь идет о покойном товарище Иоффе. Последний собирался выехать из Одессы в Харьков, Киев, Екатеринослав, но на ст. Бирзула был арестован.

После доклада Валентина¹⁾, который должен быть на-днях, выяснится определенное отношение к ликвидаторской конференции.

Местные т. т. сожалеют, что им не удалось выслушать Валентина до появления „правдоца“. Дорогие т. т., Серго писал вам два раза, чтобы вы выслали 100 руб. в Одессу — до сих пор их здесь нет. Об'езд невозможен без этих денег. Я в Киеве одолжил денег на проезд в Одессу и жду здесь. Если вы еще не выслали, то поторопитесь. „Правдовец“ об'езжает местные организации, а мы вынуждены будем сидеть на одном месте. Я забыл вам сообщить, что Серго должен был уехать в Питер, в виду того, что там случился провал. Прошу выслать Валентину какой-нибудь харьковский адрес²⁾.

К совещанию мы надеемся привлечь Киев, Харьков, Одессу, Николаев, Екатеринослав, Полтаву, Луганск и Юзовку. Возможно, что во время об'езда пошупаем еще какие-нибудь организации. „Правдовец“ просил здесь мандат для О. К., но ему его не дали. Непременным условием общепартийной конференции местные т. т. выставили участие всех организаций, участвовавших в состоявшейся конференции. Валентин берет на себя поездку в некоторые места, в том числе Харьков. Деньги вышлите на имя того друга, на чье вы выслали для Валентина. О том, что будет сделано в дальнейшем, я вам сообщу своевременно. „Правдовец“ был в Киеве, и мы его хорошенько отчитали“.

ПИСЬМО Н. К. КРУПСКОЙ ШВАРЦМАНУ³⁾

Париж, 23-го апреля 1912 г. — Киев
В. Д. Гринбергу, типография „Прогресс“
(Химический текст).

„Дорогой друг. Оба ваши письма получили⁴⁾. Явку в Харьков послали Валентину и еще одну вам через Н. П. Только будет эта явка действовать еще дней 10, а там человек уедет. В партийных делах они осведомлены через Троцкого и смотрят на это через очки его, хотя с местными ликвидаторами... Я писал уже об этом Н. П. Боюсь, что письмо пропало. Дело архи-спешное. Послали В. с оказией 167 экз., 58 Р. Г., 30 № 7-го, 88 извещений о конференции, 30 петицион. камп.

¹⁾ Воронежский, выехав на время в Николаев, посетил затем снова Одессу, после чего направился в Харьков и Саратов. Доклад его на заседании Саратовского К-та был почти застенографирован провокатором, а копии разосланы департаменту полиции и охранным отделениям.

²⁾ Тов. Крупская сносилась с Киевской организацией, в частности, с тов. Шварцманом по адресу: Киев, Типография „Прогресс“ В. Д. Гринбергу. Приводимое ниже письмо Н. К. и было получено по указанному адресу.

³⁾ Дело Ю. В. Р. О. О. 1912 г.; Ц. А. Р. № 1 — 940.

⁴⁾ Речь идет о вышеприведенном письме т. Шварцмана.

и 10 № 25 - го „П“. Надо немедленно по получении от меня телеграммы (содержание безразличное) послать человека. Ради бога ответьте, будет ли сделано³⁾). Лицо это партийно настроено, человек ничего не читавший, просит связать с партией. Пусть тот, кто поедет, потолкует с ним. Напишите, как дело отразилось. Примиренцы и плехановцы выпустили газетку, где ругают новую конференцию ликвидаторской, но в то же время и старую разносят. Помещен отчет екатеринославского делегата, где достается особенно делегату - представителю большевиков¹⁾).

ПИСЬМО ШВАРЦМАНА Н. К. КРУПСКОЙ

(В делах ЮЗРОО обнаружено еще следующее письмо Шварцмана Н. К. Крупской²⁾).

„Киев 5 - го июля 1912 - го г. „Виктор“ —
Париж М - м

„Дорогие товарищи. Только сегодня возвратился из поездки. Был в Енакиеве, Харькове, Полтаве. Везде наше предложение встречает полное сочувствие. В областной конференции решили принять участие названные выше организации и, кроме них, Екатеринослав, Запорожье, Каменская группа и Одесская группа, но последняя теперь очень пострадала от арестов. По приезде моем в К., я застал его страшно ослабленным. Многих из моих лучших друзей я уже не мог увидеть. За мной сильно гонятся, и вряд ли я долго продержусь. Подготовительная работа по созыву обл[астной] конф[еренции] почти что совершенно закончена, но теперешнее положение в Киеве не позволяет надеяться на скорый созыв. Можете себе представить мое состояние. Положено столько труда и нет возможности реализовать его, а тут еще приходится ждать со дня на день. Уезжать некуда да не охота: неприятно прятаться, когда большинство т. т. не успело спрятаться. Виктор“³⁾).

¹⁾ Представителем б - ков, делавшим доклад в Екатеринославе, был Серго Орджоникидзе. См. соответствующее место в воспоминаниях т. Майорова.

²⁾ Ц. А. Р. № 1 — 1000.

³⁾ Через несколько дней Шварцман, окруженный целым филерским отрядом, гнавшимся за ним еще из Харькова, был арестован. Конференцию так и не удалось созвать.

ІЗ ІСТОРІЇ СТАВЛЕННЯ БІЛЬШОВИКІВ ДО ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

(Матеріали)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Історію Центральної Ради освітлювали в своїх творах тільки кол. прихильники й керовники її (Христюк, Винниченко). Тому освітлення це на звичайно однобоке. В радянській літературі на неї звернули увагу лише мимохідь історики КП(б)У й ревруху на Україні. Статті Рубача в „Л. Р.“ і стаття Манілова, що публікується там же — це ніби все, що є з дослідницьких праць про Центральну Раду.

Поки ще нема історії Ц. Ради, складеної радянським істориком, редакція „Л. Р.“ вважає за доцільна опублікувати низку документів, що характеризували б Ц. Р. в розрізі її стосунків до радянської влади. Завороти радівської політики (чи, вірніш, радівського політиканства) мали в цей період все ж таки цілком певну установку.

Ц. Рада використала жовтневий переворот для встановлення своєї влади, для свого державного оформлення й відокремлення. Вона використовувала та намагалася, крім того, придбати політичний капітал на боротьбі, що розгорілася в післяжовтневий період між пролетарською північчю та білогвардійським півднем.

Хитаючись між революцією й контр - революцією, її, кінець кінцем, було роздушено, разом з іншими контр - революційними силами, до яких вона більш тяжіла й яким весь час допомагала за пролетарської революції.

* * *

Документи та матеріали, що їх ми тут видаємо, подають, найяскравіші й характерні риси з історії взаємин Ц. Ради з радянською республікою.

Щоб виявити послідовність подій, що їх відбивають зазначені документи, матеріал розподілено на чотири розділи¹⁾, а саме:

¹⁾ В цьому номері журналу ми друкуємо лише перший розділ. — Р е д.

1. З історії ставлення б - ків до Ц. Р. і ставлення Ц. Р. до жовтневого перевороту.
2. Формування Радою влади.
3. Ставлення Радянського уряду до Ц. Ради.
4. Розвиток конфлікту між Ц. Р. й радянською Росією.

ДО МАТЕРІАЛІВ ПРО СТАВЛЕННЯ БІЛЬШОВИКІВ ДО ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Ставлення українських соціал - шовіністів та Ц. Ради, на чолі якої вони стояли, до більшовицького руху й до боротьби за владу рад було дуже невизначене весь період влади Тимчасового уряду.

Незадоволення національною політикою Тимчасового уряду штовхало прихильників укр. руху часом на підтримку більшовиків. Це виявлялося так в центрі, як здебільшого в низових радянських органах, на підприємствах та у військових частинах. Не раз траплялося, що українські соціалісти голосували разом з більшовиками проти російських есерів та меншовиків (в липневі дні, в дні московської наради то - що), але завжди було ясно, що це такий союзник, який підчас пролетарської революції завтра ж може перебігти до ворога.

Провідні штаби українського руху так партійні, як і загальнодержавні весь час намагалися показати з себе якусь „третю силу“. Утримуючись од втручання в суперечки між „лівим і правим“ крилом російської демократії, вони все ж таки в період між лютим і жовтнем орієнтувалися на „владу“, на „державність“, на „всю російську демократію в цілому“, проти загрози „анархії“ й „громадянської війни серед демократії“, яку, на їхню думку, несли з собою більшовики.

Але це орієнтування Ц. Ради не було зафіксовано аж до самого жовтневого перевороту. До самого 25 жовтня Ц. Рада вважала за можливе крутити на два боки, намагаючись лише самого зміцнення свого впливу, посилення матеріальної бази — своєї влади.

Ще на засіданні Малої Ради ввечері 25 жовтня, коли було одержано перші звістки про пітерське повстання, проводирі Ц. Ради трималися дуже двозначно. Вони вітали ліквідацію керенщини, характеризували більшовицький виступ, як революційний, але в той же час говорили, що на Україні сепаратні виступи неприпустимі й що повинно додержувати єдиний фронт демократії. Висловлюючись проти повторення „пітерського досвіду“ на Україні, проводирі Ц. Ради в той же час, вважаючи за свою повинність попередити революційний Пітер від нападу з фронтового боку, обіцяли не пропускати контр - революційних військ з півночі. Ця лінія Ц. Ради поруч з іншими причинами, призвела до того, що київські більшовики на короткий час увійшли до складу краевого комітету охорони

революції, тоді ж організованого, не вважаючи на те, що чисто більшовицький своїм складом Воєнно-революційний Комітет Рад уже існував.

Але другого дня картина різко змінилася.

Російські соціал-опортуністи рішучим наступом вирушили проти керівників Ц. Ради. Вони поставили питання рубати так, що радівцям не можна було відгетькатися своєю улюбленою приповідкою „моя хата з краю“. Становище подвоювалося ще поведінкою козацького з'їзду, що засідав тоді в Києві. Представники останнього, з'явившись на засідання Ради, недвозначно заявили, що вони готові взяти на себе піклування про організацію центральної влади і разом з тим опіку над такими установами загальнодержавного значіння, як телеграф, держбанк та арсенал.

Визнати революційну доцільність пітерського перевороту для Ц. Р. означало стати самій на шлях пролетарської революції, на платформу радянської влади, перевівши її на Україні, і розпочати боротьбу з її ворогами. Цей шлях був неприйнятний для Ц. Ради, як національно-буржуазного уряду.

Засудити ж жовтневий повстання означало в той момент ствердити себе, як краєву владу, і одержати підтримку російської буржуазної демократії в особі с.-рев., с.-демокр., бундівців та всіх інших мастей псевдо-соціалістів.

Всі ці партії, що ставилися в дожовтневий період до Ц. Ради з недовірям і підозрінням, як до ворогів „єдиної-неделимой“ республіки російської, як до шовіністів і самостійників, зразу змінили курс, як тільки до них донісся грім пролетарського повстання. Своїх сил у них на Україні не було¹⁾. Питання ставилося так: або радянська влада, або Ц. Рада, і недавні вороги радівської самостійності негайно стали найвідданішими друзями її.

Протокол засідання Малої Ради від 26 жовтня, що його ми вміщаємо, як газетний звіт, яскраво виявляє відзначені вище моменти. Він показує, що змусило Ц. Раду відкрити свої політичні карти й остаточно скинути напівбільшовицьку маску, в якій вона, вряди-годи, хворцювала. Він показує, як було складено союзу між представниками української й російської буржуазії проти революційного пролетаріату. Він, нарешті, доводить ті обставини, за яких київські більшовики ввійшли в радівський комітет.

* * *

На другий день після описаного в звіті історичного засідання, Генеральний Секретаріат, виходячи з ухваленної

¹⁾ В Київській Раді робітничих депутатів за меншовицьку пропозицію про передачу влади в місті паритетним комісіям з представників Міських дум та Рад голосувало в той час з 500 членів Ради лише 14 чоловіка.

постанови Малої Ради, випустив відозву, що ми її нижче вміщуємо, в якій справа пішла далі резолюцій Ради. В цій відозві Генеральний Секретаріат проголошує себе „найвищою краєвою владою“ і не тільки засуджує пітерське повстання, але й обіцяє усяково боротися проти спроби його підтримання.

Треба відзначити, що ця відозва складалася тоді, коли в Києві вже розпочався бій між революційними робітниками та салдатами й військом Тимчасового уряду.

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА І ЖОВТНЕВЕ ПОВСТАННЯ

Засідання Малої Ради

Засідання малої ради 26-го жовтня почалося о 8 год. веч. Председательствовав М. С. Грушевський.

ВОПРОС О КРАЕВОМ КОМИТЕТЕ ¹⁾

В засіданні комітета ради був поставлен на череду питання о краевом комитете по охране революции.

И. Н. Ковалевский (укр. соц.-рев.) сделал доклад о деятельности краевого комитета по охране революции на Украине. Докладчик указал, что комитет был образован по постановлению рады. Задачи комитета — охрана революции и порядка. В комитет вошли представители всех политических организаций. Комитетом принято решение, чтобы сепаратных выступлений не было. В первую очередь комитет принял меры к организации военных сил. Комитетом издано обязательное постановление о принятии решительных мер к подавлению выступления. Желателен был контакт с военными властями. Однако комиссар И. И. Кириенко и командующий войсками ген.-лейт. Квединский своими действиями обострили положение в Киеве. Краевым комитетом было отправлено к ним 9 комиссаров комитета. Но после этого было получено сообщение, что Кириенко этих комиссаров арестовал. Чтобы предотвратить могущие возникнуть столкновения войск, комитет отправил новую делегацию. Председатель войскового комитета Петлюра вел по этому поводу беседу с представителями штаба киевского округа и получил ответ: комиссар И. И. Кириенко и начальник военного округа ген. Квединский не желают признавать этого комитета. Одному из членов комитета с.-д., меньшевику, было поручено переговорить с Кириенко. Одновременно в штабе был представитель краевого комитета Павленко. Оба они получили отрицательный ответ.

¹⁾ Кравий комітет охорони революції на Україні організувала Мала Рада напередодні звітного засідання. До нього ввійшли від комітету більшовиків т. Затонський і т. Г. П'ятаков. від Р. Р. Д. — більшовик Крейсберг.

Военные власти не могут понять и согласиться с присутствием в краевом комитете большевиков. Между тем, присутствие большевиков в комитете гарантирует возможные сепаратные выступления. В распоряжениях Кириенко и Квещинского отмечается резкое отношение к украинцам. Кириенко не считал возможным допустить ген. секретаря Лотоцкого для переговоров по телеграфу по прямому проводу. Нами получены сведения, что Кириенко стягивает к Киеву войска — артиллерию и кавалерию. Эта работа может привести к очень печальным недоразумениям. Комитет принял постановление, чтобы комиссар Кириенко сдал свою должность тому комиссару, которого назначит украинская рада.

Далее Н. Ковалевский отмечает, что в г. Киеве существует два комитета — гор. думы и совета рабочих депутатов. Эти комитеты, по его мнению, должны быть объединены в один.

А. Никовский (соц.-фед.) запрашивает: известно ли раде, что в некоторых учреждениях находятся патрули двух категорий — украинского полка и юнкеров, среди них не могут ли возникнуть споры и недоразумения?

Н. Ковалевский заявляет, что вторые патрули и юнкера поставлены военными властями — Кириенко и Квещинским.

М. Рафес (Бунд) указывает, что, благодаря тому, что вчерашнее заседание было при закрытых дверях, в городе распространяются нелепые слухи и центральной раде приписывают цели, ей чуждые. Факт включения большевиков в состав краевого комитета нуждается в определенном освещении. Включение радой большевиков в состав комитета было сделано, благодаря их заявлению, что большевики здесь, на Украине, никаких вооруженных восстаний не предпримут. Все фракции, в том числе украинск. соц.-рев. и укр. соц.-дем., в своих вчерашних заявлениях осуждали вооруженные выступления большевиков. А между тем, в киевской гор. думе говорили: „Рада идет вместе с большевиками“. Это также обостряет отношение и с казаками, и с местными органами временного правительства. Далее оратор указывает, что в состав краевого комитета не включен представитель генерального секретариата, являющегося представителем временного правительства. И в то же время можно усмотреть как бы стремление к обособленности. Нам необходимо в определенной резолюции высказать свое отношение и сказать, что восстание в данный момент рада считает вредным и решительно его осуждает. Большевики же присутствуют в комитете потому, что они не признают сепаратного выступления на Украине.

М. И. Туган-Барановский (генеральный секретарь финансов), говоря от своего личного имени, а не от имени секретариата, поддерживает предложение Рафеса. С одной стороны, рада не высказала определенного отношения

к восстанию большевиков. Рада является слишком ответственным и авторитетным органом, чтобы занять по этому вопросу неопределенное положение. Нужно сказать да или нет, — на стороне большевиков или против. Как генеральный секретарь, могу сказать от себя, что наше положение было затруднено. Комитет действует без всякой связи с генеральным секретариатом. Он не старается согласовать своих действий, и даже не уведомляет о них секретариат, так как, например, воззвание к населению — акт ответственный — был выпущен без нашего ведома. Создается двоевластие и тяжелое положение, крайне затрудняющее работу секретариата. Нестерпимое положение должно быть ликвидировано.

После речи М. Туган-Барановского, по предложению Н. Ковалевского, об'является перерыв для совещания фракций.

ПОЛК ОХРАНЫ РЕВОЛЮЦИИ

После перерыва представитель всеукраинского войскового с'езда заявляет, что с'езд прервал свои работы и из участников с'езда организован „первый украинский полк защиты революции“. Командиром полка избран полк. Капкан. Кроме того, с'ездом избран исполнительный комитет для того, чтобы войти в контакт с краевым комитетом. С'езд разослал своих представителей в украинские корпуса.

ДЕЛЕГАЦИЯ КАЗАЧЬЕГО С'ЕЗДА

На заседание малой рады прибывает делегация от общеказачьего с'езда.

Пред. Грушевский интересуется задачами делегации.

Член делегации войсковой старшина Рябцев заявляет:

— Мы, члены исполнительного комитета, выделенного общеказачьим с'ездом, делегированы сюда, чтобы узнать, что делается у вас, выяснить форму дальнейшей вашей тактики и, если понадобится, выяснить вам нашу тактику.

Казачьим делегатам предложено оставаться на заседании с тем, что им будет предоставлено слово, когда они этого пожелают.

Возобновляются общие прения по вопросу о краевом комитете.

ЗАЯВЛЕНИЕ БОЛЬШЕВИКОВ

Затонский (большевик) заявляет: Тут, очевидно, происходит крупное недоразумение. Рафес, излагая вчерашнее заседание, допустил крупную передержку для него, впрочем, обычную. Вчера на заседании, в котором организовался краевой комитет, было совсем не то, что рассказывает Рафес. Со стороны центральной рады не было не только осуждения движения большевиков, а, наоборот, говорилось об идейности его, о

его революционном характере, отмечалось, что оно является противопоставлением контр-революционности временного правительства. Вчера говорилось, что центральной раде совершенно безразлично, что делается в Петрограде, что ей важно лишь сохранение порядка на Украине. Осуждения, повторяю, не было. Говорилось лишь, что центральная рада не может присоединиться к лозунгу — вся власть советам.

Но я должен заявить, — продолжает Затонский, — что все наши симпатии, само собой разумеется, на стороне восставшего петроградского пролетариата. И если мы вошли в раду, то отнюдь не для того, чтобы отречься от своих убеждений. Вчера на заседании рады определенно говорилось если не о поддержке движения большевиков, то о том, что центральная рада не будет ему препятствовать. Говорилось, что центральная рада примет все меры, чтобы войска с Украины не посылались для подавления восстания. Все это говорилось вчера. Если же сегодня настроение рады изменилось, то это надо выяснить. И мы прямо спрашиваем: друзья вы нам, или враги. Если вы будете солидарны с бундовцами, меньшевиками и соц.-революционерами, то нам здесь делать нечего. Добавлю еще, что мы призывали краевой орган центральной рады не отказываться от того, чтобы все же на местах власть переходила к советам рабочих депутатов. Если настроение за день изменилось, то здесь нам делать нечего.

Заявление большевиков производит впечатление.

Маевский (укр. соц.-рев.) вносит поправку к заявлению Затонского.

— Вчера, — говорит Маевский, — определенно указывалось, что центральная рада не может допустить, чтобы на Украине власть на местах захватывали советы рабочих депутатов.

М. И. Литваков (объединен. евр. соц. партия). Я, к сожалению, не присутствовал вчера на заседании малой рады. Но здесь ясно обнаруживается серьезное разногласие. Большевики заявляют, что центральная рада допускала возможность захвата власти советами рабочих депутатов, а Маевский решительно это отрицает. Вообще же надо признать, что в оценке положения по всей России не может быть двух мер. Если рада не допускает захвата власти советами на Украине, то это должно быть недопустимо и для всей России. Все, что губительно для России — губительно и для Украины, и наоборот. Поэтому сегодняшнее заседание рады должно непременно закончиться принятием определенной резолюции с оценкой событий.

М. И. Литваков останавливается далее на позиции большевиков. Раньше они считали центральную раду буржуазным органом, отказывались от участия в ней и не удостоивали ее своими посещениями. Но вдруг произошла перемена, и большевики вошли в раду. Но разве есть гарантия, что больше-

вики, если это им понадобится, не выступят против генерального секретариата? Разве большевики — это сила, на которую можно рассчитывать? И если большевики теперь вдруг идут солидарно с украинским движением, то это делается не из симпатий к национальному движению. Это проявление политического авантюризма. И большевики хотят проводить свои планы через украинскую раду.

Оратор считает, что центральная рада должна последовать примеру донского войскового правительства. Рада должна решительно, резко осудить захват власти большевиками и в то же время организовать всю высшую власть в области. Рада должна признать, что выступление большевиков грозит гражданской войной, от которой погибнут все завоевания революции и, в частности, все завоевания, достигнутые на Украине.

ЗАЯВЛЕНИЕ КАЗАЧЕСТВА

Слова просит член делегации казачьего с'езда старшина Рябцев, член кубанского войскового правительства, занимающий в кубанской области как бы пост министра путей сообщения.

— Политическая позиция казачества, — говорит Рябцев, — уже достаточно определилась. И нам казалось, что мы, казаки, и украинцы должны понять друг друга и легко сговориться. Сейчас речь идет о двух моментах: об уничтоженном строе российского государства и новом строе нашей России. Говорю — нашей России, так как думаю, что пока в украинском движении самостийники представляют меньшинство. И тяготение к Австрии, я думаю, у вас меньше тяготения к Москве.

— Бывшее разрушено, — говорит Рябцев. — Необходимо создавать новое. Мы, казаки, уже высказались за федеративный строй. И это должно спаять нас с вами. Но нас в данный момент волнует, что в Киеве на улицах производятся аресты юнкеров, что, может быть, штаб будет арестован, что странное положение создается у арсенала.

Нас посетили ваши представители, которые выяснили нам, что рада прежде всего заботится о сохранении на Украине порядка а до всей остальной России, до судьбы центрального правительства центральной раде никакого дела нет. Мы, казаки, смотрим иначе. Мы, казаки, — прежде всего государственники. И хотя бы и федералисты, но мы знаем, что сила может быть силой только тогда, когда она компактна. Мы прежде всего думаем об устройстве не только самих себя, но и всего государства российского.

— Сейчас в Киеве, — продолжает Рябцев, — идет общеказачий с'езд, выявляющий полную волю всего казачества. Положение вещей застигло нас здесь. Мы видим, что центральная рада заботится только о себе. Но здесь, на территории

Украины, — находится половина наших казачьих войск. Мы за них отвечаем. И потому мы берем на себя заботу об этих военных силах. Мы идем дальше. Мы считаем себя сейчас единственно сильным народом, вокруг которого должна образоваться сильная демократическая власть. И мы хотим знать ваше отношение к перевороту, вашу дальнейшую тактику. Мы не думаем вмешиваться в ваши внутренние дела, но мы считаем совершенно недопустимым ваши распоряжения об арестах юнкеров, и такие аресты должны быть немедленно отменены...

Маевский (укр. соц.-рев.). Но это ведь вмешательство! Старшина Рябцев продолжает:

— Украина — это Украина. Но здесь есть и почта, и телеграф, и государственный банк, и казначейство, и арсенал. Все это — достояние государства, и право на это принадлежит всему государству. И раз центральная рада не берет на себя заботу об устройстве центральной власти во всем государстве, то, следовательно, мы должны заняться этим вопросом. И военные силы, мы считаем, тоже должны быть в руках центральной государственной власти.

После речи старшины Рябцева председатель М. С. Грушевский покидает заседание и передает председательствование С. Веселовскому.

Второй делегат от казаков, член оренбургского войскового правительства, присоединяясь к заявлению Рябцева, предлагает раде дать определенный ответ на создавшееся положение.

— Мы, — говорит он, — не вмешиваемся в дела местного самоуправления. Но разрешите нам взять в свои руки дело общегосударственное, чтобы спасти страну от полной анархии и полной разрухи, где и мы, и вы пожете погибнуть.

РЕЗОЛЮЦИЯ

Прения длились еще несколько часов.

Г. Маевский (у. с.-р.) запрашивает г. Рябцева, почему казаки применяют одну мерку к устройству своей республики и другую к украинцам?

Другая часть ораторов (г. г. Рафес, Темкин, Кузнецов, проф. Туган-Барановский) просят не отвлекаться в сторону, а возможно скорее перейти к основному вопросу, к вопросу о петроградских событиях.

Российские социалисты настаивают, чтобы рада вынесла осуждение большевистскому мятежу.

Г. Ткаченко (у. с.-д.) предлагает следующую резолюцию:

— Признавая, что власть, как в целом государстве, так и в каждом отдельном крае, должна перейти в руки всей революционной демократии и признавая недопустимым переход

ее только к советам рабочих и солдатских депутатов, которые (представляют) только часть революционной организованной демократии, рада высказывается против восстания в Петрограде и будет энергично бороться со всякими попытками подерживания этого мятежа на Украине.

Г. Сараджев (с.-р.) предлагает такую резолюцию:

— Считаю реконструкцию правительственной власти перед созывом через 3 недели учредительного собрания недопустимой, рада решительно высказывается против попытки навязывания воли меньшинства большинству революционной демократии.

Эту резолюцию голосованием отклонили.

Представители „Бунда“ вносят поправку к первой резолюции о том, что рада „решительно осуждает“ петроградский мятеж.

Украинцы против этого, заявляя, что вина в разрухе падаєт не только на одних большевиков, но и на временное правительство.

Голосованием поправка отклоняется.

Принимается оглашенная г-ном Ткаченко резолюция.

УХОД БОЛЬШЕВИКОВ

После оглашения принятой резолюции, большевик Пятаков заявляет:

— Если бой на улицах Петрограда длится три дня, то это уже выступление не одних большевиков. Это — массовое движение... Войдя в комитет рады, мы полагали, что сможем работать с вами... Приняв же эту резолюцию, вы осудили рабочих и солдат. Поэтому наша фракция не останется в комитете рады и уходит, оставляя за собой свободу действий. Но если большевистское движение будет раздавлено, вам придется считаться с последствиями этого.

Г. Пятаков оставляет заседание.

В заключение рада пополнила комитет представителями еще некоторых политических и национальных организаций.

В конце заседания был возбужден вопрос об объединении деятельности комитетов по охране революции. Постановлено с этой целью созвать соединенное заседание комитетов ¹⁾.

(Звіт опубліковано в „Киевской Мысли“ від 27/X — 9/XI 1917 р., № 259).

¹⁾ Діяльність Краєвого К-тету продовжувалася дуже недовго. В тих подіях, що відбувалися, він жодної ролі не мав. Військові частини, що були настроєні антиукраїнськи, зробили спробу заарештувати Краєвий К-т. Ображений з цього, він виніс постанову розпустити себе, що й була підтвердила Мала Рада на засіданні від 28 жовтня. Тоді ж Рада винесла революцію про потребу зосередити керівництво діями влад що до охорони революції по всій Україні „в руках генерального секретаріату, що спирається на органи революційної демократії в краї“.

ВОЗВЗВАНІЕ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТА

Ко всем гражданам Украины

В Петрограде произошли кровавые события, угрожающие гибелью завоеваниям революции. Часть населения Петрограда, руководимая большевиками, восстала с оружием в руках против временного правительства и хочет навязать свою волю всей Российской Республике.

Генеральный секретариат Украины, как высшая краевая власть, созданная украинской центральной радой, и утвержденная временным правительством, призывает население Украины к спокойствию. Вместе со всеми революционными силами Украины, генеральный секретариат будет решительно бороться со всякими попытками поддерживать петроградское восстание.

Граждане Украины! Покажите себя верными защитниками свободы и врагами анархии, которая может отдалить созыв всероссийского и украинского учредительного собрания и даже привести к гибели родной край.

Генеральный Секретариат Украины

(Відозву опубліковано в „Киевской Мысли“ від 28/X — 10/XI. 1917 р., № 260).

IV

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

В. МАНІЛОВ

ЛЕНИНСКИЙ СБОРНИК. VII.

Под редакц. Н. И. Бухарина, В. Молотова, И. Н. Скворцова - Степанова. Институт Ленина при Ц. К. ВКП(б). ГИЗ. 1928, стр. 397. Ц. 3 р. 50 к.

Одним із найцікавіших документів, що публікується в VII ленінському збірникові, є так званий „Profession de foi“ (сповідь віри, виклад своїх поглядів) Київського комітету РСДРП, що стосується кінця 1898 року, першої половини 1899 р.¹⁾ та критика його, що належить В. І. Ленінові.

Обидва ці документи публікуються вперше. До цього в літературі відомі лише два спомини про цей яскравий документ економізму: один в книзі В. І. Леніна „Что делать?“²⁾ другий — в книзі В. Акімова - Махновця.³⁾

У своїй книзі Акімов навів лише короткі витяги із „Profession de foi“ та критичного відзиву про нього, зазначаючи, що документи ці було опубліковано півтора року тому після їх написання і висловив думку, що автор критики є В. І. Ленін.

Не дивлячись на пильне розшукування нового тексту, ні того, ні другого документу розшукати не вдавалося. Коментуючи відповідне місце книги В. І. „Что делать“, редакція IV тому повного збірника творів, що не так давно вийшов, обмежилася лише тим, що в примітках навела витяги із зазначеної книги Акімова.

Лише недавно текст обоих документів було в копіях надано інститутом В. І. Леніна із архіву „Бунда“, при чому вивчення критики „Profession de foi“ не залишає в редакції збірника ні найменшого сумніву в тому, що автор її був В. І. Ленін.

„Profession de foi“ вийшов із Київського комітета РСДРП. При чому ні точна дата його написання, ні автор невідомі. Сама редакція збірника відносить його до кінця 1898 р. — першої половини 1899 р. Підставою для такого приблизного датування є мабуть та обставина, що якраз в цей період Київський Комітет був одним із опірних пунктів так званого „економічного“ напрямку.

¹⁾ Точної дати цього документу не встановлено.

²⁾ Див. т. IV, стор. 376.

³⁾ Матеріали для характеристики розвитку російської соц. - демократичної робітничої партії. 1904 р., стор. 88 — 91.

Основною вихідною думкою цього дотепер мало відомого документу є положення про те, що Київський Комітет не вважає... за можливе в сучасний момент звертатися до маси робітників із закликом до політичних дій, інакше кажучи, провадити політичну агітацію, бо російський робітник в масі ще не виспів для політичної боротьби“.

Відповідно до цього далі формулюється звичайні положення економістів, що відводять головне місце „в своїй діяльності економічній агітації“.

Далі в документі наводиться міркування про потребу утворити „бойові економічні організації“, вважаючи, однак, „професійні організації за тих політичних умов, які існують, неможливими серед фабричних робітників...“

Найхарактерною є остання частина документу, де теоретики „кустарництва“, доводячи до абсурду свої „економічні“ теорії, висловлюються по суті проти утворення єдиної с.-д. партії. Вважаючи за бажане й необхідне партійне об'єднання „в майбутньому“ (!), „коли російський пролетаріят, принаймні, в головних промислових центрах буде досить підготовлений (!?) для політичної агітації“, документ вважає для сучасного часу „партійне об'єднання за несвоечасне і нездійснене“...

Нема чого й говорити, що всі ці „положення“, розвинені в документі київських „економістів“, дали багату їжу для блискучої й руйнуючої критики над цим документом В. І.

Опублікуванням „Profession de foi“, що є одним із проявів опортуністичного напрямку в лавах російської соціал-демократії й критики його В. І. Леніним, заповнюється істотна прогалина в історії найраніших етапів цієї боротьби, що яскравим полум'ям розгорілася в іскрівський період.

Центральне місце сьомого збірника займає публікація великої кількості документів „Из эпохи раскола РСДРП(б) 1903—1904 г. г.“

Вона є продовженням серії документів, що їх опублікування розпочато в VI ленинському збірникові. Як зазначає редакція, там було дано два перші розділи всього накресленого збірника документів: „Второй съезд РСДРП“ та „Первые итоги второго съезда и переговоры новой редакции „Искры“ с мартовцами (конец августа — начало октября 1903 г.)“. В збірникові, що ми його рецензуємо, друкується третій і четвертий розділи цієї серії, що охоплюють два такі етапи в розвитку розколу: боротьбу поміж меншістю та більшістю за посідання законної Ліги (жовтень 1903 р.) та поворот Плеханова до меншовиків (листопад 1903 р.)

Не доводиться й говорити про те виключне значіння та інтерес, що становлять ці документи. Вони дають можливість з цілковитою ясністю, в деталях простежити всі основні етапи розколу РСДРП, формування й кристалізації в боротьбі

з опортуністичною меншістю більшовицького крила партії й ролю Леніна в цей найважливіший період партійної історії.

Поява цих документів то своєчасніша, що якраз в найближчий час 30 липня ми будемо відзначати 25-тиріччя тої знаменної епохи, коли після розколу на II з'їзді під керівництвом В. І. Леніна почали виконувати основи нашої більшовицької партії.

Перша група третього розділу цієї серії документів малює картину боротьби між більшовиками та меншовиками за оволодіння тою закордонною організацією російських соціал-демократів, яка об'єднувала в своїх лавах прихильників „Искри“ за кордоном. Ця організація — „Заграничная Лига русской революционной социал-демократии“ нараховувала в своїх лавах до моменту скінчення II з'їзду 42 чоловіка. За тодішнім масштабом партійної роботи це була найбільша організація й значіння її тим більше збільшувалося, що „Ліга“ об'єднувала в своїх лавах всіх найвидатніших діячів с.-д. руху, що перебували в еміграції.

II з'їзд партії вніс істотні зміни в положення „Ліги“, обмеживши коло її діяльності „пропагандою та агітацією за кордоном і сприянням російському рухові“, прирівнявши її правами до місцевих комітетів.

Цю реорганізацію „Ліги“ повинен був перевести II з'їзд. Після II з'їзду переважна частина членів „Ліги“ перейшла до меншовиків, які пробували її використати, як найважливіший опірний пункт для боротьби з Ц. Комітетом. Через це В. І. Ленін, як і інші більшовики, що входили до складу адміністрації „Ліги“, вважали за недоцільне скликання з'їзду „Ліги“ до її реорганізації.

В. І. Ленін в листі до Лейтензона пише з цього приводу: „... Я особисто проти з'їзду. Ви гадаєте, що Ліга повинна висловитися, і що розкол в ній все рівно неминучий, що краще дві активні, що борються, ніж єдина бездіяльна Ліга. Але справа в тому, що розкол в Лізі не тільки неминучий, а майже уже закінчений; дві активні частини вже утворилися, й доки не відбудеться розкол партії, ці дві частини, що борються, залишаться в єдиній Лізі“... Низка документів освітлює етапи цієї боротьби за і проти з'їзду „Ліги“. Надзвичайно цікавий запис Леніна (стор. 64—65) про склад членів „Ліги“, де він, розподіляючи їх на групи аналізує, співвідношення сил, щоб урахувати шанси, на які може покладатися більшість з'їзду.

Аналогічний документ, що стосується періоду напередодні II з'їзду, уміщений у VI ленинському збірникові.

І цей і другий документи показують нам, з якою увагою і скрупульозністю аналізував Ленін кожну незначну обставину, зважаючи шанси за і проти, для того, щоб будувати свої тактичні кроки на підставі точного обліку реальних сил.

Ця найхарактерніша лєнінська риса, що різкою рисою проймає всю його практичну діяльність „в малом и в великом“, як - найяскравіше характеризується цим документом. Пригадаймо низку документів Лєніна, що стосуються періоду передодня Жовтня... Все той же надзвичайно точний і пильний облік реальних сил... Ріжниця тільки в масштабі... В документах VII збірника перед нами Лєнін, що утворює основи партії, зважає кожного окремого її члена з погляду того — чи буде він на стороні більшости, чи піде в табор ворога.

В документах Жовтня геній Ілліча провадить уже облік мільйонами. гігантськими класовими масивами... Але той же підхід, та ж пильність обліку реальних сил, як і в цих документах 1903 року...

* * *

Друга група документів (№ 49—59) стосується періоду першої кооптації ЦК з 12 жовтня до відкриття з'їзду „Ліги“ і являє собою частину листування ЦК з його закордонним представником і з редакцією „Искры“.

Із 3-х членів ЦК, обраних на II з'їзді, (Г. М. Кржижановський, Носков, Ленгнік), перші два були в Росії і вели практичну роботу, будуючи єдину централізовану партійну організацію, а останній — як закордонний представник ЦК — перебував у Женеві.

Бюро ЦК, на чолі якого був Г. М. Кржижановський, перебувало в цей час в Києві. Якраз у цей час (кінець вересня) до складу його було кооптовано 4 нові члени (Л. Б. Красіна, Р. С. Землячку, Ф. В. Гусарова та М. М. Ессена).

Листування головним чином і зв'язане з питанням кооптації цих товаришів і практично - організаційними питаннями роботи Бюро ЦК.

Із листування ми дізнаємося, що обстановка роботи Бюро ЦК була дуже важкою. Зв'язків з місцевою Київською організацією бюро ЦК не мало, й там панували меншовики на чолі з Х. В. Розановим.

Лєнін у листі до Г. М. Кржижановського (стор. 101) висловлює з цього приводу свій подив, зазначаючи: „... А проте Комітети залишаються без догляду... В Києві дуріють і дивна справа ні Андрієвський (Д. І. Ульянов), ні Додін (Л. М. Кніпович), ні Лебедев (С. І. Гусев) не ввійшли туди для боротьби“.

В. І. б'є на гвалт з приводу того, що і „Харків, Катеринослав, Дін, Гірно-заводський союз теж в руках бунтівників“ (тоб-то меншовиків — В. М.) і з властивою йому чіткістю та категоричністю зазначає Г. М. Кржижановському на те, що „треба за всяку ціну займати позиції скрізь і всюди своїми людьми. Хоча поодному просувати свою людину, цілком свого в кожний комітет“...

Як відомо, частина членів цього ЦК потім виявилася не досить стійкою і зайняла що до меншовиків примиренську позицію. Деякі нотки такого „примиренства“ чуються уже, наприклад, в одному із листів Носкова, що публікуються в цьому розділі (стор. 94), де він пропонує кооптувати в ЦК Мартова, доручивши йому літературний відділ. Ця пропозиція зустріла різку відповідь з боку Леніна, який зазначав у листі до Г. Кржижановського „що план кооптації Мартова просто смішний“, що „коли Ви серйозно це задумали, то ми говоримо різними мовами...“ стор. (102).

В цій групі документів є низка цінних відомостей про об-станову роботи ЦК цього періоду. „Коли б Ви знали, — пише Кржижановський Ленінові в одному із листів, — який тут кипить казан... На нас налягла маса практичних справ. Ідуть, треба рятувати акуліни (друкарні), вимагають звідусіль грошей, чобіт (паспортів)...“; про його структуру (стор. 92—100), а також про становище справ в низці великих центрів України.

Дальший етап розколу освітлює група документів, що стосується II з'їзду закордонної „Ліги“.

Найцікавішими з них є план-конспект доповіді В. І. Леніна про II з'їзд партії, ленінські замітки під час засідань з'їзду „Ліги“, промови його на засіданнях, замітки на співдоповідь Мартова, неподана заява про причини уходу із з'їзду і низка інших матеріалів.

У своїй сукупності вони охоплюють картину гострої боротьби між більшовиками та меншовиками закордонної „Ліги“.

Із 34 делегатів, що були присутні на з'їзді й репрезентували 42 голоси, прихильники більшості мали 18, меншості — 22. В наслідок гострої боротьби, більшовики покинули засідання з'їзду, а та меншовицька частина, що залишилася, ухвалила резолюцію, де висловила незгоду з поглядами Леніна в організації питанні, що він розвинув їх на II з'їзді партії. Ухвала меншовицькою частиною статуту „Ліги“, що явно суперечив постановам партійного з'їзду, викликало протест представника ЦК Ленгніка, який оповістив збори „незаконними у зв'язку з невиконанням розпорядження ЦК“. В наслідок — закордонна „Ліга“ опинилася в руках меншовиків. Зазначені документи з усіма деталями малюють боротьбу між більшовиками та меншовиками на з'їзді закордонної „Ліги“ й ролю в ній В. І. Леніна.

* * *

Закінчення з'їзду „Ліг“ и не тільки не спинило дальшого процесу розвитку розколу, але, навпаки, ще більше його поси-лило. Вирішальним в цій справі був факт переходу Г. В. Плеханова до меншовиків і розрив його з Леніном та більшовиками.

Висвітленню цього центрального моменту розколу й присвячено IV розділ матеріялів цієї серії в VII збірникові.

Друковані матеріяли охоплюють початкову стадію „повороту Плеханова до меншовизму“ (листопад 1903 р.).

Оскільки важкий був для більшовиків цей несподіваний крок Плеханова, що до цього часу йшов разом із ними, показує лист В. І., де він доводить, що „поступка в сучасний момент — найочайдушніший крок, що веде до бурі й бучі, куди певніше, ніж війна з мартовцями“...

Досить добре відоме значіння йроля, яку відіграв в партії Плеханов, особисті до нього ставлення Леніна, щоб зрозуміти, в якій мірі важким ударом для більшовиків був відхід Плеханова, і в якій мірі одночасно його крок зміцнив позиції меншовиків і обнадіяв їх.

Недаремно через це така глибока тривога й біль за долю партії проступає в прикінцевих рядках Іллічового листа: „Для єдності, для міцності партії — не беріть Ви на себе цієї відповідальности, не ходіть і не віддавайте цього мартовцям...“ Одначе, похитнувшись на бік меншовиків і ставши на шлях спроб примиренства їх з більшовиками, Плеханов все далі й далі скочувався на бік опортуністичного крила російської соціал-демократії.]

Меншовики негайно скористувалися цим великим козирем, ухвалили пропозицію Плеханова про вироблення умов „перемир'я“ і запропонували свої вимоги, що їх виклав в листі А. Потресов Плеханову (стор. 203 збірника). Ухвала цих вимог визначала по суті цілковиту капітуляцію більшовиків і порушення основних постанов II з'їзду...

В листі до Г. Кржижановського (стор. 207) В. І. уже дуже різко кваліфікує поворот Плеханова, зазначаючи: „Плеханов жалюгідно злякався розколу й боротьби. Становище очайдушне, вороги радуються й знахабніли“.

Не зважаючи на надзвичайно тяжкий стан, що стався через зраду Плеханова, Ленін настирливо й незломно зазначає в другому листі Носкову, що „допускати такої деморалізації, робити такі „сделки“ — значить губити всю справу...“

Тактичну задачу більшовиків в цій надзвичайно загостреній обстанові, Ленін в листі до Кржижановського формулює так: „Боротьбу за редакцію Ц. О. програно безповоротно через зраду Плеханова. Єдиний шанс миру: спробувати віддати їм редакцію Ц. О. і відстояти за собою Ц. К. (стор. 218).

Остаточне слово було за Центральним Комітетом, і тому В. І. так настирливо вимагає приїзду із Росії Г. Кржижановського. Як видно із відрукованих далі документів, числа 19—20 листопада Г. Кржижановський приїхав в Женеvu і привіз з собою голоси тих членів ЦК, що залишилися в Росії.

Одначе, приїзд Кржижановського до певної міри не виправдав надії.

В. І. Ленін, як і сам Кржижановський та російські члени ЦК, були настроєні по-примиренському й ладні були йти по шляху значних поступок меншості. В зв'язку з цим, надзвичайний інтерес становить документ, що друкується в цьому розділі під назвою „Ультиматум Центрального Комітета“.

В своїй брошурі „Шаг вперед, два назад“ В. І. так оцінював значіння цього документу: „ЦК залишалося тільки сказати своє останнє слово про те, в якій мірі, на його погляд, припустимі практичні поступки анархічному індивідуалізму.“ А поступки ці були значні. „Ультиматум“ висловлював співчуття спробі Плеханова відновити „добрий мир“ в партії, погоджувався на кооптацію до редакції Ц. О. чотирьох колишніх редакторів „Искры“, — двох членів „опозиції“ в ЦК то-що. Без сумніву, що на ці поступки Ленін пішов у зв'язку з примиренськими настроями російської частини ЦК.

Однак, ці поступки тільки погіршили становище більшовиків: Плеханов, скориставшись постановою ЦК, кооптував до редакції „Искры“ чотирьох колишніх редакторів, тим самим подвоїв і поглибив свою зраду та передав Ц. О. в руки меншовиків.

Наведений далі документ „ответ оппозиции на ультиматум Центрального Комитета“ є яскравою характеристикою того переможного настрою, яким пройнялися меншовики, оволодівши в наслідок зради Плеханова та „примиренства“ частини членів ЦК вирішальними установами партії.

Переможці в насмішливо-іронічному тоні по суті відкидали усяку думку про можливість згоди. Добившись кооптації до Ц. О., меншовики по суті заявляли, що їм тепер з Ц. К. більше нема про що говорити.

Не спиняючись докладно на розгляді інших документів, треба відзначити лише надзвичайний інтерес Ленінового листа до Ц. К. адміністрації Ліги групам сприяння партії і всім членам партії, що перебувають за кордоном“, де дано чудовий начерк практичної централізованої роботи ЦК закордону.

Серія документів в цьому збірникові обривається на освітленні тої стадії розколу, коли В. І. поступившись настроєм російської частини ЦК в особі Г. Кржижановського, вирішив піти на цілу низку значних і серйозних поступок.

Не можна не визнати виключної цінності й величезного значіння для вивчення цієї найважливішої смуги історії нашої партії коротко розглянутих нами документів.

Надзвичайно прикро тільки, що всі ці документи розриваються по декількох збірниках. Краще було б їх зібрати в один. Це не тільки надало б більшої суцільності документам, але об'єднало б науковий апарат видання, що в деяких частинах через це розірваний.

Надзвичайно важливо, що кожна група документів має вступну передмову; це дає чудову орієнтацію в подіях і поповнює те, що відсутнє в документах з інших джерел.

М. ОСТРОГОРСЬКИЙ

К. А. Пажитнов.— Очерки по истории рабочего класса на Украине. „Украинский Рабочий“, стор. 162. Ціна 2 карб.

Книжка, що її ми рецензуємо, є спроба компілятивного викладу історії виникнення та дальшого розвитку робітничої класи на Україні.

Як зазначає сам автор, він не ставить собі за завдання освітлення робітничого та революційного руху.

Книжка К. А. Пажитнова обіймає період від початку XVIII століття до 1925 року. Відповідно до цього книжку розподілено на шість розділів, при чому перші три розділи її висвітлюють історію робітничої класи України (стор. 7—79) „від виникнення великої промисловости до 1885 року“ (вислів автора), тоб - то до початку інтенсивного розвитку важкої індустрії.

Перша половина книжки містить в собі, до певної міри, докладне, але надто невиразне оповідання про причини, що викликало до життя робітничу класу на Україні та про її матеріально - правний стан за цей період.

Причини цієї невиразности в тому, що автор не подає ніякої аналізи процесові формування робітничої класи на Україні, через що перші три розділи являють собою лише фотографію. Отже, в цій частині автор подає замість історичного аналітичного нарису простеньку хронологію окремих моментів з історії розвитку робітничої класи на Україні.

Треба зазначити, що автор виявляє досить велику неохайність до визначення джерел використаних та оголошених даних.

Так, приміром, на стор. 60 вміщено дві таблиці, що вказують на рівень зарплати шахтарів та майстрових копалень, і не зазначено до якого року стосується ця зарплата та на підставі яких джерел оголошені ці дані. Крім того, не зазначено джерела — цін на харчові продукти (стор. 63—64), відомостей про житлові умови (69—71), про налагодження медичної допомоги (стор. 76—77) на кількох підприємствах Донбасу.

Коли порівняти ці тексти Пажитнова з відповідними місцями книжки Л. Лібермана „В угольном царстве“ (видавництво „Красная Новь“—1924 г.) та „В стране черного золота“ (ГИЗ, 1926 р.), то видно, що ці дані за позичені з кількох джерел...

Переходячи до розділів IV та V (на останньому VI розділі ми спиняємося окремо), слід визнати, що їх написано трохи жвавіше, ніж попередні. Але разом із тим достатньої аналізи росту та соціально-економічного стану робітничої класи на Україні з 1885 до 1917 року — також немає. І ці два розділи — також саме фотографія, тільки відмінна від першої лише сюжетом та кращою зовнішньою обробкою.

Описуючи умови праці підлітків на копальнях Донбасу (стор. 83—84), автор допускає неприпустиме свавілля що до

чужих праць, де наводить цілу цитату з книги Л. Лібермана — „В стране черного золота“ (стор. 46—48), не посилаючись на джерело й навіть без лапок.

Автор доходить до явного перебільшування, нічим його не підсилюючи, коли запевняє, що „...фабричним інспекторам доводилось витримувати уперту боротьбу з господарями... навіть в Петербурзькій окрузі...“ (стор. 84) з приводу праці підлітків. Тяжко повірити цьому й тим тяжче, що в даному разі автор не зазначає джерел свого чудового „винаходу“.

Не менш помилковий також висновок автора, що до значіння закону 2 червня 1897 року про обмеження робочого дня. Так на стор. 85 він пише „...закон 2 червня 1897 року має... велике значіння в боротьбі за скорочення робочого дня“.

В дійсності ж велике значіння мав не цей закон, а сама боротьба робітничої класи за скорочення робочого дня.

Автор трохи виправляється, коли пише: „Слід, однак, зазначити, що для України (курсив автора) видання закону 2 червня 1897 року мало менше значіння, ніж для інших районів“.

Але це зовсім не з'ясовує все ж таки незрозумілого — чому для інших районів цей закон мав велике значіння? Ніяких доведень та ніякої відповіді автор на це не дає.

Взагалі, з такого тлумачення тільки що названого закону, а також із тлумачення тих законів, що згадує автор на стор. 81—85, виходить, ні більше ні менше, як своєрідна апологетика старого фабрично-заводського законодавства, в той час, як, при-міром, той же Ліберман характеризує ті ж самі закони так: „... всі ці закони аж до Жовтневого перевороту лишалися типовими законами на папері. Їх писали на те, щоб потім не виконувати“. („В стране черного золота“, стор. 46). Так воно й було насправді, але цього висновку Пажитнов ніде не зробив.

Характеризуючи рівень зоробітної плати робітників (стор. 90), автор запозичає редакцію з книжки Лібермана „В стране черного золота“ зі сторінки 40—42, не тільки не посилаючись на джерела, але й нехтує лапками та не зазначає навіть року, до якого належить рівень цієї зарплати. Між іншим, Ліберман пристосовує його (рівень) до 1904 року.

Але так чи інакше автор визначав, що пересічна зарплата одного гірника за період, що він розглядає — дорівнювала 278 крб. 04 коп. за рік. Порівнюючи цей рівень зарплатні до рівня половини вісьмидесятих р.р., автор робить помилку, коли пересічну зарплату вісьмидесятих років установлює на 219 крб., тоді як на стор. 60 він уже вів її на 234 крб.

У висновках же, що їх зробив автор, оцінюючи страйковий рух на Україні за період 1885—1904 р. р. (стор. 101), неприховано проглядає недооцінка значіння українського робітничого руху.

В розділі V стор. 113 автор знову наводить цифри про рівень заробітної плати гірників за даними про нагороду потерпілих від нещасливих випадків, які грішать більшою неточністю. Нижче для порівняння наводимо ті ж самі цифри та з того джерела — з книжки Л. Лібермана „В стране черного золота“ (стор. 49), що мають зовсім інший вигляд :

	Пажитнова	Лібермана
1904 рік	226 крб.	329 крб. 64 коп.
1905 "	272 "	337 " 78 "
1906 "	328 "	327 " 59 "
1907 "	345 "	272 " 21 "
1908 "	—	266 " 76 "

Але Пажитнов і сам не йме віри своїм цифрам, і поруч з наведеними тепер, подає інші, за даними „спеціальних анкет гірничного департаменту та ради з'їздів гірничних промисловців“, згідно з якими річний рівень зарплати одного шахтаря в 1904 році становить 284,7 крб. Це, власне, третя цифра, що її наводить автор про рівень зарплати гірників у 1904 році : про першу він зазначив на стор. 90 — розміром на 278 крб. 04 коп., та інші дві на стор. 113 — з першого варіанту 266 крб. та з другого — 284,7 крб.

Цікаво, яку ж із цих трьох цифр автор вважає за правильну ?

На нашу думку, цифри Лібермана є правдивіші, бо за роки промислової кризи, що наступила після русько-японської війни та революції 1905 року, заробітня плата, натурально, падала, як це й зазначено цифрами Лібермана, а не підвищувалась, як доводять цифри Пажитнова.

Автор, міркуючи про невдалі спроби Петербурзької Ради робітничих депутатів у 1905 році ввести явочним порядком восьмигодинний робочий день на всіх місцевих фабриках та заводах, пише, що урядова комісія, що її склали після цього в травні 1905 року на впорядкування побуту та становища робітників, обговорювала "... законопроект, за яким передбачали скорочення робочого часу промислових установ до десяти годин, а на безперестанних виробництвах та на нічних роботах — до восьми годин. Але промисловці відмовились від участі в цій комісії, бажаючи показати, що головна причина хвилювання робітників не в їхньому економічному стані, а в політичних умовах країни" (стор. 106). І далі автор продовжує : „Але тому, що надалі, замість політичного піднесення розпочалась реакція, а тиснення знизу послабло, то питання про законодавче обмеження робочого дня заглухло... Багато підприємців (які, де, коли ? — М. О.), не чекаючи законодавчого обмеження, поступалися бажанню робітників, залежно від міри їхньої настирливості та економічної кон'юнктури" (стор. 107 — 108).

Оскільки правдиві ці голослівні та цілком неправильні доводи автора, можна бачити з такого: „...Скрутними днями листопада 1905 року промисловці подали найзначнішу допомогу контр-революції; відповідаючи на вимоги робітників вісьмигодинного робочого дня, вони виголосили локавт і почали зачиняти одну фабрику за другою. Десятки тисяч робітників викинули на вулицю, що не могло не ускладнити ходу революційної боротьби пролетаріату, а уряд вичікував слушного моменту“. (М. Балабанов — „Царская Россия XX века“. Вид - во „Пролетарий“ 1927 р., ст. 31).

До цього додати нічого не лишається, тільки дивує вільність Пажітнова в таких важливих історичних питаннях минулої боротьби.

Оцінюючи стан медичної допомоги робітникам України в період 1905—17 р.р. та посиляючись не невідомо чий звіт про лікарську допомогу фабрично-заводським робітникам у 1907 році (стор. 119), автор робить перебільшений висновок про її постановку та запевняє, що „Надалі удосконалення... медичної допомоги подає вже закон, закон 23 червня 1912 року, що здійснив, зрештою, ідею державного страхування робітників“... (курсив наш — М. О.) та далі на трьох сторінках (119—122) розвиває блискучу дисертацію на захист цього, так би мовити, „державного страхування“.

Це значить нічого не розуміти, або, навпаки, дуже багато розуміти...

А про те, як закон цей фактично проводився в життя, якими зусиллями далось це в життя, якими зусиллями далось це робітничій класі України, скільки застрахували на Україні, яку частку платили робітники та яку капіталісти та що воно („страхування“) не по пактам закону, а реально давало робітничій класі, про це автор, за встановленою традицією, зовсім змовчує.

* * *

Що до страйкового руху робітників України за час із 1908 до 1917 року, то автор буквально сказав так: „З 1910 року, коли промислова депресія замінилася підйомом, страйковий рух знову почав посилюватися, досягнувши найвищого пункту в 1914 році. Оголошення війни зупинило дальше його поширення“ (стор. 126).

І оце все... А де ж саме був страйковий рух на Україні за період 1910—1914 р.р.,—і хоча б деякий звязок, вплив його на становище робітничої класи. А хіба підчас імперіалістичної війни 1914—17 р.р. робітничого руху не було на Україні?

Особливої уваги вартий останній — VI розділ — його книжки, що зветься — „від 1917 до 1925 року“. Цей розділ автор розпочинає просто... з робітничого контролю над виробництвом,

який, виходить, був просто декретований радянською владою без всієї тої напруженої роботи, яку винесла робітнича класа України за здійснення цього контролю.

Обидві революції, Лютнева та Жовтнева стались, очевидно, якось десь з боку та незалежно від робітників України, від становища робітничої класи. Ми не вимагаємо від автора викладання всього ходу революції, але говорити про становище робітничої класи, не торкаючись зв'язку останньої з ходом революційної боротьби неможливо, ці революції творив хтось інший, а надолу робітників України припадає, виходить, до самого 1925 року лише та сама боротьба за поліпшення свого матеріального стану, за рівень та своєчасну виплату зарплати, за житлові умови, за постанову соціального страхування та медичної допомоги, проти надурочних робіт та штрафів і т. д. і т. інш. Все це не вигадки автора цих рядків. Досить лише глянути на стор. 136, 137, 143, 145 і т. д., щоб переконатись в цьому.

Останні три сторінки книжки (158 — 161) присвячено профрухові на Україні від 1905 до 1925 року.

Виходить, що профрух на Україні розвивався лише на підставі „правил 4 березня 1906 року про громади та спілки“, що його видали царські сатрапи, а не під впливом революційного та страйкового руху, що бурхливо зростав у той час.

При цьому, за Пажитновим виходить, що профспілки тільки те й робили, що подавали заяви про їхню реєстрацію, не проводячи ніякої роботи, не роблячи ніякого впливу на боротьбу робітників України.

Таке відкриття автора є не менш блискуче, ніж усі попередні перлини його „глибокомудрого“ нарису.

Що ж до профруху з моменту перемоги Жовтневої революції до 1925 р., то освітлюючи автор говорить про нього, як про бюрократично перекручене зведення з галузи елементарної профграмоти, що ні в якій мірі не висвітлює ролі та значіння профспілок ні для робітничої класи України, ні для держави.

Якщо до всього зазначеного додати надто невдумливу передмову самого автора, та плутану композицію цієї книжки, то лишається сказати — книжка просто недоброякісна й не потрібна...

М. ІВАНОВ

IV З'їзд КСМУ. Збірник матеріалів. Вид. Істмолу ЦК ЛКСМУ. 124 стор. 1/32. Ц. 1 крб.

В історії Комуністичної Спілки Молоди України IV з'їзд займає значне місце. На цьому з'їзді підводилося перші підсумки роботи Комсомолу в нових умовах. Комсомол, залишивши обріз, брався за Маркса, входив „в буденну“ обстанову мирного будівництва.

Цей перехід робив великі зміни не тільки в змісті роботи Комсомолу, але і в становищі робітничої та селянської молоді. В місті молоді доводилося витримувати на собі удари переходу державних підприємств на так званий господарський розрахунок. Через цей перехід доводилося скорочувати зайву робочу силу на підприємствах, і це в першу чергу зачіпало молодь, як недостатньо кваліфіковану частину робітників. А це не могло не викликати і певних настроїв серед молоді.

На селі комсомольські організації виникали часто випадково, і, здебільшого, переводили роботу военного характеру (боротьба з бандитизмом, з куркульством та інші адміністративно-міліцейські завдання). Новий етап повинен був внести і новий зміст в роботу Комсомолу на селі. А багато комсомольців нелегко засвоювали потребу переходу до нових завдань.

Що до цього, в передмові до збірника наведено характеристику розмову з одним комсомольцем, який вважав, що його роля не в землі черв'яком копатись, а „бити сволоту“. Він не розумів, що „бити сволоту“ можна і не обрізом, а рублем.

І, нарешті, взагалі самий перехід до НЕП'у частина комсомолу (як і частина партії) зустріла й оцінила неправильно. Всі ці питання повинні були найти своє відображення на з'їзді. На жаль, матеріали збірника дають про це дуже мале уявлення. Виключаючи вступну статтю, що коротко відповідає на ці питання, в збірникові матеріал про становище робітничої молоді й роботу КСМУ обмежено 40 з невеликим сторінками, а саме: звіт ЦК КСМУ (8 стор.), доповідь перевіркової комісії (4 стор.), доповідь про роботу серед сільської молоді (6 стор.), праця молоді на Україні (7 стор.), співдоповідь про перспективи праці молоді (3 стор.), політпросвітробота (10 стор.) і 2—3 сторінки прикінцевої частини роботи з'їзду. Останні матеріали (довідь про міжнародний стан і доповідь про становище молоді в РСФСР) не мають прямих стосунків до КСМУ. При чому, і цей невеликий матеріал про КСМУ має дуже відносну цінність, бо його передруковано із репортерських записів — із газет.

Через відсутність матеріалів, в збірникові цілком не вміщено дебатів на з'їзді, тоб-то мабуть найцікавішого що до вияснення настроїв Комсомолу. Але коли в цьому не вина складачів, то незрозуміло інше, чому в збірник не включено найцінніших документів, що характеризували б наслідки робіт з'їзду — резолюцій.

Таким чином, збірник не дає досить повного уявлення про ті питання, які стояли на з'їзді, цілком не вміщає матеріалу про те, як відбувалося обговорення цих питань і які постанови ухвалив з'їзд.

Крім хиб що до змісту, збірник має в собі і низку інших вад. Складачі, очевидно, ставили перед собою завдання видати

зібрані матеріали про з'їзд з потрібними примітками. Це цілком правильне вирішення виконано дуже невдало. Перша хиба є в тому, що читач ніде не знайде точного року, коли відбувався з'їзд. Друге,—в посиланнях зазначено низку джерел, звідки взято ті чи інші матеріали, але ніде не зазначено року видань цих джерел. Третє—приміток дано дуже мало та й ті не завжди достатні й удалі...

Нема ніде також вказівок на те, що матеріал перекладний, а це має значіння, особливо у зв'язку з тим, що доповіді були складені репортерами, за точність яких ручитися не можна, а до того виклад може бути ще неточно переданий перекладачем.

Не входячи через зазначені хиби в розгляд матеріалу по суті, хотілося б поставити складачам питання: для кого й для чого видано цього збірника та ще з такою дорогою ціною. Історик цими матеріалами користуватися не зможе, а комсомолец з нього зуміє одержати дуже небагато.

В. МЕДЗИНСЬКИЙ

К. А. Попов — Марксизм и вопрос о крестьянстве в пролетарской революции. Видавн. „Прибой“. Ленінград. 1928. Стор. 132. Ціна 1 крб. 10 коп.

Не зважаючи на цілковиту ясність постановки питання й його з'ясування у Леніна щодо до селянства, як основної класи в період диктатури пролетаріату в ССРР, ми мали багато плутанини в спробах низки товаришів розв'язати це питання. Прикладом до цього можуть бути хоча б статті тов. Борзенка в №№ 6 і 7—8 журналу „Под знаменем марксизма“ за 1926 рік, під назвою „Крестьянство как класс в работах Маркса и Engelsa“, тов. Кастржевой в № 19—20 „Большевика“ за той самий рік, а також брошура тов. Кретьова „Классовое расслоение в деревне“.

Автор книги, що ми її рецензуємо, аналізує погляди, що приведені в зазначених статтях, викриває їхні сплутані та помилкові висновки, як от у Борзенка, для якого селянство в добу диктатури пролетаріату не є класом, а також його далеко не марксистську, не діалектичну „теорію“ про середняцькі шари селянства, що їх Борзенко називає „безпосередніми продуцентами“ (непосредственные производители). Тов. Попов яскраво довів помилковість та невтриманість з марксистського погляду всієї концепції т. Борзенка.

Виходячи з глибокого марксистсько-ленінського визначення класи, автор цілком слушно говорить: „Нельзя говорить ни об одном классе, ни об одной социальной группе, а стало быть и о крестьянстве вне их отношений к другим классам и социальным группам, ибо вне этих отношений не существует ни классов, ни каких бы то ни было социальных групп“. З цього ж

положення виходив В. І. Ленін, коли визначив селянство класом на тій підставі, що воно є єдиною класом, яка може протистояти пролетаріатові (див. Ленін, собр. соч., т. XVIII, ч. I. Речь на с'їзді транспортних рабочих).

Розглядаючи погляди Енгельса про селянство в його книжці „Селянське питання у Франції й Німеччині“, автор виводить класифікацію селянства у Енгельса, яка формою трохи відрізняється від тої класифікації, що її дав Ленін в своїх пізніших роботах, але в основному і в Енгельса і Маркса також дрібний селянин був типовим селянином, що його не можна прилучити ні до пролетаріату, ні до буржуазії. Треба лише додати, що те дрібне селянство, яке Маркс і Енгельс визначають як дрібне, в умовах західної Європи, в наших умовах буде середнім.

Усі автори, що ми їх вище наводили, які писали за останні часи про селянство, страшенно бояться визначати селянство, як дрібну буржуазію. Як відомо Маркс, Енгельс і Ленін виділяли селянство із загального складу дрібної буржуазії, лише щоб відрізнити його від міської дрібної буржуазії, але всі вони, а особливо Ленін, ту частину селянства, про яку тут іде мова, а саме середняцьку, „завжди характеризував, як дрібнобуржуазну“ (стор. 19).

Автор аналізує характеристику селянства в добу капіталістичну, яку дав Маркс у „18 Брюмера Луї Бонапарта“, де висвітлюється подвійність класової природи дрібної буржуазії, а в тому числі й селянства і з'ясовується причина нездібності селянства стати „класом для себе“, що „не можуть репрезентувати себе і їх мусять репрезентувати інші“ („18 Брюмера“, стор. 99).

Особливо яскраво доведена безглуздість тверджень деякого, ніби в поглядах на селянство існують протиріччя між марксизмом та лєнінізмом. Автор із розбору творів Маркса, зокрема „18 Брюмера“, виводить коріння Лєнінового вчення про необхідність союзу з селянством, що „в крєстьянских странах пролетарская революция без крєстьянского „хора“ должна стать „лебединой песней“ пролетариата, т.-е. обречена на гибель“ (стор. 48).

Автор докладно зупиняється на питанні про характер спілки пролетаріату й селянства в момент пролетарського перевороту, трьох гаслах Лєніна що до селянства і виводить цє вчення Лєніна із духу і вчення основоположників марксизму. Меншовицька концепція про необхідність зникнення селянства, як передумова до соціалізму, в шєнт розбивається хоча б такими словами Енгельса :

„Що більше буде селян, яким ми не дамо спуститись до пролетарів і яких ми притягнемо на свій бік ще селянами, то швидше й легше відбудеться суспільне перетворення (Енгельс, „Крєст. вопр.“, стор. 67).

Автор з'ясовує шлях соціалістичного будівництва села, перебудовання селянського господарства, з чого ми знов таки бачимо коріння ленінського кооперативного шляху розвитку селянського господарства у вчення основоположників марксизму. Визначаючи роль кооперації, Енгельс підкреслював її значіння саме в перехідну добу, після захоплення влади пролетаріатом, що також служить доказом ортодоксальності марксистських поглядів Леніна, що так геніяльно зумів пристосувати до конкретних умов та розвинути далі основні положення Енгельса, що він їх намалював в своєму „політичному заповіті“.

Брошура т. Попова поклала край тій плутанині, що існувала в питанні про селянство. Яскраве і разом з тим глибоке визначення низки питань зв'язаних з селянством цілком доводять, що ту мету, що її поставив автор в передмові, ця брошура з успіхом виконала.

Ще один факт, що його встановила брошура тов. Попова, це те, що не можна братись з'ясовувати яке будь питання, не вивчивши як слід основоположників марксизму і їх методу — діалектичного матеріалізму. Автори, яких критикував т. К. Попов тому і не змогли правильно розв'язати питання про селянство, що не володіли цим знаряддям, яким так гарно умів орудувати Ленін.

М. О.

М. Балабанов — Царская Россия XX века. (Накануне Революции 1917 г.), Издательство „Пролетарий“, 1927 г стр. 239. Ц. 1 р. 90 к.

Праця М. Балабанова — це нарис, що подає аналіз соціально-економічних умов, на які спиралась царська самодержавність за період від 1905 до 1907 р.

Автор на підставі добре підбраного та непогано розробленого матеріалу, досить захоплююче — популярною мовою, цілком приступною масовому читачеві — викриває природу та корінь, а також і причини панування самодержавного царського абсолютизму від першої російської революції до Лютневої революції 1917 р.

Так у розділах I—VI своєї книжки (ст. 3—105) автор просто та ясно доводить, що російська самодержавність в основному трималась на мовчазному, але надзвичайно міцному блоці досить сильної землевласницької класи з не менш міцною класою промислової буржуазії, незалежно від політичних напрямків та відтінків цієї останньої.

Поруч із тим, автор у цих же розділах розповідає про те, чому та як царська Росія прийшла та встряла у знамениту імперіалістичну війну 1914—18 р.р., та як під впливом англійського та французького імперіалізму самодержавний уряд запроваджував свої військові дії, роблячи колосальну кількість

людських жертв та все більше влазячи в невивільнені військові борги своїм спільникам, єдиним бажанням яких було за допомогою поразки та зруйнування Росії обернути її на сліпе знаряддя для досягнення своєї завойовницької мети, чого, між іншим, без великих труднощів і вдалося їм досягти.

Імперіялістична війна для буржуазії й самодержавства була якраз тим цементам, що в перші роки війни це міцніше зв'язав їх у єдиний блок, бо грабіжницький мілітаризм самодержавства цілком припадав до смаку імперіялізмові нашої відчизни, поривання якого до захвату Костянтинополя та Дарданельських протоків були одночасно старою та леліаною мрією російського самодержавства, ще з часів початку розвитку торговельного капіталу.

Цілковитий розвал країни та руїна господарства, що розпочалась ще в 1915 р. доходили свого найвищого рівня, все більше та яскравіше вказуючи на нездібність царського самодержавства справитись з цими природними наслідками війни та абсолютистського ладу.

Як не боялась буржуазія революції, вона прийшла так несподівано, що першими її днями „поступовий“ блок державної думи не хотів визнати її за революцію, а заспокоював себе тим, що це не більше як продовольчий бунт... В такому дусі й інформував царя — Родзянко та Протопопов.

Про це все розповідає автор у розділах I—VI (стор. 3—105), а також IX—X (стор. 172—209), нещадно спростовуючи брехні про прогресивно-ліберальні наміри буржуазії та її спроможність робити та вести майбутню революцію.

Щоб ствердити ці свої висновки автор подає низку документів, що свідчать про безперестанні турботи буржуазії — зберегти династію Романових...

Але крім цього у автора є ще VII розділ „Крестьянство до войны и во время войны“ (стор. 105—130 та VIII — „Рабочий класс накануне революции“ (стор. 130—172).

Подаючи матеріал про матеріально-правовий стан селянства, процес його диференціації, його настрої що до панівного ладу взагалі та дворян і поміщиків зокрема, про ролі селянства в революції 1905 р., про негативне ставлення його до імперіялістичної бойні, яке зростало та про назрівання тих факторів, які ще до революції 1917 р. об'єктивно відзначали величезну ролі селянства, що рішає перемогу й т. інше, автор у багатьох випадках, посилаючись на Леніна — подає більш-менш правильну оцінку всіх цих моментів та процесів.

Тільки що до визначення куркульського елементу серед селянства, автор припускає велику помилку, коли останніх визначає лише за принципом землекористування та відносить до цієї групи лише тих землевласників — селян, що мали наділи за даними 1905 року, по-над... п'ятдесят десятин.

На підставі цих цифр автор робить висновок, що „куркульська верхівка селянства, яка становить 1,4⁰/₁₀ всіх господарств володіла 13⁰/₁₀ всієї селянської землі...“ (стор. 107).

Не кажучи вже про те, в якій мірі точні ці цифри (джерел автор не подає), авторові слід було б бути обережнішим у цьому питанні й пам'ятати, що через певні специфічні умови російського сільського господарства взагалі (приміром, скотарство й т. ін.) куркульським могло бути й господарство з наділом і від 15 до 20 десятин.

Друга помилка автора полягає в тім, що він не скуплячись на викривання політики буржуазії та її партії, що до самодержавства та війни — нічого не говорить про політику соціалістів - революціонерів.

Що ж до робітничої класи, то тут, за його соціально - економічний стан, його боротьбу та рух, його перемоги та досліди, до яких він приходив у наслідок своєї боротьби, його ставлення до війни, сказати нічого не доведеться.

От неясно тільки хто ж керував економічною та політичною боротьбою робітничої класи за всі роки, що їх торкається автор.

У деяких випадках досить значних виступів петербурзьких робітників автор зазначає, що цими виступами керували більшовики, ну, а як же інші виступи? Чи це були виступи стихійні, чи їх готував хто та керував ними? Автор чомусь змовчує про це.

Автор, між іншим, досить не виразно визнає це за більшовиками (стор. 162 — 170), але він не досить яскраво зазначає зрадницьку політику меншовиків та есерів, що вносить певний дисонанс у книжку.

Не зупиняючись на останньому XI розділі „Последние дни“ (стор. 109 — 239), де автор подає всім відомі події з останніх днів самодержавства у лютому 1917 р., спинімося на кількох додаткових зауваженнях з приводу усієї книжки.

Перш за все на тому, що автор лише іноді, коротко, в самому тексті книжки, зазначає джерела з яких він користувався. В цьому полягає безперечно помилка автора, бо таким чином всю відповідальність за цифри, що він наводить та інші дані він бере цілком на себе.

Наприклад, характеризуючи рівень заробітної платні гірників на шести копальнях Горловського району Донбасу в травні 1916 року він пише, що „половина робітників одержували від 1 крб. 50 коп. до 2 крб. — 73,2⁰/₁₀ їх“; заробітна платня в них з початку війни до травня 1916 року збільшилась на 20—50⁰/₁₀.

Ці цифри невірні, бо в „Очерках по истории Октябрьской революции“ том I — (ГІЗ — 1927) стор. 230 наведено цілу таблицю розцінок на цих копальнях в 1916 р., що порівнює

зарплатню з попередніми роками, яка дає зовсім інші, ніж ті цифри, що їх навів автор.

Далі на стор. 157—158 автор, описуючи відомий страйк шахтарів Горлівсько-Щербинівського району в квітні-травні 1916 р., дає цілком нове освітлення страйку, не зазначаючи джерел, звідки автор взяв дані про нього.

Ці дані від початку до кінця, що до кількості цих шахт і рудень, а також самих страйкарів невірні (Успенська рудня, наприклад, ніколи не входила до території цього району і перебувала од нього дуже далеко); невірно освітлено сам хід страйку і сама розправа з страйкарями.

А проте страйк цей уже досить висвітлений в сучасній історичній революційній літературі, хоч, правда, що-разу по-інакшому. Все ж таки автор повинен був би дати більш перевірніше освітлення його, ніж те, яке він дав.

Крім того, автор, порівнююче, мало приділив уваги страйковому та революційному рухові робітників по містах і в областях, крім Пітера та Москви. В цьому теж є одна із хиб його книжки. Зокрема мало, дуже мало є про Україну...

В іншому книжка ця може бути рекомендована широким колам читачів, як, безумовно, в цілому корисна.

Г. КОФ

Материалы к библиографии революционного движения в Одессе. Вып. I.—Труды государственной публичной библиотеки в Одессе. Одесса 1927 г., 86 стр., ц. 80 коп.

Потреба в таких посібниках — краєвої бібліографії—гостро відчувалася давно. Тому не можна не привітати цього доцільного й потрібного почину нашої бібліотеки.

Книга дає можливість не тільки історикові, лекторові, бібліотекареві, студентові, але й рядовому читачеві, що цікавиться революційною історією краю, з величезною економією часу знаходити потрібні, й до того ж добре підібрані матеріали.

До мінусів цього видання треба віднести те, що ціла низка досить відомих, більш чи менш джерел, які вже вийшли давно, не використано. Зазначимо деякі з них:

1. Невський.—„Материалы для библиографического словаря с-д.“ вып. I. (А.-Д.) ПІЗ, 1923 р.

Правда, дальші видання цих матеріалів було припинено, але і в цій книзі є біографії чи відомості про революційну діяльність не одного десятка с-д., що працювали за різних часів в Одесі.

2. Збірник „Кара“ та 3) Біо-бібліографічний словник членів Т-ва політкаторжан. Обидві книжки видало Т-во політкаторжан і мають багато відомостей про революційних діячів

Одеси. 4. Глинський Б. „Революционный период русской истории“. Вид. Суворина, 1913 р. Книга ця, хоча й густо завуальована жандарських справ майстрами, але вона має багато відомостей про ревурух в Росії і зокрема в Одесі. 5) Невикористано і останні номери „Літопису Революції“.

За мінус видання треба також вважати і те, що анотації дано надто коротко і де-не-де не зовсім точно. Так, про статтю Черкунова „Революционное движение среди крестьян на юге России и соц. - демократия“ (№ 388) — сказано „организация подпольной типографии в Одессе и работа с - д.“, а проте, найголовне в цій статті — це робота першого і єдиного (крім „Спілки“) на півдні соц.- демократичного комітету сільських організацій, місце перебування якого було в Одесі (завався він „Херсонский губернский комитет сельских организаций РСДРП“).

Для більшої зручності треба було б разом з „показчиками“ авторів та джерел скласти також алфаветні показчики імен та організацій, що їх згадується в матеріалі.

Ми певні, що в дальших випусках, видання яких зацікавлені групи чекають з нетерпінням, всі ці недоліки буде виправлено.

Видана книжка добре й охайно.

Все ж таки було б незайве знизити ціну, зробивши таким чином, такі посібники, більш приступними та популярними для більш широких кіл читачів.

В. МАНІЛОВ

„Историк - Марксист“. Том VII. 1928 г. Из - во Коммунистической Академии. Москва, стр. 319. Ц. 3 р.

„Историк - Марксист“ своїм віком, мабуть, „наймолодший“ з наших марксіських історичних журналів, є вже тепер, безперечно, найсоліднішим, змістовним та науковим журналом, кожне число якого являється серйознішим вкладом в марксіську історичну літературу.

Журнал є орган також, порівнюючи недавно утвореного при Комуністичній Академії товариства істориків - марксистів, яке за короткий час свого існування зуміло проробити велику роботу в об'єднанні та організації марксіських сил, що працюють на різних ділянках та галузях історичної науки¹⁾.

Про це говорить резолюція президії Комакадемії на доповідь товариства, що її оголосили в цьому числі журналу. Оцінюючи в значній мірі позитивно - організаційну, громадську та науково - популярну сторону діяльності товариства, резолюція „звертає увагу на необхідність зміцнення його науково - дослідчої роботи“, притягнення до участі в ній „цілої низки установ, що провадять дослідчу роботу в галузі історії“ (Інститут Маркса та Енгельса, Інститут В. І. Леніна й т. ін.).

Резолюція далі, у зв'язку з об'єднанням навколо товариства істориків - дослідувачів, виставляє перед ним завдання стати „основним осередком історичної роботи Комуністичної Академії“.

Навряд чи треба доводити всю настирливу необхідність утворення такого осередку, яка, безперечно, приведе до усунення непотрібних паралелізмів в роботі низки історичних дослідчих установ та інститутів, — до планомірнішого та координованого наступу об'єднаних марксіських сил на тих ділянках історичного наукового фронту, які й до сьогоднішнього дня уперто посідають представники ворожої або напівворожої марксизмові ідеології.

До великих хиб в роботі тов - ва слід, мабуть, віднести ту обставину, що воно обмежувало до цього часу сферу своєї

¹⁾ Про роботу тов - ва див. ч. 10 журналу „Революция и Культура“ за 1928 р.

діяльності, переважно Москвою, роблячи лише незначні спроби звязатись з національними республіками та провінцією.

А проте в наших українських умовах, консолідація та об'єднання сил істориків-марксистів є завдання настирливої необхідності.

Основні проблеми історії України в незмірно-меншій мірі зачеплені марксівською аналізою, ніж історія Росії. Ця робота лише починається. В той же час ми маємо перед собою на Україні далеко консолідованіші та політично активніші сили ворожої нам дрібно-буржуазної націоналістичної історіографії, без серйозної боротьби з якими завоювання марксизмом провідного стану на історичному науковому фронті буде неможливим.

Якщо ж взяти на увагу, що сили істориків-марксистів України, порівнюючи незначні, то необхідність їхньої консолідації стане тим більш невідступною. Через це не можна не привітати ініціативу українського Інституту Марксизму, що скликає в жовтні 1928 року установчий з'їзд товариства істориків-марксистів України, утворення якого надолужить ту прогалину в роботі товариства, що існує та про яку ми вище говорили.

Журнал товариства істориків-марксистів при Ком. Академії, що його рецензуємо, відбиває на собі той факт, що він об'єднує в собі спеціалістів з історії класової боротьби й на Заході, і в Росії. Відповідно до цього і весь зміст журналу так у відділі статей, як і в бібліографії, складається з двох частин: 1) матеріали, що стосуються історії класової боротьби на Заході та 2) Росії. Питань марксівської історії Сходу в журналі здебільшого, майже не чіпають (в цьому числі єдиним матеріалом про це питання є критико-бібліографічна стаття Г. Лозовика: „Десять лет византологии“ та пара рецензій). Це є цілком природним в звязку з наявністю досить цікавого та серйозного журналу наукової асоціації сходознавства („Новий Восток“), що надає проблемам Сходу належну увагу.

Відповідно до попереднього числа ми знаходимо в сьомому томі журналу розділи: статей, доповідей у товаристві, заміток, що торкаються учбово-методичних питань викладання історії й критики та бібліографії (критичні статті огляди, журнальні огляди, рецензії).

Зміст журналу розпочинається надто цікавою змістовною та яскравою у формі полемічної методи—статтею М. Н. Покровського: „Новые течения в российской исторической литературе“.

Стаття, в основному, розглядає дві „новітні“ книжки з історії Заходу, що належать перові видатних учених: 1 книги проф. Петрушевського „Очерки из экономической истории

средневековой Европы“ та 2) книги академіка Тарле „Европа в епоху імперіалізму“.

Кожний з цих творів, у тій чи іншій формі, сигналізує певну небезпеку на фронті історії Заходу. Книжка професора Петрушевського, який у свій час вважався вченим, близьким до марксизму, свідчить про цілковите його збочення не лише на антимарксівські, але й на антинаукові позиції. За влучним висловом М. Н. Покровського, „Петрушевський посів таку позицію, що порівнюючи з ним, навіть і дотеперішнього Мілюкова доводиться вважати за представника „історичної науки“.

В питаннях історичної методології професор Петрушевський робить крок назад у меншій мірі, на чверть століття, доходячи до позиції Рікєрта, який настоював на тому, що об'єкт історичного дослідження належить до тієї галузи „реальної дійсності, яка не підлягає ніякій закономірності“.

Стверджуючи, що історії доводиться мати стосунки з явищами, що не повторюються, Рікєрт одмежував історію від галузей природничих наук, що вивчає явища, які повторюються.

Низкою яскравих прикладів М. Покровський доводить всю неправдивість такого погляду, підкреслюючи, що саме марксизм заперечує тій думці, що кожному періоду історичного розвитку властиві лише одні непорушні, вічні, незмінні закони. Історія має стосунки з індивідуальними явищами, але індивідуальний не значить такий, що не повторюється, а значить конкретний. Доводячи яскраво цілковиту безпідставність цієї „музейної“ концепції, Покровський констатує як „утешительное явление“ одвертий антимарксизм книжки Петрушевського.

Небагаті кількістю сторінки критичного розгляду позицій Петрушевського, написані з властивою М. Н. Покровському тонкою іронією та блеском, містять в собі цілу низку надзвичайно цінних зауважень методологічного характеру.

Книжка Тарле цілком протилежна книжці Петрушевського в тому розумінні, що не займаючись ніякою ревізією історичної методології „та ховаючи свої думки за „справжнісінькі марксівські формулювання“ вона в той же час під цим гаслом „контрабандою“ протягає цілу низку шкідливих положень, прийнятих певною, як її кваліфікує Покровський антантофільською тенденцією. Особливо яскраво це „антантофільство“ проявляється в Тарле у спробі обґрунтовувати небезвідому „теорію“ про те, що єдиним винуватцем війни є Німеччина, що приводом для вступу Англії у війну стало, ніби - то, порушення Німеччиною бельгійського нейтралітету, що більшовики, склавши Берестейську угоду з Німеччиною допомогли Антанті (!) та що, по суті, саме вони є так би мовити, безпосередніми винуватцями (!) жорстоких умов Версальської угоди. Спростовуючи всю безглуздість таких тверджень М. Н. Покровський

приходить до висновку, що наша „західня історіографія на всьому хронологічному фронті від Юлія Цезаря до Пуанкаре котиться назад“.

У той же час М. Н. констатує трохи сприятливіший стан на фронті російської історії, де вплив марксизму на істориків відчувається далеко значніше, та де помічається ціла низка цікавих фактів стихійного тяжіння до марксизму російських істориків буржуазного походження“ (А. Є. Пряніков та інші).

Останні рядки статті є сигналом, закликом та нагадуванням тим, „хто сидить у своїх запічках... задоволені, що Жовтнева революція забезпечила їм свободу дослідження та вислову з галузей їхньої вузької спеціальності“, що ті, хто репрезентує ідеологію панівної в нас робітничої класи „повинні вести організаторську роботу на своїй ділянці так само, як уся класа провадить цю роботу в усіх галузях життя нашої країни“.

Ми гадаємо, що появлення цієї статті, яка належить перу найвидатнішого та найталановитішого представника нашої марксівської історіографії і той заклик, яким вона кінчається, — не випадкові й визначають собою цілу низку небезпечних явищ на історичному фронті. Зокрема, в більшій мірі це стосується фронту української історіографії, де позиції марксизму, в цілому, значно хибкіші й де, часом, „марка“ марксизму служить захистом, що прикриває проволікання явно — націоналістичного багажу.

Тим енергійнішою мусить бути тут наша організаторська робота, тим бойовішим і нападнішим мусить бути революційно-марксівське об'єднання істориків України, про яке ми вже згадували.

* * *

Невелика стаття М. Кубаніна „К истории Октября в деревне“ трактує про „межі засобів виробництва за „предкомбедовського“ періоду аграрної революції та є очевидно, уривком, що зв'язаний з попередніми та наступними роботами автора з історії аграрної революції.

Одною з найцікавіших в цьому відділі є стаття Єм. Газганова — „Исторические взгляды Г. В. Плеханова“. Приваблює перш за все сама тема, що є першою спробою подати аналізу історичних поглядів величезного марксівського теоретика та мислителя, показати цілковитий органічний зв'язок цих поглядів з тою політичною еволюцією, що він проробив, ставши в період імперіалістичної війни в таборі найзапекліших соціал-патріотів та шовіністів.

Довести, що цей черговий викрут в політичній діяльності Плеханова не є випадковістю, що концепція, яку він

розвинув у питанні про історичні особливості та шляхи розвитку Росії, детермінувала й шляхи політичних мандрівок самого Плеханова, являючись і їхньою теоретичною передумовою і, одночасно, теоретичним обґрунтуванням та виправданням, — таке завдання, що його поставив автор статті.

Зрозуміло, що така постановка питання, являється чимсь апіорним та щось пропускається в ній. Тепер в освітленні нового матеріалу, що оголосили за останні роки, система теоретичних поглядів та думок Плеханова перестала здаватись нам чимсь одноманітним, однаково цінним та революційним зо всіх її боків. У цьому ж освітленні, особливо після порівнянь поглядів Плеханова з поглядами Леніна, коріння, що розмежовує лінії, які втягнули Плеханова в болото політичного опортунізму, спускаються все далі й далі назад до ранніх років його діяльності. Не випадково, звичайно, що саме аналіза системи історичних поглядів Плеханова дає нам можливість, як ніщо інше, реально вбачати суспільний зв'язок поміж його опортунізмом в теорії та на практиці, не випадково тому, що зо всіх галузей наукового знання історія, якщо можна так висловитись, є „найполітичнішою“ наукою, де проблеми й питання вчорашнього та сьогоднішнього дня часто одні з одними перерешуються та переплітаються...

Автор статті, в основному, обмежив своє завдання аналізою історичних поглядів Плеханова, як вони відбилися у великій, що лишилася незакінченою, праці Г. В. Плеханова „История русской общественной мысли“. Таке обмеження своєї задачі автор пояснює тим, що сам Плеханов виявив, так би мовити, допомогу майбутньому дослідувачеві, систематизувавши та ув'язавши в зазначеній праці в цілу схему свої розкидані в різних місцях історичні погляди, що раніш розвинював.

Безперечно, що такий шлях аналізу є значно легший, але не можна й сказати, щоб він і методологічно був найправильніший. Вся суть в тому, що автор статті не подав динаміки, не подав історичної аналізи розвитку історичних поглядів Плеханова, що більше відповідало б заголовку статті та краще вияснило б ті місця, що в ній лишаються не зовсім зрозумілими. Якщо усунути цей недолік, то з критичним розглядом історичної схеми Плеханова, якою вона була ним сформульована в „истории русской общественной мысли“, автор упорався цілком задовольняюче, пройнявши статтю серйозною аргументацією та використавши значну кількість джерел.

За підвалину історичної схеми Плеханова автор цілком слушно вважає думку про особливості шляхів історичного розвитку Росії, наближуючи її історію „з ходом розвитку країн старого Сходу“. Звідси постає й „центральный пункт“ цієї схеми, згідно з яким вища класа Росії — служилий стан

опинився „цілком закріпощеним державі“, а це ще більше утотожнило — „громадсько-політичний лад Московської Руси ладів великих східних деспотій“.

Спираючись на цілу низку джерел автор, переконуюче доводить не лише „цілковитий паралелізм та значну подібність“ в головних шляхах історичного розвитку Росії поруч з країнами Заходу, але також і цілковиту відмінність їх від шляхів розвитку східних деспотій, що повставали з „азійського“ способу виробництва“.

Автор приходить до висновку, що розвиток Росії „за удільного періоду відбувався по суті аналогічно з західньо-європейським розвитком відповідної епохи й нічого спільного не мав з азійською системою відносин“...

Спростовуючи далі думку Плеханова про те, ніби процес ліквідації феодальних відносин відбувався у нас зовсім не так, як на заході, автор аналізує економічні та соціальні процеси, що відбувалися в XVI столітті в Московській Русі, доводячи безпідставність думки Плеханова про існування в цьому періоді націоналізації землі. Для посилення аргументів Є. Газганов наводить погляд Леніна (у зв'язку з його полемікою з Плехановим на IV - му з'їзді в питанні про „гарантії“ від реставрації) який вважав, що „історичні погляди Плеханова полягають в утриманні ліберально-народницького погляду на Московську Русь“...

Торкаючись далі основних політичних помилок, що виникали за цією схемою автор висовує на перше місце:

- а) позакласову оцінку самодержавства;
- б) перебільшення революційності російської буржуазії;
- в) нехтування революційною ролю селянства.

Однак, це питання про залежність „політичної діяльності Плеханова від його історичних поглядів“, про яке автор розповідає на 109 стор. лишається у статті накресленим дуже ескізно та недостатньо. Тоді як саме на цьому боці слід було зробити особливий наголос.

Остаточний висновок автора: історична концепція Г. В. Плеханова, безперечно була меньшовицькою оцінкою шляхів історичного розвитку Росії, меньшовицькою філософією російської історії“ з якої повставала стратегія та тактика меншовизму.

Не дивлячись на зазначені хиби стаття Єм. Газганова є дуже цікавою як перша й, загалом, удала спроба подати серйозну аналізу історичних поглядів Плеханова.

З іншого матеріалу, що вміщено в номері, заслуговує на увагу цікава стаття А. Попова: „Вступление Америки в войну“, та А. Молока: „Военная организация Парижской Коммуны“. Остання стаття, що спирається на вивчення численних матеріалів та являє собою воєнно-політичне дослідження, яке присвячується аналізу того, як виставляла пролетарська рево-

люція 1871 р. питання організації та будівництво військових сил та військового апарату.

Дуже змістовна доповідь (та дебати) „9 термідора“, що зачитав Ц. Фрідлянд на засіданні товариства істориків - марксистів, який має за своє завдання „встановити неминучість наступу кризи буржуазної революції кінця XVIII ст., викрити класову природу перевороту 9-го термідора та встановити його значіння для долі революції“.

* * *

Особливо слід відзначити прекрасну постановку в журналі відділу критики та бібліографії.

В ньому ми знайдемо низку змістовних критичних статей: огляди історичних статей Б. С. Е., новітніх праць із селянського питання напередодні та підчас Великої Французької революції, — англійських, італійських та російських історичних журналів та численні докладні рецензії.

В цілому, поліпшуючись та поглиблюючи з кожним числом свій зміст, „Історик-Марксист“ безперечно здобув собі перше місце серед наших марксистських історичних журналів.

Можливе ширше розповсюдження журналу та серйозне вивчення його широкими колами істориків, істпартівців та пропагандистів, таким, лише, може бути наше гаряче побажання цьому бойовому марксистському органу нашого історичного фронту.

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТПАРТУ ЦК КП(б)У

Виходить 1 раз на 2 місяці

Рік видання 6 - й

Завдання „ЛІТОПІСУ РЕВОЛЮЦІЇ“ є освітлення з погляду марксизму - лєнінізму історії революційної партії пролетаріату КП(б)У й боротьби робітників та селянських мас України за своє визволення.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює історію КП(б)У й РСДРП(б), історію масового революційного руху й боротьби з царатом, історію пролетарської й громадянської війни на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює питання, що зв'язані з історією українського національного руху, з історією українських націонал-соціалістичних партій з погляду боротьби пролетаріату та його партії — РСДРП(б) й КП(б)У, за гегемонію й керівництво революційним рухом на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює революційний робітничий, селянський і національний рух у Західній Україні, його вплив і зв'язок з революційною боротьбою на Радянській Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає науково-дослідницькі, а також загально-теоретичні статті з історії партії та ревруху й спогади активних учасників останнього. Журнал звертає велику увагу на питання бібліографії, вміщаючи критичні огляди літератури на окремі питання історії партії й ревруху та рецензії на окремі видання.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає в спеціальному розділі невеликі спогади й дрібні замітки про окремі епізоди з історії партії й революційної боротьби на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає документи, що стосуються історії КП(б)У, а також з історії масової революційної боротьби.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ допомагає так партійному активі, як і широким верствам партії серйозно й поглиблено засвоїти історію партії й Жовтня, історію пролетарської революції на Україні, знайомить з їхнім ходом і розвитком, а також готує необхідний фактичний матеріал для істориків революції й партії.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає також матеріал, що відповідає даному політичному моментові в розумінні історичного освітлення й вивчення питань, які стоять перед КП(б)У.

1928 року буде звернено велику увагу на найважливіші події з історії КП(б)У й пролетарської революції на Україні 1917—18 р.р. в зв'язку з десятиріччям їх.

РЕДАКЦІЯ: Харків, ЦК КП(б)У, вул. К. Лібкнехта, № 64

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

у Союзі

За кордоном

1 рік (6 книжок) . . . 8 карб. — к.
6 міс. (3 книжки) . . . 4 „ 50 „
Окреме число . . . 1 „ 75 „

1 рік (6 книжок) . . . 5 д. 20 ц.
6 міс. (3 книжки) . . . 2 „ 50 „
Окреме число . . . 1 „ 15 „

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ СЕКТОР ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДВУ

Харків, Сергіївська пл., Московські ряди, 5

Уповноважені періодсектору по всіх містах України, поштово-телеграфні контори та листоноші

Ціна 1 крб. 75 коп.

